

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YEREL YÖNETİMLER, KENT VE ÇEVRE
ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS

DEĞİŞEN POLİTİK VE EKONOMİK
DİNAMİKLERİN SINIFSA YAPIYA VE
MEKÂNA ETKİLERİ: KIZILTEPE ÖRNEĞİ

Halit KARAHAN

2501150912

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Hatice KURTULUŞ

İSTANBUL – 2018

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : HALİT KARAHAN Numarası : 2501150912

Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : YEREL YÖNETİMLER, KENT VE
ÇEVRE ÇALIŞMALARI Danışmanı : PROF. DR. HATİCE KURTULUŞ

Tez Savunma Tarihi : 08.06.2018 Saati : 10:00

Tez Başlığı : "DEĞİŞEN POLİTİK VE EKONOMİK DİNAMİKLERİN SINIFSA YAPIYA VE MEKANA
ETKİLERİ: KIZILTEPE ÖRNEĞİ"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. HATİCE KURTULUŞ		Kabul
2- PROF. DR. ŞÜKRÜ ASLAN		Kabul
3- DR. ÖĞR. ÜYESİ EYLEM ÖZDEMİR		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. BESİME ŞEN		
2- DOÇ. DR. PELİN PINAR GİRİTLİOĞLU		

ÖZ

DEĞİŞEN POLİTİK VE EKONOMİK DİNAMİKLERİN SINIFSAK YAPIYA VE MEKÂNA ETKİLERİ:KIZILTEPE ÖRNEĞİ

Halit Karahan

Mekânsal ve sınıfsal yapıların dönüşümünde ekonomik ve politik dinamikler temel faktörlerdir. Bu tez kapsamında Mardin'in Kızıltepe İlçesi ve kırsal alanının mekânsal ve sınıfsal yapısında meydana gelen dönüşümlerde politik ve ekonomik dinamiklerin etkisibelli kırılma dönemleri (geçiş süreçleri) eşliğinde analiz edildi.Bu kırılma dönemleri ; 1950 öncesi, 1950 -1980, 1980-2000 ve 2000 sonrası olmak üzere dörde ayrıldı.

1950 öncesinde Kızıltepe kırsalında toplumsal iş bölümünün hayvancılığa dayandığı yarı göçebe toplumsal bir aşiret (Kîkan Aşireti) yapısı vardı. 1950'li yıllarda traktörün toprakla buluşması Türkiye'nin her yerinde toplumsal yapıyı etkilediği gibi Kızıltepe'de de toplumsal yapıyı etkiledi. Toprak kutuplaşmasının eşlik ettiği bu dönemde yarı göçebe yapı çözülerek yerini toplumsal işbölümünün tarıma dayandığı tam yerleşik düzene bıraktı. 1980-2000 arası dönemde “sulu tarım” ve “zorunlu göç/yerinden edilme”nin toplumsal ve mekânsal yapıların dönüşümündeki etkileri ele alındı. 2000 sonrasında ise Kızıltepekapitalist üretim ilişkilerinin hâkimiyetine hızla girerek mekânsal ve sınıfsal olarak radikal dönüşümler yaşadı. Bu dönemde köylerin ve ilçe merkezinin mekân örüntüsünde ve sınıfsal yapısında belirgin dönüşümler yaşandı.

Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı tez çalışması kapsamında 32 kişiyle derinlemesine mülakatlar yapıldı. Mülakatlar tezde yapılan dönemlemeye ve tezin konusuna uygun olarak 2 farklı şekilde yapıldı. Tezin ilk ve ikinci bölümü yerel toplumsal

sözlü tarihe ağırlık verdiği için, yerel toplumsal tarihe hâkim olan 60 yaş üstü 18 kişiyle derinlemesine mülakat yapıldı. Son bölümünde ise öğretmen, bankacı, mimar, doktor,işçi gibi çeşitli meslek ve statülerden 14 kişiyle yarı yapılandırılmış soru kağıdı kullanılarak derinlemesine mülakat yapıldı. Toplumsal ve sınıfsal dönüşüm analizine dair veriler toplamak için başvurulmuş bir diğer metot da kırdı ve ilçe merkezinde gerçekleştirilen katılımcı gözlemidir. Ayrıca tezde öne sürdüğümüz argümanları güçlendirmek için Milliyet, Hürriyet ve yerel gazete olarak yayımlanan Mardin Sesi gazetelerinin 1950-1980 aralığındaki arşivleri taranarak veriler toplandı ve tezde işlendi. TRT arşivinde yaptığımız dijital taramada da Kızıltepe'yle ilgili bir TV programına ulaşıldı ve bu programdan alınan veriler tezde öne sürülen argümanları güçlendirmek üzere işlendi.

Bu dönemin diğer dikkat çekici bir yönü de Kızıltepe'de "öteki" olarak görülen ve "qereçî,mitrip,aşiq /çingene" olarak tanımlanan Dom etnik kökeninden gelenlerin bir kısmının şehir içinde tam yerleşik düzene geçmesidir.Kültürel bariyerlerin kırsal- da yerleşik hayata geçişlerinin önünde engel olduğu aşiret olmayan Domların yerleşik düzene geçmesinde zorunlu bir tercih olarak Kızıltepe ilçe merkezi mekân seçiminde öne çıktı. Domların yerleşik düzene geçişinde Kızıltepe ilçe merkezinin kolaylaştırıcı bir işlev görmesi "Stadtluft macht frei"/Şehir Havası Özgürleştirir Alman atasözü bağlamında okunabilir.

Anahtar Kelimeler : Mardin, Kızıltepe, sınıfsal yapı, toplumsal değişme, mekânsal değişme,Domlar

ABSTARCT

**THE EFFECTS OF CHANGING POLITICAL AND
ECONOMIC DYNAMICS ON CLASS
STRUCTURE AND THE SPACE: THE CASE OF
KIZILTEPE**

Economic and political dynamics are important factors in the transformation of space and class structures. This thesis analyzed the effects of political and economic dynamics on the transformation of spatial and class structure of Kızıltepe district of Mardin and its rural area in the context of certain radical transition periods. These periods are divided into four: the pre-1950 period, 1950-1980, 1980-2000 and the post-2000 period.

Before 1950, a semi-nomadic tribal social structure (Kikan Tribe) existed in the rural areas of Kızıltepe, where the social division of labour was based on livestock husbandry. During the 1950s, much like everywhere else in Turkey, the increasing use of tractors for cultivating the land affected the social structure of Kızıltepe. In this period, the semi-nomadic social structure was dissolved and replaced by a fully settled lifestyle with a division of labor based on agriculture. The effects of “irrigated agriculture” and “forced migration / displacement” on the transformation of social and spatial structures in the period of 1980-2000 were discussed. After 2000, Kızıltepe experienced radical class and spatial transformations as it rapidly came under the dominance of capitalist relations of production. In this period, significant changes occurred in the spatial pattern and class structure of the villages and the district center.

In-depth interviews with 32 people were conducted within the scope of the thesis, which used qualitative research methods. Interviews were done in 2 different ways and in accordance with the subject of the thesis and the periodization used. The first and second part of the thesis concentrated on the local social oral history and in-

depth interviews were conducted with 18 people over the age of 60 who had a good knowledge of the social history of the local area. In the last part, in-depth interviews using a semi-structured questionnaire were conducted with 14 people from various professional and status backgrounds, such as teachers, bankers, architects, doctors, workers. Another method used for collecting data for analysis of the social and class transformation was participatory observation in the rural areas and the district center. In addition, in order to strengthen the arguments put forward in the thesis, the archives of Milliyet, Hürriyet and the local newspaper Mardin Sesi for the period 1950-1980 were scanned to collect data used in the thesis. A TV program about Kızıltepe was also reached in the digital scanning of the TRT archive and the data obtained from this program was used to strengthen the arguments put forward in the thesis.

Another striking aspect of this period is the full settlement in the district centre of some part of the people from the Dom ethnic origin, who are usually seen as the “other” in Kızıltepe and referred to as “qereçî, mitrip, aşîq / gypsy”. The cultural barriers prevent the non-tribal Doms from transitioning to a fully settled lifesyle in rural areas and their choice of Kızıltepe district centre emerge as a compulsory choice of place. The facilitating function of the Kızıltepe district center in the Doms' transition to fully settled lifesyle can be read in the context of the German proverb “Stadtluft macht frei”/ City air makes you free'.

Keywords: Mardin, Kızıltepe, class structure, social change, spatial change, Doms

ÖNSÖZ

1950’li yıllardan önce Kızıltepe kırsalında toplumsal iş bölümünün hayvancılığa dayandığı yarı göçebe toplumsal bir yapı hâkimdi. Bu dönem boyunca göçebe aşiretler mevsimlere göre Suriye ve Diyarbakır taraflarındaki otlaklarda konaklardı. Yarı göçebelerin yer değiştirmesindeki temel faktörler olarak su kaynakları, ot ve iklim koşulları önemli bir yer tutmaktaydı. Yarı göçebe aşiretler sabit konutlara sahip olduğu köylerde az miktarda toprak da ekmekteydi. Üretim araçlarının gelişmediği bu dönemde aşiretin konumlandığı bölgelerdeki toprakların tamamına yakını sürülmemekteydi. Olumsuz iklim koşullarının da etkisiyle toprak toplumsal iş bölümünün dayandığı bir kaynak olarak işlev kazanmaktan uzaktı.

Araştırmada yarı göçebe toplumsal yapının yüz yıllarca mekânda kendisini yeniden üretebilmesinin ardındaki dinamikleri açıkladıktan sonra 1950’li yıllarda tarımda mekanizasyonla birlikte bu yapının nasıl çözüldüğü analiz edildi. Araştırmada 19. yüz yılın sonlarından başlayarak günümüze doğru kronolojik bir şekilde toplumsal ve mekânsal dönüşümün ardındaki politik ve ekonomik dinamikler detaylı bir şekilde analiz edildikten sonra karşı argümanlar geliştirilerek yerel toplumsal tarihe dairedaha önce yapılmış olan bazı akademik çalışmalara katkı sağlamak amaçlandı.

Teze gösterdiği onurlandırıcı ilgiyle araştırma konusunda merakımı derinleştiren danışman hocam Prof. Dr. Hatice Kurtuluş’un katkı ve önerileri araştırma boyunca yol gösterici oldu. Müteşekkirim. Tez yazım sürecinde desteğini esirgemeyen ve çetin dönemlerde yanımda duran can yoldaşım Rojev Gündem Karademir’e yürekten teşekkürler. Mülakat yapılan görüşmecilerin ayarlanmasında katkısı olan Şeyhmus Efe amcaya, İbrahim Koçhan amcaya, A.Talip Duyan’a, değerli dostum Abdurrahman Yılmaz’a ve Selman Karaalp’a teşekkürler. Mülakat yaptığımız görüşmeciler farklı köylerde ikamet ettiklerinden dolayı bu görüşmecilere ulaşmak için ihtiyaç duyduğumuz aracı her daim bize tahsis eden değerli kuzenim Ferhat Karahan’a ve aracı kullanan abim Nurettin Karahan’a şükran borçluyum. TRT arşivinde Kızıltepe ile ilgili olan ve tezde işlenen TV programına dikkatimi çeken kardeşim Kadir Karahan’a, tezde kullanılan fotoğraflar için katkısı olan

kardeşlerimden Hasan Karahan,Eyüp Karahan ve kuzenim Ekrem Saruhan’a içten teşekkürler. Gazete arşivlerinin taranmasında kolaylık sağlayan İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi çalışanlarından Fahrettin Bey’e, Beyazıt Devlet kütüphanesi çalışanlarına ve ismini burda anmadığım bütün görüşmecilere tek tek teşekkür ediyorum.

İSTANBUL, 2018

Halit Karahan

İÇİNDEKİLER

ÖZ	III
ABSTARCT	V
ÖNSÖZ.....	VII
TABLolar LİSTESİ.....	XIII
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	XIV
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ.....	XV
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XVI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KIZILTEPE'DE YARI GÖÇEBELİKTEN TAM YERLEŞİK DÜZENE GEÇİŞİ HAZIRLAYAN DİNAMİKLER VE 1950-1980 YILLARI ARASINDA YAŞANAN SINIFSAK VE MEKÂNSAL DÖNÜŞÜMLER.....	5
1.1.Kızıltepe'nin Sosyo-mekânsal ve ekonomik Tarihi.....	5
1.2. Kızıltepe'de Yarı-Göçebe Nüfus Dinamiğine Dayandığı Kırsal Toplumsal İşbölümü.....	7

1.3.Aşiret Sisteminde İki Önemli Olgu : Köy Odaları ve Mira (Acı kahve).....	33
1.4.Yarı Göçebeliğin Çözülmesi.....	37

İKİNCİ BÖLÜM

KIZILTEPE’DE DEVLETİN MÜDAHALESİ İLE DEĞİŞEN SOSYO MEKÂNSAL YAPI	40
2.1.Türkiye’nin Uluslaşma Sürecinde Sosyo-Mekânsal Yapıya Politik Müdahaleler.....	40
2.2. Kızıltepe’de Mülkiyet İlişkilerini Değiştiren Tampon Kurumlar Olarak Siyasal Partiler, Kaçakçılık	51
2.2.1.Tarımda Kullanılan Araç ve Tekniğin Dönüşümünün Toplum ve Mekâna Yansıması.....	74
2.3. Ulaşım Politikasının Sosyo- Mekânsal Yapıya Yansıması	95

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KIZILTEPE’DE 1980 SONRASI YAPISAL DÖNÜŞÜM: KIRDA SULU TARIMA GEÇİŞ VE ZORUNLU GÖÇ	101
3.1. Kırdan Sulu Tarıma Geçiş.....	101
3.1.1.GAP’ın Kızıltepe’nin Toplumsal Yapısı Üzerindeki Yansımaları	110
3.2.Yeni Göç Dalgaları Yaratan Zorla Yerinden Edilen Nüfus ve Kızıltepe	112

3.2.1. Kızıltepe'nin Politik Kimlik Kazanması ve Kızıltepe'ye Yığılan Göçmenlerin Proleterleşmesi	116
3.2.2. Göçlere Bağlı Olarak Artan Nüfus ve Kentsel Sorunlar	123
3.3. Kentleşme ve Konut Politikaları, İlk toplu Konut Örnekleri ve Özmen Sitesi	126

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

2000'LERDEN SONRA KIZILTEPE'DE KAPİTALİST KENTLEŞME: SOSYO-MEKÂNSAL YENİ İŞ BÖLÜMÜ VE SINIFSA COĞRAFYA	132
---	------------

4.1.Kırsal Toplumsal Yapının Çözülmesi ve Tarıma Dayalı Ticaretin Yarattığı Yeni Burjuvazinin Şekillendirdiği Kızıltepe	134
4.1.1. Kırsal Alanda Toplumsal Dönüşüme Bağlı Olarak Değişen Konut Yapısı ve Betonarmeye Geçiş.....	147
4.2.Kızıltepe'de Yapsatçılık Süreciyle Apartmanlaşan Gecekondular	155
4.2.1. Kızıltepe'nin Yoksul Mahallelerinde Yerleşik Hayata Geçen Domlar	156
4.3. Kızıltepe 'de Sınıfların Mekânda Ayrışması	162
4.3.1. Kapalı Yerleşmeler : Yaşam Kent ve Marka Kent Siteleri	166
4.3.2. Toplumsal Sınıflarda Ayrışmanın Başka Bir Boyutu : Gündelik Hayat ve Düğün Salonları.....	170

BEŞİNCİ BÖLÜM

**KIZILTEPE’NİN SOSYO MEKÂNSAL TARİHİNE BİR ÖRNEK
MEKÂNSAL ÖLÇEK OLARAK IŞIKLAR KÖYÜ ANALİZİ 177**

SONUÇ VE ÖNERİLER..... 187

KAYNAKÇA 192

EKLER..... 202

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 3. 1: Tarımsal Sulama Tesisleri	103
Tablo 3. 2 : Tarımsal Sulama Kaynakları	105
Tablo 3. 3 : Arazilerin Kullanım Şekli.....	106
Tablo 3. 4 : Kızıltepe'de Bitkisel Ürünlerin Yıllara Göre Değişen Ekim Alanları/Dekar	107
Tablo 3. 5 : OHAL Bölge Valiliği Verilerilerine Göre Boşaltılan Köy ve Mezralar	115
Tablo 4. 1 : 2016 İller Bazında Türkiye Un İhracatı Verileri	145

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2. 1: Türkiye'den Geçen Uluslararası Yol Ağları	98
Şekil 3. 1: 1984 Kızıltepe İlçesi Arazi Kullanımı	102
Şekil 3. 2 : Özmen sitesi	127
Şekil 4. 1 :Türkiye Avrasya Yol Ağı	133
Şekil 4. 2 : Kızıltepe Mahalleleri	160

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 4. 1: Altıntoprak (Girbeşk).....	140
Fotoğraf 4. 2 : Altıntoprak (Girbeşk).....	151
Fotoğraf 4. 3 : Doyuran Köyü (Tilte'êmk).....	152
Fotoğraf 4. 4 : Çağıl Köyü (Meşqoq Kîkî)	153
Fotoğraf 4. 5 : Fesleğen Köyü (Rihanî)	153
Fotoğraf 4. 6: Çağıl Köyü(Meşqoq Kîkî) Köy Odası	154
Fotoğraf 4. 7: Kilise Caddesinde Yapsatçılıkla Yükselen Apartmanlar	156
Fotoğraf 4. 8: Kızıltepe Hastane Caddesinde Çekilmiş İki Fotoğraf....	163
Fotoğraf 4. 9: Şeyhmus Duyan'ın Köyünde (Işıklar) 2002'de İnşa Ettiği Konut.....	185

KISALTMALAR LİSTESİ

A.e: Aynı eser

Age:Adı geçen eser

AGR: Uluslararası Ana Trafik Arterleri Oluşturulması Deklarasyonu

ALTID: Asya Kara Taşımacılığı Altyapısı Geliştirme

Bkz.: Bakınız

BM: Birleşmiş Milletler

BMAEK: Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu

DEP :Demokrasi Partisi

GAP:Güneydoğu Anadolu Projesi

HADEP : Halkın Demokrasi Partisi

HEP: Halkı Emek Partisi

İTC : İttihat ve Terakki Cemiyeti

KEİ: Karadeniz Ekonomik İşbirliği

MLA: Çok-Taraflı Temel Anlaşma

OHAL: Olağan Üstü Hal

OSB : Organize Sanayi Bölgesi

RCD: Kalkınmaya Yönelik Bölgesel İşbirliği

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

TEM: Trans-Avrupa Kuzey-Güney Otoyolu

UN-ESCAP : Asya ve Pasifik Ekonomik ve Sosyal Komisyonu

Yuk. : yukarı

GİRİŞ

19. Yüzyıldan itibaren yaşanan ekonomik, siyasi ve mekânsal yeniden yapılanma süreçleri Türkiye'nin farklı coğrafyalarında farklı sosyo-mekânsal dönüşümlere neden olmuştur. Bu dönüşümlerde bölgesel gelişmişlik farklılıkları belirleyici olduğu kadar bölgelerin iç toplumsal işbölümleri ve buna bağlı olarak oluşmuş mekânsal özellikleri de etkin rol oynamıştır. Bu tez çalışmasında Mardin'in Kızıltepe ilçesinin nüfus dinamikleri ve ekonomik işbölümünde meydana gelen dönüşümler belli tarihsel kırılma dönemleri eşliğinde sınıfsal ve mekânsal yapıya etkileri çerçevesinde analiz edilecektir.

Tez kapsamında gerçekleştirilen araştırmada, Kızıltepe'nin mekânsal ve toplumsal dönüşümünün ardındaki politik ve ekonomik dinamikleri 1950 öncesi ve 1950 – 1980, 1980 -2000 ve 2000 sonrası şeklinde 4 döneme ayırarak analiz edeceğiz. 1950'li yıllara kadar kırdaki sabit konutlara sahip, toprağı ekip biçen yarı göçebe bir toplumsal yapı vardı. Bu araştırma sayesinde yarı göçebe toplumun genel tasviri ortaya konulduktan sonra bu yapıyı çözen dinamiklerin neler olduğunun derinlemesine analizi yapılacaktır ve 1950 öncesinden günümüze toplumun ve mekânın bu dinamiklerin etkisiyle nasıl dönüştüğü analiz edilecektir.

1950'lerle beraber hem mekânsal hem toplumsal yapıda yavaş da olsa farklılaşma ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada bu farklılaşmayı ortaya çıkaran dinamikler olan politik ve ekonomik faktörleri yukarıda ifade edildiği gibi 4 döneme ayırarak analiz edilecektir. Yeni mülkiyet biçimlerini, toplumsal sınıfların belirginleşmesini, farklılaşmayı ve aşiretlerin yerleşik hayata geçişini sağlayan, yapıların ve mekanizmaların neler olduğunu tarihsel bir izlekten yola çıkarak analiz edilecektir. Araştırmada 1950 öncesi Kızıltepe'nin toplumsal yapısını betimleyebilmek için tez çalışması kapsamında gerçekleştirilen sözlü tarih görüşmeleri yol gösterici olacaktır.

Aynı şekilde 1970 'li yıllara kadar büyük bir köy görünümüne sahip olan Kızıltepe'nin görece uzun bir zaman diliminde mekânsal ve sınıfsal olarak çok yavaş hızda dönüşüme uğramasının ardındaki politik ve ekonomik dinamikler analiz edilecektir. Tezde yapılan dönemlemeye uygun olarak, kerpiç ev dokusunun yerini

betonarme evlerin almasını sağlayan sürecin nasıl geliştiğini, şehir içerisinde rantın oluşum sürecini, kafelerin restoranların merkezi işgal etme dönemini, büyük marketlerin şehir içerisinde rekabete dahil olmasını, bankaların mekâna yerleşme sürecini, kırdaki büyük miktarda toprak parçalarını kontrol eden feodal kökenli kır burjuvazisinin kentle tanışmasını sağlayan mekanizmaları, şehrin kuzey yönünde Mardin'e doğru genişlenmesinin ardındaki saikleri, yeni burjuvazi ile üst orta sınıfların filizlenen kapalı mekânlarını politik ile ekonomik dinamiklerin temel belirleyiciliğinde analiz edilmeye çalışılacaktır.

Tez çalışmasında Mardin Kızıltepe'nin örnek olarak alınmasının gerekçesi 1950'li yıllardan günümüze yaşanan köklü mekânsal ve toplumsal dönüşümlerin Türkiye'nin kırsal toplumunun dönüşümüne iyi bir örnek oluşturma potansiyelidir.

Bu dönem sonrasında coğrafi konum ve yol ağlarının (demiryolu, havayolu ve karayolları) sağladığı avantajlarla Kızıltepe hem iç pazara hem de Ortadoğu ve dünya pazarına bağlanarak tarım ve ticaret merkezi konumuna yükseldi. Özellikle 2000'li yıllar sonrasında hem kent içinde hem kırsal alanda mekânsal dokuda ve toplumsal yapıda radikal dönüşümler yaşandı. Feodal toplumdaki köylü – ağa ilişkisinin yerini patron –işçi ilişkisi almaya başladı /başlıyor, hem kırdaki hem de kentte kerpiç evler yıkılarak yerlerine villa veya betonarme evler inşa ediliyor.

Kırdaki yarı-göçebeliğin tamamıyla çözülüp yeni bir toplumsal yapının ortaya çıkışında üretim araçlarında yaşanan dönüşümün yanı sıra,devletin planlı müdahalelerinin (toplum mühendisliği) ve yerel aktörlerin bu süreçte oynadıkları rollerin etkisi önemli yer tutar. Bu dönüşümde köyün muhtarı olan Aşiret ileri gelenleri devletle kurdukları ilişkiler sayesinde belli avantajlar elde ederek büyük toprak parçalarına sahip olmuşlardır. Bu süreç aynı zamanda belli toplumsal grupların yoksullaşması ve mülksüzleşmesini de beraberinde getirdi. Tarımda makineleşmenin ne tür bir toplumsal dönüşüme neden olduğuve devletin rolünün bu dönüşümde ne olduğunuiçericecek biçimde bu dönüşüm süreci tezde çözümlenmeye çalışılacaktır.1950'li yıllarda ve sonrasındaki dönemlerde siyasal parti yöneticilerinin tamamına yakınının aşiret liderinden veya aile bireylerinden oluşması böyle bir sonucun çıkmasını kolaylaştırmıştır. Siyasal partiler başka bir işlev daha gördü; yarı

göçebe aşiretler ile devlet arasında temas zemini sağlayan ve yeni düzenle bütünleşmeyi kolaylaştıran bir "*Tampon Kurum*" işlevini gerçekleştirdi.

Aynı şekilde şehirde hâkim olan kerpiç ev dokusunun nasıl dönüştüğü, yapılı çevrenin gelişim çizgisinin yıllara göre ne seyir izlediği, şehrin demografisindeki değişim, kentin göç alma süreci tezde analiz edilecektir. Ayrıca sermayenin şehre yerleşme süreci ve bu süreçte gelişen mülkiyet biçimleri de tezde işlenecektir.

Ulus devletin kurulması sürecinde kırdaki ve şehir merkezinde toplu sürgünlerden kaynaklı yaşanan demografik değişimin ardındaki politik ve ekonomik saiklere değinilmesi araştırmamızın konusu açısından önemlidir. Zira 1950 öncesinde planlı devlet müdahalesinin kapitalist ilişkilerin çalışma sahasında geç gelişmesiyle doğrudan ilişkisi olduğunu iddia ediyoruz.

Bu değişim ve dönüşüm sürecini analiz edebilmek için Kızıltepe şehir merkezi ve Işıklar köyünde alan çalışması yapıldı. Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanıldı ve toplamda 34 kişiyle derinlemesine mülakat yapıldı. Mülakatlar tezin dönemlemesine ve bölümlerinde işlenen konulara uygun olarak 2 farklı şekilde yapıldı ve hem kırdaki hem kentte katılımcı gözlem metoduyla kentin ve kırsal sınıfsal coğrafyasına dair notlar tutuldu. Analizimiz için gerekli olan ayrıntılara ulaşabilmek için mülakatlar, görüşmecilerin anadili olan Kürtçe'yle yapıldı (mülakat yapılan Domlar ve Süryaniler Kürtçe 'ye hâkimdiler ve anadillerini bilmediklerinden dolayı bu gruplarla da iletişim Kürtçe'yle sağlandı). Böylece mülakatlarda yöneltilen sorularla görüşmecilerin deneyimlerine, tanıklıklarına, fikirlerine ve bilgilerine ulaşmayı amaçladık. Bütün görüşmelerin ses kaydı yapıldı. Ayrıca 1950 -1980 aralığı önemli kırılma dönemleri olduğu için bu dönemde yayımlanan 1 yerel gazete (Mardin Sesi) ve ana akım medyadan iki gazetenin (Milliyet, Hürriyet) arşivlerinden de veri toplanarak analiz birimlerimiz için işlendi. Ayrıca TRT'nin arşivi de tarandı. 1984 yılında Kızıltepe'yle ilgili bir tanıtım programına ulaşıldı ve tezde işlendi.

Tezde kırdaki yaşanan mekânsal dönüşümün analizine ışık tutabilecek verileri ortaya koymak amacıyla 5 köyün fotoğrafları da çalışmamıza dahil edildi.

Tezin ilk bölümü yerel toplumsal sözlü tarih olması nedeniyle,süreci olgulara dayanarak açıklayabilmek için yerel/toplumsal tarihi bilen 60 ve üstü yaş grubundan 18 kişiyle derinlemesine mülakat yapıldı. Bu mülakatlar sayesinde 1800'lü yılların sonundan 1980 'lere kadarki dönemin yerel/toplumsal tarihine dair veriler toplandı ve araştırmanın dönemlemesine göre bu veriler işlendi.Ayrıca saha çalışması boyutunda 2000 sonrası toplumsal değişmeye dair veri toplamak için işinsanı, doktor, mühendis, işçi,köylü gibi farklı meslek ve statülerden 14 kişiyle de yarı yapılandırılmış soru kağıdı kullanılarak derinlemesine mülakat yapıldı. Mülakat yapılan bir diğer grup ise Kızıltepe'de ‘‘Qereçi (Çingene)’’ olarak adlandırılan Domlardır. 2000'li yılların başlarına kadar göçebe bir yaşama süren Domlar geçimlerini köylerden topladıkları yardımlarla sağlamaktaydı. Kızıltepe'de yaşanan toplumsal ve mekânsal dönüşüm sürecinde Domların bir kısmının Kızıltepe şehir merkezinde yerleşik hayata geçmeye zorladı.

BİRİNCİ BÖLÜM

KIZILTEPE'DE YARI GÖÇEBELİKTEN TAM YERLEŞİK DÜZENE GEÇİŞİ HAZIRLAYAN DİNAMİKLER VE 1950-1980 YILLARI ARASINDA YAŞANAN SINIFSAK VE MEKÂNSAL DÖNÜŞÜMLER

Kızıltepe’de 1950 ve sonrasında yaşanan değişim, bu dönem öncesinin toplumsal işbölümü ve politik /ekonomik gelişmelerinden bağımsız değildir. Bu nedenle anlamlı bir analiz yapabilmek için 1950 öncesinde üretim ilişkilerine ve toplumsal işbölümü ile devletin söz konusu dönemde toplumsal yapı üzerindeki rolünü analiz etmeye çalışacağız. Daha sonra tam yerleşik düzene geçişle beraber tarıma dayalı toplumsal işbölümünün ilk dönemi olan 1950 -1980 aralığı ele alınacaktır.

1.1.Kızıltepe’nin Sosyo-mekânsal ve ekonomik Tarihi

Kızıltepe isminin nerden geldiğiyle ilgili tarih kaynaklarında Duneysır,Koçhisar ve Tel Armen gibi farklı isimler geçmektedir. Osmanlı devletinin tapu defteri kayıtlarını ve Yakut el Hemavi’nin Mü’cem-ül Buldan adlı eserini kaynak olarak gösteren Nejat Göyünç (1969:66),’’ XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı’’ araştırmasında Kızıltepe’nin 1518 yılı tarihiyle ilgili şu bilgileri verir:*Orta çağdan beri Diyarbakır-Musul ile Urfa-Musul yolu üzerinde önemli bir ticaret merkezi olan Kızıltepe Duneysir ismini taşımaktaydı. Kızıltepe ‘nin XVI. yüzyılda büyük bir kasaba olduğu tahmin edilir . Halkı Müslümandı. 1518’de 90 hane,29 mücerred(bekar), 1526’da 106 hane 12 mücerred, 4 pir, 1 muaf,1540’ta 183 hane 52 mücerred, 1564’te 176 hane olup 36 mücerredi vardı . Mahsulleri, buğday, arpa, mercimek ve bostan ürünlerinden oluşmaktaydı. İki değirmeni vardı. 1518’de 30.003, 1526’da 10.623, 1540’ta 38.928 ve 1564’te 39.083 akça da geliri vardı .*

1931’ de ilçe olmasından sonra bugünkü ismini alan Kızıltepe aslında Duneysır ile Tel Armen’in birleşmesiyle oluşmuştur.Tel Armen 1900’lü yılların ilk çeyreğine kadar Ermenilerin çoğunlukta olduğu 3000 kişilik bir kasabaydı (Piskopos Josef Tüfenkçi ise bu rakamı 1200 olarak ifade eder).Bu dönemde aile başına 200 dönüm

tarla düşüyordu. Temel geçim kaynağı ticaret ve ziraattı. Bu bilgileri aktaran Yves Ternon (*Al Quşora ve J.Rhetore'den akt. Ternon :326*) söz konusu dönemde 100 dükkanın Tel Armen'de var olduğunu aktarır; ancak bir kasaba için oldukça yüksek bir rakam olduğunu belirtmek gerekir.

Ternon, Tel Armen'in birkaç kilometre uzağında Nüfusunun çoğunluğunun Yakubilerden oluştuğu Kızıltepe köyünden de bahseder. Göyünç'ün tersine Ternon Kızıltepe'de yaşayan nüfusun Müslüman olmadığını belirtir.¹

Ternon 1916 yılında Almanların Tel Armen'de bir otomobil istasyonu kurduklarından bahseder. 1915 yıkımından arta kalan Surp Kevork kilisesi o dönemde garaj olarak kullanılır. Ternon Kızıltepe isminin 1915 'e ait anıların hafızadan silinmesi için ilçeye verildiği savı öne sürer (age:327-329).

Kızıltepe verimli tarım arazilerine sahip geniş bir ovanın üzerinde kurulmuştur. İlçe Mardin'in güneybatısında olup, ilçenin Mardin'e uzaklığı 27 km'dir. İlçenin doğusunda Nusaybin, kuzeyinde Mazıdağı, batısında Derik ve Ceylanpınar(Ş.Urfa) ilçeleri bulunmaktadır. Tarihi İpek yolu ve Bağdat Demir yolu ilçe sınırlarından geçmektedir. Suriye'yle sınırı olan Kızıltepe GAP Bölgesinde olup Irak Habur sınır kapısına uzaklığı 220 km 'dir.

Kızıltepe'nin kuzeyinde doğu -batı yönünde uzanan dağlar geniş bir alanı kaplamaktadır. Önemli bir kısmı kalker yapıda olan bu dağlar bitki örtüsü bakımından yoksundur. Yüksekliği bazı noktalarda 1000 metreyi bulan bu dağlar serin hava akımının Kızıltepe ovasına girmesini engellediğinden ovanın iklimi üzerinde etkisi olmaktadır.

İlçenin temel geçim kaynağını tarım ile tarıma dayalı ticaret ve sanayi oluşturmaktadır. 2000'li yıllarla birlikte gelişen inşaat sektörüyle paralel olarak kurulan sanayi kolları da ilçenin önemli ekonomi dinamikleri arasında yer alır.

¹ Söz konusu dönemde mekânlar etno dinsel kimliklere göre ayrışmaktaydı. Dolayısıyla mekân üzerindeki yapılar bu kimlikleri dair bize veri sunmaktadır. Kızıltepe'de bu ayrışmayı analiz etmemize imkan sağlayabilen ve günümüze kadar ulaşan iki önemli tarihi yapı bulunmaktadır; Tel Ermen'de (Tepebaşı Mahallesi) tarihi tam olarak bilinmeyen Surp Kevork Kilisesi ve Koçhisar mahallesinde Artuklular zamanında yapılmış olan Ulu Cami. Dolayısıyla Hristiyanların Tel Ermen ve Müslümanların Koçhisar (Kızıltepe) köyünde yerleşik olabileceğini ifade edebiliriz.

Ayrıca 2006 'da modernize edilen Mardin Çimento fabrikası(Savur) hem inşaat sektöründe çimento ihtiyacını karşılamakta hem de komşu ülkelere ihracatı sağlamaktadır.

1965 'te Kızıltepe şehir merkezinin nüfusu 9.589' du. Bu dönemde yapılı çevre şehir merkezinde 2 han, 2 ayakkabı dükkanı, birkaç bakkaliyelerden oluşmaktaydı. 1960 'lı yılların başlarına kadar eczane ve doktor yoktu. Bu dönemde Şehir imar planından bahsetmek de mümkün değil.1970'li yıllara kadar altyapı yetersiz, kerpiç ev dokusunun hâkim olduğu Kızıltepe büyük bir kırsal yerleşme görünümündeydi.

Kızıltepe'nin ilk imar planı kırsaldan Kızıltepe ilçe merkezine yoğun göçlerin başlaması nedeniyle 1983'te hazırlanır. Kerpiç evlerin yerini 7 kata kadar çıkabilen beton evlerin alması bu dönemle beraber yaşanır.İlçeye devlet hastanesi ise 1991'de kurulur.

1970'li yıllarda yenilenen yol ağları kır ile şehir arasında mobilizasyonu hızlandırdı, aynı zamanda şehir Ortadoğu pazarına bu yol ağlarıyla bağlanmış oldu. Şehir merkezinde daha önce atlıların konakladığı 2 han 1970'li yıllarda yıkılarak yerine taksiler için garaj yapıldı.Gıda ve giyim dükkanlarında sayısında artış bu dönemde gerçekleşir, özcesi bu dönemde şehir çarşısı yavaş da olsa şekillenmeye başlar. Bu dönemden hemen sonra şehrin demografisi de değişmeye başlar.1980'lere kadar Çeçenlerin hâkim olduğu ilçeye 1970'lerle beraber yoğun Kürt göçü başlar. 1980'li yılların sonlarında itibaren ise köy yakma ve boşaltmalarından kaynaklı olarak Kızıltepe'ye ikinci bir göç dalgası yöneldi. Çeçenler Kürtlerle yaşadığı gerilimden dolayı Yalova, İstanbul gibi yerlere göç eder. Şehir içindeki hazine arazilerinin tapulanması parsellenmesi süreci de bu dönemden hemen önce başlar.

1.2. Kızıltepe'de Yarı-Göçebe Nüfus Dinamiğine Dayandığı Kırsal Toplumsal İşbölümü

Mardin'in güneyindeki ovalık alanda yüz yıllar öncesinde tarımsal üretim yapılmaktaydı. 16. yüzyılda Mardin'in güneyinde üretilen ürünler Mardin 'de şehir pazarında satılırdı. Mercimek, soğan, bal, yağ gibi ürünler şehrin ihtiyacını karşılayan önemli yerel ürünlerdi. Bu dönemde Mardin'in güneyinde şehrin hububat

ihtiyacını karşılayan ziraat hâkimken, kuzeyinde ise hayvancılık temel geçim kaynağıydı (Aydın vd. :144).

Kızıltepe’de 1950’li yıllara kadar tarımda üretkenliğin düşük olmasının tarihsel nedeni vardı. 1910’lu yıllarla birlikte Kızıltepe merkezi ile kırsalının önemli bir kısmının demografik yapısına yapılan müdahaleler iktisadi yapıyı da sarstı .Devletin etno- dinsel coğrafyaya müdahalesi yüz yıllara dayanan toplumsal iş bölümünü bozdu. O dönem Tel Ermen’de ve kırım diğer alanlarında ziraat ve ticaretle uğraşanlar çoğunlukla Hristiyan’dı.

Mardin’in güney tarafındaki düz ovalık alanda ise uzun bir dönemden beri yarı göçebe bir toplumsal yapı vardı. Bu toplumsal yapı aşiret, kabile,bavik (sülale), mal (sülale altı büyü aile), mal (Geniş-çekirdek aile) şeklinde hiyerarşikolarak örgütlenmiş sisteme sahipti.²Söz konusu dönemlerde Müslüman yarı göçebe aşiretlerin temel geçim kaynağı hayvancılıktı. 16. yüzyılda Mardin’in güneyinde aşiretlerin tarıma elverişli alanlarda yerleşik hayata geçtiği ifade edilmesine karşın bu tam yerleşik bir hayata geçiş değildir. Bu aşiretlerin çoğu göçebe veya yarı göçebe yaşam tarzı sürdürmekteydi (Aydın vd. ,age : 150). Bu aşiretler küçük çaplı tarım yapmakla birlikte söz konusu dönemde üretim araç ve tekniklerinin verimliliği yüksek değildi.

Kızıltepe’de 1950’li yılların öncesinden 1950’li yılların ilk yarısına kadar yarı göçebe aşiretler 100-200 dönüm tarlayı öküz, at veya katırın arkasına bağladıkları karasabanla sürmekteydi.Aşiretliler toprakları sürerken ağa veya maqûldanizin almak zorundaydılar ve hasadın onda birini ağaya vergi olarak verirdi.

Ağa ve maqûller hasılatın onda biri haricinde, kız kaçırma olaylarını ve kan davalarını çözdüklerinde de bir miktar vergi alırdı. Gökalp de ağaların her davada yüzde beş ve on oranında ücret aldıklarını aktarır (Gökalp:67). Biri kızını veya oğlunu evlendirdiği zaman da ağa veya maqûle çay ve kahve hediye ederdi. Bu

²Aşiretin hiyerarşik örgütlenme sistemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz:Uluç,A.Vahap (2007) ‘‘ Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Toplumsal ve Siyasal Yapısı : Mardin Örneğinde Siyasal Katılım’’, Doktora Tezi ,İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü s. 118 İstanbul

durum ağa ve maqûllerin kontrol ettikleri bölgelerde görece özerk bir düzen kurduklarını ortaya koymaktadır .

“Gücü yeten herkes toprak ekerdi . En çok ekenler iki öküzün sürebileceği kadar ekerdi . Katır, öküz İle çift sürülürdü . Hasat orak ve tırpanla yapılırdı . Biçilen tarla develere yüklenerek köye taşınırdı , sonra harman dövenle buğday ve arpayı başağından ayırırlardı . Dağlık bölgeden gelenler de tarlada işçi olarak çalışırdı.100 -200 dönüm arazi ekilirdi. Bir aile tek başına kendi tarlasını biçemezdi , çoktu. Hububat hayvanlara yüklenerek Mardin’de satılırdı. Köylüler toprağı ekmek için maqûlden izin alırdı . Hasılatın onda biri maqûla ve onda biri de imama verilirdi. Kızını evlendirenler ağaya hediye olarak kahve verirdi (Yusuf Oğuz ,77).

“ kızını veya oğlunu evlendiren ağaya bir şey hediye ediyordu , bir sorunu olanda ağaya bir şeyler hediye ederek ağanın sorunu çözmesini talep ederdi (Ali Tuncay 76).”

“1950 öncesinde temel geçim kaynağı hayvancılıktı , hayvancılık olmazsa olmazdı , topraktan yeterli ürün gelmiyordu.Ağa ve maqûller köylülerinden mahsullerinin onda birini alırdı , sürü sahipleri de aile başına bir oğlak ya da kuzuyu ağa veya maqûllere vergi olarak verirdi (Mehmet Koçhan ,60 ve İbrahim Koçhan ,62). ”

1950 öncesinde aşiret sistemi içinde toprak gelir getiren bir kaynak olarak görülmekten öte bir anlam taşımaktaydı. Toprak ağa ve maqûlunaşiret üzerindeki toplumsal ve siyasal hâkimiyetinin gerçekleştiği bir mekân anlamını taşımaktaydı. Toprakların ekilip biçilmesi aşiret nizamı içerisinde belli normlara bağlandığını söyleyebiliriz. Ağa ve maqûlunhâkimiyetindeki alanda bütün aşiretliler bu nizama bağlılığın bir gereği olarak izin alarak toprağı ekip biçerdi. Yönetici sınıftan izin alma kuralı “otoriteyi tanıma, otoritenin hâkim olduğu alanın nizamına uyuma” anlamını taşıdığını belirtmek gerekir.Bu noktada toprağın yönetici sınıfın mülkiyetinde olmadığını belirtmek gerekir. Toprak gücünü aşiretten alan yönetici sınıfın hâkimiyet alanına tekabül eder.

” Boş arazileri her kes istediği gibi sürmezdi, köy sahibinden izin alınmalıydı. Köy sahibi hissesini koyardı. Ekilmeyen toprak çoktu. Hanenin ihtiyaçları için ekinler sürülürdü .At, öküz ve katırla çift sürülürdü (**Ahmet Yusufoglu ,84**) . “

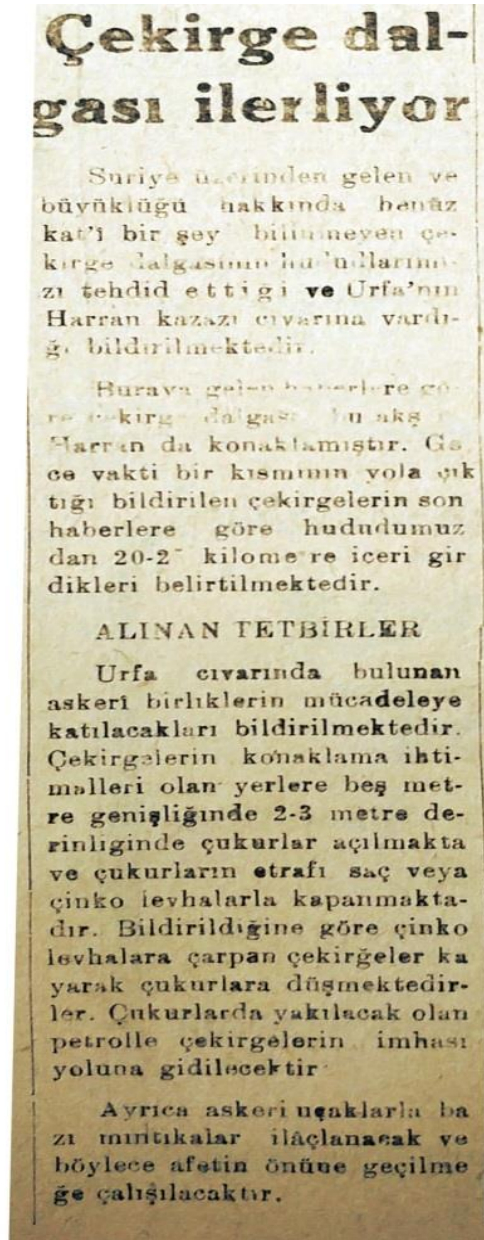
“Topraklar boştu,toprağı kim sürüyorsa o sahip oluyordu (**Cemil Kalkan,76**). “

“ O zamanlar birçok insana al sana iki yüz dönüm denildiğinde,millet bilmiyordu.Ne yapayım 200 dönüme derdi . Bütün köy benim, nereyi ekersem ekerim diye düşünürdü (**Ali Tuncay,76**). “

Karasaban ve iş hayvanlarıyla ne toprağın derinlemesine yarılması mümkündü, ne de devasa arazilerin tamamının ekilip -biçilmesi mümkündü. Ayrıca bu dönemde ekinlerin zararlı ot ve böceklerden korunmasını sağlayabilecek imkanlar da yoktu. Dolayısıyla birim başına elde edilen verim düşüktü ve devasa tarım arazileri üretim araçlarının elverişsiz olması nedeniyle boş kalmaktaydı.Bu durum sermaye birikimi için gerekli olan tarımsal artık değer artışının önünde ciddi bir engel olarak duruyordu.Bu dönemde çift sürülen tarlalardaki üretimden elde edilen üründen hane halkının ihtiyaçlarından arta kalanı ancak satılabiliyordu.Tarımsal artık kırım ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak olduğu için hayvancılık temel geçim kaynağıydı. Çift sürmek imkanına sahip olan her aile, geçimi için ekonomik durumuna göre 100-200 dönüm tarlayı öküz, at veya katırla sürmekteydi. Birim başına verim de 10-15 kg gibi bir miktarla oldukça düşük kalıyordu . Süne, zararlı otlar ve olumsuz iklim koşulları ekinlerin ciddi zararlar görmesine sebep olmaktaydı.

“ Toprak pek ekilmezdi , öküz ve katırlarla çift sürülürdü. Zararlı çıkıyorlardı, satılmıyordu. Biri çift sürdü(İsim vermek istemiyor), ekti, orakla biçti,harmanı döverek buğdayını ayırdı. Kiraladığı deveyle Mardin’e buğdayını satmak üzere gitti , buğdayını sattı ; ancak bu satıştan elde ettiği gelir, devenin kirasına yetmedi, bunun üzerine kiranın karşılığında abasını da aldılar. Yani topraktan bir şey gelmiyordu. Çoğu zaman zararlı çıkıyorlardı. 1942’ de süne ekinlerden bir şey bırakmadı. 1958’de de çekirge zarar verdi, ben o zaman askerdim(**İbrahim Tarhan , 82**).”

1958 yılında çekirgelerin ekinlere verdiği zararlar gazete haberlerine aşağıdaki gibi yansır. Güneyden giren çekirgeler sınır illerinde ekinlere zarar verir. Askeri birlikler bu dönemde çekirgeyle mücadeleye katılır. Dolayısıyla bu dönemde zirai mücadelenin zayıf olduğu anlaşılmaktadır. Haberde çekirgelerin yöneldiği bölgelerde 5 metre genişliğinde ve 2-3 metre derinliğinde çukurlar kazılarak etrafı levhalarla kapatıldığı ve böylece bu levhalara çarpan çekirgeler çukura düşerek imha yoluna gidildiği ifade edilmektedir.

Kaynak :Milliyet Arşiv ,07.04.1958

Beşikçi'nin de ifade ettiği gibi hayvanların beslenmesi için gerekli su ve otlaklara ulaşmak için göç etme mecburiyeti toplumsal işbölümünün dayandığı ekonomik temellerle alakalıdır.

“Biz de göçebeydik. Göçebelik bir mecburiyetti. Daha önce köy sahiplerinin tamamı açtılar. Köyde ne yiyeceklerdi ? Köyde ekinler yeşermezdi ,örneğin bugünkü gibi traktör yoktu . En fazla ekin 50-60 ölçek ekerdi . Örneğin senin deden Hacı Halil Çağıl'ın sahibiydi ve yoksuldu. Her zaman göçebelere muhtaçtı. Hasılat yoktu, gelir de yoktu. Ne yapsın ? (Cemil Kalkan 78). ”

“O zaman koyun sürüleri vardı,sürüler bölgeye sığmıyordu. Ceylanpınar tarafı boştu oralara gidilirdi. Ova yeterli değildi koyun sürüleri için dardı. Ziraattan bir şey gelmiyordu. Bundan dolayı geçimleri hayvancılıktı.Nerde otlaklar iyiye oraya giderlerdi. Deve, çadır ve bütün erzaklarını beraberlerinde götürüyorlardı. Bahar aylarında göçe giderlerdi. Boğazi, Yarımcê, Ceylanpınar taraflarına giderlerdi,

Daha eski zamanlarda Kewke ve Şengal tarafına giderlerdi. Diyarbakır tarafına kadar da giderlerdi. 1910 yılında bizim kabile(Sim'êlan) ve Şukuran KabilesiŞengal dağına gitti. Şengel'de 1910 yılında yağın “Berfa Sor³ nedeniyle binlerce koyun telef oldu, kar kırk gün yerde kaldı. Bu doğal felaketten sonra da Şengal'e gitmekten vazgeçtiler.Bildiğim kadarıyla bir kere gittiler (Yusuf Oğuz,77). ”

Bu dönemde ağa ve maqûl aileleri de göçe dahil olurdu ; ancak bunların sürülerini çobanlar veya aşiretliler otlak yerlerine kadar götürürdü. Ağa ve maqûllerin göçe dahil olmasının önemli bir nedeni kanaatimizce aşiret sistemi içindeki toplumsal ve siyasal konumlarıyla alakalıdır. Yılın yarısından fazlasını otlaklarda geçiren aşiretlilerin lidersiz kalması durumunda aşiretliler ile ağa - maqûl tabakası arasındaki bağın zayıflaması mümkündü. Dolayısıyla ağa ve maqûller görece küçük sürülere sahip olmalarına rağmen göçe dahil olurlardı. Göç sırasında çadırlarında mıra ikram edebilmek için yanlarına mıra pişirebilmek için gerekli olan tüm araç

³ “ Berfa Sor” Türkçe'ye “Kızıl Kar” olarak çevrilebilir.Bu kavram , 1910 yılında en sert geçen kışta yağın kar için kullanılan bir tanımlamadır. Yoğun yağın kardan dolayı , çok sayıda hayvanın telef olması nedeniyle “Berfa Sor” kavramı toplumsal hafızada felaketle sonuçlanan en sert kışı hatırlatır . Kar'ın kızıl renkte yağmasının nedeni muhtemelen bölgeye yakın olan çöllerde gerçekleşen kum fırtınalarından yükselen tozun atmosferde kara karışmasıyla alakalıdır .

gereçleri de götürürlerdi. Böylece aşiretlilerin toplaşma mekânı olan köy odalarının işlevini liderlerinin hâkimiyetindeki topraklarının sınırlarını aşan uzak otlaklardaki çadırı yerine getirmiş oluyordu.

‘‘Ağa ve maqûllerin sürülerini kabileden kimseler karşılıksız bir şekilde götürürdü . Köylüler maqûlleri beslerdi. Hep tereyağı verilerdi, kuzu verirlerdi. Bunu isteyerek yapıyorlardı .

Göçebelik için iki husus vardı : Sürüleri çok olanlar yılın 12 ayı hep sürüyle beraber hareket ederdi; ancak maqûller ve ağalar gibiler de otlaklara çıkardı. Sürüleri az olmasına rağmen istirahat niyetiyle, böyle pikniğe gider gibi onlar da göçebelik yapardı . Maqûller çadırlarını açardı ve kahvelerini de pişirirlerdi . Bütün maqûller bahar aylarında , havalar güzelleşti mi yaylalara çıkarlardı (Yusuf Oğuz, 77). ‘‘

‘‘O zamanın yaşantısı göçebelikti. Ağa ve maqûller de göçebelerle hareket ederdi . 500 ‘den fazla çadır kurduklarını hatırlıyorum(Ahmet Yusufoglu ,84) . ‘‘

‘‘Ağa ve Maqûller de sürülerle hareket ederdi , Ağa komutandı(İbrahim Tarhan, 82). ‘‘

‘‘ Göçebelerle birlikte her kabilenin ‘‘Aşiq’’⁴da giderdi, Ağa ve maqûlun çadırının yakınında kendi çadırlarını kurardı. Ağanın veya maqûlun misafiri geldiği zaman ‘‘Aşiq’’ onlara mira ikram ederdi (Mehmet Koçhan ,60 ve İbrahim Koçhan 62) .’’

Yönetici sınıf meşruiyetini aşiretlerin rızasından almaktadır,yönetici sınıfın meşruiyeti zayıfladığı zaman sahip olduğu statüyü de kaybetmektedir. Zaman zaman bu sınıftan kimselerin meşruiyetini kaybetmesinden dolayı statüleri el değiştirmiştir .

⁴Aşiq ,köy odasında veya göç zamanlarında ağanın çadırında mira pişirme ve murrayı ikram etme işini yerine getirirdi . Aşiq ,bu hizmeti karşılığında ağa veya maqûldan bir miktar yardım alarak ailesinin geçimini sağlardı .

“Helêc Ailesi daha önce Kikan ağasıydı. Yaptıkları zulümden dolayı bütün makuller toplandı, ağalığı onlardan aldı ve Hecî Eyûb ailesine verdiler (Ali Tuncay,76). ”

Aşiret içinde çeşitli ihtilaflardan dolayı iktidar mücadelesi çıkmaktaydı.Bu ihtilaflar nedeniyle aşiret içinde gruplaşmaların çıktığı anlaşılmaktadır. Bu tür ihtilaflı durumlarda aşiret ağası bölgede etkili olan aşiretlerden yardım talep ederek statülerini korumaya çalışmışlar.Bu durum aşiret sisteminde ağaları arasında karşılıklı çıkara dayanan ilişkilerin varlığını ortaya koymaktadır.⁵ İlerde değineceğimiz üzere,yarı göçebe aşiretler sürülerini talan ve yağma gibi saldırılardan korumak için güçlü olan aşiretlere vergi öderdi. Bu vergileri makuller köylülerden toplayıp ağaya teslim ederdi, ağa da bu vergileri koruma talep ettikleri aşiretin ağasına aktarırdı. Aşağıdaki mülakatta ağalık için Kikan Aşireti içinde yaşanmış iktidar mücadelesinin,aşireti nasıl iki karşıt kampa böldüğünü ortaya koyması açısından çarpıcıdır .

“ Mêrguherîler Mehmet Ali ağa ailesine ağalığı vermek istediler . Hisinikîler ise buna karşı çıktılar. Rustem ailesi(HecîEyûb ailesi) bunun üzerine Deyr –el Zor’a gider ve Abdulkerim farız Cerba ‘ya durumu ifade eder . Bunun üzerine Şemeran Aşireti büyük bir orduyla Mehmet Ali Ağayı kuşatmaya alır ve teslim olmasını talep eder . Bir - iki yıllık ağalığı bu şekilde son bulur .Mêrguherîler : Şukuran ,Sim’êlan , Omeran , Necaran , Remakan kabilelerinden oluşur .Hesinîkîler ise : Zirikan , Birhimzerkan , Morîkan kabilelerinden oluşur (Ali Tuncay,76).”

1950’li yılların başlarına kadar Kızıltepe kırsalında yarı göçebeler sadece yaz aylarında kısa bir müddet köyde kalırdı. Su kaynaklarının yetersiz olması ve 40 derecenin üzerine çıkan aşırı sıcaklar yarı göçebeleri yazın yer değiştirmeye zorladığını vurgulamak gerekir.Köylüler bu dönemde yeraltı su kaynaklarından yararlanabilecek bir teknikten haberdar olmadıklarından yağmur suyunun doldurduğu sarnıçlar ve “Bîrên Küffari” lerden⁶ kendi su ihtiyaçlarını

⁵ “Osman Ağa (Kikan Xelecan’ın Ağası) İbrahim paşanın (Millan aşiretinin ağası ve Hamidiye alayları komutanı) kayınpederiydi . Yaptığı bütün işlerde İbrahim paşadan destek alıyordu . İbrahim paşa kimden destek alıyordu ? O da Osmanlıdandestek alıyordu .(akt. Ahmet Yusufğlu 84)”

⁶ Bölgede en eski kuyuları “Bîrên kufarî ” olarak tanımlanmaktadır . “Kuffarî “ Arapça küffar sözcüğünden gelmektedir.Arapça’da küffar ,”Müslüman olmayanlar , kafirler “ anlamına gelir (TDK). Bu kuyuların Küffari olarak nitelendirilmesinin sebebi tarihsel bir geçmişe dayanmaktadır .

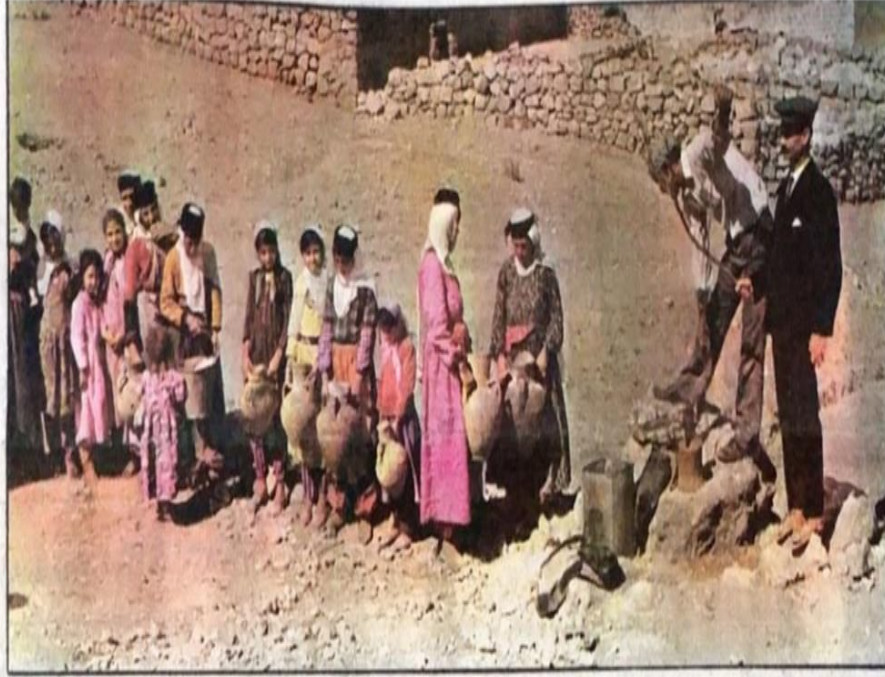
karşılamaktaydılar. Kurak geçen dönemleri de ise sarnıçlar çok az su depolardı. Dolayısıyla bu sarnıçların devasa koyun sürülerinin bir günlük ihtiyacını bile karşılaması mümkün değildi, .

“Köyde otlak yoktu, yem yoktu , saman yoktu bu nedenle hep köyde kalmazlardı . Yazın köyde 15 – 20 gün kalırlardı . Sonra mevsime göre Abdulaziz dağları,Kewke ve Diyarbakır tarafına giderlerdi. Köyde sürü sahiplerinin açma kuyuları vardı . Sürülerini bu kuyulardan su içerdi. Batı rüzgarları estiğinde bu kuyuların suyu yükselirdi. Hatta ağızlarından taşırdı. Açma kuyular 5- 6 metre derinlikteydi . Hepsi kurudu. Sürüler dört mevsim köyde kalsaydı su onlara yetmezdi , açlıktan susuzluktan hepsi ölürdü (Şeyhmus Efe 70). ”

“ Zergan çayına yakın olanlar yeterli suya ulaşırken , bu çaya uzak olanların ise su kıtlığı sorunu söz konusuydu. Birên kuffariler ise büyük sürülerin dört mevsim boyunca su ihtiyacını karşılayamazdı (Ali Ayhan,62) . ”

Su kaynakları yetersizliğinin toplum üzerindeki olumsuz etkisi 1970'lere kadar devam eder. 1970'te ve 1973'te yaşanan kuraklık gazete haberlerine de yansır . Kuraklıktan dolayı ekinler ciddi zarar görür ve çok sayıda aile de hayvanlarının telef olmaması için su kaynaklarının olduğu bölgelere göç eder (Milliyet :30.05.1970 ;Milliyet:18.07.1973).

1900 öncesinde Kızıltepe ve Kızıltepe kırsalında hâkim olan din İslamiyet değildi , bu nedenle İslamiyet öncesinden kalan kuyular “Birên Kuffarî (Küfür/Küffar Kuyuları) ” olarak isimlendirilmiştir.Araştırma sahamızda 1900 öncesinde yerleşim yeri olan bütün köylerde bu kuyulardan rastlamak mümkün . Bu kuyuların çoğu şu an kurumuş durumda .

BELKİ SU AKAR DİYE BEKLİYORLAR

Güney - Doğu 30 yıldır görülenmiş bir kurak devre yaşıyor. Yağış azlığı nedeniyle bir çok yerde tohumluk buğday elde etmek hile mümkün olmamış. Hayvan yetiştiricilerinde çoğu hayvan yerlere göç etmeyi tercih ediyor. Kuraklıktan çöpmeler almıyor ama, ruhsatı görüldüğü gibi, bu almayan çöpmelerin başında mütadelerce uyanan kuraklıklar var...

Güneydoğu'da kuraklıktan tohumluk bile yetişmedi

Hayvancılıkla uğraşan köylülerin yaz başında başlayan göçü hâlâ devam ediyor

YURT HABERLERİ SERVİSİ

GÜNEYDOĞU illerinde afet haline gelen kuraklık bütün şiddetiyle devam etmektedir. 30 yıldan beri görülen kuraklık nedeniyle Diyarbakır, Mardin, Urfa'da geçimini ekime bağlayan köylülerin milyarlarca lira zarar...

Devamı Sa. 9, Sü. 4 de

GÜNEYDOĞUDA

Baştaraftı Birincide rana uğradıkları bildirilmektedir. Kuraklık en büyük tahribatını Urfa'da göstermiş. «Türkiye'nin ürün ambarı» olarak nitelenen Harran ovasında yetişen buğday, gelecek yılın tohumlukunu bile karşılayamayacak kadar az olmuştur.

Hemen bütün Urfa'yı etkileyen şiddetli kuraklıktan, Diyarbakır ve Mardin'in bazı kesimleriyle Çukurova'nın bir bölümü de önemli derecede zarar görmüştür. Yetkililer, «Bu yıl güneydoğu bölgesine hiç denecek kadar yağmur yağmadığı, bu yağışların da toprağın suyunu ısıtmaktan öte bir işe yaramadığını» belirtmişler ve «Kuru ziraate makûm bulunan tüm bölge halkı güç durumda kaldı.» demişlerdir.

Kuraklıktan zarar gören çiftçiler, Ziraat Bankasına borçlarını ödeyemeyeceklerinden, gelecek yıl için yeniden bir kredi alamama durumuyla karşı karşıya bulunmaktadır. Verilen bilgiye göre bu durumda, güneydoğu çiftçisi, genellikle gelecek sezonda toprağını ekmek için gerekli işçilik, gübreleme ve tohumluk masraflarını karşılamakta güçlük çekecek ve tefecilerin eline düşecektir.

Buna karşı hükümetin tedbir alması istenmekte ve en etkili tedbirin de «Banka borçlarının ertelenmesi» ve «Köylüye tohumluk yardımı yapılması» ile sağlanacağı belirtilmektedir.

Güneydoğu illerinde kuraklık yanı sıra içme suyu sıkıntısı da bir sorun haline gelmiştir. Bazı köylerde köylüler, ölümlerini yamak için bile su bulamamakta, cenazelerini «susulen» yikadıktan sonra toprağa vermek zorunda kalmaktadırlar. Susuzluk nedeniyle Mardin ve Urfa'nın, özellikle hayvancılıkla uğraşan köylerinde, yaz başlarında başlayan göç hâlâ devam etmektedir.

SUSUZLUK YÜZÜNDEN GÖÇLER BAŞLADI

■ Su sıkıntısı çeken Nusaybin'in 30 köyünde, hayvanların köy içinde sulanması ve çamaşır yıkanması yasaklandı.

YURT HABERLERİ SERVİSİ

GÜNEY Doğu'da kuraklık yüzünden başlayan içme su sıkıntısı gün geçtikçe artmaktadır. Diyarbakır'a bağlı Cınar ilçesinde 50'den fazla köy ile Mardin'in Kızıltepe ve Derik ilçelerine bağlı köylerindeki hayvan sahipleri, su kenarlarına göç etmektedirler.

Nusaybin ilçesinin Akarsu bucağına bağlı 30 köyde de su sıkıntısı başgöstermiştir. Kaymakam Ergül Doğanay'ın, Valilikten sağladığı tankerler ile köylere su taşınmaktadır. Su sıkıntısı yüzünden hayvanların akar sulara sulanması istenmiş, köy içinde çamaşır yıkanması yasaklanmıştır.

Susuzluktan yakınan Diyarbakır köylüleri, YSE ve Karavollarından sağlanan iki tankerin ihtiyaca cevap vermemesi üzerine askerî birliklerden yardım istemişlerdir.

Kaynak :Milliyet Gazetesi,30.05.1970

Kışın ovalık alanda yağışlardan dolayı toprak çamurlaşırdı ve zeminin kuruması ise uzun sürerdi.Bu nedenle yağ zemin büyük sürülerin sağlığı için elverişli değildi . Dağlık alanda eğimin sağladığı avantajla zeminin çabuk kuruması, dağlık alanın ot ve su kaynakları yönünden zengin oluşu gibi faktörler göçebelerin yer tercihinde etkili olmuştur.Göçebelerin yer tercihinde diğer önemli bir faktör ise büyük sürülerin yabancı aşiretlerden gelebilecek saldırılara karşı korumaktır.Ovalık alanın düz olmasından dolayı yabancı aşiret süvarilerinin ani saldırılarına karşı korumasızdır, bu nedenle büyük koyun sürülerini düz alanda bu saldırılardan korumak oldukça güçtür . Taşlı, çukurlu ve çetin geçitlerin olduğu dağlık bölgelerde ise talan için gelen süvarilerin serbest hareket etmesi mümkün değildir. Bu bölgelerde koyun sürülerini korumak daha kolaydır ve yüksekliğin sağladığı avantajla hem bütün sürüyü kontrol etmek hem de uzaktan gelebilecek tehlikeyi önceden görmek mümkündür.

“ Bu topraklar sürüler için müsait değildi. Sürülerin beslenmesi için mecburi göçebelik yaparlardı.Kışın buranın çamuru çok olurdu, hayvanlar dışarı çıkarıldığında perişan olurdu .Oralarda otlaklar da çoktu. Bu nedenle eğimli ve

taşlık yerlere çıkarlardı. Hayvanlarını mecburiyetten götürürlerdi. Ziraatın kıymeti olmadığı için Kikan göçebeydi. Sürülerin yurdu burası ve millet ziraatten hiç anlamazdı (Ali Tuncay,76). ”

“Dikmenden sonrası yerleşim yeri değildi,ceylan sürüleri vardı her yerde . Biz sürülerimizi o taraflara da götürürdük . 1950 ‘li yılların sonlarına kadar sürülerimizi orda otlatırdık . 1950 öncesinde Abdüleziz Dağlarına sürüler otlaklara götürülürdü . Kikan ile Khelecan kan davasından dolayı Abdulaziz dağlarına giderdi . Kikan ile Khelecan barıştıktan sonra Mıstefamilik , Quça Guran , Mesta taraflarına tekrar gitmeye başladık.

İlkbaharda her 20 günde bir yerimizi değiştirirdik . Kıştan ilkbahara kadar Kermıran tarafında kalırdık. İlkbahardan yazıya kadar da Ceylanpınar tarafında kalırdık(Ali Ayhan ,62) . “

Ziya Gökalp (1992:62) de Kikan aşiretinin Cırcıp, Habur ve Çağcağ nehirlerinin kenarlarında çadır kurduklarını aktarır. Gökalp kışın kasımdan marta kadar aşiretlerin bu bölgelerde oba kurduklarını, yazın ise bu aşiretlerin Zergan çayına yakın olan köylerinde kaldıklarını ifade eder.Yaptığımız sözlü tarih çalışmasında ise Zergan çayına uzak olan aşiretlilerin yazın köyde kısa bir süre kaldıktan sonra Diyarbakır taraflarındaki otlaklarda konakladıklarını ortaya çıkardık .

Otlakların seçimine otlaklar konusunda tecrübe sahibi olanlar karar verirdi. Aşiret içinde her kabilede bu konuda danışılan kişiler olurdu. Bu kişiler aşiret göçe başlamadan önce su ve otlak bakımından zengin olan bölgeleri tespit ederdi. Otlak yerinin tespitinden sonra aşiret göçe başlardı .

“ Göçebeler suyun ve otun bol olduğu yerleri seçerlerdi. Bölgeyi daha önce bilenler su ve otun bol olduğu yerler tespit ederdi. Her kabilede bu işi yapan şahıslar bulunmaktaydı . Sim’elanaşiretinde Şêkhê Hecî Şêkhmûs(Mala Şêkho) ailesine

danışıyorlardı. Bundan dolayı da onlara Mala Şêwrê (Danışman aile) diyorlardı(Mehmet Koçhan (60) , İbrahim Koçhan (62)).”

“ Otlaklara konusunda kararı tecrübeli olanlar verirdi. Göçebeler yola koyulmadan önce,gidilecek otlak önceden görülürdü. Otlakların su kenarlarına yakın olması ve ot bakımından zengin olması önemliydi (Yusuf Oğuz 77) .”

Yarı göçebeler yün, süt ve peynir gibi hayvansal ürünlerini tüccarlara satarak ihtiyaç duydukları malzemeleri alırdı. Büyük sürü sahipleri ise sattıkları ürünlerden elde ettikleri gelire altın alırdı .

“ Hecî Eminle ilgili bir olayı babam şöyle anlatırdı: Hecî Emin her hafta bir küp kaymağı Mardin’e götürüp satardı. Bir gün bir hamal ondan kaymak satın alır. Hecî emin ona “ yeğenim yaşadın, koyun kaymağıdır “ der. Hamal da “ amca ben sade kaymağı yemem , bal da satın alıp ikisini karıştıracağım , o şekilde yerim .” Bunun üzerine Hacı Emin dizini döverek “ ben 1000 koyunun sahibiyim , bir hamal da gelip kaymağı mı böyle yesin ! (Ahmet Yusuf oğlu , 84) .”

“ Hayvanlardan elde ettiği ürünleritüccarlara satarlardı . Gökçe’den Hecî Sefo vardı. Köylere gelip yün satın alırdı, parasını da peşin verirdi. Büyük sürü sahipleri sürülerden elde ettiği gelirlerle altın alırlardı (Yusuf Oğuz,77). “

Yarı göçebe aşiretler sürülerden elde ettikleri ürünleri pazarda satmalarına rağmen ticari ilişkilere mesafeli durmuşlardır. Bu dönemde sürü sahibi zengin tabakanın sahip olduğu gelirini ticaret sermayesine dönüştürmemesinin önünde toplumsal yapıdan kaynaklı bir dizi engel vardı. Aşiretlilerin ticaretle uğraşması veya aşiret dayandığı toplumsal işbölümünün dışında bir işle uğraşılması ayıp karşılanırdı. Aşiretliler hayvancılık haricindeki işleri kendilerine yakıştırmazdı. Dolayısıyla aşiret içinde ticaret ve pazar ilişkilerinin etkisi sınırlı kaldı. Bu yapı 1950’li yıllarda tarımda makineleşmeyle beraber çözüldü ve yavaş da olsa pazar ve ticaret ilişkileri gelişmeye başladı. Bu durum Fransız soylu sınıfların bazı mesleklere karşı olan

önyargısıyla benzerlik taşır. Fransa’da soylu sınıfın ‘’aşağı mesleklere’’ karşı aşırı önyargısından dolayı Fransa’da tarımda ticarileşme gecikti. Bu sınıfın içinden gelen bir kısım soylular bu normlardan dolayı servetlerini Batı Hint Adalarına yatırarak,kapitalist ilişkilerin içine dâhil olmuştur. Fransa ‘da bu durum 18. yüzyıla doğru yavaş da olsa değişmeye başlamıştır (Moore:83) .

‘‘ Kikan daha önce iş yapmayı ,alım –satım yapmayı kendisine yakıştırmazdı; ancak burdan başka yere gittiğinde ne iş olursa yapar , ama buranın yerlileri tanınmaktan dolayı birbirlerinden utanırdı. Kikandan birisi bir şey satarken görüldüğünden diyeceklerdi ‘‘ falancanın oğlu kuzusunu pazara satmak için götürmüş ‘‘, bu ayıptı (Ali Ayhan, 62). ‘‘

‘‘ Bir zamanlar aşiret çocuklarının evini şehre taşıması ayıptı, devletin memuru olması ayıp görülürdü. Bakkalıcılık, çerçilik gibi işleri yapmazdı (Hamid Kılıçaslan , 63). ‘‘

Yarı göçebeler yılın dört mevsimini verimli su kaynakları ve otlakların olduğu Şengal (Irak), Kewke (Suriye), Rakka (Suriye), Bismil,Karacadağ gibi otlak alanlarında toplu bir şekilde konaklardı. Kıştan ilkbahara kadar güneydeki otlaklarda sürülerini beslerlerdi, yazdan sonbahara kadar da kuzeydeki verimli otlaklara göç ederlerdi.

‘‘ Kıştan ilkbahara kadar Suriyetaşlarında kalıyorlardı. Yazın biraz köyde kalırlardı. İlkbahardan yaza kadar ise Diyarbakır tarafında kalıyorlardı. Otlak yerlerinin seçiminde güvenlik önemliydi ve otlakların verimli olması önemliydi (Ali Tuncay,76). ‘‘

‘‘ Bizim ‘‘stranlarımızda’’ da (halk şarkıları) ‘‘berîya ma jêrîn’’ (aşağı ovamız) ‘‘ ile kast edilen Mardin ovasıdır, bu ovanın sınırları ifade ettiğiniz gibi Abdulaziz dağlarına kadar ulaşır ; ancak eski stranlarda ‘‘berîya ma jêrîn’’ ile kastedilen Abdulaziz dağlarının ötesidir.Babam İsmail Ağa develerinin Ürdün’e kadar gittiğini

ve onları oradan aldıklarını söylediğini hatırlıyorum. Yani o şekil develerinin peşine düşmüşler. Gittikleri her yerde birbirlerini tanırlardı (Hamid Kılıçaslan ,63). ”

1950’lerle berber sınırın kültürüne Ber/bar (yük), bertil(rüşvet); barbir: (yük taşıyan kaçakçı) gibi kavramlar daha yoğun olarak dahil oldu (Özgen,2011). Sınır imgeleminin ve buna bağlı kültürel kavramların şekillendiği ilk dönem kanaatimizce Bağdat demiryolunun inşasından sonra gerçekleşmiştir.19. yüzyılda Almanya ve İngiltere imtiyaz sahibi olarak Osmanlı devletinde demiryolu inşa etmeye başladı.Osmanlı devleti için o dönemde modern bir ulaşım aracı olarak Bağdat demiryolu devlet gelirlerinin artırılması ve gerekli durumlarda ordunun müdahalesinin zamanında gerçekleşmesi için gerekliydi. Bağdat Demiryolunun inşa edilmesinin askeri amaçlarının yanı sıra politik ve ekonomik hedefleri de vardı. Almanya ve İngiltere Osmanlı devletiyle ilişki geliştirerek petrol sahalarına ve demiryolunun uzandığı sahalarda sanayileri için ihtiyaç duyduğu ham maddelere ulaşmayı hedeflemekteydi. Bu hedefler doğrultusunda Alman ve İngiliz sermayesi Bağdat Demiryolunun inşası için gerekli olan finansmanı sağladı (Rohrbach,1911 ; Eichholtz , 2007). Batılı imtiyaz sahibi devletlerden Almanya’ nın Mezopotamya, Güney Doğu Anadolu ve Kuzey Suriye’ye dair koloni fikirlerinin hayata geçirilmesi demiryolu yapımı ile birlikte düşünülmekteydi. Hata Alman yazar Ewald Banse bu düşünceyle Bağdat demiryollarının geçeceği bölgeleri gezerek, bölgelerin, yaşam, iklim ve zirai koşullarını kendi kitabında yazar (Özyüksel :152). Luxemburg bu süreçte Almanya’nın Osmanlı içindeki sömürü alanlarının böylece arttığını vurgular (Luxemburg :195). Demiryolu Abdülhamit’in yönettiği Osmanlı devleti tarafındanise askeri işlevler ve Musul’dan Basra körfezine kadarki bölgenin düzenini sağlamak amacıyla yapımına Önem verilmiştir.⁷ Kimi askeri yazışmalardan da bu demir yolunun söz konusu amaçla yapıldığı belirtilmektedir (Özyüksel age :165).Toplumu-mekânı parçalayan ve zaman içinde iki tarafı (Suriye-Türkiye) birbirinden ayıran bir ‘sınır ‘ imgelemine dönüşen Bağdat demiryolu sınır kültüründe serxet (hatüstü) ve binxet (hataltı) kavramlarında anlamını buldu. Bağdat demiryolu inşa edildikten

⁷ 1925 yılında patlak veren Şeyh Sait isyanında, dönemin hükümet Fransa’ nın verdiği izinle büyük bir askeri gücü Halep-Nusaybin demiryolu hattıyla Mardin’e sevk etti .Bu takviye güç sayesinde isyan bölgesinde denge hükümet lehine değişti (Çavdar:305).

sonra bu demir yolunun güney tarafı için ‘‘binxet’’,kuzey tarafı için ‘‘serxet’’ terimleri kullanılmaya başlandı. Aşağıdaki mülakatlardan da anlaşıldığı gibi Bağdat demiryolunun bir sınır imgelemine dönüştüğü açıktır.

‘‘Yemen’e kadar Osmanlı topraklarıydı, hepsi tek parçaydı ,Serxet ve binxet yoktu. Kışın sürüler güneye,Suriye tarafına ,götürülürdü. Yazın ise yaylaya ve Diyarbakır tarafına götürülüyordu. Yazın geçici bir süre köyde kalınırdı . Geçimlerinin peşinden koşuyorlardı, köyler sürüler için yetersizdi, dardı, herkes sürü sahibiydi, sürü çoktu (İbrahim Tarhan,82). ’’

1928 yılında Kikan aşiretinin Arap asıllı Herban kabilesiyle Kikan aşiretinin Şukuran kabilesi⁸ arasında ölümle sonuçlanan bir olaydan dolayı Fransız askerleri göçebelerin Suriye tarafına geçişlerini 1930’da engeller. Böylece yarı göçebelerin otlak alanları sınır imgelemine dönüşen Bağdat demiryolunun kuzey tarafında kalan bölgeyle sınırlı kaldı.

Suriye’de Herban kabilesi ile Şükürîler çatıştılar. Fransızlar, Bîrhîmzerki kabilesine baskın düzenler, çadırlarını yakar . O zaman Qadê Mihîş (Morîkî kabilesi maqûlu) de onlarla beraberdi. Qadê mihîş adamlarına Fransız askerlerini dövmelerini söyler. Onları döverler,silahlarını da alırlar. Qadê Mihîş adamlarına sürülerini hemen Türkiye tarafına geçirmelerini söyler. Sürüleri demir yolunun bu tarafına(Türkiye) geçirirler . Fransız askerlerinin bir pikabı da vardı,o subayları da pikaba bindirirler, esir olarak demir yolunun öbür tarafına geçirirler. Fransız subaylar demir yolunu görünce bağırıp çağırırlar . Başka bir bölgeye geçtiklerini anlarlar , deliye dönerler. Buraya getirdiler (Türkiye) . Olaydan devlet haberdar oldu , onları bırakın dedi . Onları serbest bıraktılar ve silahlarını da verdiler onlara. Bundan sonra da Suriye tarafına gitmediler(Ali Tuncay ,76). ‘

⁸ ‘‘Kabileler değişik düzeylerde büyük ailelerden (bavık/mal) oluşmaktadır. Aşiretin ağası olduğu gibi her bir kabilenin de lideri vardır. Bugün için ait olunan kabileye gösterilen bağlılık, aşirete gösterilen bağlılıktan çok daha güçlüdür. Aynı kabileye mensup bütün sülale ve aileler - bazı aileler dışında - kan bağı ile akraba değildirler. Herba kabilesi Arap olup, bugün Suriye sınırları içinde kalmaktadır.‘‘Bavık’’ veya ‘‘Mal’’ aynı manaya gelmekte olup, soy olarak aynı atadan geldiği bilinen, kan bağı ile birbirlerine bağlı ve bunun farkında olan fertlerden oluşan, kabileden küçük, ortalama 50-60 kişiden oluşan sülaledir. Sülaleye ‘‘malbat’’ da denilmektedir. (Uluç age: 113-116)’’

“ Herban aşireti liderlerinden Ahmed Ibeydo Şükürîler tarafından öldürülür. Herbîler Şükürîleri Fransız askerlerine şikâyet eder. Bunun Üzerine 3-4 Fransız askeri 1930 yılında Kikîlerin çadırlarına baskın düzenler. Baskına karşı orda bulunan aşiretliler de direnir ve Fransız generallerini döverler ve esir alırlar. Onları Türkiye tarafına geçirirler. Tüm sürüler Türkiye tarafına güvenli bir şekilde geçirildikten sonra Fransız askerleri serbest bırakılır. Bu olaydan sonra Suriye'ye gidilmez. Kikan'ın bütün kabillerleri Suriye'de de ikamet etmesine rağmen , Herban ile Şükürîler arasında yaşanan olay nedeniyle Şükran kabilesinden kimse Suriye'de bulunmaz (**İbrahim Tarhan, 82).** ”

“Şükûra ile Herba⁹(Kikan aşiretine bağlı bir Arap kabilesidir) ilk zamanlarda dost iki kabiledir. Şükûra kabilesi Suriye sınırları içerisinde hayvanlarını otlatmaktadır yani göçebe olarak bulunmaktadır. Ancak Mala Boti denilen bir aile vardır. Bunlar Şükûranların yeğenleridir. Bir gün çölde süt sağılırken “Herbi”ler'den biri

“Şükûra”lar'ın yeğenlerinden birini (Boti ailesine mensup) döver. Bu kişi de gelir dayısı Hacı Çeçan'a söyler. H.Çeçan Herbi adamla tartışır, tartışma kavgaya dönüşür ve H. Çeçan Herbiyi öldürür. Bir gün H. Çeçan ile kardeşi H. İbrahim çölde hayvanları sağmaya giderler. Herbilerden biri pusu kurarak onlara ateş eder. Çatışma sonucunda H. Çeçan bu Herbiyi de öldürür. Bir gün Küntar vadisinde Şorbetir ailesine Herbiler saldırır. Bu kavgada da Herbilerin ileri gelenlerinden Musa Ibedo, Mihemed Eli ve Şehin öldürülür. Düşmanlık bu şekilde sürdü. Herbiler bir ara Şükürîlerin iki sürüsünü talan ederler. Doyran'a (Kızıltepe'ye bağlı bir köy) gelerek bizim misafir odamızı yakarlar. Develerimizi talan ederler. Dedemin Zeto adında bir devesi vardır. Herbiler bunu da alırlar ve buna dedemin ismini verirler. Bu aşiretler arasında hakaret demektir. Bizimkler bunu gurur meselesiyaparlar. Bunun üzerine dedem (Davido) yüz süvari ile Herbilerin üzerine yürür. Çöldeki develeri toplayanŞükûraler havaya silah sıkmak suretiyle panik yaratırlar. Bunun üzerine Herbiler'in atları dağılır,

⁹Kürtçe 'nin Kurmanci lehçesinde çoğul eki “-en,-an” dır. Dolayısıyla yukarda “Herba” ve “Şükûra” olarak yazılan kabile isimlerinin doğru yazımı “Herban” ve “Şükûran” olacaktır. Aynı şekilde yukarda “Şükûranlar” olarak yazılan kabile ismi hem Türkçe hem Kürtçe çoğul ekleri (-lar ve -an) almıştır. Dolayısıyla bu kullanım hatalıdır . Doğru yazım için “-an” yerine Türkçe karşılığı “-lı,-li” ekleri olan Kurmanci lehçesindeki “-î” yapım eki kullanılmalıdır, yani Şükürîler olacaktır.

Herbiler dekavga edemez duruma düşerler. Bundan dolayı da bu kavgada kan dökülmez. Bizimkiler Zeto ile birlikte bütündeveleri Herbiler'den alırlar. Bir süre sonra Herbiler bizim devlere saldırırlar. Bu kavgada da Herbilerin lideri Ahmed Ibedo öldürülür. Dedem Ahmed Ibedo'nun öldürülmesine üzülür. Bir lidere yakışacak şekilde törenle Ahmed Ibedo'yu gömer. Bir müddet sonra Herbiler Miskeynter (Eşme) köyünde pusu kurarlar ve H. Çeçan'nın kardeşi Ele Şere'yi öldürürler. Daha sonra Türkiye ile Suriye arasına mayınlar yerleştirildi. Biz Türkiye tarafında, onlar da Suriye tarafında kaldıkları için düşmanlık bu şekilde durdu. Sonuçta Herbilerden dokuz Şüküralar'danda bir kişi öldü. Bu olay yaklaşık 70-80 sene önce oldu. Bu düşmanlıktan dolayı bugün Suriye tarafında tek bir Şüküra ailesi yoktur. 1999 yılında barıştık. Hiçbir talepte de bulunmadılar". (Şüküran kabilesi maqûlu Ferhan Kılıç'tan akt. Uluç age: 182)."

"Birhîmzerkî kabilesi ve Fransız askerleri arasında yaşanan olaydan sonra kimse Suriye tarafına gitmedi otlaklar için . Kaçakçılık için gidilirdi , sınırda mayın döşenmesine rağmen . Suriye geçişlerinin kapatılmasından sonra Hecî Emin Ridîm köyü taraflarına gitti . Orda su vardı . Hesê Sado Şikeftan tarafına gitti. Mahmê Hesênê ailesi ise Mehena taraflarına gitti. Sürüleri için gittiler. 100-150 koyunu olanlar köyde kaldılar. Bundan sonra gittikçe sürülerin sayısı azalmaya başladı (Şeyhmus Efe ,70) ."

Bu dönemde talan ve yağma olayları sık sık yaşanmaktaydı. Sürülerin yağma ve talandan korunması için iki önemli tedbir alınıyordu. İlki silahlı kişiler ve köpekler olası yağma ve talan tehlikesine karşı sürekli sürülerle birlikte hareket ederdi. Talan ve yağmadan korunmanın diğer bir yolu ise verimli otlakların bulunduğu bölgelerdeki aşiretlerin himayesine girmekti. Kikan aşireti bu talan ve yağmalardan korunmanın karşılığında güneydeki otlaklarda hâkimiyeti güçlü olan Arap Şemmaran aşiretine vergi vermektedir. Gökalp de (1992:63) bu konuyla ilgili olarak önemli bilgiler aktarır. Gökalp Şammar aşiretini çekirgeye benzeterek bu aşiretten gelebilecek zararlardan korunmak için ziraatle uğraşan aşiretlerin bunlara "huva(vergi)" vermeye mecbur kaldıklarını belirtir. Gökalp devamla Kikan

Khelecan'ın Şammarların El Amr Kabilesi şeyhi Zeyd Zer Hemk 'e,Kikan Çırkan ise Şammaraların Zeyd Ibn Sehermik ve Melhem el Dadi'ye huva (vergi) verdiklerini aktarır.

Kuzeydeki otlaklardaki Diyarbakır ağalarına ise kuzu ve oğlaklar hediye edilerek sıcak ilişkiler geliştirme yolu üzerinden sürülerin talan ve yağmadan korunmasını sağlıyorlardı. Bu hediyeler bir nevi otlaklardan faydalanmanın karşılığında bölge ağalarından korumayı talep etmek anlamını taşıyordu.

“ Göçebeler göç ettikleri bölgede ileri gelen ağa veya maqûllere kuzu, koç hediye ederdi.Hediye olarak verilen kuzu ve koçlar sayesinde otlakların bulunduğu bölgelerdeki en etkili kişiyle sıcak ilişkiler kurulurdu, bu sayede de göçebeler sürülerini hırsızlık ve talana karşı da korumuş olurlardı. 1900'lü yıllara kadar Arap aşiretlerinden Şemmeralara ‘‘Xûkîti ‘‘ (vergi) veriliyordu. Böylece diğer arap aşiretlerin saldırılarına karşı Şemmeran aşiretinin bir nevi koruması altına girilmiştir (Mehmet Koçhan,60 ve İbrahim Koçhan,62). ”

“Şemeran ve Begaran aşiretleri bu bölgeye sonradan gelmişlerdir ve zorbalık da yapmışlardır. Kürt aşiretlerinden ‘‘xûkîti/vergi ‘‘ de almışlardır. İsmine de ‘‘uhuvvet ‘‘ koymuşlar, yani kardeşlik. Yani bazılarını kardeşleri, hamileri yapıyordu para karşılığında. Üç aşiret xukitî vermemi . Bunlardan biri Berazan aşiretidir (Suruç , Kobanê) , diğerleri Millan (Viranşehir /Ceylanpınar) ve Mira Koçerleridir.

Şemmeran aşireti Kikan Çırkan bölgesinde Dawidê Mirze'nin babası Mirze'yi vergi vermemesinden dolayı öldürmüşler.Kikan Çırkîlerden Salihê Hesê Kulî, Cerba ailesinden Şemerîlerin lideri E'bid 'i öldürerek Mirze'nin intikamını alır. Bu olaylardan sonra da Kîkîler(Kikan) Şemmerîlere vergi vermezler (Hamid Kılıçaslan, 63) . ”

“Şemeran aşireti Kikan'dan Xukitî aldığı için onları koruyordu (Hüseyin Batıhan, 88). “

“Otlaklar için bölgenin ağa ve maqûllerine , koyun ,oğlak ve koç hediye edilirdi (Ali Ayhan 62).“

“Araplar xukîti (vergi) vermeyen göçebeleri yağmalıyordu. Sürü sahipleri yolda yağmadan korunmak için gidecekleri yerin ileri gelenlerinden silahlı kişilerin kendilerini korumasını talep ederdi. Sürü sahipleri otlaklardan faydalanmak için otlakların bulunduğu bölgenin ağalarına koyun,kuzu hediye olarak veriyorlardı(İbrahim Tarhan , 82).

“Sürüleri korumak için herkesin silahı vardı. Suriye Arapları bizim sürülerimize yağmaladılar , Suriye tarafına geçirmek istediler (Ahmet Yusufoglu , 84) . ”

Göçebeler otlaklar için Diyarbakır bölgesinin maqûl ve Ağalarına koyun kuzu hediye olarak verirlerdi. Suriye tarafına gittiklerinde ise Şemeran aşiretine verdikleri vergiden dolayı kimse onlara saldırmaya cesaret edemezdi (Ali Tuncay ,76).”

Alan araştırmamızın sınırları içindeki Kikan aşireti üzerinde kapsamlı araştırma yapan A.Vahap Uluç aşiretin toplu bir şekilde yaylak ve kışlaklara çıkılmasıyla ilgili şu tespiti yapar :

“ Kikan Aşireti’nin tek bir “şeni” (zoma) oluşturacak şekilde toplu halde yaylak ve kışlağa çıkmalarının asıl sebebi Şemmara ve Begara gibi Arap aşiretlerinin saldırılarından kendilerini koruyabilmektir. Nitekim, Kikan Aşireti Hamidiye Alayları’ndan bir alay olmadan önce Şemmara Aşireti’ne vergi veriyordu. ” (Uluç age:140).

Bu noktada “toplu konaklamayla” ilgili birkaç noktaya dikkat çekmek gerekir. Topludan kasıt aşiret üyelerinin tümünün göçe dahil değildir , yılın 4 mevsimi köyde sabit konutlarda aşiret üyelerinin bir kısmı kalırdı.

“Köyde sürü sahibi olmayanlar, yaşlılar, çocuklar ve köyün sahibinin ailesinden bazı kimseler kalırdı. Köy odasının kapısına asla kilit vurulup otlaklara gidilmezdi, köy odası daima açıktı (Mehmet Koçhan ,60 ve İbrahim Koçhan, 62).”

“Köyde maqûl ailesinden kimseler kalıyordu, evlerini öyle bırakıp gitmezlerdi. Bazılarının koyunu hiç yoktu, bunlar da köyde kalırdı. İsimlerini söyleyemem. Maqûl onlara toprak verirdi, bunlar bostancılık ve ziraatle uğraşırdı. Katır ve öküzle çift sürerlerdi ve geçimlerini sağlardı. Hasılatın onda birini maqûllerine verirlerdi(Yusuf Oğuz ,77). ”

“ Köyde kalanlar oluyordu. Madun aileler sürü sahibi değildi, otlaklara gitmiyorlardı. Kurmanclar ¹⁰(ciwêlek) köyde kalırdı,maqûl hizmet ediyorlardı (Hüseyin Batıhan, 88). ”

Ağa ve maqûl otlaklarda olsa bile Köy odaları yılın dört mevsimi açık kalırdı. Ağa ve maqûlun ailesinden birileri sürekli köyde kalırdı. Köyde yaşlılar,çocuklar ve sürü sahibi olmayanlar da kalırdı. Bunlar Kurmanc tabakasından olan ciwêleklerdi. Bostan ve diğer tarla işleriyle uğraşırlardı. Bu dönemde siyasal ve toplumsal güce hâkim olan sınıf Ağa aileleri,maqûl aileleridir. Zenginler ise Kurmanc tabakasından yer alan büyük sürü sahipleridir. Kurmanc tabakası içinde de en yoksul olanlar ise ciwêleklerdi. Bunlar diğerlerinden farklı olarak ne üretim yapabilecek at, katır gibi çift ve yük hayvanlarına sahipti, ne de dönemin temel geçim kaynağı olan hayvanlara sahipti. Dolayısıyla bu tabakadan kimse otlaklara çıkmadığından sürekli köyde kalırlardı. Ciwêlekler geçimlerini iki şekilde sağlardı: Birincisi ağa ve maqûllerin tüm işlerinde hizmetçilik yaparak, ikincisi ise ağa ve maqûllere hasılatın yarısını veya onda birini teslim etme karşılığında ağa ve makullerdençift sürebilecekleri araçları temin ederek.

“ Köylülere ciwêlek deniliyordu. Ciwêlekler hasılatın onda birini ağaya verirdi. Hayvan sahibi iseler bir kuzu veya koç veriyorlardı. Herkes çift sürebilecek hayvanlara ve araçlara sahip değildi. Hiçbir şeyi olmayanlar maqûla yanaşırdı ve ona aşiret içinden bilgi götürürdü. Maqûl da bunun karşılığında ona bir şeyler veriyordu. Geçimlerini bu şekilde sağlıyorlardı (İbrahim Tarhan,82) . ”

¹⁰Kurmanc kavramı burada toplumsal bir tabaka olan köylüyü ifade eder . Bu kavram Kürtçe'nin Kurmanci lehçesini konuşan “Kurmanc” kavramıyla ilişkili olarak kullanılmamıştır . Görüşmeci de konuşmasında “Kurmanc”ın “ bir tabaka olduğunu ve bugünkü politik anlamı taşımadığını ifade etti. Osmanlı döneminde Türklük kavramıyla benzer bir kullanım söz konusu.

“ Köylülere ciwêlek derlerdi. Ağalar sinirlendiğinde bunlar bizim ciwêleklerimiz derlerdi. Çobanlara ve köylülere diyorlardı (Ali Tuncay ,76).”

Bu dönemde zenginliğin koyun sürülerinin miktarıyla ölçüldüğünü belirtmek gerekir. Bu aileler 800 - 3000 gibi değişen sayılarda koyunlara sahipti, ağa ve maqûl aileleri bu dönemde görece fakirdiler. Ağa ve maqûl ailelerinin sahip oldukları koyun sayısı 200‘ ü geçmezdi. Büyük sürü sahibi aileler içinde dikkat çekici olanı Hecî Emin ailesiydi. En fazla sayıda (2500-3000) koyuna sahip olan Hacı Emin sürülerinin tümüne bakamadığı için aşiret bireylerine dağıttığı söylenir. Hecî Emin’in koyun sürülerinden elde ettiği ürünle altın biriktirdiği ifade edilmektedir. Bu birikimini 100 -150 kg’lık altın dolu bir küpte sakladığı anlatılmaktadır. Hecî Emin yazın köye sürüleriyle geldiğinde bütün ova halkı gelişinden haberdar olurdu. Devasa sürü için yer, otlak ve su ihtiyaca karşılamak sorun olduğu için görece küçük sürü sahibi aşiretliler hacı Emin’ingelişinden tedirgin olurdu. 1950’li yılların sonlarına kadar Kızıltepe kırsalında bazı zengin aileler bulunmaktaydı; Mala Hacı Mustafa, Mala Hacı Saado,Mala Hacı Mahmude Hesenê,Mala Hacı Emin, Mala Dawo, Mala Sinan bunlardan birkaçıdır.

“Hecî Emin , Hemedê Dewrêş (Hanyeri), Hecî Mistefa, Hesê Sado büyük sürü sahipleriydiler (Hüseyin Batıhan, 88).”

“ Derwêşê Temir, Hecî Mahmûdê Xensanê (Melesokê), Hecî Emin gibi kişilerin 1000 den fazla koyunu vardı (Ahmet Yusufoglu,84). “

“Kikan’ın tamamını bilmiyorum ama bizim Sim’êlan kabilesinde Hecî Emin ailesinin 1000 koyunu,Hecî Mustafa ailesinin 1000 koyunu, Hecî Dawud ailesinin daima 300-400 ‘dü,bizimkilerin de sürüleri Şengel’de telef olduktan sonra ortaklıklar sayesinde sayı 500 oldu. Kikan için nasıl diyeyim, Telteêmk (Doyuran) köyünde vardı. Hecî Mahmo ailesinin 600- 700’dü,Birahimê Hecî Yakubûn da vardı. Tıfahîyê Köyünde(Elmalı) Hecî Evdela ailesi vardı, 400 koyunu vardı. Herkesin koyunu vardı , 100’dü , 200 ‘yüzdü. Gerçi bazılarının hiç yoktu. İsimlerini söyleyemem. Koyun sahibi olmayanlara sizin aileniz onlara toprak verirdi, katır ve öküzle çift sürerlerdi ve geçimlerini sağlarlardı. Hasılatın onda birini maqûllerine verirlerdi (Yusuf Oğuz, 77).“

“ Bu bölgede Hecî Eminê Sim’êlî, Hecî Mahmûdê Hesenê (Mehena,Khelecan), Hesê Sado , Mala Sînan, Mala Hecî Mistefa büyük sürülerin sahibiydi. Hecî Eminin 1000 koyunu sürekli vardı. 2000 koyunu da milletteydi. O çok zengindi, devletti. Onunkinin haddi hesabı yoktu. Yanındakilerle milletekilerin hadi hesabı yoktu. Onda daima 1000 koyunu olurdu. Hecî Emin Ovaya geldiği zaman, bölgedeki maqûllere kuzu , oğlak hediye ederdi (Ali Tuncay,76). ”

Hacı Emin’in ölümüne kadar yarı göçebe yaşamının şekillendirdiği alışkanlıkla hep kürk içinde yattığı söylenir. Fırtınalı ve yağmurlu bir kış gecesinde Hecî Emin ‘in eski göçebe yaşamına dair özlemine tanık olanlar şu bilgileri aktardılar :

“ Kışın ortasında Heremhîdat’ taydı. İçeri girer girmez ‘Ah Ahhh.... Bu gece ,Kewke (Suriye) dağında, gönlümce iki köpekle koyunlarımı dağın eteklerine yaslasaydım ! Bu yağmur da üstüme yağsaydı, koyunlarımda böyle dibimde olsaydı ve geviş getirselerdi, yeterdi bana !’ diyerek iç geçirdi . Ölene kadar da kürk içinde yattı. Yani koyunları o kadar seviyordu (Ali Tuncay,76). ”

Bölgede H.Emin’le ilgili halk arasında fıkralaşan bir başka olay ise şöyledir:

” G.Antep’in ilçesi Nizip’ten biri zenginliğiyle ün salmış Hecî Emin’den borç almak için Mardin ‘e gelir . H.Emin’in konakladığı yeri sora sora nihayet bulur ve koyun sürülerini otlayan pejmürde bir kişiye yaklaşıp H. Emin’i sorar . Üstü başı dökük kişi H. Emin’in kendisi olduğunu söyleyince Nizipli kafasında canlandığı kişi ile karşısındaki kişinin tezatlığıyla hayal kırıklığına uğrar ve H.Emin’e şöyle der : “ Xwezî bi navê te , le ne bi dîtina te ” (Cismine değilde ismine gıptayla bakılır) .

Yarı göçebe toplumsal düzende toplumsal tabakalar arasında giyim kuşamda ve günlük hayatta kullanılan araçlarda bazı farklılıklardan bahsedilebilir. Kurmanc tabakasından kimselerin yönetici tabakadan iyi giyinmesi veya onlarla benzer araçları edinmesi hoş karşılanmadığı anlaşılmaktadır.Yönetici sınıfın böyle bir durumu “kendi konumlarıyla eşitlenme ya da kendilerine üstünlük taslama ” olarak algıladıkları şeklinde yorumlanabilir.

“ Zaten ağalar insanların açıkgöz olmasını istemezdi. Sana bir örnek vereyim , Kermê Adem,Mardin’de bir Hristiyan’dı. Sürüleri bizim Mola Mehmet’teydi, babam

da onun için tarla ekerdi. Birgün gittim bana bir palto dikti, yaşımda on altı on yediydi. Paltoyu diktikten sonra ben de Merikê Ailesinin kahvesine indim. İsimlerini duymuşsundur belki. Mardin yolu üzerinde. Xeleca ile Kikan Maqûllerinin tamamı ve İsmail Ağa orda yüksek sesle sohbet ediyorlardı. Ben de تنها bir yerde oturdum. Yeni paltocuğum üzerimdeydi. Baktım köpekoğlu ,paltoma gözü ilişince sinirli bir şekilde ‘ çık ordan, çık ordan ! Karşımda nasıl da böyle diklenmiş’ diye bağırdı. Öyle zındıktı. Yani biri güzel bir elbise giydi mi, biri bir yerlere gidip açığöz oldu mu onu sevmezdi. Kimsenin gözü açılıns istemezdi (**Ahmet Yusufoglu ,84**).”

“Bir odun sobası aldım.Aldığım soba ile maqûlun köy odası için aldığı sobayla benzerdi. Benzerlikten dolayı, aldığım soba sorun oldu. Köy odasında bazı aşiret üyeleri bana aldığım sobayla ilgili şöyle dediler : Yahu maqûlumuzbu sobayı kabilemizin şerefine köy odası için satın aldı. Sen de git köy odasındaki sobanın aynısından satın al ! Olur mu ? Durumun gittikçe ciddileştiğini fark edince sobamın ‘60’lık ‘ değil ‘35’lik ‘ ‘ olduğunu ifade etmek zorunda kaldım. Bunun üzerine maqûl ‘ kaliteli bir şey almayacağını biliyordum zaten ’ dedi. Ben de ‘ Sobam ,aldığından çok daha küçük ’ dedim. 1986’ da aldığım bu sobayı hâlâ yeni gibi duruyor (**Şeyhmus Efe, 70**).”

Yarı göçebe toplumsal yapıda asil atlar toplumsal statünün bir göstergesiydi. Zenginler ve statü sahibi olanların asil atları olurdu. O dönemin en lüks araçlarıydı, herkes asil atlara sahip olabilecek ekonomik güce sahip değildi (Uluç age:140). Yönetici sınıf beygir at,eşek ve katıra asla binmezdi,bu hayvanlar yönetici sınıflar için aşağı görülürdü. Bu sınıfların toplumsal konumlarına denk düşen binek hayvanları olarak asil atlar itibar görürdü.

“Ağa ve makul hiçbir zaman eşeğe,katıra ve beygire binmez. Paraları yoksa da asil atları vardı. Şu an traktör ile taksi arasında nasıl fark varsa,o zaman da asil atla eşek ve beygir arasında fark vardı. Asil atlar ,eşek ve beygire göre daha hızlıdır. Ağa hızından dolayı birinin onun geçmesini istemezdi. Şu an bile bir ağa ve makul traktörle şehre gitmez, çünkü kendisine yakıştırmıyor, onun için münasip değil (**Şeyhmus Efe,70**). ”

Toplumsal yapıda aileler veya bireyler arasında katı bir hiyerarşiden bahsedilemez; ancak yine de toplumsal tabakalar arasında farklılıkların olduğunu ve bu farklılıkların mekâna yansıdığını da belirtmek gerekir. Konutların konumları, yükseklikleri, görece genişlikleri bakımından ağa,maqûl ve köylü aileleri arasında fark vardı. Bütün toplumsal tabakların konutları kerpiçten olmasına rağmen ağa ve maqûllerin köylülerinkine göre daha yüksekte ve geniş olurdu.

“ Ağa ve maqûllerin evleri daha yüksekti. Bu aşiretlilerin hoşuna giderdi, herkes isterdi böyle olmasını. Köylü de bununla müşerref olurdu. Kendilerinden üstün görürlerdi(İbrahim Tarhan, 82) .”

“ Evler küçüktü, ‘etebe’ dedikleri oda şeklinde küçük bir bölme, uzun bir salon ve yorgan ile yastıkların koyulduğu küçük bir yer vardı. Ağaların ve maqûllerin konutları köylülerin konutlarına nazaran daha geniş ve yüksekti (Mehmet Koçhan 60, ve İbrahim Koçhan,62) .”

“ Evlerin tavanları ve kapıları alçaktı.Evler küçüktü ve odaları yoktu (Hüseyin Batıhan,88) .”

“Bütün evler bezerdi, değişen bir şey yoktu .Kerpiçtendi , bunları bir usta yapardı . İnşa sırasında herkes birbirine yardım ederdi. Kadınlar çalışırıp toplardı. Bu evlerin odası yoktu. Etebe dedikleri kapısız bir bölme vardı. Bütün aile küçük bir evde kalırdı. Maqûlun evi köyün en yüksek yerinde olurdu,onların evi biraz daha genişti (Yusuf Oğuz,77) . ”

Bu dönemde aşiretin yerleşik olduğu köylerin konutlarının tamamına yakını tuvaletsiz ve banyosuzdu. Ahır,samanlık veya hanelerden uzak تنها bir yerde tuvalet ihtiyacı gideriliyordu. Aile bireylerinin tamamı odaların olmadığı daracık bir mekânı paylaşmak zorundaydı. Aile üyeleri için özel alanın olmadığı bir konut tipi vardı. Bu durumun temel sebebi tam yerleşik hayata geçememiş aşiretin hayvancılığa dayalı yarı göçebe toplumsal işbölümünden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Nitekim tarıma dayalı tam yerleşik hayata geçildikten sonra konutlarda tuvalet banyo, mutfak ve oda gibi kısımların da inşa edilmeye

başlandığını görüyoruz. Böylece bu dönem ilk modern konutlar olarak kerpiç evlere meydan okuyan betonarme konutların de kırdı doğuş tarihi oldu.

‘‘Eski evlerin tavanları çok alçaktı, uzun boylu olanların kafası çarpardı. Çırayla evler aydınlatılırdı, ev duman içinde kalırdı, ocak da evin içinde olurdu. Tuvalet yoktu bizde, askeriye vardı. Biz dışarda tenha yerlerde ihtiyacımızı giderirdik. Biz ilk tuvaleti 1960 ‘lı yıllarda inşa ettik(Ali Ayhan ,62) . ‘‘

‘‘ Evler kerpiçtendi, taş yoktu burda. Beton evlerin tarihi yenidir. 1960 sonrasında yapıldı. Banyo, mutfak, tuvalet yoktu. Tuvalet ihtiyacı dışarda veya ahırda giderilirdi(Ali Tuncay,76). ‘‘

‘‘ Evin içinde banyo ve mutfak yoktu. Daha önce köylerde tuvalet de yoktu. Hanelerden uzak bir yerlere gidilip ihtiyaç giderilirdi (Hüseyin Batuhan 88).’’

‘‘ İlk evlerde tuvalet yoktu. Mutfak yoktu, yemekler hem evin içinde hem de dışarda pişirilirdi. Evin içinde pixêrik (şömine) vardı yemek pişirmek için. Beton evler yeni inşa edildi,30 -40 yıllık geçmişleri var (Yusuf Oğuz7). ‘‘

‘‘ Daha önce tuvalet yoktu.Zavallı kadınlar evin arka tarafına giderdi. 1970’lerde bizde ilk kez caminin avlusunda tuvalet inşa edildi. Birgün bize bir hemşire miydi ebe miydi geldi, tuvalet yoktu biz de ihtiyacını gidermesi için ahıra yönlendirdik. Sonra eşim bana kızarak ‘ Memurlar her gün gelip onların dışkısını atamam ’ dedi. Bunun üzerine tuvalet inşa ettik. Yani isteyerek inşa etmedik (İbrahim Tarhan, 82). ‘‘

Kerpiç ev dokusu gazete haberlerine de konu olur. Hürriyet yazarı Necmi onur 1979 yılının yaz ayında Doğu’ya yaptığı gezisinde Mardin’e de uğrar.Bu gezisinde edindiği izlenimlerini ‘‘Doğu’dan Ankara’ya Dilekçe var ‘‘ başlığıyla haberleştirir. Haberinde Mardin’in kerpiç evlerine dair görüşlerini oryantalist bir dille ifade eden Onur,kerpiç ev dokusunu ‘‘toprak yığını’’ ve bu evlerde ikametedenlerin ‘‘ taşları üst üste yığıp bir dam altına sığınmayı, yaşamak biliyorlar’’ şeklinde küçümseyici bir dille ifade eder.

BU DA BİR DOĞU KÖYÜ: Bu evlerde de insanlar yaşıyor.. Cumhuriyet kurulalı 50 küsur yıldır yaşıyorlar.. Bu toprak yığınlarını ev olarak biliyorlar!.. Taşları üst üste yığıp bir dam altına sığınmayı, yaşamak sayıyorlar.. Ve politikacılarımız bu gerçeklere inat edercesine

Kaynak : Hürriyet Arşiv , 27 Ağustos 1979

1.3.Aşiret Sisteminde İki Önemli Olgu : Köy Odaları ve Mira (Acı kahve)

Köy odaları ve mira (acı kahve) aşiret sisteminde önemli yer tutar. Yukarıda sınıflardan sadece ağa ve maqûller ikamet ettikleri köylerde köy odası inşa etmeye mukteldirdiler. Her köyde sadece bir köy odası vardı ve bütün köy odalarında “mira” (acı kahve) ikram edilirdi.¹¹ Ağadan izinsiz olarak köy odası inşa etmek yasaktı. Ağanın hâkimiyetindeki topraklarda izinsiz köy odası açanlar cezalandırılırdı.

“ Maqûller haricinde kim oda inşa edebilirdi ki ? Onlardan başka kimse inşa edemezdi, her bir kabilenin birer maqûlu vardı, 12- 13 maqûl vardı. Maqûller de Ağaya bağlıydı. Öyle rastgele kimse oda inşa edip, kahve pişiremezdi. Her köyde sadece bir oda vardı. O zamanın örf ve adetleri öyleydi. Hecî Emin ve Hecî Mistefa kadar zengin olan var mıydı ? Evleri bizimkinden de harabeydi. O adet yoktu, inşa edemezlerdi. Birbirlerine büyüklük taslayamazlardı. Maqûl maqûldu, ağa ağaydı, Kurmanc kurmanctı .

¹¹Kahve ikram edilen kişi , mirayı içtikten sonra fincanı kesinlikle yere bırakmamalıdır, mirayı pişirene saygısızlık olarak karşılanır . Mira dağıtan kişi böyle bir durumla karşılaştığında, karşısındaki kişiden bir kuzu veya koç talep ederek birnevi ona ceza keserdi. Kahve o kadar muteber karşılanırdı ki “ bi pîrê vê qahwê / bu kahvenin piri üzerine ” şeklinde yemin edilirdi. (akt.**Mehmet Koçhan** ,60 ve **İbrahim Koçhan**,62 “)

Bütün köy odalarında mira ikram edilirdi, maqûllerin odası mirasız olmazdı. Kahve ikram etmedi mi, yemek ikram etmedi mi, toprak vermedi mi nasıl maqûlluk yapabilirdi ?(Yusuf Oğuz,77) . ‘‘

‘‘Köy odalarının köy sahibi inşa edebilirdi. Eğer biri yeni bir köy kurduğunda bütün maqûllerle ve ağayla görüşürdü. İzin aldıktan sonra köy odası inşa edebilirdi ve kahve pişirebilirdi(İbrahim Tarhan, 82). ‘‘

‘‘ Ağa ve maqûller haricinde kimse köy odası inşa edemezdi. Herkes murra ikram edemezdi. Bu iki maqûl demektir ve kabul görmezdi. Akşamları herkes köy odasına gitmeliydi.

Xelefê ŞêrêDiyarbakır’a göçe giderken o bölgedekiler ona ‘‘Xelef Ağa’’ diye hitap ederlerdi. O da köyden biraz uzak bir yerde bir oda inşa eder. Mehmet Ali Ağa (Kikan ağası) onun ismini duyunca ‘‘Xelef Ağa kimdir’’ diye sorar ve adamlarını peşine verir. Xelef’i tutuklayıp ağaya getirirler. Köy odasınağadan izinsiz inşa ettiği için Xelef falakaya yatırılır ve hapsedilerek cezalandırılır(Ali Tuncay, 77). ‘‘

‘‘1920’li yıllarda Qereqwî köyünde XelefêŞêrêağadan¹² izinsiz bir köy odası inşa eder ve mira ikram etmeye başlar. Köyün maqûlû olan Keye Ailesi bu durumu ağaya bildirir, bunun üzerine ağa adamlarını Xelef’i tutuklatması için köye gönderir. Adamları bunun üzerine gider Xelef’i tutuklar ve ağanın huzuruna çıkarır. Ağanın Xelef’e şöyle dediği belirtilir :

- Xelef ağa sen misin ?

- Haşa , ben bir zavallıyım.

-Köy odası inşa etmiş ve mira pişirmişsin.

¹²Söz konusu ağanın (İsa) kardeşiyle de sorun yaşaması üzerine Ömer adındaki kardeşi köyden göç ederek Tıl Ermen’e yerleştiği ve burada bir köy odası inşa ettiği ifade edilir . Bunun haberini duyan ağa kardeşi hakkında şöyle dediği ifade edilir : ‘‘ Bir eniğin dişlerini söker gibi dişlerini söktüm . Ben Kikan’ın ağası olmuşum , o ise gitmiş Hristiyanlara ağa olmuş .’’ Bunu duyan kardeşi Ömer Salıkköyüne gelerek kardeşi İsa’yı öldürdüğü ifade edilir (olay 1920’li yıllarda geçmektedir) . Ağanın arap olduğu da ifade edilir , Kürtçenin Kurmanci lehçesini şiveli konuşukları belirtilir. (Mehmet Koçhan 60 , İbrahim Koçhan 62).

Xelef ‘suçunu’ itiraf edince falakaya yatırılır ve bir süreliğine hapse atılır, Xelef serbest bırakıldıktan sonra Suriye’nin Berkevîrê köyüne göç ederek kaçır.

Köy odası inşa edilirken yüksek olmasına dikkat ederlerdi,köy odası inşa edilirken ücret karşılığında kimse çalışmazdı. Köy odasında mutlaka mıra ve yemek ikram edilirdi, bunlar bir köy odasında olmazsa olmazlardır.

Köyodaları bir nevi köyün ‘hükümet konağı’ işlevini görürdü. Köy odalarında en az üç öğün yemek verilirdi (Mehmet Koçhan ,60).¹³

‘ Bir kahve pişirdiğinde veya oda inşa ettiğinde ağadan izin almak zorundaydı. Önceleri ağadan izin alındığında ağaya rüşvet de verilirdi.Köy odası izinsiz yapıldığında ağaya değer verilmediği ve onu hesaba katmamak şeklinde yorumlanırdı. Böyle bir şey yapanlar cezalandırıldı (Ahmet Yusufoglu , 84) . ‘

Yukardaki mülakatlardan da anlaşıldığı gibi köy odası ve mıra aşiret yapısında ağa ve maqûlun iktidarının temsili anlamını içermesi açısından önemli olgular olarak ortaya çıkmaktadır. Köy odası inşa etme yetkisinin maqûl ve ağada olması aşiretin hâkimiyetindeki bölgelerde farklı bir otoritenin ortaya çıkmasını engellemekle alakalıdır. Bu bağlamda her köyde birden fazla köy odasına müsaade edilmemesi, ağanın aşiret üzerinde otoritesini sağlamayı ve aşiret içinde iktidar mücadelesinin önüne geçmeyi amaçlamaktadır. Böylece aşiret sisteminin bütünlüğü sağlanmış olurdu. Alan çalışmasında Kikan Aşireti ağası Abdulkadir Timurağaoğlu ile mülakat yapan Uluç (age 2007 : 173-175) köy odasıyla ilgili olarak ondan şu çarpıcı cümleyi aktarır :“Köy odası, gençler için okul, fakirler için lokanta, hak ve hukuk için mahkeme ve sayış için idarehanedir.”Uluç devamla köy odasıyla ilgili şu yorumu yapar :

‘ Buna göre köy odası, aşiretin ihtiyaç duyduğu bütün sorunların çözüldüğü ve aşiret kültürünün yeniyetme gençlere sunulduğu, kolektif bilincin yaratıldığı bir eğitim kurumudur. Köy odası, kısacası köylüleri kontrol altında tutan bir sosyal denetim mekanizması işlevini görmekteydi. Bugün artık bu kural işlememektedir. Ne lider

¹³ Aynı görüşmecedan bu bilgileri Uluç da aktarır bkz, Uluç, age., s. 118

köylülerden böyle bir hesapsorabilmekte, ne de köylüler akşamları köy odasına gelmeye kendilerini zorunlu hissetmektedirler.’’

Köy odaları bütün kabilenin toplumsal ve siyasal mekânı olması nedeniyle de tüm aşiretliler masrafından inşasına kadar sorumluluk almayı mecburiyet olarak algılamaktaydı. Özellikle büyük sürü sahipleri ağa ve maqûle koç ile kuzu yardımında bulunurdu.Yarı göçebe dönemde zenginliği yönetici sınıf kontrol etmiyordu.Büyük sürü sahipleri zengin sınıfı oluşturuyordu, bu sınıf sayesinde yönetici sınıf köy odasının masraflarının altından kalkabiliyordu.Böylece köy odaları için büyük yük olan etli yemek, mira gibi masrafları karşılanırdı. Yönetici sınıf bu tabakanın yardımları olmaksızın misafirlerini ağırlaması mümkün değildi. Misafirlerin iyi bir şekilde ağırlanması bütün aşiret için şeref kaynağıydı.

‘’ Biz köy odasını inşa ettiğimizde bütün köylüler beraber inşaatında çalıştı. Kadınlar da toprak taşıdı köy odası için. Köy odasında her akşam bütün köylüler toplanırdı, bütün sohbetler orda yapılırdı. Kimse sohbetini köy odası haricinde yapmazdı. Bütün köy odaları prensipte aynıydı. Bizim köy odası inşa edildiğinde çok farklı bir şey çıktı ortaya. Bunun terası yapıldı ve yüksekti, öncekiler ise zeminle birdi, alçaktı. Günümüze doğru da odalar lüksleşti (Yusuf Oğuz ,77) .’’

‘’ Bütün köylüler elbirliğiyle inşa ederdi. Fakir olan maqûller köy odasının masraflarını karşılamak için köylülerden yardım toplardı (Ali Ayhan ,62) .’’

‘’Köy odasının masrafını köy sahibi karşılardı, köylüler de yardım ederdi. Köy odasında hizmeti navmaliler(hizmetçi) yapardı (Ahmet Batıhan, 84).’’

Ağa ve maqûller toplumsal ve siyasal bütünlüğü korumak için hâkimiyetindeki alanlarla ilgili gelişmeleri değerlendirmek üzere sürekli bir araya gelerek fikir alış verişinde bulunurlardı.

“ Ağaların hükmü altında 10-12 maqûl bulunurdu. Önemli konularda maqûlleri toplayıp fikirlerini alırdı. Maqûller ağayı kendi içlerinde seçerdi. Bizim ağamız seyidti ve kimseye zararı dokunmadığından dolayı onu seçmişler (Yusuf Oğuz , 77). ”

“ Her köyde bir maqûl ve bir köy odası bulunurdu, her kabilenin bir maqûlu ve bütün maqûllerin bağlı olduğu bir aşiret ağası bulunurdu. Bütün maqûller her sabah ağanın divanında toplanarak fikir alışverişinde bulunurdu. (Mehmet Koçan, 60 ve İbrahim Koçan, 62). ”

1950’li yılların başlarına kadar Kızıltepe kırsalında bu yarı göçebe toplumsal yapının bütününde hâkimiyetini koruduğunu ifade edebiliriz. Bu yapının çözülmesi 1950’li yılların ikinci yarısıyla birlikte yavaş da olsa gerçekleşmeye başlar.

1.4.Yarı Göçebeliğin Çözülmesi

1950’li yıllarla birlikte Mardin Kızıltepe’de geleneksel aşiret yapısının değişmeye başladığını görüyoruz. Daha önce yarı göçebe bir aşiret yapısı hâkimken , bu dönem sonrasında yarı göçebe aşiretler tam yerleşik düzene geçmeye başlar. Üretim araç ve tekniklerinin gelişmesiyle paralel olarak bu yapı da dönüşüme uğrar ve yeni toplumsal ilişkiler ortaya çıkmaya başlar.

Keyder aşiretlerin 19. yüzyıldan itibaren yerleşik düzene geçirilmeye çalışıldığını ifade eder (Keyder:2009).Cumhuriyetin kurulmasından sonra da devletin aşiretleri yerleşik düzene geçirme politikası 1960’lara kadar devam eder.Aşiretlerin yerleşik düzene geçtikten sonra tarımla uğraşmaya başladıklarını belirten Keyder, aşiretleri toplumsal yapılarının ülkenin Batı tarafından farklı olarak dönüştüğünün altını çizer. Keyder, Osmanlı üretim ilişkilerinin pek de nüfuz etmediği aşiret yapıları önce “feodal ” sonra “kapitalist ” ilişkilere dâhil olduğunu belirtir (Keyder,2009:266). Biz de bu noktada aşiret yapılarını değiştiren bazı faktörleri analiz edeceğiz.

İşlevciliğe göre insan toplulukları birbirine karşılıklı bağımlı ve farklılaşmış birimlerden oluşur: Bireyler aileler, akrabalık yapıları, köyler, cinsiyet sınıflandırmaları ve statü yapıları olabilir. İşlevcilere göre gözlemlenebilen her kültür biçimi veya davranış kalıbı mutlaka sistemde bir işlevi yerine getirir. Aynı şekilde sistem son derece bütünleşmiş ve içinde boşluk bırakmayan bir bütün olarak

görülmektedir (Bottomore ve Nisbet : 362-368).Yapıcı -işlevselci sosyologlardan Moore ve Merton denge halinde işleyen bir sistem olarak toplum yerine, gerilim işleten bir sistem olarak toplum kavramını kullanmışlardır. Buna göre sistem içinde tutarsızlıklar ve işlevsizlikler mümkündür. Sistem içindeki gerilimler çevreden kaynaklanabileceği gibi sistem içindeki çelişkiler ve huzursuzluklardan da kaynaklanabilir, bu gerilimler aynı zamanda sistem değişikliğinin de sebebidir (Moore' dan akt. Akşit :215).

Dengeci kuramlar toplumu karmaşıklaşmış,istikrarlı ve düzgün işleyen bir organizma olarak ele alır; ancak toplumsal dengenin bozulması durumunda tekrar toplumsal dengeyi sağlayacak mekanizmaların mevcut olduğunun altını çizerler. Onlara göre toplumsal sistemler büyük zorluklarla değişir. Bu sistemler değişimi sağlayan güçler, değişimi dengeleyen güçler tarafından telafi edilir. Değişimi sağlayan güçler genellikle dışsaldır. Süreklilik arz eden değerler, inançlar ve kurumlar dipte meydana gelen değişimlerin toplumsal sistemin doğasını etkilemesine engel olurlar (Appelbaum : 103).

Çatışmacı kurama göre ihtiyaç duyulan kaynakların ktlığına karşı gösterilen reaksiyonlar toplumsal örgütlenmenin ortaya çıkış sebebidir. Marks bu kaynakları üretim araçları, mülk veya ekonomi olarak görür. Endüstri toplumu üretim araçları ve kaynaklarına sahip kapitalist sınıf ve emeği kapitalist sınıf tarafından sömürülen işçi sınıfından oluşur. Evrimci ve dengeci kuramların tersine toplum istikrarlı değildir. Değişim sınıflar arasındaki çatışmadan kaynaklanır (Appelbaum,a.e :104). Marks toplumsal yapıyı açıklarken üretim ilişkilerini merkeze koyar. Marks'ın toplum kavramının ana öğelerini insan emeği ile yabancılaşmış emek kavramları oluşturur. İnsan emek sayesinde doğayı değiştirirken tarihsel süreç içinde kendisini ve toplumu da değiştirir. Marks'a göre, insanlar iradelerinden bağımsız olarak, zorunlu, belirli üretim ilişkilerine girerler. Bu üretim ilişkileri onların maddi üretim güçlerinin gelişmesinin belli bir aşamasına denk düşer. Bu üretim ilişkilerinin tümü toplumun ekonomik yapısını ve üstünde siyasal ve yasal üst yapıların yükseldiği gerçek temeli oluşturur.Marks kapitalizmden yeni bir toplum biçimine geçişi ekonomik bunalımlar ve siyasal çatışmaların aynı şekilde bilim, doğa, toplumsal örgütlenme ve ilişki güçlerinin uyanışının rol oynadığı karmaşık bir süreç olarak görür.Ona göre, maddi

Üretim güçleri belirli bir aşamadan sonra içinde işledikleri mülkiyet ilişkileri ile çatışırlar. O zaman toplumsal devrim dönemi başlar (Bottomore ve Nisbet age: 144-149).

Mardin'in güneyinde yarı göçebe aşiretler 16. yüz yılın ortalarından 1950'li yıllara kadar yarı yerleşik/yarı göçebe bir toplumsal yapıya sahipti. Kırdaki belli bir üretim biçimiyle şekillenmiş yarı göçebelik yüz yıllar boyu mekânda kendisini yeniden retebildi. Toplumsal ilişkilerin bu durum için "evrimleşemeyen karmaşıklık" kavramını kullanan Akşit Kırıkkale ve Keskin üzerinde yaptığı çalışmada kuramı şöyle açıklar:" toplumsal ilişkilerin, kurumların değerlerin uzmanlaşmaması, rgtleşmemesi, farklılaşmaması ve yapısal dönüşümlere uğramaması ve kendi içinde çeşitlenip karmaşıklaşmaması durumunu ifade eder (Akşit age: 123). Bu bağlamda,1950'li yılların ilk yarısına kadar toplumsal yapıda belirgin bir dönüşümden bahsetmek mümkün değildir.

Aşiretlerin temel yaşam formunda yaşanan değişim 1950'li yılların sonlarına doğru gerçekleşir. Bu dönemde aşiretler tam yerleşik hayata geçmeye başladıkları için bu dönem bir geçiş dönemidir. Bu dönemde kapitalist üretim ilişkilerine uygun koşulların çok yavaş geliştiğini ve aşiretin kendi sistemini koruduğunu vurgulamak gerekir. 1950'li yılların öncesinde üretim araç ve teknikleri toplumsal yapıyı değiştirebilecek üretkenlikten uzaktır. Bu nedenle kapitalist pazar ve ticaret ilişkileriyle bütünleşmiş bir tarımsal üretimden de bu dönem için henüz bahsedilemez. Beşikçi'ye göre kapitalist üretim ilişkilerinin göçebe aşiretler arasında az gelişmesinin önemli bir nedeni artık ürünün azlığıdır. Beşikçi ulaştırma, işletme, teknoloji ve işletme araçlarının ilkel olması gibi faktörler sermaye birikiminin az olmasında etkili olduğuna ifade eder (Beşikçi: 105-108).Yarı göçebe toplumsal yapının çözülmeye başlaması 1950'li yılların sonlarına doğru iki temel faktörün etkisiyle gerçekleşir .Bunlardan ilki üretim araç ve tekniklerinin dönüşümüdür, diğeri ise yarı göçebe aşiretlere yönelik uygulanan politikalarıdır . Bu iki faktörde de devletin hâkim etkisi söz konusudur .

İKİNCİ BÖLÜM

KIZILTEPE’DE DEVLETİN MÜDAHALESİ İLE DEĞİŞEN SOSYO MEKÂNSAL YAPI

1950’li yıllarda devletin göçebe aşiretlere yönelik politikası 1910’ lu yıllarda İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) tarafından yapılan etnografik çalışmalarının güncelleştirilmiş haliydi. Bu nedenle 1950’li yılları doğru analiz edebilmek için onun tarihsel arka planına göz atmak gerekir. Bilindiği gibi milliyetçi fikirlerin ortaya çıktığı dönemde imparatorluklar yıkılarak yerini ulusa devletlere bıraktı. Milliyetçi akımların etkilediği bir imparatorluk da Osmanlı devletiydi. Osmanlı imparatorluğu 19. yüzyılda askeri, siyasi, adli gibi bir çok alanda reformlar yapmasına rağmen milliyetçiliğin hızla yayıldığı bu süreçte parçalanarak ulus devletlere bölündü. İmparatorluğun son kalan parçasında da ‘‘ Jön Türk’’ hareketi ulusçu fikirlere öncülük yaptı. Bu hareket üç aşamada ele alınabilir: 1860-1889 arasındaki ilk aşamasında ‘‘ Yurtsever Osmanlı Vatandaşlığı’’ ; ikinci aşaması olan 1889 -1913 tarihleri arasında ‘‘Müslüman Milliyetçi Hareket ‘‘ ve 1913’ten 1950’ye kadar süren dönemde ise ‘‘Milliyetçi Türk Hâkimiyeti’’ (Üngör :68). Türkiye devletinin kuruluş sürecinde etkin olan bu hareket, Osmanlı’dan devraldığı heterojen toplumsal yapıyı homojenleştirmeyi ulus inşası için gerekli gördü. Bu dönemin ideologları olarak Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp ulus inşa etmeye yönelik çeşitli sosyo –kültürel çalışmalar yaptı .

2.1.Türkiye’nin Uluslaşma Sürecinde Sosyo-Mekânsal Yapıya

Politik Müdahaleler

Jön Türklerin liderliğindeki İTC 1913 darbesini gerçekleştirdikten sonra Osmanlı toplumunun etnik yapısıyla ilgili araştırmaları yoğunlaştırdı. Bu çalışmaları yapmak üzere bir ‘‘Bilim Konseyi’’ kuruldu ve bu konseyin başına Ziya Gökalp getirildi. Gökalp bu çalışmaların teorik zeminini oluşturdu, Talat ise bu çalışmaları örgütledi(Üngör a.e :84).

Talat’ın 1916 yılında yazdığı bir talimat ulus devletin toplum mühendisliğini ortaya koyması açısından önemlidir. 1916’da Talat Diyarbekir valisine şu emri gönderir:

“ Kürt mültecilerin Urfa ve Zor gibi güney bölgelerine gönderilmeleri kesinlikle doğru değildir. Çünkü bunlar orada Araplaşmaya da kendi milliyetlerini koruma yoluyla yararsız ve zarar verici konuma gelecekleri için istediğimiz amaca ulaşmamız engellenmiş olacaktır. Bu nedenle sığınmacıların sürgün ve yerleştirilmeleri aşağıdaki gibi olmalıdır:

-Türk mülteciler ve Türkleşmiş şehirliler Urfa, Antep, Maraş ‘a gönderilip buralarda yerleştirilmelidir.

-Kürtlerin aşiret hayatı yaşamamaları ve milliyetlerini muhafaza edememeleri için nereye gönderilmiş olursa olsunlar, aşiret reisleri aşiret üyelerinden kesinlikle ayrılmalıdır. Nüfuzlu kişiler ve reisler Konya ve Kastamonu illerine ve Kayseri ve Niğde bölgelerine ayrı ayrı gönderilmeliler. ... ” (Üngör:198).

Talat’ın bu talimatından da anlaşıldığı gibi Kürtlerin sürgün yoluyla asimilasyonu hedeflenmektedir. Bu hedefe ulaşmak için Türk muhacirlerin Kürt yerleşim yerlerinde iskan edilmesine ayrıca önem vermektedir.

Göçebe aşiretlerle ilgili raporlar hazırlayan ilk ittihatçı Ziya Gökalp’tir. 1920’li yılların ilk yarısında göçebe aşiretlerle ilgili etnografik çalışmalar yapan Ziya Gökalp (1992:42) Kürt aşiretlerin ‘nasıl medenileştirileceğine’ dair bazı önerilerde bulunur. Aşiretleri iptidai (ilkel) ve asri (çağdaş) olarak ikiye ayıran Gökalp gelişmişlik durumlarına göre aşiretleri 5 grupta toplar. Gökalp ,bunların ilk dördünü ilkel ve beşincisini ise çağdaş olarak tanımlar:

1.Tam göçebe

2.Yarım Göçebe

3.Yerleşik aşiretler

4.Ağa Köyleri

5.Ahali Köyleri

İlkel teşkilatlanmanın iki sebebi olduğunu ifade eden Gökalp, bunları coğrafi sebepler ve kanuni sebepler olarak tanımlar. Coğrafi sebepleri ise şöyle açıklar:

‘‘ Coğrafi sebeplerin birincisi çöl ikincisi dağdır. Tam göçebe ile yarım göçebelerin sebepleri ‘‘çöl’’ ile hal -ı temasta bulunmalarıdır. Çölde Şammar, Aneze, Cebûr, Beggâra gibi gayet kuvvetli Arap Aşiretleri vardır. Bu ordular komşuları olan halklar için birer düşman ordusudur. Çöl ağzında bulunan Berazan, Karakeçi, Milli, Kiki, Khelecan, Dekûrî, Miran gibi halklar daima bu seferber orduların tahdidi altındadır. ...Demek ki seferber ve müsellaah bir kuvvetin bulunduğu yerdeki ahali, hazari bir hayat yaşayamaz, kendisini tehdit eden kuvvet gibi seferber ve müsellaah olmaya mecburdur.

Göçebelik hali iptidai halkların seferberlik vaziyetinden başka bir şey değildir. Demek ki çöl ağzında bulunan halklar için göçebe yahut yarım göçebe bir hayat yaşamak ve musellaah olmak zaruri bir haldir. Bu halkları göçebelikten çıkarmak için evvel eminde onları bu tehditte ve tehlikeden kurtarmak lazımdır. Yani çöl ile kendilerinin arasına geçilmez bir set yapmak iktiza eder. ...Halbuki eski Romalılar Suriye cihetinde eski İranlılar Irak cihetinde Urbanın tecavüzüne askeri setler vücuda getirmişlerdi. Acaba biz de askeri blok havzalarla, hudut alaylarıyla böyle bir set meydana getiremez miyiz ? ...Bu seddi yaparak , çöl tehlikesini ortadan kaldırarak , tam göçebe ve yarım göçebelerin hazari bir hale gelmesine en büyük teşviki yapmış oluruz ’’ (Gökalp :45,46).

Gökalp, çöl ağzında bulunan halkların Arap aşiretlerinin baskın ve saldırılarından dolayı güvende olmadıklarını ve bu nedenle sürekli seferber halinde olduklarını ifade eder. Dolayısıyla tam göçebe veya yarım göçebe bir hayat yaşamak ve silahlı olmak böyle bir mecburiyetten kaynaklanmaktadır. Gökalp, çöl ağzındaki bu halkları Arap aşiretlerinden gelen tehlike ve tehditte kurtarmak için kendileri ile çöl arasında askeri blok havzaları ve hudut alaylarının kurulmasını önerir. Bu şekilde yarı göçebe ile tam göçebe aşiretlerin yerleşik hayata geçişinin de kolaylaşacağını ifade eder. A. Vahap Uluç (2007:220) da aşiretin tam yerleşik hayata geçişinin önündeki engeller konusunda Gökalp’le benzer tespitler yapar. Uluç, 1956-1959 yıllarında Türkiye Suriye sınırının mayınlanmasıyla Arap aşiretlerinden gelen ‘‘dış tehdit algılaması’’nın ortadan kalktığını, böylece aşiretlerin yavaş da olsa yerleşik hayata geçmeye başladığını öne sürer. Uluç ayrıca devlet otoritesinin bölgede etkili olmaya

başlamasının da yerleşik hayata geçmeye katkı sağladığını vurgular. Uluç aşiret içinde çeşitli şekillerde devam eden çatışmaların kabile ve sülale düzeyinde dayanışmayı canlı tuttuğunu ifade eder.

“ Nitekim 1950’li yıllarda Kikan Aşireti yavaş yavaş tümüyle yerleşik hayata geçmeye çalışırken, eş zamanlı olarak, kanaat önderlerinin de ifade ettikleri gibi, 1956-1959 yıllarında Türkiye ile Suriye arasına mayınların döşenmesi ile birlikte aşiret dayanışmasını sürekli güçlü tutan Şammara, Begara ve Inezi gibi Aşiretler’in tehdidi son buldu. Aynı zamanda bu sürece paralel biçimde devlet otoritesinin bölgede güçlenmesi Kikan’ın etrafındaki diğer aşiretlerle de artık çok sorun yaşamamasına yardımcı oldu. Bu gelişmeler aşiretin en önemli varlık sebeplerinden birini yani “dış tehdit algılaması”nı ortadan kaldırdı. Ancak aşiret içi kabileler ve kabileler içi sülale (bavık) kavgaları, tedricen azalarak bu güne kadar varlığını devam ettirdi. Bu nedenle, sülale ve kabile düzeyinde dayanışma göreceli olarak varlığını hala devam ettirmektedir ”

Uluç ve Gökalp aşiretin dayandığı toplumsal ekonomik iş bölümünü göz ardı etmektedir. Oysa ki bu dönemde aşiretler Suriye, Irak ve Türkiye sınırları arasında Arap aşiretlerinin yakınında bulunduğu bölgelere doğru hareket halindeydi. Gökalp ve Uluç’un bahsettiği tehlike yadsınamaz;ancak bu tehlike göçebeliliğin nedeni değildir. Üretim araçlarının ilkel olduğu bu dönemde tarımdan elde edilen ürünün tüm toplumu besleyecek üretkenlikten uzak oluşu ve yukarda da anlatıldığı gibi ovada su, bitki örtüsü, iklim gibi çeşitli faktörlerin olumsuz etkisi göçebe yaşamı zorunlu kılmıştır. Yani Gökalp ve Uluç’un ifade ettiği gibi göçebelerin sürekli hareket halinde olmasının asıl sebebi dış tehdit değildir, tam tersine iklim koşulları, su ve otlaklara ulaşma gibi faktörler yarı göçebelikte belirleyicidir. Ayrıca yerleşik hayata geçişin sebebi dış tehdit olmuş olsaydı aşiretlerin yönü çöl ağzına (Şengal, Rakka) doğru olmazdı. Bu noktada yerleşik hayata geçişi zorlaştıran ve aşiret yapısının kendisini yeniden üretmesini sağlayan temel etmenin tarımı işlemenin sürü yetiştirmekten oldukça zahmetli oluşu olduğunu vurgulamak gerekir.Kaldı ki yarı göçebeler çöl ağzında olmalarına rağmen köylerde sabit konutlara sahiptirler

vehaneler ihtiyaçlarına göre ekebileceği 100- 200 dönümlük araziyi ilkel yöntemlerle sürerdi. Tarımsal verim yabancı otlardan dolayı oldukça düşük ve üretim için yoğun emeğe ihtiyaç duyulduğundan dolayı tam yerleşik hayatın yerini geçimini sağladığı sürülere bağlı yarı göçebe bir yaşam sürmek zorundaydılar. Aynı zamanda aşiret sisteminin dayandığı toplumsal ekonomik işbölümü bu sistemin görece uzun bir dönem boyunca kendisini yerinden üretmenin koşulları sağlamıştır.

Gökalp ve Uluç'ın bahsettiği tehlike 17 . yüz yılın ikinci yarısından sonra ortaya çıkar. Vahabilerin Mısır valisi Mehmet Ali paşayla çatışmadan yenilgiyle çıkması sonrasında,Vahabiler kuzeye doğru göç etmeye başlarlar. Aneza, Ceburi ve şemer gibi Arap aşiretleri bu gte yer alır. Mardin ovasındaki köyler bu glerle gelen aşiretlerin saldırılarına maruz kalmaya başlar. Kikan aşireti köylerinin bu saldırılarda harap olduğu ifade edilir (Aydın vd.age : 189). 17.yüzyılın ikinci yarısından 1860'lara kadar Aneze aşireti Mardin'in güneyinde yağma, talan gibi tahribatlara neden olmuştur (Aydın vd . age :168). Bu tahribatların öncesinde de bu aşiretler göçebe bir yaşam sürdürmekteydiler,demek ki göçebeliliğin esas nedeni dış tehdit değildir. Uluç ve Gökalp'in de bahsettiği gibi bir dış tehdit söz konusu; ancak feodal yapı ve göçebe olma durumunun dış tehditle açıklanması yetersizdir. Beşikçi'nin de ifade ettiği gibi aşiret düzenine temel şekil veren unsurlar geçim kaynağı olan hayvancılık ve güçtür. Sürülerin beslenmesinde yer şekilleri, iklim ve bitki örtüsü gibi koşulların gebelikle yakın ilişkisi vardır(Beşikçi ,1969:32).

Gökalp devamla coğrafi sebeplerden bir diğeri olan dağ olgusuyla ilgili şu tespitleri yapar:

“ Sarp dağlar, evvela, içindeki ahaliyi ziraatla geindiremez. Saniyen hükümetin tedibatından masndur. Bu iki sebep dağlıları, müsellah yaşamaya ve ovaların zengin köylerine tecavüz etmeye sevk eder. Demek ki bu ovaların ahalisi de daimi bir tehdit, daimi bir tehlike altındadır. Bunlar da çöl ağzındaki halklar gibi silahlanmak, müsellah bir aşiret olmak mecburiyetindedir...O halde mukim aşiretleri meydana getiren ‘sarp ve meskun dağlar’ olduğu anlaşılıyor. Mukim aşiretlere nihayet vermek için yalnız bir are vardır. Bu are, sarp dağlarda oturan

halkların ovalara indirilmesi orada arazi verilerek yerleştirilmesidir
(Gökalp age.: 47).

Yukarıdaki alıntıdan anlaşıldığı gibi Gökalp bir çok olguyu göz ardı ediyor. Bu dönemde ovalık alan boş değildi, yarı göçebe aşiretler köylerde sabit konutlara sahipti ve az da olsa ziraatle uğraşıyorlardı, ovada köylerde yaşayan yarı göçebe aşiretler sürülerini yılın neredeyse dört mevsimini dağlık alanda beslerdi. Yani nasıl ki aşiretler çöl ağzına doğru hareket halindeydiyseler aynı şekilde dağlık taraflara doğru da hareket halindeydiler, kısacası hem çöl ağzı hem de dağ aşiretlerin akışkan mekânlarıydı.

Bu dönemde yukarıda vurgulandığı gibi köylerde sabit konutlarda aşiretler yerleşikti ve ilkel üretim araçlarıyla da tarım yapmaktaydılar. Verim oldukça düşüktü, üretim için yoğun emeğe ihtiyaç vardı, iklim, yer şekilleri ve su kaynaklarından dolayı sorunlar yaşanabilmekteydi. İşte bu faktörler tam yerleşik hayata geçişin önünde engel olarak duruyordu.

Kanuni sebepler için ise Gökalp, iltizam usulü, adliye usulü ve askerlik usulü olmak üzere 3 faktöre dikkat çeker. Rosa Luxemburg da ''Türkiye Üzerine Yazılar'' kitabında iltizam usulüne dikkat çekmektedir. Bağdat demiryolunun yapımı için Osmanlı Hükümetinden 1901'de imtiyaz alan Deutsche Bank ''kilometre teminatıyla ''(km başına düşen toplam maliyet) Osmanlı hükümetinden alacaklarını tahsil ediyordu. Bu tahsilatın köylülerin sırtına bindiğine dikkat çeken Luxemburg, mültezimlerin aracılığıyla köylülerin sömürüldüğünü ifade eder. Yaptığımız mülakatlarda da iltizam usulüne dair bilgilere ulaştık. Mülakat yaptığımız kişiler vergiyi ''Qaçor'' vergi toplayanları ise toplayanları ''Qaçorçı'' olarak isimlendirdiler. Halk vergi vermemek için hayvanlarını Qaçorçulardan saklardı.¹⁴

¹⁴Bununla ilgili bir fıkra ise şöyledir : *Qaçorçiler yazın bir sıcak bir gününde vergi toplarlar. Hayvanını vergiden kaçırmak isteyen bir köylü eşeğinin ayaklarını bağlar , yüzünü kapatır, onu yatağa yatırır ve üstünü de battaniyeyle örter. Qaçorçilerden biri bu köylünün evine geldiklerinde yatakta üstü sıkı bir şekilde örtülü ''birinin'' yattığını görür.*

''Bu sıcakta yatakta yatan da kim ? '' diye sorunca, Köylü de ''babamdır '' cevabını verir . Durumdan şüphelenen qaçorçı :

- Peki sıcak değil mi ?

- Hayır hayır, hastadır zaten .

- Battaniyeyi kaldır biraz hava alsın , iyi gelir ona .

‘Devlet kişi başına 12 banknot alırdı ve hayvan başına qaçorçular ‘‘Qaçor’’ toplardı(**İbrahim Tarhan** ,82).’’

‘Devlet hem kişi başına hem de hayvan başına ‘‘Qaçor ‘‘ alırdı (**Yusuf Oğuz**, 77).’’

Ziya Gökalp bu noktada mültezimlerin köylüyü nasıl da sömürdüğüne değinir ve iltizam usulüne dair şu ifadeleri kullanır :

‘‘ 1) iltizam usulü: İltizam usulü hükümet hakkının para mukabilinde, ahaliden bir ferde satılması demektir. ...Fena bir adam mültezim olunca, köylülere de her türlü fenalığı yapabilir. İşte köylüler bir ağa bulup arazisini ona ferağ ettikten sonra, onun esareti altına girmesi kısmen de bu iltizam usulü yüzündendir...iltizam usulü kaldırılırsa Anadolu köyleri için de büyük bir nimet olur.

Gökalp, ilkel olarak tanımladıkları aşiretlerin neden asrileşemedikleriyle ilgili olarak adliye usulü ve askerlik usulüne de dikkat çeker. Gökalp,aşiretlerin zihninde kamu hukuku ve özel hukuk gibi olguların olmadığını, aşiretlerin kendi toplumsal normlarını ‘kanunlarımız’’ şeklinde ifade ettiğı hukuk sistemine dahil etmeye çalıştığını oryantalist bir dille bir çok olguyu göz ardı ederek ifade eder. Bu nedenle tarih dışı ilkel bir yapı olarak gördüğü yarı göçebe aşiretlerin ulusçu bir tasavvurla ehlileştirilmesini ummaktadır. Aşiretin hiyerarşik iç örgütlenmesi, aşiretlerin birinci paylaşım savaşında Hamidiye alaylarıyla Osmanlı devletine asker sağlaması ve Deyr el Zor’a kadar uzanan teritoryumda Arap Şemmer aşiretine ödenen vergiler(bkz:yuk) bir hukuk sistemin varlığını ortaya koymaktadır. Bu faktörler tek başına Gökalp’in öne sürdüğü tezleri çürütmektedir. Ayrıca günümüzde Şırnak, Hakkari, Siirt, Tunceli gibi bir çok alanda tam veya yarı göçebe yaşayan aşiretler mevcuttur. Bu aşiretler belli bir miktar karşılığında devletten otlakları kiralamakta, vergi vermekte,

- Hayır hayır , o böyle istiyor .

Kaldır da babanla tanışalım .

- Olmaz ,konuşacak durumda değil.

Köylü ile qaçorçi arasındaki itiş kakıştan sonra qaçorçi zor kullanarak battaniyeyi kaldırır . Ağzı ve ayakları bağı halde eşeğı gören qaçorçi köylüye dönüp : ‘‘Senin hasta baban buysa senden kuruş vergi almıyorum ‘‘ der ve köylüden vergi almayıp gider (**akt. Şeyhmus Efe**).

askerlik yapmaktadır.Serhat bölgesindeki yaylalar arasında hareket halinde olan bu aşiretler bağlamında günümüze kadar yarı göçebe yaşamın kendisini nasıl yeniden ürettiğini toplumsal işbölümünün dayandığı maddi güçleri es geçerek Gökalp'in öne sürdüğü savla açıklamak mümkün değildir.

2) *Adli kanunlar: Aşiretlerin zihninde, hukuku âmme ve hukuku ferdiye mefhumları olmadığını söylemiştik. Bunlarda "âkile " usulü yani "müşterek mesuliyet " kaidesi caridir. Zaten onlar bu kaideyi ferdi kanunlarımıza da sokmaya çalışıyorlar. Mesela katil vukuunda katil bir tek adam iken onun akrabası olan yüzlerce insanı şerik ve muin olarak mücremler sırasına koyuyorlar. Bu ahvale nihayet vermek için âşîşî cürümler hakkında " âkile" ve "diyet " esaslarını kabul etmek lazımdır...Hülâsa aşiret davalarını kendi örflerine göre halletmek lazımdır. O zaman aşiretler hükumete ısınırlar ve yavaş yavaş aşiretlikten uzaklaşırlar . Hatta az zaman sonra umumi kanunlara uymayı kendileri isteyecektir.*

3) *Askeri sebep : Bir kısım Kürt'leri göçebe kalmaya , mukim aşiret yahut ağa köyü halinde yaşamaya sevk eden en büyük amil de askerliktir . Çünkü bu vaziyetlerde kaldıkça asker firarisi olarak kendi obalarında yahut köylerinde yaşayabiliyorlar. Halbuki ahali köyleri haline gelince firari olarak köylerinde yaşayamazlar. Hükümetin gayesi ise bütün bu halkları ahali köyleri haline getirmektir . Bu havaliye ait kanunları o şekilde yapmalı ki bütün bu iptidai teşkilatların ahali köyleri haline gelebilmesi mümkün olabilsin. " (Gökalp a.e:48 -50).*

Yukardaki alıntılardan da anlaşıldığı gibi Gökalp'in aşiretlerin yerleşik düzene geçirilmesine yönelik çabasının ardındaki motivasyonun ulus devlet inşa etmeye yönelik tahayyülleri olduğu açıktır. Bu hedefin gerçekleşebilmesi için dağınık göçebelerin denetim altına alınması ve ulus devletin hukukuna dahil edilmesi yoluyla aşiretler "medenileştirilip" sistemle bütünleştirilmeliydi. Aynı proje söz konusu dönemde Türkiye'ye ziyaretlerde bulunan İran şahı Rıza Pehlevi tarafından da uygulandı. Richard Taper Rusya/Azerbaycan - İran sınır boylarında yaşayan Şahsevenler aşireti üzerinde yaptığı etnografik alan çalışmasıyla şahın bu projesine odaklanır. Rıza Şah Pehlevi 1926'da İran'da iktidara hâkim olduktan sonra

aşiretlerin modern devlet anlayışına ters düştüğü gerekçesiyle tümüyle ortadan kaldırmaya karar verir. Bunun için iki yol izler; ilki aşiretleri silahsızlandırmak, diğeri ise aşiretleri yerleşik hayata geçirmek olmuştur (Taper:458).Şahın tutuklama, idam ve sürgün gibi cezalandırmalarla uygulamaya koyduğu zorunlu yerleşik düzen politikası kasaba ve kentlerde hayvan üretimini ciddi şekilde azalttı (age:466-467).

Türkiye - Suriye sınırı boyunca sürekli hareket halinde olan yarı göçebe aşiretler ulus devletin hukukunun dışına çıkıyordu, bu nedenle göçebeler üzerinde denetim kurmak oldukça güçtü. Göçebelikle ilgili araştırma yapmış olan Guatari ve Deleuze şu tespitleri yapar: “ *Göçebenin bir yurdu vardır, Geleneksel bir yolu izler,bir noktadan başka bir noktaya gider. Bu noktaları hiç unutmaz. Açık tanımlanmamış, iletişimsiz bu mekânda insanları ve hayvanları dağıtır. Bu mekânda ne sınır vardır ne de bu mekân çitle çevrilidir* ”(Deleuze ve Guatari :80-81). Oysa ki ulus devletin mekânı ise çizilmiş sınırlardır ve bu sınırlar kendi hukuk bölgesini de oluşturur. Bu nedenle yarı göçebe aşiretler toplumsal yapılarından kaynaklı ulus devletle çelişki halindeydiler. Çünkü göçebeler sürülerini beslemek için Irak ve Suriye’deki otlakları kullanmak zorundaydı. Dolayısıyla göçebelerin sınırlar arasındaki bu mobilizasyonu ulus devletin çizilmiş sınırlarını aşındıran bir sonuç ortaya çıkarıyordu. Deleuze ve Guatari devletin göçebe mekânlarına müdahale etmesinin ardındaki amacın göçebeleri denetlemek ve onların bulundukları bölgede hukuk bölgesi oluşturmak olduğuna dikkat çeker. Devlet bu müdahale sayesinde göçebe mekânlarını kendi mekânının hizmetine sokar (a.e:92). Sürekli hareket halinde olan göçebe aşiretlerin bu mobilizasyonu aşiretleri, ulus devlet sisteminin denetim ve yönlendirmesinin dışına çıkarmaktadır.Dolayısıyla “medenileştirme” ya da “modernleştirme” hedefleriyle uygulanan politikalar,aşiretlerin mevcut sistemle bütünleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda Gökalp’ın göçebe aşiretlerin “nasıl medenileştirileceğine dair ” yaptığı bu etnografik çalışmalarla sosyolojiyi araçsallaştırmıştır. Durkheim’ın sosyolojisinden etkilenen Ziya Gökalp Osmanlı toplumunun az gelişmişliğinin nedenlerini süreçlerini ve mekanizmalarını açıklayacak bir kuramsal çerçeve geliştirmedeği yönünde eleştirilmiştir. Gökalp Osmanlı toplumu ile kapitalizm arasındaki ilişkiyi hars ve medeniyet kavramlarıyla açıklamıştır. Hars toplumun dini ideolojisi ve kültürel değerleridir. Evrensel olan

bilim ve teknoloji ise medeniyeti ifade eder. Ona göre uluslaşma bu iki arasındaki ilişkiler çerçevesinde oluşur. Bu yaklaşımın teknoloji ile üretim düzeyi, siyasal, kültürel ve ideolojik düzeyler arasındaki ilişkileri ve bütünlüğü kavramlaştıramadığı yönünde eleştirilmiştir (Akşit: 211).

Ziya Gökalp'in ölümünden sonra onun bayrağını devralan ittihatçı kadrolardan Mustafa Abdulhalik Renda ve Cemil Uybadın dönemin hükümeti için hazırladıkları raporlarla toplum mühendisliğinin çerçevesini daha da genişlettiler. Bu raporlarda Kürtlerin asimilasyonuna ve ekonominin Türkleştirilmesine değinilir. Kürt ileri gelenlerinin sürgüne tabi tutulması ve stratejik görülen bölgelere muhacir Türklerin yerleştirilmesi bu iki raporun temel önerileri arasında yer alır. Uybadın,"sömürge tarzı yönetim yetkilerine" sahip bir "genel valinin (umumi müfettişlik)" bu bölgeleri yönetmesini öneriyordu. Doğu bürokrasisi içinde, memur,yargıç, savcı ve askeri personel olarak hiçbir Kürt yer almamasına dikkat edilecekti. Uybadın ile Renda'nın hazırladığı raporlar meclise sunulur. 24 Eylül 1925'te bu raporların kapsamı genişletilir ve tek rapor olarak çıkar. Böylece Kürtlerin güç ve iktidar sahibi olmalarının önüne geçilecekti ve olağanüstü yetkilerle donatılmış genel valinin yönetimindeki stratejik yerlere muhacir Türkler yerleştirilecekti (Üngör:232-236).

1925 sonrasında dini kökene dayalı homojenleştirmeye etnik kökene dayalı homojenleştirme de eşlik eder. Bu hedeflere ulaşmak için iskan kanunları Türkleştirmeye dönük toplum mühendisliğinin bir aracı olarak kullanıldı. İlk iskan kanunu Şeyh Said isyanından bir yıl sonra 1926'da 885 no' lu iskan kanunu adıyla çıkar. İkinci kapsamlı iskan kanunu 14 Ağustos 1934 tarih 2510 no' lu iskan kanunu olarak çıkar. Bu kanunun 11. maddesinde " kültür, dil ve kan birliği " hedeflendiği açıkça belirtir (Onaran:294-299). Aynı kanunda Hristiyan mallarının iskanla gelenlere dağıtılmasına değinilir. Böylece mülkiyetin kanun yoluyla Türkleştirilmesi hedeflenmiştir (Onaran age : 71-272).

Ulus devletin ekonomiyi Türkleştirme hedefinin Kızıltepe'ye yansması,çeşitli denetim araçlarıyla gerçekleşti. Cumhuriyet ilanından sonra ulus inşa etmenin önemli bir ayağı da ulusal bir burjuva yaratmaktı. 1920'li yıllardan sonra planlı bir şekilde ekonomi de Türkleştirilmeye çalışıldı. Bu dönemlerde çıkarılan iskan kanunlarıyla

toplumun ekonomik coğrafyasına sert müdahaleler gerçekleşti. Kızıltepe de bu dönem de devletin bu müdahalesine maruz kaldı . 1916 ‘da Çeçenler ve Çerkesler Hristiyanlardan kalan yerlere yerleştirildi.Hatta Çerkes nüfusu Tel Ermen’e(K.Tepe) sığmayınca 1918’de bir Çerkes köyünün kurulması için emir verilir. (Üngör:213). Buraya yerleştirilen Çeçen ve Çerkeslere ziraat yapmaları için devlet tarafından destekler bile sağlandı. Söz konusu dönemde bölgenin yerlilerine aynı imkanların sağlanmadığını, tersine aşiret ileri gelenlerinin bu bölgeden sürülmeleri için politikalar yürütmüştür.

1928’de Diyarbakır ovasında yaptığı seyahatten gözlemlerini aktaran Olaf Rygraad şu çarpıcı bilgileri aktarır:

“ 1925’te cezalandırıcı tedbirlerin alınmasıyla bu bölgede yaşayan halk daha da yoksullaşmış, evleri ve verimsiz arazileri dik yamaçlar üzerindeki büyük bir emekle sürülmüş asma bahçeleri yok edilmiş, koyun ve keçi sürüleri ellerinden alınmış. İçlerinde hâlâ bu korkuyu yaşıyorlar.” (Rygraad’tan akt. Üngör a.e:251) .

İskan kanunlarıyla bölgenin ileri gelen aşiret liderleri zor yoluyla sürülerek nüfuz alanlarından uzaklaştırıldı. Kürt dindar, aydın ve liderlerinin kendi nüfuz alanlarından koparılması politikasıyla Kürtler arasında milliyetçi kimliğin oluşmasının önüne geçilmek hedefleniyordu (Üngör age :248). Böylece devlet mekâna ve topluma radikal ve sert müdahaleler yaparak ulusal bir kimlik olarak düşünülen Türklüğühâkim kılmaya çalıştı. Beşikçi kapitalist üretim ilişkilerinin bu bölgede geç gelişmesinin nedenlerinden biri de işte bu planlı müdahaleler olduğunu vurgular. Ona göre,İskan kanunlarıyla Kürt bölgelerinin boşaltılması ve geriye dönüşlerin önüne geçilmesi gibi faktörlerin kapitalizmin Doğu’da gelişmesinin engellemiştir. Beşikçi, devletin Doğuda’ki politik ve askeri muhtevası kapitalist ilişkilerin gelişmesini engellediğini vurgular (Beşikçi,2013:163,190).Beşikçi, kapitalist üretim ilişkilerin gelişmesiyle feodalizmin çözüleceğini ve ulus kimliğinin aşiret kimliğinin yerine geçeceğini belirtir (Beşikçi,1969 :529 -530) .

2.2. Kızıltepe’de Mülkiyet İlişkilerini Değiştiren Tampon Kurumlar Olarak Siyasal Partiler, Kaçakçılık

Tam yerleşik düzene geçişte siyasal partiler ve kaçakçılık bir nevi “tampon kurum” işlevi gördüler. Toplumsal değişimde “tampon kurum” kavramını açıklayan Kıray (1999: 94-96), değişimin tesadüfi olmadığını, toplumsal yapıdaki bir dizi ögenin değişimi öteki öğeleri de etkilediğini vurgular. Kıray’a göre, derece derece gelişen toplumsal değişim bir aşamadan sonra bünye değişikliği halini alır. Bu “bütün” farklı hız ve tempolarda değişir. Değişim sosyal yapının bütününde zincirleme tepkilerle ortaya çıkar. Bir ögenin değişmesi tüm toplumsal yapıyı değiştirir, bu değişim bütün unsurlarda aynı hızda gerçekleşmez. Bu nedenle orada boşluklar oluşabilir. Bu durum toplumsal yapının bütünü bozmaz. Bu noktada tampon kurumlar devreye girerek değişimin çatışmalı hal almasını ve toplumsal çözülme engeller. Değişimin orta hızda meydana gelişmesi durumunda bu tür tampon kurumlardan bahsedilebilir. Kıray’a göre bu nedenle her toplum değişim halinde olmasının yanı sıra denge halinde kaldığı bir sistemdir. Toplum sürekli değişmekle birlikte birbiriyle bağlı, kurum ilişki ve değerlerin her zaman dengede kaldığı bir sistemdir. Değişim durumlarında sistem kendi dengesini koruyacak mekanizmalara sahiptir. değişimin hızı ve yönünden dolayı eski yapı ve oluşan yeni yapı arasında çıkan boşlukları dolduran ve çözülme engelleyen tampon kurumlar mevcuttur. Bu sayede toplumsal yapı farklı yönleriyle birbirine bağlanır.

1950’lerden önce devletin ağırlıklı politikası sürgün ve iskan iken, bu tarihten sonra devlet yerleşik düzene geçmeye başlayan yarı göçebe aşiretlerle siyasal partiler üzerinden ilişki kurmaya çalıştığını görmekteyiz. Devlet Kızıltepe’de özellikle aşiretin önemli aktörleri olan ağa ve maqûller üzerinden topluma nüfuz etmeye başladı. Ağa ve maqûller de toplum üzerindeki hâkim etkileri sayesinde devlet katında itibarlı bir müttefik olarak görüldü. Bu ittifakın ruhuna uygun olarak ağa, maqûl ve toplumun zengin tabakası siyasal partilerde aktif olarak öne çıkmaya başladı. Ağa, maqûllerin de böyle bir ittifaka ihtiyacı vardı, zira topraksız kalan köylü ile çatışma sürecinde böyle güçlü bir müttefik toprağın adlarına tapulanmasında oldukça işlevsel olacaktı. Köymen, Türkiye’de ağalığın ve büyük toprak mülkiyetinin köklerine dair iki kaynağa vurgu yapar: Bunlardan ilki Osmanlı

döneminden kalan tapu senetleri gösterilerek edinilen büyük topraklar, ikincisi ise azınlıklara ve yabancılara ait olan mülklerin devralmasıyla edinilen topraklardır. Köymen,cumhuriyet kurulduğunda kırsalda yaşayan ailelerin % 5 'i toprakların % 65'ine sahip olduğunu ve topraklar köylüler veya devlet tarafından tarıma uygun hale getirdiğinde büyük toprak sahiplerinin bunlara el koyduğunu ifade eder (Köymen: 2009 ,26-27).

Siyasa partiler ile aşiretler arasında temasın başladığı bu dönemde , partilerde görev almanın ardında ideolojik bir motivasyon yatmadığının altını çizmek gerekir. Siyasal partiler çıkar çevreleri için bir güç devşirme aracı olarak görülmüştür.

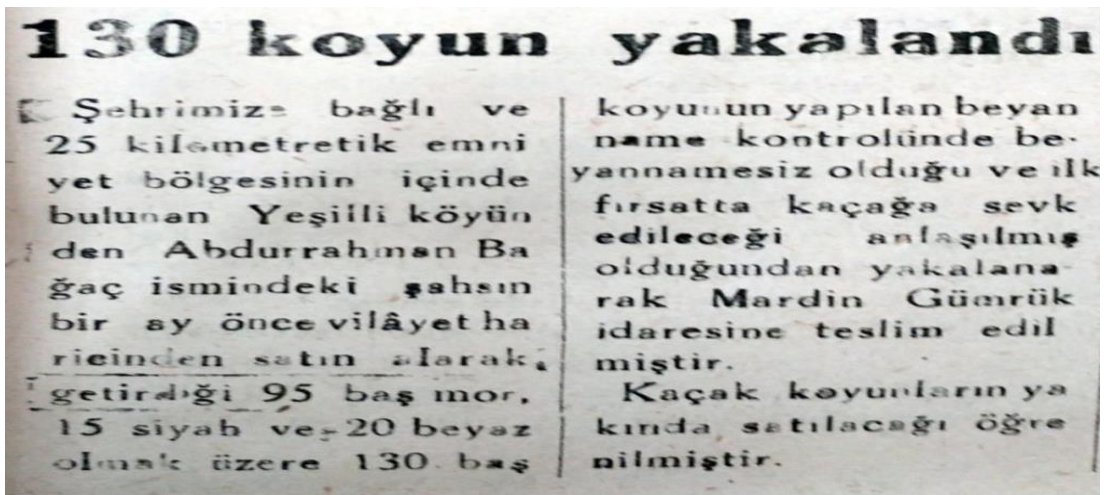
“ Bizimkilerin partilerle ilişkilenmelerinin hiçbir ideolojik yanı yok, bir birine rakip olanlar hep karşı partiye geçerlerdi. Örneğin şeyh Ömer Adalet partisinde üyeyse, diğeri onun karşısındaki partiye geçerci; ancak 1960 sonrasında Kürtlükle bağ kurularak siyasete atılanlar oldu(Hamid Kılıçaslan, 63). “

Hayvancılığa dayalı toplumsal işbölümü çözüldükten sonra onun yerini tarıma dayalı işbölümünün yanında bölgede 1970'li yılların sonlarına kadar devam eden ‘‘ sınır kaçakçılığı ‘‘ aldı. Altuğ (2013:45-46) sınır çiziminde,bu sürece içkin olan ideolojiden başka sınırın nasıl idare edildiği, sınırda oturanların nasıl izlendiği, hizaya getirildiğini, sınırın kime karşı,nasıl ve hangi araçlarla korunduğu gibi önemli noktaları Türkiye -Suriye sınır üzerinden açıklar. Bunun içinde Türkiye - Suriye sınırı güvenliğiyle ilgili yapılan toplantı tutanaklarını ele alan Altuğ,bu tutanaklarda Türk topraklarını tehdit ettiği ifade edilen iki faktöre dikkat çeker. Bunlardan ilki Türkiye’de suç işlemiş adi suçlulardır. Diğeri ise ülkenin istikrarını bozduğu ifade edilen Hoybun(Xoybûn) örgütünden Kürtler, Taşnkalılar ve şeyhler gibi ‘‘şaki’’ olarak belirtilen siyasilerdir.Bu tutanaklarda tehdit olarak görülen bu iki grubun sınırdan 50 km uzaklaştırılmasının Türkiye tarafından talep edildiği aktarılır.

1956 yılına kadar mayınsız ve emniyet şeritsiz olan Türkiye - Suriye sınırları boyunca sınırlar arasında geçişler yoğundu. Sınırın yakınındaki Kürt ve Süryaniler Suriye tarafına mevsimlik işçi olarak gidip tekrar Türkiye’ye dönerlerdi. Ayrıca sinirin yakınındaki Kürt ve Süryaniler Türkiye'den getirdikleri bastık ve kuru üzüm

gibi tarımsal ürünleri akrabalık ilişkilerini kullanarak buğdayla takas ederlerdi. Aynı şekilde akrabalık ilişkileri veya aşiret bağları kullanılarak sınırlar arasında kaçak yollarla küçük ve büyükbaş hayvan ile tüketim eşyaları ticari dolaşıma sokularak bölgenin 1980'lere kadar ekonomik gelişmesinde katkısı oldu. Suriye tarafına giden mallar küçük ve büyük baş hayvanlar iken gelen mallar ise elektrikli eşya, İngiliz kumaşı porselen ve lamba gibi mallardır. Bu malların geçişinin artmasıyla birlikte ticari ilişkilerde kan bağına bağlı olmaktan çıkarak verimlilik ve karlılığa dayanan bir şekle bürünmüştür (Özgen :2011 ;Altuğ ,2012 : 44).

Taradığımız gazete arşivlerinde kaçakçılıkla ilgili çok sayıda habere ulaştık. Bunlardan bazılarını seçerek tez için işledik . Aşağıdaki haberde beyannamesiz olduğu ifade edilen 130 koyuna el konulduğu ifade edilmektedir. Haberde “kaçağa sevk edileceği anlaşılmış olunan” ifadesi dikkat çekmektedir. Bu ifadeden anlaşıldığı gibi halkın hayvanlarına keyfi bir şekilde el konulduğu söylenebilir. Söz konusu dönemde Türkiye'nin güney sınırında emniyet bölgeleri oluşturulduğundan bu bölgelere yakın yerlerde ikamet eden hayvan sahipleri hayvanlarını beyannameyle bildirmek zorundaydılar. Beyannamesiz olan hayvanlara devlet tarafından el konulurdu.

Kaynak : Mardin Sesi 20.01.1958

Kaçakçılığın önlenmesi amacıyla çıkarıldığı ifade edilen beyannameler halkın mülkiyetindeki varlıklara kanun yoluyla el koymanın araçlarına dönüştü. Yaptığımız mülakatlarda beyannameyle ilgili aşağıdaki bilgileri aktardılar :

“ Devlet 1950’li yılların sonlarına doğru sürüleri kayıt altına almaya çalıştı, sürülerini kayıt altına almayanların sürüleri müsadere edilirdi. Suriye’ye sürülerin geçişini engellemek için böyle bir uygulamaya gidiliyordu. (Mehmet Koçhan ,60 İbrahim Koçhan, 62). ‘

Esasında emniyet bölgesi olarak tanımlanan Suriye sınırına yakın olan yerler için çıkarılan beyannameler bu bölgenin dışındaki yerlerde de uygulanmış. Bu kanuna dayanılarak devlet tarafından kaçak olduğu gerekçesiyle halkın hayvanlarına el konulmuş, hatta kimi hayvan sahipleri kaçakçı olduğu gerekçesiyle öldürülmüş. Aşağıdaki haber beyannamelere bu yönüyle ışık tutmaktadır.

NİSAN 1962 Sayı 1585
Sayı : 1585

Güney sınırımıza mayın yerine tel örgü konacak

Emniyet bölgesinde oturanlardan beyannameler alınmayacak

İçişleri Bakanı Ahmet Topaloğlu, Millet Meclisinin dünkü toplantısında, bir kanun teklifinin müzakeresi münasebetiyle yaptığı konuşmada, kısa zamanda güney sınırımızdaki mayınların kaldırılacağını ve sınır hattına tel örgü konacağını açıklamıştır.

SINIR BEYANNAMELERİ

Daha sonra Mehmet Ali Arıkan (CHP) ve arkadaşları tarafından verilen ve sınırındaki emniyet bölgelerinde oturanlar-

dan beyanname alınması usulünün kaldırılmasını temine matuf bulunan kanun teklifinin görüşülmesine geçilmiştir.

Bilindiği gibi, bu teklif daha önce müzakere edilmiş ve birinci maddesi, yeniden düzenlenmek üzere İçişleri Komisyonuna verilmişti. Dün, İçiş-

leri Komisyonunun maddeye verdiği yeni şekil üzerinde tartışılmıştır. Madde yeni şekliyle, beyannameye tâbi maddelerin kararname ile tespitini, beyannameye tâbi tutulmak istenen şahıs hakkında mutlaka gerekçe gösterilmesin, bu gerekçenin yeterli

(Devamı üçte)

Mayın yerine tel örgü konacak
(Birinci sahifeden devam)

olup olmadığının hükümet ve hak temsilcilerinden kurulu bir komisyonca incelenmesi ve yeter görüldüğü takdirde, beyannameye tâbi tutulması bahis ke usul olan, şahıstan beyanname alınması esası derpiş olunuyordu.

Maddenin bu şekli üzerinde ilk konuşmayı yapan Ahmet Sırrı Hocaoglu (CHP), bölgede, geçmişte kanunsuz hareketler olduğunu, meselâ bir hafta süreyle hayvanların suya gitmesinin yasak edildiğini, ahırlardan çıkarılan hayvanların kaçak olduğu gerekçesiyle yakalandığını, gece yasağına aykırı hareket ettiği için kaçakçı olduğuna hükmedilerek insanların kurgunla öldürüldüğünü, bunların hep tedbir adı altında yapıldığını, beyanname alma usulünde de tedbirler arasında olduğunu, ancak maddeye verilen yeni şekille beyannamenin, sadece emniyet bölgelerine değil, her yere temin edildiğini söylemiştir.

Teklif sahiplerinden Mehmet Ali Arıkan (CHP), kaçakçılığın men ve takibine dair kanunla hükümete sadece emniyet bölgeleri tesis etme, engelleme kararları alma, istisnâlara girilme ve bölge halkını başka yerlerde sakın edebilme yetkilerinin verildiğini, bunlar arasında sınırteki emniyet bölgelerinde oturanlardan beyanname alma usulünün bulunmadığını, buna rağmen, halktan ahbâb bulunduğumalr için beyanname

istediğini belirttikten sonra, mençini kanundan almayan bu beyannamelerin tamamen kaldırılmasını, sadece kaçakçılara hasredilmesini istemiştir.

İçişleri Komisyonu Sözcüsü İhsani Ertan (AP), maddenin yeni şeklini izah etmiş; İçişleri Bakanı Ahmet Topaloğlu, hükümetin bu beyannameleri kaldırmaya taraftar olduğunu kaydetmiş, dört yıldanberi sınırda 350 metre genişliğindeki bir sahânın istisnâk edildiğini ve mayınlandığını, ancak yeni hükümetin bu mayınları kaldırmak kararında olduğunu, sınırın tel örgü ile takviye edileceğini söylemiştir.

Günümüz, Tekel Komisyonu Başkanı Osman Orhan Bilen (CHP), yüzbölence vatandaşın bu beyannamelerin istisnâsını gettiğini ifade etmiş, teklif sahiplerinden Şevki Aysan (HP), İçişleri Bakanının, beyannamelerin kaldırılacağındeki ifadesini senet ittihaz ettiğini, Vahap Dızdaroglu (CHP), hükümetin, beyanname usulünü, kaçakçılığı önleyici bir mahiyet taşımadığını göterek, kaldırmayı vaad ettiğini, esasen İçişleri Komisyonunun teklifinde de bir vuzuh bulunmadığını, maddenin yeni şekli için, kaçakçılıkla ilgili meslek haline girenlerden beyanname alınacağını söylediği, ifade etmiştir.

Asım Eren (CHP), bir önerge vererek, hükümetçe beyannamelerin kaldırılmasını temin maksadıyla bir tasarı hazırlanmaya kadar teklifin geri bira kılmasını istemiş, bu teklif kabul olunmuş tur.

Kaynak :Mardin Sesi, 10.04.1962

1950'li yıllarda devlet Türkiye - Suriye sınırının geçirgenliğine karşı önlemleri sertleştirmeye başlar. Menderes dönemi ve sonrasında sınırın mayınlanması, kesici tellerle kapatılması ve 50 metre aralıklı gözetleme kuleleriyle kontrol edilmesi alınan sıkı tedbirler olarak sıralanabilir. 1928 -1954 döneminde sınır belli belirsiz olması itibariyle diğer dönemlerden ayrılır. Bu dönemde akrabalık ilişkileri ve buna dayalı ticaret olağan biçimde sürmektedir. 1952/54 ve 1974 yılları arasında sınır mayınlanır, bu dönemde her elli metreye gözetleme kuleleri kurulur. İlk kez bu süreçte sınırın farkına varılır (Özgen:2011). Yaptığımız mülakatlarda elde ettiğimiz veriler sınıra dair bu farkındalığı teyit eder nitelikte:

“ ‘ ‘ Daha önce hudut mudut yoktu, dedelerimiz sürülerini serbest bir şekilde Suriye tarafına götürüyordu. Kimse Suriye olduğunu bile fark etmezdi. 1957-1958’ de Menderes döneminde sınır mayınlandı. Mayın patlamasıyla ilk olarak Kilêbîn köyünden aslen Kuferderli (Mardin’in bir köyü) olan Remo öldü. Bundan sonra halk mayının ne olduğunu öğrendi. Bundan sonra halk subaylara bir şekilde para vererek karşı tarafa geçerdi. O dönem millet derdi ki ‘ ‘Batı da fabrika kuruyorlar, Doğu da ise mayın döküyorlar (Ali Tuncay, 76). ‘ ‘

Kaçakçılık,geçiş sürecinde toplumun dayandığı işbölümünün çözülmesinden dolayı aşiretin ekonomik kaynaklarında yaşanan boşluğu doldurarak değişimin dengeli olmasını sağladı. Martin Van Bruinessen (2013: 172) kaçakçılıkla ilgili tespitleri,toplumsal dönüşümün yaşandığı 1950 sonrasında Kızıltepe’de Kikan aşiretinin ekonomik dinamikleri anlamak açısından açıklayıcıdır. Bruinessen, Osmanlı imparatorluğunun parçalanmasından sonra Kürt coğrafyasının da bir çok sinir çizgisi ile kesildiğini ifade ettikten sonra, yeni devletlerin ortaya çıkmasıyla birçok temel ve lüks eşya fahiş fiyat farklarıyla sınırlar arasında, geçmişte yasal ticaret olan birçok uygulama, kârlı bir ticaret malzemesi olarak kaçakçılığın önünü açtığını belirtir. Bu yolla kaçakçılığın ekonomi dengelenmesinde katkısı oldu. Bruinessen kaçakçılıkta en kârlı yöntemin sınır polisi, jandarma ve geleneksel otoriteye sahip aşiret liderleri arasında karşılıklı çıkara dayanan anlaşma yapmak olduğunu belirtir.

Kürt bölgesine atanan hukukçular geleneksel otoritenin temsilcisi olan aşiret liderleriyle işbirliğine giderek, birçok kaçakçı ve soyguncunun tutuklanmasında destek sağladı. Aşiret liderleri ise bu işbirliği sayesinde kendi çıkarlarını kolaylaştırarak, rakiplerine de zarar vermiş oluyordu. Dolayısıyla aşiret liderleri kaçakçılıktan gittikçe daha fazla payı kontrollerine alarak aşiret içindeki konumlarını ekonomik kaynakları kontrol ederek güçlendirdiler. Çay, şeker ve hayvan kaçakçılığıyla yoluyla birçok kişi büyük gelirler elde etti (Bruinessen age : 172-173).

Uluç (2007: 157)Sinka kabilesi lideri olarak belirttiği Hacı Şakir Duyanla¹⁵gerçekleştirdiği görüşme kaçakçılık yoluyla zenginleşmeyi ortaya koyar.

¹⁵Sinka kabilesi lideri Heci Şakir ailesi değildir, Mala Hisênê Erebe'dir . Heci Şakir ,yukarda mülakatlarda aktarıldığı gibi, kaçakçılıktan edindiği servetle bölgede 1950'li yıllardan sonra Maqûl olarak öne çıkmaya başlamıştır . Yaptığımız mülakatlardan görüşmecilerden biri Heci Şakir'in köklü bir geçmişi olmadığını ve bundan dolayı da maqûl sayılamayacağını belirtmiştir.; ancak devamla zenginleşenlerin toplumda kendisini göstermek istediğini ifade etmesi toplumsal statü ile zenginlik arasındaki ilişkiyi göstermesi bakımından önemlidir . “ Şakirê Xatê daha önce kaçakçıydı. Maqûl değildir. O maqûllerin safında değil. Maqûl demek yakınıdır , aşiretini himaye eden kişidir. Bunların bir tarihi yok , Hamidiye alaylarında Xelo'nun ismi varken bunların neden yok ? Yani dededen ve babadan maqûl olanlardan bahsediyorum . Sonradan çok kişi zenginleşti, kendilerini göstermek istediler. Sadûnê Hecî Hisên Kikan içinde kimse onunla rakip olmazdı, bir zamanlar hırsızdı , eşek çalardı .Allah verince böyle olur . İbêdê Xubêt , Sadûnê Hecî Hisên'e neden 20 bin dönüm araziye hediye etsin ? Çünkü eli açıktı . Şor , Şor ,Debça , Xirbê dexê,tal'a ,cewzat , Tirbe,Gurkund ve Hacıoğlu...onun köyleriydi . Çalışkandı (Hüseyn Batuhan 88).”

“ Xatê ailesi gerçeği söylemek gerekirse , Sinkiler lideri Hisênê Erebe ailesidir . Hecî Şakir yakınlarına sahip çıkardı , çok fakirdi , kaçakçılık yapardı. O akrabalarını desteklerdi akrabaları da onu desteklerdi(Yusuf Oğuz 77). “

Heci Şakir ,Işıklar (Birhîmî) köyünü 1956 yılında Yahya Beg'ten satın alır . Yahya begin (beg:ağa ve maqûl gibi bir unvan) o dönemde köy odası vardı. Heci Şakir köyü satın alırken aynı zamanda aşiret içinde önemli bir karşılığı olan köy odasını ve mirayı da yani statüyü de satın almanın yolu da açmış oluyordu . Nitekim bir grup maqûl Heci Şakir'e maqûlluk yolunu açan cezve , kahve ve mangal gibi hediyeleri de beraberlerinde getirerek Heci Şakir'in köy odasında ağırlanır . 1965'te Böylece aşiret maqûllerinin rızasıyla bu ailenin büyüğü olan Heci Şakir'e maqûlluk yolu da açılmış oluyordu. .Aşiret kültüründe "köy odası" , "yemekli misafir ağırlama" ve "mira" ikram etme önemli yer tutar ve bunu sadece maqûl ve ağalar yapabilir . Heci Şakir'in oğlu Şeyhmus Duyan, aynı zamanda doktor olan Yahya Begten köyün satın alınmasıyla ilgili olarak şunları aktardı:

“ Bizim köy odamız iki katlıydı, alt katı evdi . Yahya beg tarafından yapılmıştı , terası vardı , o döneme göre muazzamdı. Akşamları bütün köylüler terasta otururdu . Odanın alt katında tuvaleti de vardı. Biz hazıra konduk . Yahya beg doktordu , okumuştı .”

Maqûllerin Hecî Şakir'in köy odasında ağırlanmasıyla ilgili olarak ise Şeyhmus Efe (70) şunları ifade etti :

“İtiraf edeyim ki babamdan bana bir şey kalmadı. Bugün var olan bütün servetimi yıllar önce yaptığım kaçakçılıktan kazandım. Suriye’ye 1000-2000 koyun geçirirdik. Yerine göre büyükbaş hayvan götürürdük. Suriye’den mal getirirdik. Bütün servetimi bu işten kazandım”.

1980’lerin ikinci yarısından itibaren Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’nde devlet ile PKK arasında yaşanan çatışmalar nedeniyle sınırların çok sıkı tutulmasından kaynaklı olarak kaçakçılık da ortadan kalkmaya başladı. Serbest piyasaya geçişle birlikte birçok malın Türkiye’de temini de bu mesleğin ortadan kalmasında etkisi oldu (Uluç age :157).

Hürriyet gazetesinde 3 Mart 1979 yılında 7. sayfada yayımlanan bir haberde Türkiye –Suriye sınırında yapılan kaçakçılıkla ilgili detaylı bilgiler aktarır. Haberde Türkiye’de 1000-1500 liraya alınan bir koyunun Suriye’de 3000-3500 liraya satıldığı ifade edilir. Muhabirin kaçakçılığa konu olan koyunların toplandığı yerlere ve bu hayvanların hangi yöntemlerle kaçırıldığına dair bilgiyi birinci kaynaktan kolayca aktarabiliyor olması,Türkiye –Suriye sınırı arasında yapılan kaçakçılığı mümkün kılan koşulların nasıl sağlandığına dair şüphe uyandırmaktadır. Günde 10 bin koyunun Suriye tarafına kaçırıldığı belirtilen haberde kaçakçılığın “ürkütme “ ve “patika yol “ yöntemleriyle yapıldığı belirtilmektedir; ancak sıkı bir şekilde korunan sınırı, yukarda Bruinessen’in dikkat çektiği ittifak olmadan geçmenin mümkün olmadığını belirtmek gerekir. Haberde buna dair bir bilgiye yer verilmemiştir. On bin koyunun mayın, kesici tel, gözetleme kulesi ve sınır karakollarına rağmen Türkiye’den Suriye tarafına bu engellerden hiçbirine takılmadan geçirilmesinin ardındaki güç işte bu ittifakla alakalıdır.

Kaçakçılık gibi siyasal partilerin de tam yerleşik düzene geçiş sürecinde toplumsal değişimin dengeli olmasında işlevleri oldu. Aşiret ağları ve kabile maqûlleri 1950’li yıllarda siyasal partilerde aktif rol almaya başladı. Böylece kaçakçılık ve değerlenen toprak üzerinden gelişen ekonomik ranttan pay kapmak için mevzi kazanmış

“ 1965’ te rahmetli Hecî Ūso (Sim’êlan kabilesi maqûlû), Şeyh Omer (Şeyhi kabilesi maqûlû) gibi bazı maqûller Hecî Şakir’in köy odasında misafir oldular . Bu esnada Hecî Şakir’e mira pişirebilmesi için cezve, kahve ve mangal hediye ettiler. “

oluyorlardı. Bilindiği gibi bu dönem toprak kutuplaşması ve sınırlar arasında fahiş fiyat farklarının olduğu bir dönemdir. Aşiret içi mücadeleler genellikle iki kaynağı kontrol etme üzerinden geliştiği söylenebilir. Dolayısıyla siyasal partiler bu iki kaynaktan pay kapmak için önemli işlevleri yerine getirebilirdi; devletle iletişimin bir kanalı olarak siyasal partiler, hem toprağın tapululaştırılmasında, hem kaçakçılık nedeniyle sınır ihlallerinde ortaya çıkabilecek aleyhteki durumların yargı mercilerinde lehe çevrilmesinde birer araç olarak görüldü.

Devletin topluma nüfuz etmeye başladığı bu dönemde aşiret ağaları siyasal partilerde akit rol aldılar. Parti ilçe yönetimindeki bu rolleri sayesinde hem devletle ittifak kurmanın imkanını yakaladılar hem de aşiret üyeleri üzerinde siyasal ve toplumsal konumlarını güçlendirdiler. Aşiretlerin partilerle ilişkileneceklerine dair taradığımız yerel gazetelerin arşivlerinde de birçok habere ulaştık. Aşağıdaki haberlerde aşiretlilerin siyasal partilere hem köy hem de şahıs düzeyinde katılım gösterdikleri ifade edilmektedir.

Kaçakçılar "Patika yol" ve "Ürkütme" dedikleri iki ayrı yöntemi uyguluyor

Günde 10 bin koyun kaçıırılıyor

● Anadolu'dan 1000-1500 liraya toplanan koyunlar sınırı geçtikten sonra kamyonlarla Halep'e gelir ve Suriye hükümetine baş hesabıyla yüzler lira ödenerek "Ortadoğu pazar merkezinde" satılır

HALEP'DE TÜRK KOYUNLARI:

Akkışak, Suruç, Ceylanpınar, Nusaybin ve Cezre sınır

başından Suriye'ye kaçırılan koyunlar kamyonlarla Halep'teki pazar yerine getiriliyor. Suriye Hükümeti'ne koyun başına 100 lira vergi verildi 1000-1500 liralık koyunlar 3000-3500 liralık satılıyor. (Foto: İhsa Talat Polat-Haber)

Talat POLAT
Halep'ten bildiriyor

HALEP (Haber) - Türkiye'nin hayvancılık bölgeleri Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan Suriye, Irak ve İran'a günde ortalama 10 bin koyun kaçırılıyor. Canlı hayvan kaçakçılığının "Birtinci bası" olan "Güneydoğu sınırından Suriye'ye kaçırılan koyunlar, sınır geçtikten sonra kamyonlarla Halep'teki "Ortadoğu pazar merkezine" getirilip buradan çeşitli illalara gönderiliyor. Kaçakçılar Türkiye'de 1000-1500 liraya alırken Suriye Hükümeti'ne 100 lira vergi ödeyip Halep'teki pazarda 3000-3500 liraya satıyor. Bu nedenle Suriye'nin kaçakçılık fileni desteklenmiş olurken Türkiye'nin besicilerden yolda milyarlara lira gelir kaybetiyor.

HAYVAN KAÇAKÇILIĞI NASIL YAPILIYOR?
Canlı hayvan kaçakçılığı daha çok Akkışak, Suruç, Ceylanpınar, Nusaybin ve Cezre sınır boyunca yapılıyor. Halep'teki Türk ve Suriye uyruklu kaçakçılardan bazıları, Türkiye'den Ortadoğu illaherine günde ortalama 10 bin koyun kaçırdığını, ancak İran'daki olaylar nedeniyle bu rakamın son aylarda 7-8 bine düştüğünü söylediler. Halep'te gırtlığından Türk uyruklu bir grup kaçakçı, Türkiye'den sadece Suriye'ye günde ortalama 4-5 bin koyun kaçırdığını iddia ediyor. İsmi bilinmeyen kaçakçıların, Suriye uyruklu bir kaçakçı, canlı hayvan kaçakçılığı ko-

Haber Halk Ajansı Dışişleri Bülteni Şefi Talat Polat, bir hafta önce Suriye'ye gidenek güney sınırından kaçak olarak çıkarılan hayvanlara Halep'te nasıl satışlarını yaptı. Polat'a açıklamalarda bulunanlar kaçak hayvanların bedellerinin sonunda kaçak olan olarak Türkiye'ye gönderildi.

Hayvanın rakun yatacağı yerde ya da mağaralarda toplanıyor. Koyunları, daha önceden belirlenmiş noktalardan geçirecek ya da sabah karpı Suriye topraklarına koyuyor. Koyun kaçırma işi "Ürkütme" ya da "Patika" adı ile anılır. Sınır 2 yatacağı olur.

ÜRKÜTME YÖNTEMİ

Bu yöntem binlerce kez hayvan kaçırılmasında uygulanıyor. Sınırda toplanan koyunlar, otomatik olarak hayvanın ağız açılarak ürkütülür. Hayvanın ağız açılarak ürkütülerek ağız yeme ya da sabah karpı Suriye topraklarına koyuyor. Koyun kaçırma işi "Ürkütme" ya da "Patika" adı ile anılır. Sınır 2 yatacağı olur.

PATIKA YOL YÖNTEMİ

Bu yöntemde sınırın iki tarafına da büyük bir hayvan gücüne sahip bir grup hayvan, sınırın ortasında duruyor. Hayvanlar, hayvanın ağız açılarak ürkütülerek ağız yeme ya da sabah karpı Suriye topraklarına koyuyor. Koyun kaçırma işi "Ürkütme" ya da "Patika" adı ile anılır. Sınır 2 yatacağı olur.

ALINMASI GEREKEN ÖNLEMLER

Özellikle bir yatacağı, kaçakçılığın polisine binlerce hayvanın kaybolması ve sınırın güvenliği tehlike altında. Hayvanların ağız açılarak ürkütülerek ağız yeme ya da sabah karpı Suriye topraklarına koyuyor. Koyun kaçırma işi "Ürkütme" ya da "Patika" adı ile anılır. Sınır 2 yatacağı olur.

Kaynak: Hürriyet Gazetesi ,03.03.1979

D.P. ye geniş mikyasta iltihaklar

9 köy birden C.H.P. den istifa ederek
D.P. ye geçri

D. P. Vilâyet Reisi Necati Kerimoğlu ve Kızıltepe İlçesi Reisi Mehmet Emin Aydın'ın faaliyetleri ile D. P. yi tanıtan çalışmaları neticesinde ezelden beri C. H. P. li olan aşağıda isimleri yazılı 9 köy birden D. P. ye iltihak etmişlerdir. Köyler halkı ile birlikte Heşari Köyü Muhtarı Davut Ertaş da C. H. P. den istifa ederek D. P. saflarına katılmış bulunmaktadır.

KÖYÜN İSMİ	SEÇMEN ADEDİ
1— Heyşeri	450
2— Duhel	25
3— Belek	50
4— Şemmika	100
5— Dubirka	50
6— Tahtok	150
7— Mahhanna	40
8— Şeyhani	70
9— Telnışır	75
	1010

Kaynak: Mardin Sesi ,1.11.1958, (Haberde geçen Köylerin isimlerinin Kürtçe yazılması dikkat çekmektedir. Bugün bu köylerin tamamının isimleri Türkçeleştirilmiştir.)

D.P. ye büyük mikyasta iltihaklar		
D.P. nin genç ve herkes tarafından sevilen kıymetli Başkanı Necati Kerimoğlu'nun ve diğer mesai arkadaşlarının gayretli çalışmaları ve halk üzerinde bırakmış oldukları iyi itibalar neticesinde D.P. tiye geniş mikyasta iltihaklar olmuştur. Bu cümleden olarak yalnız Kızıltepe kazasından olmak üzere yeniden iltihak etmiş bulunanlardan bir kısmının isimlerini aşağıya derç ediyoruz.		
Ahmet Bilgin Mehmet Bilgin Ali Gürgün Cemil Gürgün Ayşe Gürgün Sitti Gürgün Ayşen Gürgün Nöfe Gürgün Salih Memiş Hasan Memiş Fatma Memiş Horiye Memiş	İbrahim Çetin Hasan Çetin Mehmet Çetin Hadle Çetin Cemile Çetin Hasan Okay Musa Okay İbrahim Okay Meryem Okay Addüli Okay Bessi Okay Hüseyin Okay Emine Okay Halef Sorhan Ali Sorhan Şemsi Sorhan Mustafa Sorhan Möfe Sorhan Mehmet Sorhan Ayşen Sorhan İzzet Kuluk Veziri Kuluk Süleyman Okay Zeyneb Okay İbrahim Yiğit Hiso Yiğit Yusuf Gökdemir Amşe Gökdemir	Anadolu Ajansı muhabirinin bu husustaki bir sunline, şu açıklamada bulunmuştur. Taksim fikrini evvelâ Yunan Dışişleri Bakanı Averof ortaya atarak beninle vaki iki görüşmesinde ileri sürmüştür. Filhakika, 7 Ekim 1956 tarihindeki birinci mülahazamızda Averof bu fikri ifade ve ızah etmiş ve bilâhare aynı mevzuu tekrar avdet etmiştir. Zini Kökdemir Halil Kuluk Sultani Kuluk Yusuf Yiğit Cazi Yiğit Şemsi Yiğit Ali Yiğit Zero Yiğit İbrahim Abul Ferhan Abul Ömer Abul Bedirhan Abul Behcet Abul Adle Abul Fatma Abul Zekive Abul Amşe Abul Şeyhmusta Tufan (Devamı aa: ikide)
D.P. ye büyük mikyasta iltihaklar		
(Birinci Sahifeden devam) Memet Tufan Nura Tufan Şemsi Tufan Yusuf Tufan Abdülmecit Akgül Resul Akgül Mehmet Akgül Amşe Akgül Aziz Tufan Emine Tufan Şeyhmusta Yeşilyurt Ali Yeşilyurt Hafsa Yeşilyurt Hizme Yeşilyurt Adle Taş Mehmet Taş Boze Taş Salih Çetin Kinni Çetin Gülü Tosun Hasan Tosun	Kemle Tosun Aziz Tokay Finci Tokay Zere Tokay Cemile Tokay Salih Dolener Şemse Dolener Ferhan Yaman Ayşe Yaman Nedime Yaman Hedo Yaman Süleyman Gürgün İbrahim Gürgün Gülü Gürgün Azize Gürgün Yusuf Özmen Nazi Özmen Hanife Özmen Höriye Özmen Abdo Temiz Şiri Temiz Ali Meiz Heccî Malgır Yusuf Gökteş Fatma Gökteş Hüseyin Gökteş Neyyule Gökteş İbrahim Gökteş Şehî Gökteş Hüseyin Tusun Sitti Tusun Azize Tusun Gülü Tusun Mustafa Tuuç Kumri Tuuç Mekbule Tuuç Sevi Tuuç Şeyhmusta Çağlar Aule çağlar Hezme Çağlar Bozo Çağlar Ali Orhan Hetune Orhan Seraç Memiş Hediye Memiş Ahmet Memiş Ali Turgut Zerge Turgut Hüseyin Çetin Fatma Çetin Ahmet Çetin Lüfe Çetin Halil Okay Zeynep Okar Münife Okar	Kadriye Okar Abdullah Kılık Mihdi Kılık Sultane Kılık Emine Kılık Hasan Boğaç Ayşe Boğaç Mehmet Özel Ahmet Özel Latife Özel Hamani Özel Fatma Özel Emin Özer Bedie Özer Şerif Yılmaz Sultani Yılmaz Cemil Memiş Rihani Memiş Abdo Tatlı Hiliye Tatlı Süleyman Tusun Cemine Tusun Hüseyin Yeşil Nuri Yeşil Emine Yeşil Şeyhmusta Gürgün Meryem Gürgün Mahmut Gürgün Nura Gürgün Fatma Tosun Zero Tosun İsmail Tosun Abdi Tufan Adle Tufan Halimi Odgan Ali Yaman Bessi Yaman Halime Yaman Sitti Yaman Hedo Yaman Ali Kunuk Cemil Kunuk Şeyhmusta Kunuk Fedo Kunuk Ramazan Ayar Zero Ayar Zekö Ayar Hasan Taş Davut Taş Fatma Taş Zeyni Taş Adle Taş Abdülselam Aslan Husein Aslan

Kaynak: Mardin Sesi, 9.07.1958

1950'ler görece özgür ortamın olduğu bir dönemdir. Bu dönemin sonlarına doğru hem sol fikirler hem de Kürtler arasında milliyetçi fikirler tekrar canlanmaya başlar ; ancak 27 Mayıs 1960 askeri darbesiyle bu sürece müdahale edilir. 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra 2510 Sayılı İskan Kanununa ek olarak çıkarılan 105 nolu kanunla Doğunun egemen sınıflarından 485 aile içinden 55 kişi Batı Anadolu'ya sürgüne gönderilir (Beşikçi ,2013:173). Bu sürgünlerin sonrasında, egemen ulusun burjuvazisi

ile Doğunun egemen sınıfları arasında bütünleşme başlar ve bu bütünleşme ilişkisi 1970'lerde yoğunluk kazanır (Beşikçi,2013:186). 1963'te Kızıltepe kaymakamının tayiniyle ilgili gelişen olaylar,Beşikçi'nin ifade ettiği bütünleşme ilişkisinin sürecini açıklaması bakımından çarpıcıdır. Devlette bu sayede toplum üzerinde denetim ve yönlendirmesini artırabilme imkanlarına sahip oldu.

Aşiret içindeki iktidar mücadeleleri böylece siyasal alana taşınmış oldu. Bu mücadelenin bir yansıması olarak, 1963 yılında bazı yerel beylerle sorun yaşayan Kızıltepe kaymakamının tayini çıkar. Bu tayinden dolayı aşiret içinde yaşanan kutuplaşma gazete haberlerine de yansır. Haberlerde kaymakamın üç ağanın etkisiyle tayininin çıktığı, bunlardan Osman Karahan'ın bir kahvede " kaymakam olmazsa yıllık kazancım 50.000 olur " dediği ifade edilmektedir. Aynı haberde Mardin milletvekilinin de kaymakamın tayini çıkarılması için seçmen oylarını bir kart olarak kullandığı anlaşılmaktadır (Milliyet:09.01.1963). Başka bir haberde ise Kızıltepe'den sekiz kişilik bir heyet kaymakamın tayininin çıkarılmaması için içişleri bakanlığıyla görüşme yaptıklarını aktarır. Bu görüşmede yer alanlar da bölgede ileri gelen kişilerdir. Şeyhi kabilesi lideri Ömer kahraman CKMP (Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi) ilçe başkanı olarak bu görüşmede yer alan bölgenin ileri gelenlerinden birisidir (Milliyet 11.01.1963). Bu haberlerden de anlaşıldığı gibi Kızıltepe kaymakamı Rıfat Özpar'ın tayinine karşı çıkanlar ile tayini destekleyenler iki karşıt kutba ayrılmıştır. Böylece aşiret içi mücadeleler bürokrasiye eklemlenerek farklı bir mecraya taşınmış oldu.

Beşikçi' nin Kürtlerle ilgili tezleriyle benzer analiz geliştiren ve Kikan aşireti üzerinde doktora çalışması yapmış olan Vahap Uluç devletin aşiretlerle geliştirdiği ilişkiye dair şu tespitleri yapar:

" Devlet esas olarak iki sebepten dolayı aşiretlerle iyi ilişkiler kurmaya çalışmaktadır.Birincisi, aşiret üyeleri üzerinde aşiret ya da kabile liderlerinin sözünün geçiyor olması ve devletin bu liderler üzerinden bölgede mahalli sorunları çözmek ve asayiş temin etmek istemesi. İkincisi ve daha önemlisi, aşiretleri ayakta tutmak suretiyle, aşiret üst kimliğinin devamı sağlanmaya çalışılmaktadır. Çünkü,

aşiret ya da kabile üst kimliğinin çözülmesi halinde onun yerini alacak olan kimlik etnik kimlik olacaktır (Uluç:206). ‘‘

Kızıltepe Kaymakamının t yini protesto ediliyor

CHP'li ilçe başkanının ve    a anın tesiri ile t yin edildiği söylenen kaymakam hakkındaki kararın durdurulması istendi

DI ARBAKIR, (GÜNEY DOĞU BÜROSU)

KIZILTEPE Kaymakamı Rifat  spar'ın,  ermik ilçesine t yini protesto için Kızıltepe'lier protesto y r y  ne hazırlanmaktadır.

Kaymakamın t yinine CHP ilçe başkanı ile    a anın sebep olduğu iddia edilmektedir. Kaymakamın doğu hizmetinin bitmesine    ay kaldığı sırada yapılan bu t yinin durdurulması için Cumhuriyet, Bakan ve   leri Bakanlığına bey  ze yakın telgraf çekilmiştir.

  Devamı Sa. 7, S . 3 de

T yini olaylara yol açan Kaymakamı RIFAT  SPAR

KIZILTEPE Kaymakamının t yini protesto ediliyor

  Baştarafı Birincide

500'den fazla imza taşıyan telgraflarda Rifat  spar'ı Kızıltepedeki 19 ay hizmeti müddetince ilçeye çok yararlı olduğu, menfaatleri baltalanan a alar yüzünden  'karılan bu t yinin üzüntü ile kar ılandı ı bildirilmektedir. Kızıltepedeki görev'i bütün devlet memurları da aynı makamlara ortak bir telgraf çekerek o'ayın  eyz  aydınlanıncaya kadar t yinin durdurulmasını istemişlerdir.

T YİNİN SEBEBİ

T yinde başlıca rolü C.H.P. il ilçe başkanı Osman Karahan'ın oynadığı iddia olunmaktadır. Bölgede a a olarak tanınan Karahan'ın bir kahvede  Kaymakam olmasa yıllık kazancım 50.000 lira olur  dediği bu sözün de zabıtlı savcılığa intikal ettirildiği, ihtilalın bu

dir. Bu arada Mardin Milletvekili Mehmet Ali Arıkan'a  Kaymakamı buradan almazsanız bizden oy beklemeyin  mealinde bir telgraf da çekildiği  leri sürülmektedir.

Rifat  spar'ın 12 aylık kaymakamlı ı sırasında ilçeye su getirtti i, köy okulları a tı ı, adli ve idari teskilatın elele vermesiyle mütegalibe sınıfının resm  d relere intikalini önlediği, bunun da t yinde rol oynadığı il ilerce ifade olunmaktadır.

Kaynak: Milliyet:09.01.1963

Bakan kaymakamın naklini dün durdurdu

Kızıltepeden gelen heyetle yaptığı görüşmeden sonra Bakan durumun tahkikine karar verdi

İçleri Bakanı Bekata (sağ başta), kaymakamın naklinin durdurulmasını isteyen Kızıltepe heyetiyle görüşürken...

ANKARA, ÖZEL

KIZILTEPE'den gelen sekiz kişilik heyetin isteği üzerine, İçişleri Bakanı Hüfuz Öğüz Bekata Kızıltepe'ye bir müfettiş göndermeyi kararlaştırmıştır. Bakan, heyete «Müfettiş raporunun gelişine kadar kaymakam yerinde kalarak» demiştir.

Kızıltepe Kaymakamı Rifat Orpar'ın nakledilmeyip yerinde bırakılması için Kızıltepe'den dün gelen Ömer Kahraman (C.K.M.P. Kızıltepe İlçe Başkanı), Ali Rıza Arıkoğlu (C.K.M.P. İlçe İktisadi Başkanı), Abdülkadir Aydoğan (C.H.P. İlçe Yönetim Kurulu üyesi), Hüseyin Timur (Y.T.P. İlçe İdare Kurulu

Devamı Sa. 7, Sü. 6 da

Bakan, kaymakamın naklini durdurdu

♦ Baştarafı Birinciye

üyeyi, Ahmet Karakulak (Çiftçi), Ahmet Ertay (Çiftçi), Mahmut İlhan (Büyük Çiftçi) ve Y.T.P. Mardin Mültevelisi Esat Kemal Aybar'ın da katıldığı heyet Bakanın yanında bir saat kadar kalmış. «Muhlette dürüstlüğü, çalışkanlığı ve tarafsız tutumu ile sevilen Kaymakamın naklinden önce, tek taraflı lütuflarla bir müfettiş aracılığı ile inceletmesini» istemiştir.

GÖRÜŞMELERDEN SONRA

Esat Kemal Aybar, Bakanın yanından çıktıktan sonra «Bakanı bilseniz bir tutum içinde gördük. Partizan idarenin kaldırılması için büyük gayret sarf ediyorduk» demiştir.

KIZILTEPE C.H.P. İLÇE BAŞKANININ AÇIKLAMASI

Şehrimizde bulunan Kızıltepe C.H.P. İlçe Başkanı Ömer Kahraman dün bir açıklama yaparak Kızıltepe Kaymakamının tayini için baskı yapıldığını bildirmiştir. İlçe Başkanı gırtlari söylemiştir: «Savın Kaymakamı İçişleri Bakanının resmi açıklamasından anlayacağımız gibi, Mardin Valisinin pkkayeti üzerine görevinden bir haska yere nakledilmiştir. On yıl çeşitli çekillerini gördüğümüz partizanlığı prensip olarak reddetmekteyiz. Kaldı ki, Kaymakamın sokakta adam döğdüğü bir gerçektir. Kaymakam ihminden uzaklaştırıldığı tük dirdir ayda silil bin lira kazanacağını iddiaları da aslıdır.»

Kaynak: Milliyet 11.01.1963

1960'lı yıllarla beraber Kürt Coğrafyasında ulusal hareketler yavaş da olsa yeşermeye başladı. Bu dönemde Türkiye İşçi Partisi de Kürt sorunu ile ilgilenmeye başladı. Kürdistan Demokrat Partisi kuruldu. 1967 yılında Doğu mitingleri gerçekleştirildi (Beşikçi 1991: 131).

Beşikçi, köylülerin devlet ve ağa karşısında PKK'yi bir taraf olarak değerlendirdiğini ifade eder. Ona göre Büyük topraklara sahip ağalar devletin desteği ve teşviki ile ayakta durabildiler. Beşikçi, PKK'nin yükselişi karşısında Devletin feodal kurumlarla işbirliğine gittiğini ve PKK'ye destek veren aşiret liderlerinin de söz konusu olduğunu ifade eder. Bunlara karşı Devlet zorunlu göç ettirme Sürgün köyleri boşaltma stratejisini izledi. Beşikçi'ye göre bu süreci sınıf mücadelesi kavramlarıyla

açıklamak yetersizdir (Beşikçi a.e : 107- 108); ancak tarımda mekanizasyon sonrasında değerlendirilen toprağın ağa ve maqûl sınıfının lehine dağıtılmasından kaynaklı ortaya çıkan sınıfsal çelişkileri göz ardı ederek açıklamak da analizi eksik bırakacaktır. Zira bu dönemde devletle ittifak kuran aşiret liderleri, daha önce kolektif mülkiyetin olduğu büyük toprak parçalarını kendi mülkiyetlerine geçirerek geleneksel feodal konumlarını güçlendirdiler. Bu dönemde toprak kutuplaşmasından kaynaklı topraksız kalan köylüyle feodal bey çatışmaları ortaya çıkar.

Feodal beyler bürokrasideki kişilerle ittifakları bu dönemde şekillenir. Bu dönem aynı zamanda aşiret liderlerinin siyasete atıldıkları en parlak dönemleridir. 1977 genel seçimlerinde Kikan Aşiret Ağası H. Abdulkadir Timurağaoğlu Milli Selamet Partisi (MSP)'den Mardin milletvekili olarak seçilir. 1970'li yıllarda Şeyhan kabilesi lideri Abdurrahman Kahraman (Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi K.Tepe ilçe başkanı) Kızıltepe belediye başkanlığı görevini yapar (akt. Uluç :211). 1960 ve 1970'li yıllarda siyasal eğilimlerin güçlenmeye başladığı bir dönemdir. Bu siyasallaşma eğilimi 1970-1980 yılları arasında Türkiye'de yaşanan genel çatışma ortamının etkisiyle anayasal siyasal süreçlerin dışına çıkmıştır (Aydın vd. age : 408). Bu dönem aynı zamanda aşiret liderleri arasında siyasal mücadelelerin de kızıştığı dönemdir. Uluç siyasal alanda aşiret liderleri arasındaki iktidar mücadelesine değinerek şu tespitleri yapar :

“ yöresel iktidar mücadelesinin bir parçası olan belediye başkanlığına aday olabilmek, güçlü bir aşiret veya kabile olmayı gerektirir. 1970'li yıllarda yirmiye yakın insanın hayatını kaybettiği, Kahraman ve Türk aileleri arasında yaşanan olaylar.(bu dönemde Kahraman ailesinden Abdurrahman Kahraman Kızıltepe Belediye Başkanı idi.) ile 1980'li yılların ortalarında öldürülen Kızıltepe Belediye Başkanı İbrahim Özmen olayının temelinde, aşiret gücüne dayanarak, demokratik siyasal aygıtlar üzerinden yöresel iktidarı ele geçirme mücadelesi yatmaktadır.” (age : 211) .

Olayın yaşandığı dönemde İsmail Cem Milliyet gazetesindeki köşe yazısında “Çıkarlar ve Ölüler” başlığıyla bir analiz yapar (Milliyet: 15.06.1973). Analizinde Kızıltepe Güneydoğu'da derebeyliğin en güçlü olduğu merkez olarak belirtilmiştir.

Bölgenin iki büyük ailesi¹⁶ arasında yaşanan ölümlü çatışmayı analiz eden Cem, bu çatışmanın kaynağını ilkel derebeylik sistemi olarak tarif ettiği sistemin kalıntılarına, kavramlarına ve bunun üzerinden yükselen çıkar ilişkilerine bağlamaktadır. Bu çıkarlar ‘‘ kaçakçılık yolunun kontrolü, bir otlağın, suyun, toprağın mülkiyeti veya iki ağanın ortaklaşa sahip olduğu köyün ürünün paylaşılması ‘‘ olarak sıralanır. Dolayısıyla ekonomik ve siyasal çatışmanın silahlı mücadeleye dönüşmesinin her zaman mümkün olduğunun altı çizilir(Milliyet :1973).

Öte yandan ulus devletin tasarladığı toplum ve mekân kılık kıyafet kanunu uygulamaları ,şehir meydanlarında anıtların dikilmesi gibi çeşitli temsiller aracılığıyla da gerçekleşti. Mardin’de 1950 sonrasında devletin toplumla etkileşimini yoğunlaştığı süreçte Atatürk anıtının meydanlarda dikilmeye başlandığını gazete haberlerinde görmekteyiz .Şehrin sembolik bir boyutu olduğunu ifade eden Lefebvre (2015:62) anıtların ,boşlukların , meydan ve geniş caddelerin basitçe devleti simgelediğini açıklar . Söz konusu dönemde devlet anıt dikme , okul ve devlet daireleri inşa etme , yol ,su ,elektrik gibi altyapı çalışmalarıyla çeşitli şekillerde ‘‘mekânda temsillerini’’ oluşturmuştur . Lefebvre (2014:68-115) Toplumsal mekânı üçlü sınıflandırmaya ayırarak analiz eder : Algılanan mekân, yaşanan mekân(temsil mekânı) ,tasarlanan mekân (mekân temsili) . Lefebvre algılanan mekânı toplumun mekânsal pratiğiyle kendi mekânını üretmesi olarak açıklar. Ona hâkim olarak , onu sahiplenerek üretir . Mekân temsili (tasarlanan mekân) ise sanatçıların , planlamacıların ve teknokratların oluşturmuş olduğu göstergeler sistemi olduğunu ifade eder . Oturanların ,kullanıcıların mekânı yani yaşanan mekân (temsil mekânı) tasarlanmaktan uzaktır .Yaşanan mekân ,imgelemin değiştirmek ve sahiplenmek istediği mekândır (age:68).Lefebvre bu üçlü sınıflandırmayı ‘‘bedene’’ gönderme yaparak da açıklamaya çalışır. Ona göre , Toplumsal pratik bir beden kullanımını gerektirir . Ellerin ve diğer organların çalışma ve çalışma dışı faaliyetler için kullanımını ise algılanan mekân olarak tarif

¹⁶Mala Bûbê ve Mala Hecî Sîna aileleri . Yazıda adı geçen aileler aşiret olarak tanımlanmış ve isimleri de yanlış yazılmış . Doğrusu ‘‘Bûbê ‘‘ ve ‘‘Hecî Sîna’’ dır. Aşiret olarak tarif edilen ‘‘Kanco/Qenco ‘‘ ismi ise Hecî Sîna ailesinin yerleşik olduğu köyün ismi olan ‘‘Qesra Qenco’’ dan gelmektedir. Aşiret örgütlenmesinde bavık/aile hakkında ayrıntılı bilgi için bkz Uluç Vahap (2007) .

Çıkarlar ve ölümler

MARDİN'in Kızıltepe ilçesi ve genellikle Mardin, Türkiye'deki derebeylik kalıntılarından en güçlü olduğu bir alandır. Güneydoğunun en verimli toprakları Mardin Ovası'nda uzanır; bu topraklar, üzerindeki köyler, köylerindeki insanlar, birkaç ağanın mülküdür.

Kızıltepe ağaları, Güneydoğunun en güçlüleri arasındadır. Kızıltepe, adı her çeşit olayda önde gelen bir ilçe, bir çeşit «Ağalık merkezidir». Kimi Batılı istihbarat servisinin aracılığıyla Avrupadan Barzani'ye gönderilen silahların yolu Kızıltepe'den geçer. Kaçakçılığın her çeşidine dolaylı ya da dolaysız olarak Mardin ve Kızıltepe'nin ismi karışır. Irak'ta devletle Barzani arasındaki çatışmanın alevli olduğu günlerde, Mardin ağalarıyla toplanan «gönüllülerin» Kızıltepe'de bir araya getirilip Barzani'ye gönderildiklerini bile, Kızıltepeliler anlatır. Bunları, üç yıl kadar önce Kızıltepe'de bazı ağalardan ve köylülerden dinlemişti.

Oniki insanın birbirini vurduğu son olay ve bunun başlangıcında Abdürrahim Türk'ün Kızıltepe'de öldürülmesi olayı, doğrudan doğruya ilkel derebeylik kalıntılarına, kavramlarına ve bu kavramların ölümlerinde yitirdiği çıkar kavgalarına bağlı görünmektedir.

Güneydoğuda büyük aşiretlerin ya da köy topluluklarının başında bulunan ağa, ekonomik imtiyazını sürdürmek için hem siyasal gücünü ayakta tutmak, hem de «ağalık şanına» meydana getiren efsaneleri yaşatmak, geleceği korumak zorundadır. Bu efsaneler arasında «kanına sahip çıkmak», yani kan davasını sonuna kadar götürmek önemli yer alır. Ağa, kendisine «korkak» dedirtmemeli, yığılıca toz konurmalıdır.

Ağanın ekonomik çıkarı, bir efsaneler bütünüdür. İçinde gizlidir. Ona bir çeşit «insanüstü» tanıyan yakıştırmalar, hem tek «büyük» efsaneler olan bir köylünün hayal gücünden beslenir, hem de ağalığın köylü içindeki bir «gereksinim» meydana getirir. Ağa, ağa olmak için, ekonomik çıkarını kusursuz sürdürmek için, bir efsaneyi yaşatmak zorundadır.

Hayalin gerçeğe, çıkarın efsaneyle, günün geçmişi içiçe yaşadığı bir çevrede, ağaların kendi aralarındaki mücadele bütün bu özellikleri kapsar. Üstelik, mücadele, derebeylik kalıntılarının çözülmeyle başladığı günümüzde özel bir anlam da taşır; kaçınılmaz olarak tarihin ardında kalması özelliklere sarılmanın, bir derebeylik kurumunu yaşatmanın da çabalarını anlatır.

AĞALAR arasındaki mücadeleleri hemen her zaman bir ekonomik çıkar sürdürmesine indirgemek mümkündür. Çatışmaların temelinde ya belirli bir kaçakçılık yolunun kontrolü —dolayısıyla geçit hâci alınması—, ya bir otlağın, suyun, toprağın hangi köye —dolayısıyla hangi ağaya— ait olduğu sorunu ya da iki ağanın ortaklaşa sahip çıktığı bir köyde ürünün paylaşılması vardır. Bu ekonomik çıkar çelişkisi, siyasal plâna doğal olarak yansır: Hangi ağa milletevelli olabilecekse, kendi adını Belediye Başkanı, Muhtar, vb. seçtirebilecekse, nüfuzunu artıracaksa, ekonomik çıkar çatışmasında o ağa güçlü olacak, istediğini daha kolay yapacaktır.

Kendine özgü kuralları olan bu ortamda, ekonomik ve siyasal çatışmanın, nüfuz bölgelerini genişletme kavgasının silâhı mücadeleye dönüşmesi her zaman mümkündür. İki aşiret ya da «Ağalık» arasında mücadele sürerken eğer taraflardan birinin ağası yetkin bir çocuk ya da kardeş gahilde değilse, öteki taraf için en kolay

OLAYLARIN İZİNDE İSMAIL CEM

yol, bu ağayı öldürmektir. Böylece, rakip başsız bırakılmış olacak ve çıkar mücadelesi daha kolay kazanılacaktır. Nitekim, Kızıltepe'deki son katliama yol açan cinayet, böyle bir düşüncenin ürünü gibi görünmektedir. Hatırlanacağı üzere, aynı zamanda milletevelli olan Kanco aşireti ağası Abdürrahim Türk'ün, bu aşiretle çıkar kavgası olan Necimoğlu ve Bup aşiretleri tarafından öldürüldüğü, amacın Kanco'ları başsız bırakmak olduğu, Türk'ün yerini alacak kişilerin yetersizliğinin hesaplandığı ısrarla belirtilmişti. Örneğin, o günlerin bir gazete haberinde şöyle denmekteydi: «... Kanco ve Necimoğlu aşiretlerini tanıyanlar, Mardin ve ilçelerinde büyük nüfuz sağlamış olan Abdürrahim Türk'ün aşiretini güçsüz bırakmak için cinayetin işlenmiş olabileceğini söylemekte ve şöyle demektedir: Abdürrahim Türk'ün öldürülmesiyle Kanco aşireti başsız kalmıştır. Abdürrahim Türk'ün kardeşleri ve onbeş çocuğu olmasına rağmen, hiç biri Kanco aşiretine liderlik edecek vasıfta değildir. Bu nedenle, Kanco aşiretinin nüfuzu tamamen kırılmış olmaktadır.»

Görüldüğü gibi, bir güçlü ağanın ortadan kalkması ve aşiretinin zayıflaması, bir çeşit «iktidar boşluğu» yaratmaktadır. Topraktaki ekonomik çıkarları sürdürmeye salt tapu belgesinin yetmediği, toprak gelirinin dışında çok «değışik» ve önemli gelir kaynaklarının var olduğu bu ortamda, boşluk başka ağalarca doldurulacak ve Kanco'ların çeşitli kaynaklarına baskaları el koyabilecekler.

KIZILTEPE'dekine benzer olayların ve genellikle kan davalarının çoğunun temelinde, ağa çıkarları var. İki ağanın vuruşması, beraberindeki köylüyü de ateşe atıyor. Bir ağa ötekinden, bir yoksul köylünün çocuğu başka yoksul köylüden kan davası güdüyor. Böylece, tek bir olay bile yıllarca sürece ve sayısız allenin başını yakacak bir mücadeleyi başlatıyor.

Kan gütmeye olaylarıyla ilgili bir çalışma yapan Ankara Üniversitesi Sosyoloji Asistanı Mahmut Tezcan'ın yazdığına göre (1), Türkiye'de kan davalarında kan verilerin sayısı, istatistiklerdeki resmi rakamların çok üstünde. Kan gütmeye nedeniyle öldürmeler, Ceza Kanununda bu silâhla «iddet» nedeni sayılmasından ötürü, failer tarafından sıradan bir cinayet gibi gösteriliyor. Ayrıca, öldürülen kişinin ailesinden gelecek tepkiden çekinen kastiller bu nedenle de cinayetlerine sıradan bir görünüm vermeye çalışıyorlar.

Mahmut Tezcan'ın çalışmasında, köylüler arasında kan gütmeyi genellikle ağalarca teşvik edildiği, ağaların bu ilkten kendi nüfuzlarını ve yardımlarını vazgeçilmez kılmak için yarandıkları belirtiliyor. Kan davasının bizzat ağalar arasında olmasının ise hemen her zaman ekonomik çıkara, bunun «tamamlayıcısı» olan ağalık nüfuzunu genişletmek mücadelesine bağlı olduğu saptanıyor. Çalışmada bu tür kan davalarına «örnek olay» olarak (Kızıltepe'yi çeşitli yönleriyle andırarak) «Bucak allesi» gösteriliyor: Bucak aşireti yüzelli yıl kadar önce «Abık» ve «Kazo» diye iki kola ayrıldığında, arazi ihtilâfı çıkmakta gecikmiyor. Bunun sonucunda Abık Bucakları, Kazo Bucaklarının bir bölüğünü öldürüyorlar. Ve iki aşiret arasındaki çıkar mücadelesi, kan davalarının eşiğinde, günümüze kadar uzanıyor.

Bucak aşiretinde 1963-1969 arasında resmen yirmidokuz kişinin ölmesine yol açan ve «Kızıltepe»yi çok andıran bu kan gütmeye davası Ağalık sorununa öteki yönlerini, yarıklı yazımızda incelemeye çalışacağız.

(1) Mahmut Tezcan, «Kan gütmeye olayları sosyolojisi», A. Ü. Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara 1972.

eder.Beden temsilleri ise der Lefebvre ideolojiyle karışarak yayılan bilimsel bir kazanımdan kaynaklanır, bedenlen yaşanmış olan ise karmaşıklığın ve tuhaflığın üst düzeyine ulaşır. Yaşanan beden ahlakın baskısı altında iğdiş edilmiş, cezalandırılmış beden tuhaflığına varır (age:69).

Lefebvre göre mekânın üretim süreci varsa, mekânın tarihi de vardır.Ona göre üretici güçler ve üretim ilişkileri mekânın üretiminde bir role sahiptirler. Her üretim tarzı kendine uygun mekâna sahiptir. Dolayısıyla geçiş süreçlerinde yeni bir mekân üretilir (age:75). Mekânının üretmeyen bir toplumsal varoluşun bir soyutlama türü olarak kalacağını ve er geç ortadan kalkacağını vurgular.Ona göre devlet ve onu oluşturan kurumların her biri bir mekânı varsayar ve onu ihtiyaçlarına göre düzenler. Dolayısıyla der Lefebvre, mekân kurumların ve bu kurumların tepesinde bulunan devletin ön koşuludur. Toplumsal ilişkilere dâhil olan mekân, tüketilen kullanılan ürün ve aynı zamanda üretim aracıdır (age: 110-111).

Aşağıdaki gazete haberde Mardin’de ikinci Atatürk anıtının dikildiği aktarılmaktadır.

Fiakri Hür – Vicdanı Hür – İrfanı Hür

Mardin Sesi

Fiakri Hür – Vicdanı Hür – İrfanı Hür

27 HAZİRAN 1962 Çarşamba Sayı : 1649

Şehrimizde Atatürk Anıtı dikiliyor

Memnuniyetle öğrenildiğimize göre Atatürk Şehri Mardinimiz, Kartal- lar diyarı kalesinin ü zerine elektriklerle konduğu Aziz Ata- sına ait Anıtın ikinci sini meydanlarından birisine dikmeğe çalış maktadır. Bu hususta ilk toplantı yapılmış ve içten gelen bir ar zu ile cereyan ederek yapıcı ve destekleyici bir zihniyet içinde sona ermiştir. Bu işe onayak olan Sayın Valimizle Maarif Mü dürümüne Mardinin Sesi olarak teşekkür etmeyi bir vazife sa yarız.

Hududu geçemediler

Kaynak: Mardin Sesi, 27.06.1962

Devletin topluma müdahalesinin bir başka vechesi ise kılık kıyafet üzerinden gerçekleşti. Kılık kıyafet kanunuyla aşiret kültüründe küçümsenen bir nesne olarak şapkanın giyilmesi mecbur hale getirildi. Bu kanuna karşı çıkan özellikle İslami akımdan kimseler sindirildi (Çavdar age:314). İnanç kodlarının bir parçası olarak roller insanların kendi davranışları ve başkalarının davranışlarını ne kadar ciddiye aldıklarının yanı sıra içinde bulundukları durumları hangi koşullarda ve ne dereceye kadar ciddiye aldıklarıyla da ilgilidir (Sennett:54). Bu kanun getirdiği mecburiyetle kamusal alanda aşiretliler kendilerinden beklenen rolleri göstererek şapka giymişlerdir. Bilindiği gibi Atatürk 1925'te Kastamonu ve İnebolu gezilerinde kılık kıyafete dair bazı konuşmalar yapar. Bu konuşmalarında medeniliği kılık kıyafete vurgu yaparak açıklayan Atatürk şapka giymeye dair de fikirlerini beyan eder:

“ ...Medeniyim diyen Türkiye Cumhuriyeti halkı aile hayatıyla, yaşayış tarzıyla medeni olduğunu göstermek mecburiyetindedir. Velhasıl medeniyim diyen, Türkiye'nin, hakikaten medeni olan halkı başından aşağıya vaz'ı haricisiyle dahi medeni ve mütekâmil insanlar olduğunu fiilen göstermeğe mecburdurlar

...Arkadaşlar, Turan kıyafetini araştırıp ihya eylemeğe mahal yoktur. Medeni ve beynelmilel kıyafet bizim için çok cevherli, milletimiz için lâyük bir kıyafettir. Onu iktisa edeceğiz. Ayakta iskarpın veya fotin, bacadta pantolon, yelek, gömlek, kıravat, yakalık, caket ve bittabi bunların mütemmimi olmak üzere başta siperi şemsi serpuş, bunu açık söylemek isterim. Bu serpuşun ismine şapka denir. Redingot gibi, bonjur gibi, smokin gibi, frak gibi... işte şapkamız diyenler vardır. Onlara diyeyim ki çok gafilsiniz ve çok cahilsiniz ve onlara sormak isterim: Yunan serpuşu olan fesi giymek caiz olur da şapkayı giymek neden olmaz ve yine onlara, bütün millete hatırlatmak isterim ki, Bizans papazlarının ve Yahudi hahamlarının kisvei mahsusası olan cüppeyi ne vakit, ne için ve nasıl giydiler? ... ” (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III,2006)

1750'lerde Paris ve Londra'da kamusal alandaki dış görünüşler toplumsal konumun birer göstergeleriydi. Kişinin giydiği giysiler ile giysilerin düğmeleri ve şeritleri

onun mesleği ve mesleğinde hangi mevkide bulunduğuna dair bilgi sunardı. Zira Paris ve Londra'da, her toplumsal statü için nizamnamelerde kılık kıyafet kanununa “uygun” bazı giysiler belirlenmişti. Bir mevkide olanların başka bir mevkide olanlara benzer giyinmesi yasaklanmıştı. 17 yy. sonlarının dış görünüşlerinin korunması geçmişin bir uzantısı olmaktan öte, toplumsal düzeni toplumda ait olunan mevkisinin imgelemi üzerinden düzen oluşturmakla alakalıdır (Sennet age:97-99). Bu bağlamda milliyet gazetesi arşivinden alınmış aşağıdaki fotoğrafta, Kızıltepe’de kaymakam tayinini protesto etmek üzere kaymakamlık binasının önünde bir araya gelen aşiretliler dış görünüşleri dikkat çekmektedir. Fotoğrafta dikkat çeken önemli bir husus olarak protestoya katılanların tamamının takım elbiseli ve şapkalı olmasıdır. Aşiret kültüründe giysi olarak “kiras” ve başlık olarak “egal ve desmal” yerine takım elbise ile şapkanın giyilmiş olmasının ardındaki saik kanaatimizce kılık kıyafet kanunudur.¹⁷Devlet böylece kendi temsillerini, tasarladığı “medeni” toplumu, kamusal alanda insan bedeninde kılık kıyafet üzerinden sergileyerek somutlaştırmıştır.

¹⁷Kılık kıyafetle ilgili bu düzenleme halk arasında “Kemal û İsmet e . Şewqe kir edet e. Egal kir qebhat e (Kemal ve İsmet ‘tir . Şapkayı etti adet , Egalı etti kabahat) ” şeklinde deyimleşti.

KIZILTEPE'LİLERİN YÜRÜYÜŞÜ İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata, Kızıltepe Kaymakamının Çeşmek'e nakli olayı ile ilgili olarak bir müfettiş göndermiştir. Kaymakam Rifat Özpar da müfettişin tahkikatiyle bütün meselenin aydınlanacağını ve bundan memnun olduğunu söylemiştir. Resimde, Kaymakam Rifat Özpar'ın kalması için yürüyüş yapan Kızıltepeliler hükümet konağı önünde görülmektedir.

Kaynak: Milliyet Gazetesi 03.01.1963 (Fotoğrafta kaymakamlığın bahçe duvarı kerpiçten olduğu hemen göze çarpmaktadır . Ayrıca Kızıltepe içinde en yüksek bina kaymakamlık binası,onun haricindeki tüm konutların tek katlı olduğu görülmektedir .)

Gazete arşivlerinde bu dönemde hem Kızıltepe 'de hem de bazı kırsal alanlarda yol, su,elektrik gibi altyapı çalışmalarının da yapılmaya başlandığı anlaşılmaktadır.

Kızıltepe Belediyesi kazayı elektriğe kavuşturdu

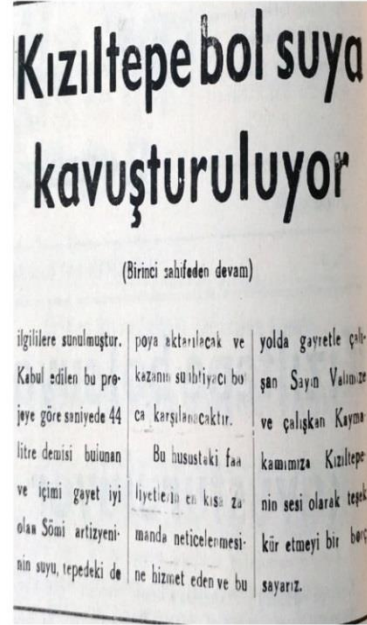
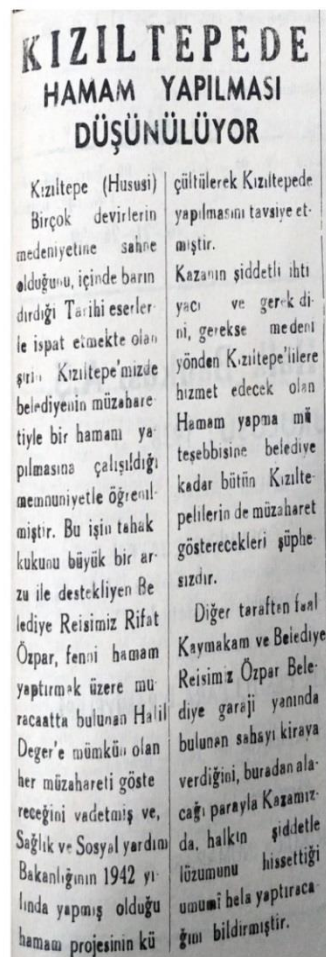
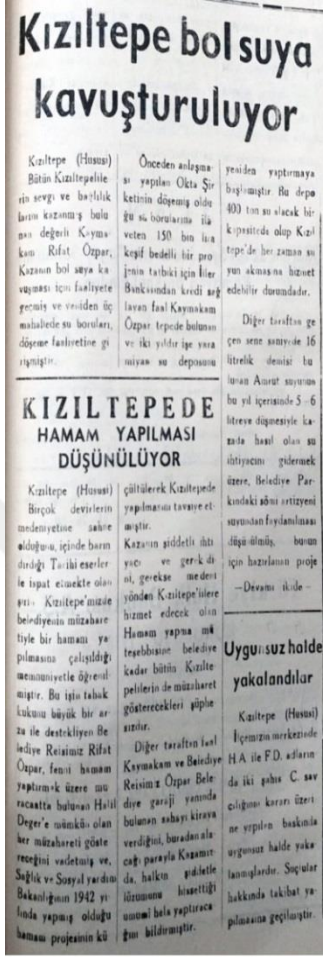
Elektrik işi, Nusaybinin Çağcağ suyuna başlanmış olan Kızıltepe Belediyesi, şimdiye kadar Çağcağda kurulacak Hidroelektrik santralının faaliyetlerinde ileri bir adım görmediğinden, faal reisinin himmetleriyle küçük bir dizel motörü temin ederek kazanın cadderini

aydınlığa kavuşturmuş bulunmaktadır. Kızıltepe Belediyenin imkân yaratarak yalnız yolları olsun aydınlatması takdire lâayık bir harekettir. Fakat temennimiz, Füze derinde hiç olmazsa esaslı bir elektrik aydınlığına kavuşmuş olmaktadır.

Kaynak :Mardin Sesi ,13.12.1958

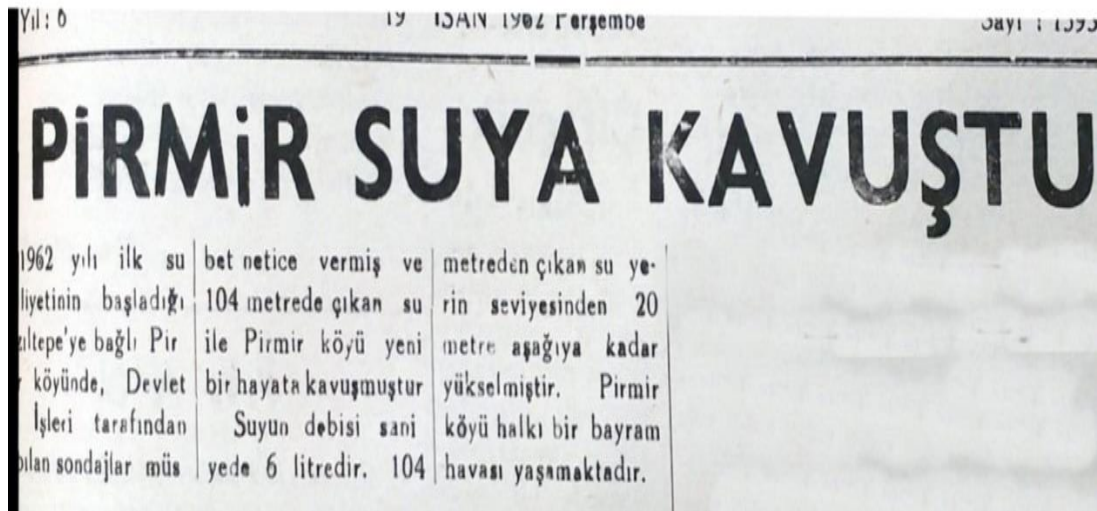
Haberdan Kızıltepe'nin bir kısmının yollarının aydınlatılması için jeneratör kullanıldığı ve dolayısıyla konutlara elektrik sağlayabilecek bir altyapının olmadığı anlaşılmaktadır.

Başka bir haberde (Mardin Sesi:21.05.1962) ise kazanın su ve hamam ihtiyacından bahsedilmektedir. Haberin içeriğinde dikkat çeken bir nokta ise "...Kazamızda,halkın şiddetle lüzumunu hissettiği umumi hela yaptıracığını bildirmiştir" ifadesidir. Yukarda mülakatlardan da aktarıldığı gibi tuvaletin kırdan inşa süreci 1960'ların sonrasında başlıyor. Haberde tuvaleti yaptırılması için gerekli paranın kaymakamlık ve belediye başkanı görevini yerine getiren Rıfat Özpar'ın belediyeye ait sahayı kiraya vererek elde edileceği aktarılmıştır. Bu haberlerden de anlaşıldığı gibi bu dönemde Kızıltepe'nin altyapısı bir kaza için oldukça yetersizdir. Dolayısıyla bu dönemde Kızıltepe için tam yapılı bir çevreden bahsetmek için henüz çok erken.

Kaynak : Mardin Sesi:21.05.1962

Mardin Sesi gazetesi arşivindeki habere göre 1962 yılında kırsal alanlarda sondaj aracılığıyla yeraltı suları çıkarılarak köylünün su ihtiyacı giderilmiştir.

Kaynak : Mardin Sesi,19 .04.1962

Gazete arşivlerinde dikkat çeken bir başka husus ise Kızıltepe’de devlet tarafından düzenlenen atyarışlarıdır. Haberde,sonbahar at yarışlarına uluslararası konküriplere katılmış olan süvari subayların bir koşu yapacağı belirtiliyor. Koşu programının halkın görebileceği bir yere astırılmasına dikkat çeken haberde ganyan bilet satışlarına da değinmektedir. Haberin devamında „Mardin at yarışları tarihinde ”Amerikalı binicilerden Missis Forbis ‘in ‘‘ jokey olarak yarışlara katılması, bu yılın sürprizi olarak ifade edilmiştir.

Her seneden çok farklı olarak Sonbahar At Yarışları yarın Kızıltepede yapılıyor
 Koşunun ikinci haftasında Beynelmîlel Konküriplere iştirak etmiş Süvari Subaylarımız manialı bir koşu yapacaklar
 — Yazısı ikinci sahifede —

Sonbahar at yarışları

(Baştarafı sayfe birde)
 Vilâyetimiz Sonbahar at yarışları yarın saat 14 30 da Kızıltepe koşu sahasında yapılacaktır. Sayın Vali ve Belediye Reisimiz Avni Çırnaz’ın yakın alakaları ve kıymetli Veteriner Müdürü Asım Sinanoğlunun gayretli çalışmaları ile müretteb bir şekilde hazırlanan at yarışlarının çok heyecanlı geçeceği anlaşılmaktadır. Uzun bir müddetten beri sık sık Kızıltepeye giderek Vilâyetimizdeki atların tesvili mevzuunda büyük bir arzu ile çalışan kıymetli ve dirayetli veteriner müdürü Sinanoğlu, 8-10 günden beri de at koşularının tertibi ile alakadar olmakta; gerek sahanın, gerekse ganyan biletleri satış yerlerinin tanzimi ile uğraşmaktadır. Koşu programını halkın görebileceği her yere astırmakta da geri kalmıyan Sinanoğlu, at iştirakları memnuniyet verici olan bu koşu için büyük alaka uyandırmıştır. Bundan maa’la tanınmış

Amerikalı binicilerden Missis Forbis’in bizzat jokey olarak yarışlara katılacağı memnuniyetle öğrenilmiştir. Mardin at yarışları tarihinde daha ilk defa olarak bir Amerikalı Bayanın koşulara iştirak etmesi bir sürpriz yaratmaktadır.

İkinci hafta koşusu 5-Ekim -1958 Pazar günü yapılacaktır. Bu koşuya ilâveten, Süvari Alayından beynelmîlel konküriplere iştirak etmiş kıymetli süvari subaylarımız tarafından manialı bir yarış yapılacaktır.

Bu seneki Sonbahar at yarışlarını, Mardinimizde bir daha görülmemiş bir şekilde teşvik eden Sayın Vali ve Belediye Reisimiz Avni Çırnaz ile mevzuu kelimenin tam manasıyla benimseyerek çalışan kıymetli Veteriner Müdürü Asım Sinanoğlu ve diğer veteriner arkadaşlara, Mardinin Sesi olarak, teşekkür etmeyi bir vazife sayarız.

Kaynak: Mardin Sesi,27.09.1958

2.2.1.Tarımda Kullanılan Araç ve Tekniğin Dönüşümünün Toplum ve Mekâna Yansıması

Türkiye’de makineleşmenin tarımda ivme kazanması 1950’li yıllarla birlikte gerçekleşir.Bu dönemde tarımda mekanizasyon artmış, devlet tarımsal kalkınmayı desteklemeye başlamış ve kırsal bölgeleri kentlere bağlayan karayolları şebekeleri inşa edilmiş, böylece kente yoğun göçler başlamıştır. Bu yıllar Türkiye’nin kapitalist

dünyayla bütünleşmenin başlangıcıdır. Bu bütünleşmenin temel aktörleri ticaret burjuvazisi ve feodal güçler oluşturmıştır (Tümtaş :94).

Bu dönemde ABD' nin çevre ülkelerle ilgili politikasının da etkisi göz ardı edilemez. ABD'nin ikinci dünya savaşı sonrasında izlediği dış politikanın esasını, çevre ülkelerde liberal ekonomiyi benimsemiş ABD yanlısı rejimlerin kurulması oluştuyordu. Bu bağlamda ABD 'nin Türkiye'ye yönelik politika ise Avrupa'yı besleyecek tahıl satan bir ülke ve Batı'ya işlenmemiş mallarını satan bir pazar olmasını öngörüyordu. Türkiye içindeki gelişmeler de bu anlayışa uygun bir rejimi gerektiriyordu. (Margulies ve Yıldızoğlu: 450-451). ABD, Marshall Yardım Programı ile Türkiye tarımına sermaye aktararak bu hedefe ulaşmaya çalıştı.1940' lı yılların sonlarına doğru ABD' den alınan kredilerle, ABD'de kullanımından vazgeçilen ikinci nesil tanktan bozma traktörler alınmaya başlandı. Bu kredilerden yararlanabilmek için en az 600 dönüm toprağa sahip olma şartı aranıyordu. Bu dönemde meralar tarıma açıldı ve az sayıda hayvanı olan köylü bu süreçten olumsuz etkilendi (Köymen: 29). Böylece traktör sayısı 1950'den 1955'e kadar 15.000'den 40.000 'e çıktı.Marshall planı uygulandıktan sonra aile çiftliklerin sayısında büyük artış yaşandı.1950'de aile çiftliklerinin sayısı 2.3 milyonken,bu sayı 1963'te 3.1 milyona yükseldi. Keyder,bu dönemde zengin olanların sahip oldukları avantajları toprağın büyüklüğü, kalitesi, verimliliği ve kent pazarına yakınlığı olarak sıralar (Keyder 2013: 476). Söz konusu yıllarda biçerdöver sayısı da 1000 'den 6. 000' e çıktı. Bu yıllarda işlenen toprak 148 milyon dönümden 220 milyon dönüme çıktı. 1950'de karayolları ise 60.000 km'ye çıktı(Keyder, 2009 :345).1949 ile 1956 arasında ortalama her yıl 1 milyon hektarlık tarım arazisi artışı gerçekleşti. 1950-1960 arasında %67'lik bir oranla 9.3 milyon hektar tarım arazisi artışı gerçekleşti. 1950'lerde makineye yapılan yatırımların %75'ini traktör yatırımları oluştuyordu.1970'lerde 105.865,1980' de 450.000 traktör vardı(Margulies ve Yıldızoğlu: 457).

Tarımda makineleşmeyle beraber ekilen alanlar ve üretim arttı. Bu dönemde kredi politikalarıyla sermaye birikimini teşvik eden devlet aktif rol oynuyordu. Devlet 1960'lı yılların ortalarında verimi artırmak için makineleşme, sulama ve gübrelemeye daha fazla önem verdi.1960'lı yıllarda devletin artan müdahalesiyle

gübre kullanımı ve sulu alan arttı. Bu dönemde verimli buğday cinsi ithal edildi (Margulies ve Yıldızoğlu : 452-465). 1970'lerde Türkiye'de traktör sayısı ekili toprakların tamamını sürebilecek düzeye geldi (Keyder :281).

Türkiye'de tarımda yaşanan gelişmeler Kızıltepe'de de etkisini gösterdi. Kızıltepe'de de 1950'li yılların sonlarına doğru tarımda mekanizasyonla beraber yeni üretim ve mülkiyet biçimlerini ortaya çıkıttı. Aynı şekilde toprakların ekilmesinden dolayı göçebelerin mekân üzerindeki hareketi sınırlandı ve toprak kutuplaşması buna eşlik etti. Toprağın metaya dönüşerek nitelik değiştirmeye başladığı bu dönemde tarımsal teknolojinin kullanımı ve pazar için üretim anlayışı yavaş da olsa yaygınlaştı. Traktörün tarım arazilerinde öküz, at ve katırın yerini almasıyla hayvancılığa dayanan toplumsal işbölümü ile yarı göçebe toplumsal yapı dönüşerek tarıma dayalı tam yerleşik düzene geçildi.

Birim başına düşen artık ürün mekanizasyon sonrası on katına çıktı. Beşikçi,kuru tarım yapılan ve karasabanla işlenen topraklarda dönüm başına alınan verim 10-15 kg'ken, traktörle işlenen topraklarda bu sayının 100-130 kg'ye çıktığını vurgular(Beşikçi:153).

16.yüzyılda İngiltere'de toprak üzerinde mülkiyet ilişkileri ile toplumsal yapının dönüşümünde yün ticareti temel faktörken,Kızıltepe'de ise bu temel faktör 1950'li yıllarda tarımsal üretime dâhil olan traktördür. İngiltere 'de 16. yüzyılda başlayan çitlemelerde başrol oynayan malikane sahipleri ortak haklara sahip oldukları topraklar ile ekilebilir boş arazileri kapatarak köylülerin topraktan yararlanmak hakkından yoksun bıraktılar. Yün ticaretiyle tarımın ticarileşmesi süreciyle paralel olarak senyör de dönüşerek toprağı kâr elde etmek amacıyla işleten bir toprak beyine dönüştü. Bu dönüşüm sürecinden küçük mülk sahibi sınıflar(Yeomanlar) da etkilendi. Köylülerin topraktan kopmasına neden olan bu değişim süreciyle topraklar yün ticaretinin kaynağı olan koyunlar için otlak yapıldı. Moore, İngiltere 'de 16. yüzyılda yaşanan bu dönüşümün baş aktörü olarak kırdaki ve kentte yaşayan tüccarların faaliyetlerini gösterir. (Moore age :37-42). Kızıltepe'de 1950'li yıllar öncesine kadar toprağı bir üretim nesnesi olarak büyük önem atfedilmezdi. Dolayısıyla ekonomik bir kaynak olarak toprak alınıp satılabilen bir meta olarak

görülüyordu. Bundan dolayı da bu dönemde İngiltere’de yaşanan çitleme süreci gibi toprak üzerinde katı mülkiyet ilişkilerinin şekillenmediğini söylenebilir. Yukarda ifade edildiği gibi toprak ağa ve maqûlun toplumsal ve siyasal iktidarının sergilendiği mekân olarak anlam kazanıyordu. Bu bağlamda toprağın karasabanla ekilip biçilmesinin ağa ve maqûlun iznine bağlı olması anlam kazanmaktadır. Köy içinde ve komşu köyler arasında net sınır çizgilerinin çizilmemiş olması toprak üzerinde mülkiyet ilişkilerinin tam olarak gelişmemesi ile alakalıdır. Ağa ve maqûl köylerin nüfusları ile orantılı olarak toprakları yeniden dağıtmaları da bu durumu açıklar. Tarımda traktörün kullanılmaya başlanmasıyla birlikte toprakla kurulan ilişki radikal bir şekilde dönüştü. Köylü –ağa, köylü –maqûl ve sınır komşusu olan köyler arasında toprakların paylaşımı konusunda çatışmaların başladığı bir döneme girildi.

“Köylerin sınırları beli değildi, aralarında seçtikleri kişilerce köylerin sınırları belirlenmeye çalışılırdı. Kabul etmeyenler genellikle cezalandırılırdı. Güçlü olanlar ve koçanlara sahip olanlar toprakları mülkiyetlerine aldılar.Traktör çıktıktan sonra toprak değer görmeye başladı. 1960’lardan sonra topraklar kıymetlendi. 1960’ta - 1965’te millet xirbeyi¹⁸ inşa etti. Xirbe tarafının tamamı boştu, hiçbir insan yoktu orda. Köylerin isimleri vardı. Xerapkort önceden de Xerapkort’tu,Eynsirêçkê önceden de Eynsirêçkê’ydi. Bir zamanlar Yezîdiler ordaydı. Yıkık duvarları duruyordu, sarnıçları vardı.

Katırla ve öküzle sürülen tarladan az geliyordu. Traktör çıktıktan sonra dünya aniden büyük değişim yaşadı. İlk önce Oliver traktörler sonra D-100 traktörler çıktı. Traktörle sürülen tarlanın verimi arttı. Topraklar kıymetlendi. Millet arasında toprak davası çıktı, kavga çıktı, ölümler yaşandı. Her gün dövüşüyorlardı. O zamana kadar birçok insana al sana iki yüz dönüm denildiğinde, millet bilmiyordu, ne yapayım 200 dönümle derdi. Bütün köy benim nereyi ekersem ekerim diye düşünürdü (Ali Tuncay,76). “

¹⁸Arapça’dan Kürtçe’ye geçen “Xirbe” kelimesi Kürtçe ’de harabe anlamında kullanılmaktadır; ancak bölgede bu kavram Kızıltepe ile Ceylanpınar arasında kalan ve 1960’lara kadar kimsenin yerleşik olmadığı bölge için kullanılmaktadır. Bu bölge eskiden yerleşim yeri idi, ancak köyler çeşitli sebeplerden dolayı terk edilmiş ve harabeye dönüşmüştü . Bu nedenle buralara Xirbe yani harabe denilmektedir . 1960’lardan sonra bu harabelerin üzerinden yeni köyler kuruldu . Bu köyler eski adlarını korumaktadır. .

“ Köylerin sınırları belli değildi, Qerequ, Girmozan’ın sınırları belli değildi. Traktör öncesinde bizim topraklarda mülkiyet belliydi; ancak başka yerlerde öyle değildi (Ali Ayhan 62). ”

Köy sınırlarının belirlenmesinde yerel aktörler farklı usuller geliştirerek toprakları yeniden dağıtmaya çalıştılar. Daha önce topraklar köylerin nüfuslarıyla orantılı olarak paylaşılırken, traktörün tarımda kullanılmasıyla beraber bu usul da değişti. Köyler kuzey ve güney yönlerine göre sınıflandırılarak güney köyleri ile kuzey köyleri arasındaki mesafenin üçte ikisi güneydeki köylere üçte biri ise kuzeydeki köylere bırakılarak sınır çizilmeye çalışıldı. Bu usulün de her zaman uygulandığı söylenemez.

“ Önceleri komşu köylerden nüfusu çok olanlar daha çok toprak alırdı. Ağa toprakları paylaşırdı, ağa sınırları değiştirebilirdi. Yani bir köyün nüfusu arttığı zaman toprakları da artıyordu. Yani adaletliydi, adaletsiz değildi. Bu ağalar ve maqûller arasında bir kanun gibiydi. Çok zaman sonra bu kural değişti. Sonra nasıl oldu ? Kuzeyde kalanlar güney tarafına doğru iki kat fazla ileri gidebildi. Örneğin iki köyün arası üç yüz metreyse, bunun iki yüz metresi kuzeydekilereydi ,yüz metresi ise güneydekilereydi. Daha önce nüfusu çok olan komşu köylerin sınırları da geniş olurdu. Cumhuriyetten sonra ise kim güçlüyse sınırları da geniş olurdu .Örneğin Dawido¹⁹ (Şukirî kabilesi maqûlû) için sınır yoktu, adamları çoktu, tüfekleri çoktu (İbrahim T, 82). ”

“ Köy sınırları belli değildi. Farizê Ferha vardı . Tat²⁰ biriydi. Babam rahmet ettiğinde, ben onu Selaxê ‘den(Gökçe) aldım. Topraklarımızı bölüştürdü, sınır koydu. Bizim sınır ile Melesokê köyünün sınırlarını hatırlıyorum, mal müdürü,

¹⁹Dawido Meşqoq köyü(çağıl) ile sınır anlaşmazlığı yaşar . Tilti’êmk köyünde(doyuran) oturan kabilesinin adamlarını toplayarak Meşqoq köy sınırına gider . Sim’êlan kabilesi maqûlû sınırda bunları görünce onlara selam vermeye gider . Selam verir , hal hatır sorar . Dawido’ya ne yaptığını sorunca, iki köyün sınırını belirlemeye çalıştığını ifade eder . Bunun üzerine Sim’êlan kabilesi maqûlu olan Xelo şöyle der : “ Hadi sınırları hemen belirleyin de , köyde bir öküz kesmişim gidip beraber yeriz . ” Bunun üzerine Dawido şöyle der: “ Dayım Xelo nereyi sınır yapmak isterse yapsın . ” (akt. Şeyhmus Efe)

²⁰Aşiret olmayan Kürtler ve Arplar yerliler coğrafya olarak tek bir hat üzerinde ve birbirine yakın konumda Arap ve Kürt nüfusun arasındaki yerleşen Tatların kökeni Emevilere dayandığı ifade edilir . bkz: Mahmut Barık , ”tat” lar (tataviye) <http://www.dunaysirkultur.com/makale/mahmut-barik/-tat-lar-tataviye/47.html>

mahkeme, tapu müdürü olaya karıştı. Ölçtüler. Örneğin bizden önceki köyden bizim köye doğru 1500 metre mesafeye kadar o köye bırakıldı, bizim köyden sonraki köye kadar da bu bu ölçüler esas alınarak yapıldı. Yukarda olan köyler 1,5 kat ileri gelirdi. Örneğin iki köyün arası iki bin metreyse, bin bir şey metre yukardaki köye, az olansa diğer köye verilirdi. Köy sınırları köyün nüfusuyla alakalı değildi. Bilinen, güvenilen kişiler bunu çözerdi. Bu durum kuvvete de bağlıdır (Ahmet Yusuf oğlu, 84).”

Yarı göçebe dönemde zenginlik koyun sürülerinin büyüklüğü ile ölçülürken, tarımda makineleşme sonrasında ise bunun yerini toprak alır. Büyük koyun sürülerine sahip olan yarı göçebe dönemin zenginlerinin çoğu tarımda traktörün kullanılmasından sonra güç kaybetmeye başladılar.

“ Traktörlerden sonra bizim ovamızda çok kişi fakirdi zenginleşti, zengindi fakirleşti. Örneğin Hecî Emin ailesi zenginken fakirleşmedi mi ? Altınların dolu tenekelerin sahibiydi. Hecî Mistefa ailesi de önceki dönem gibi zengin değildi (Yusuf Oğuz, 77). “

“ Bu dönemde sürülerin %60 bitti, %40'ı kaldı. Toprak kalmadı traktörle birlikte. Otuz yıldan bu yana da tamamıyla ortadan kalktı. Büyük sürü sahipleri sadece sürü konusunda uzmanlardı. Kendilerini zenginleştirme kabiliyetleri yoktu, sürüler bitince onlarda güç kaybetti. Bunlardan Hesê Sado ailesi zenginliğini korudu. Sürülerini bırakıp ziraata el atan herkes zenginleşti (Ali Tuncay,76). “

Büyük sürü sahibi zengin tabakanın çoğu traktörle gelen değişim rüzgarına ayak uyduramadılar. Tarımda mekanizasyon bu tabakanın güç kaybetmesine neden olan iki sonucu ortaya çıkardı: Birincisi, daha önce otlak olarak faydalanılan araziler tarıma açılarak özel mülk statüsüne getirildi. Böylece her sürü sahibinin faydalandığı otlakların üzerinde özel mülkiyeti koruyan hukuk ilişkileri gelişerek otlakların daralmasına neden oldu. İkincisi, toprakların parsellenip tarıma açılmasıyla büyük koyun sürülerinin mekân üzerindeki hareketi de engellendi. Toprakların tapulanması nedeniyle arazi üzerinde geçişin engellenmesi tarıma uygun olmayan dağlık bölgelerdeki verimli otlaklara ulaşmayı da zorlaştırdı. Böylece günden güne sürülerin sayısı azalarak bu tabakanın sahip olduğu servetin kaynağının altı oyuldu.

“ Bölgede makuller ve güçlü olanlar hacı Eminin servetini yediler. Şeyh Mehmet Hadi, hacı Emin'in 1800 Reşadiye altınını yedi. Hacı Emin önce Meşqok /çağıl köyünde oturuyordu, oradan göç ederek Reyhaniye'ye/Fesleğen yerleşti. Reyhani de sorun yaşadı, oradan da Heremhedat köyüne yerleşti. Topraklar ekildikten sonra sürüleri için yer kalmadı, bunun üzerine Hacı Emin Ceylanpınar taraflarında olan Ridîm köyüne yerleşti. Köyün bir tarafı çiftlik, bir tarafı da kayalık olduğu için tarıma uygun değildi. Koyunları için müsaitti.

Herkes Hacı Emine koyunlarını satıp toprak almasını tembih etti; ancak Hacı Emin millete ‘Ben bir koyunumun toynaklarını dünyaya değişmem ’ diyerek karşı çıkıyordu.

Hacı Sado ailesi ise sürüleri ile 2 traktör bir biçerdöver ve toprak satın aldı. Xirbeye yerleştiler, dört bin dönüm toprakları var şu an. Topraklarından elde ettikleri gelirle Kızıltepe'de arsa aldılar. Şimdi benzinlikleri var, apartmanları var.

Hacı Mustafa ailesi de süreleriyle pek bir şey yapamadılar. Toprakları önceden vardı topraklarını ancak koruyabildiler (Şeyhmus Efe ,70). “

Bu tabakanın yerini toprağın değer kazanmasıyla beraber devasa arazileri mülkiyetine geçiren makul ve ağalar aldı. Ağa ve maqûller aşiret üzerindeki siyasal ve toplumsal hâkimiyetleri sayesinde iktidarlarının temsil mekânı olan arazileri sahiplendi ve mülkiyetlerine geçirdi. Böylece tarıma dayanan toplumsal işbölümünde zengin sınıf olarak ağa ve makuller ön plana çıkmaya başladı. Bu eşikten sonra toprak üzerinde köylünün ortak tasarruf hakkı da ortadan kalktı. Yönetici sınıflar toprakları kendi adlarına tapuladılar. Böylece yeni bir toprak rejimi ortaya çıktı. Toprakların kapışıldığı bu dönemin baş aktörleri devlet ,aşiret ağaları ve makullerdir. Yarı göçebeliliğin yavaş da olsa çözülmeye başladığı bu dönemde bu üç aktör arasında şekillenen ittifakla kırım toplumsal ve siyasal yapısı değişmeye başlar, yarı göçebeliliğin hâkimiyeti bu dönemde kırılır. Bu dönemde topraklar ilk defa mahkemelerde dava konusu olmaya başlar. Görüştüğümüz kişiler, bölgede bazı kişilerin sahip olmadıkları toprakları mülkiyetlerine geçirmek için mahkeme ve tapu dairesini ateşe verdiklerini dile getirdiler. Böylece aleyhlerinde sonuçlanabilecek davaların önüne geçtiler. Ağa ve maqûl gibi

bölgedeki güçlü yerel aktörler devletle kurdukları ilişki sayesinde büyük miktarda toprak parçalarını mülkiyetlerine geçirdiler.

“ 1960’lı yıllarda tapuları kaybettirmek için Merşo köyünden bazıları Hadîyê Kerro (Bunasirê köyü) aracılığıyla tapu dairesini ateşe verdiler (Ali Ayhan ,62). ”

“ Maqûller ihtiyarlara sakallarınızı sabunla yıkayın diyordu, hâkime gidip şahitlik yapmaları için. Avamın toprağından eksiltip tamamını mülkiyetlerine geçiriyorlardı . yoksulun lafı geçmezdi, kadılar ve devlet maqûlleri tanıyordu.

Yani maqûllerin tamamı bir araya geldiler, bazı yaşlıları da buldular ve kadastryla yaptılar. Avamın hakkını yediler. Memurlar da onlar gibiydi. ‘Haklı kazanamaz güçlü kazanır (Türkçe söylüyor)’ (İbrahim Tarhan, 82). ”

Uluç da toprakların tapulanmasıyla ilgili benzer bilgileri aktarmaktadır :

“Toprağı olan vergi verir, askere alınırdı. Ağa ve makuller özellikle askere gitmemek için arazileri üzerlerine kaydetmediler, köylülerin üzerine kaydettiler. Daha sonra 1930-35 yıllarında tapu olayı çıktı. Ağa ve makuller Devlet bürokrasisindeki yetkilileri görür, iki tane de yalancı şahit göstererek arazileri ve mer’aları (Hayvanların otlanmasına ait otlak yer) üzerlerine tapularlardı. Bir kısmı da baskı sonucu cüzi miktarda para ile ağalara ve makullere satmak zorunda bırakıldılar”(Uluç: 146) .

Tarımda mekanizasyon sonrasında toprağın artık değer üretme kapasitesinin artmasıyla toprak üzerinde katı mülkiyet ilişkilerinin gelişmeye başladı. Bu durum toprağın paylaşılması sorununu da ortaya çıkardı. 1950’li yıllarda toprak paylaşımından dolayı yaşanan uyuşmazlıklara mahkemelerde dava konusu olur. Aşağıdaki haberlerde Kızıltepe’nin bazı köylerinde taşınmazlar üzerindeki anlaşmazlıklar nedeniyle gayri menkulün ortaklığının giderilmesi, tescil davaları ile ilgili ilanlar görülmektedir.

Kızıltepe izaleyi Şuyu satış memurluğundan

Cilt No	Tapunun No Ta.	köyü	Hududu	Muhammen kıymeti Lira kuruş
26	10 4/954	Cuğuşi	Şarkan Ebuha- tar cenuben sinnare garben (iki yüz meşkok şimalen eli bin Daimi karayolları- nın sınırları ile mahdud bir kıt'a susuz tarla	250.000 00

Yukarıda Numarası, tapunun numara ve tarihi ve köyü ile hudutları ve muhammen bedeli yazılı 9033 dönüm 500 metre kareden ibaret cuğuşi köyünde vaki bir kıt'a susuz tarla davacı cuğuşi köyünden Sadun Kılıçaslan vekili avukat Mehmet Çelik tarafından davalı İsmail Kılıçaslan, ve arkadaşları aleyhine açılan izaleyi şuyu davasının temyizen tesdik edilmesi üzerine, bu gayri menkulün satış suretiyle şuyunun izalesine mütedair karar dairesinde muamele ifası davacı vekili istemiş olmakla mahallen yapılan tahmini kıymet keşfinde 250 bin lira değerinde bulunan iş bu gayri menkul açık artırma suretiyle satışa çıkarılmış ve satış günü olarak 13/nisan/958 cuma günü saat 11 tayin edilmiş olup bugünde iş bu gayri menkulün muhammen bedelinin yüzde yetmişbeşini bulmadığı takdirde ihale on gün daha temdit ile ikinci artırmanın yanı ihalenin 30/nisan/958 çarşamba günü aynı saatte yapılacağı ve ilgililer hariç ihaleye iştirak edecek diğer kimselerin muvakkat ve daimi teminatları ile beraber Kızıltepe izaleyi şuyu satış memurluğunda bulunarak sulh hukuk mahkemesinin 957/8 sayılı dosyasını tetkik edip daha fazla malumat elde edebilecekleri ve avukat ücreti, satış masrafı ve gayri menkulün ihale edilecek bedelinin tamamını ihaleyi müteakip def'aten ve derhal itfa etmekle mükellif bulundukları ve bil umum masarının ana ve alt olacağı lüzumu ilân olunur. 957/8

İLAN
Kızıltepe Asliye Hukuk Mahkemesinden

Esas : 961/22

Davacı Salah köyünden Abdurrahman Çaçan ve Ahmet Çaçan vekili Kaya Şatana ile davalılar Salah köyü muhtarlığı ve hazine arasında cereyan eden tescil davasının yapılan açık duruşması sırasında :

Yukarda adı geçen davacılar Abdurrahman Çaçan ve Ahmet Çaçanın Salah köyünde vaki, şimalen su çukurları, cenuben Necim ve İbrahim ve Fraç tarlaları, şarkan Hani Dadoş, harman yeri, ve garben yol ve Hacı Cevher harman yeri ile mahdud bir kıt'a susuz tarlayı 20 seneden beri bila niza ve fasilesiz surette tasarruf ettiklerinden namlarına tapuca tescilini talep ettiklerinden 6333 sayılı kanun hükümleri gereğince ilân edilerek, son ilân tarihinden itibaren 3 ay zarfında bir kimse bir hak iddia ettiği takdirde Kızıltepe Asliye Hukuk Hâkimliğine müracaatları ilân olunur.

İLAN

Kızıltepe Asliye Hukuk Mahkemesinden

Esas : 1961/131

Davacı Babina K. de oturur Hafsi Kandemir ile davalılar Hazine ile Amrut köyü Muhtarlığı arasında cereyan eden tescil davasının yapılan açık muhakemesi sonunda :

Yukarda adı geçen davacı Hafsi Kandemirin Amrut K. de vaki şarkan dağ, ve kayalık, garben kaya ve kıraç, şimalen kayalık ve boğaz ve cenuben yol ile çevrili bir kıt'a sulu bahçeyi 24 seneden beri bila niza ve fasilesiz surette tasarruf ettiğinden namına tapuca tescilini istediğinden 6333 sayılı kanun hükümleri gereğince ilân edilerek ilân tarihinden itibaren 3 ay zarfında bir kimse bir hak iddia ettiği takdirde Kızıltepe Asliye Hukuk Hakimliğine müracaatları ilân olunur.

Kaynak :Mardin Sesi,7 Nisan 1962 , Kaynak : Mardin Sesi , 3 Nisan 1962

Kızıltepe'de 1950'li yılların sonlarına doğru daha önce ekilemeyen büyük tarım alanları traktörün tarım arazisine girmesiyle üretime açıldı. Servetin kaynağı olan koyunun yerine geçen toprak gelir getiren bir meta olarak değer kazandı .

“ Biri babama sormuş koyununuz var mı diye, babam da her ailenin 200-300 tane koyunu var cevabını vermiş. O da babama “ araziniz çok geniş, ne zaman ki siz koyunu keçiyi ahırınızda,başına ip geçirip bağlarsanız o zaman yeriniz daralmış olur. İşte o zaman bu zamandır, her yer sürüldüğü için hayvan besleyemezsin (Şeyhmus Efe , 70). “

Akşit, Kırıkkale ve Keskin’de yaptığı alan çalışmasında,tarıma teknolojinin girmesi ve pazar için üretimin yapılması köydeki toprak dağılımını ve sınıf yapısını değiştirdiğini açıklar. Aynı şekilde der Akşit,tarımsal artığın denetlenmesi ve köy dışına aktarılması sorunu ortaya çıkmıştır. Tüccarlar,tefeciler ve aracılar tarımsal artığın denetlenmesi ve köy dışına çıkarılmasında rol oynadılar. Bu sayede tarımsal artık ticarete yatırılarak ticaret sermayesi birikimi hızlandı (Akşit: 133 -134). Kızıltepe’de tarımda mekanizasyon sonrasında geçimlik ekonominin ötesine bir üretim aşamasına geçildi. Kırdan artık değer artışı ortaya çıkaran bu yeni aşamayla pazar ilişkileri de gelişmeye başlar; ancak bu dönem de henüz kapitalist üretim ilişkilerin tam yerleşmediğini belirtmek gerekir. Tarımda yaşanan bu dönüşümün etkisi esas olarak aşiret yapısına yansdı. Aşiret içinde toprak kutuplaşmasından dolayı çatışmalar baş gösterdi. Bu dönemin güçlü aktörleri olarak ağa,maqûl ve servet sahibi kişilerdir. Köylü ile toprak üzerinden yaşadığı çatışma nedeniyle devletle kurdukları ittifakı güçlendirdi.Bunun için de 1950’lerde tarımda dayalı tam yerleşik düzene geçişle beraber ağa ve maqûller siyasal partilerde aktif olarak rol almaya başlar. Böylece üzerinde hak iddia ettikleri toprakları, siyasal partilerden devşirdiği güçle devlet dairelerine ulaşarak tapulamaya çalıştılar. Küçük köylü aleyhinde gelişen bu süreçle beraber Mardin’de topraksız çiftçi ailelerin sayısı zaman içerisinde arttı.1950’de toprak sahibi çiftçilerin oranı %76 ’ iken bu oran 1981’de ise %57’ye düşmüştür. Tarım işletmelerinin büyüklüğündeki değişme ise büyük toprakların lehine gelişti. 0- 50 hektar arasında arazi büyüklüğüne sahip ailelerin toplam aile sayısı içindeki oranı 1950 Tarım Sayımı verilerine göre %43 ‘iken,bu oran 1966’da yüzde 77.9 ‘a çıkmış. Mardin’in 1960’lı yıllardaki toplam köy sayısı 708 ‘di. Bu köylerden 612 ‘sinin mülkiyeti köy halkına, 25’inin mülkiyeti bir şahsa,46 ‘sının mülkiyeti bir aileye ve 20’sinin mülkiyeti ise bir sülaleye aittir.

1950'de yüzde 11.8 olan topraksız köylülerin nüfusa oranı 1962-1968 döneminde yüzde 40.9 ulaşmış (Aydın vd. age :406- 407) .

1950 sonrasında zenginleşen kesimlerden bir kısmı maqûl olarak öne çıkmaya çalıştı.mBöylece edindikleri servet sayesinde statü sahibi olabildiler. Güçlerini servetlerinden alan bu yeni maqûller köy odası inşa ettiler ve mıra da ikram ederek statülerini mekâna yansıttılar. Bu durum aşiret içinde yeni bir gelişmeydi. Daha önce her kabilenin sadece bir maqûlu ve bu maqûlun kontrolünde mıra ikram edilen bir köy odası vardı. 1950 sonrasında ise aynı kabileden birden fazla maqûl ortaya çıktı ve aynı köyde birden fazla köy odası inşa edilmeye başlandı. Dikmen, Halkalı, Bektaş gibi bazı köyler buna örnek olarak gösterilebilir.

1950 sonrasında maqûlle yaşanan sorun nedeniyle Bektaş köyünde bir köy odası daha inşa edildi. Heyşeri'de /Dikmende de Dawo ailesine karşı Reşitê Hemo köy odası inşa etti (İbrahim Koçhan 62).

“ 1950 sonrasında çok kişi maqûl oldu, 1950 -60 sonrasında Hecî Şakır gibi çok kişi çıktı,zengin olanlar maqûl oluyordu. Zengin olanlar için makam yolu açılıyordu. Hecî Şakir daha önce kaçakçılık yapıyordu. Suriye'den Türkiye mal getiriyordu. Türkiye'den de Suriye'ye mal götürüyordu (Ahmet Yusufoglu 84). “

“ 1950 sonrasında yeni maqûller çıktı, Hecî Şakir bunlardan biridir. Hecî Şakir kaçakçıydı. Bu bölgede kız kaçırma, kan davaları gibi sorunlarda Hecî Şakir sorunları çözerdi (Ali Ayhan,62) .“

“ 1960'larda Yeni maqûller çıktı, zenginleşenlerden. Örneğin Saroxanî kabilesinden Sadûnê Hecî Hisen, ondan önce Mala Helac Seroxanîlerin lideriydi. Bunlar yeni çıktı, mal sahibiydi. Örneğin 16- 17 köyü vardı. Köylerinin ismini sayıyorum sana: Dubçan, Xirbê Dexîl, Şor, Şor, Gurkund, Hacioğli, Heramreş, Tal'a... Keza I'niza aşireti lideri Himêdê Xubêr de ona 20 bin dönüm tarla verdi. Yani onlar yeni maqûllerdi, sonradan çıktılar. Bunların lideri Mala Helêcdır (Hüseyin Batıhan, 88).“

Tarıma dayalı toplumsal iş bölümü bir yandan toplumsal yapıya çözerken diğer yandan kapitalist ilişkilerin de Kızıltepe ovasına yerleşmenin zeminini de oluşturdu.

Topraktan daha fazla artık değer elde etmeye yönelik çabalar bu dönemde ortaya çıkmaya başladı. 1970’li yılların başlarında Alemdar, Halkalı gibi köylerde ilk su kuyuları bireysel çabalarla kazılır. Bölgede İzedînê Evdalo²¹ adlı kişi de bu dönemde tarlasında kuyu açan ilk kişi olarak tanınır.

“ İlksu kuyuları, Heremhıdat, Sindoqlî, Girmelêba köylerinde kazıldı. İzedînê Evdalo ilk derin su kuyusunu kazdığında halk inanmamıştı. Kazdığı kuyu 80-90 metreden aşağı değildi.1960’lı yıllarda Alman şirketleri içme suyu için su kuyularını kazdı. Bu kuyulardan çıkarılan suyla az miktarda pamuk, bağ ve bahçe sulanırdı. (Ali Tuncay,76). ”

Bu kuyulardan pancar marka dizel motorla su çıkarılarak küçük çaplı sulu tarım yapılmaya başlandığı anlatılır. Domates, biber, patlıcan, mısır ve pamuk gibi yazın su ihtiyacı yüksek olan ürünler ilk kez bu dönemde ekilmeye başlanır. Gerek kuyu kazan çiftçilerin azlığından, gerekse kuyulardan çıkarılan suyun kapasitesinin sınırlı olmasından dolayı üretim de sınırlı kalmıştır. Bu nedenle bu ürünlerin şekillendirdiği kapitalist bir ticaret ve pazar ilişkisi gelişemedi. Söz konusu tarihlerde devletin de tarımsal sulama için proje hazırladığını gazete arşivlerinde tarama esnasında rastladık. Milliyetin 22.09.1970 tarihinde bu proje “ Kızıltepe ovasında da motopomla sulamadan 600 çiftçi yararlanacak” başlığıyla 7.sayfada şu şekilde haberleştirilmiştir :

“ Topraksu 7. Bölge Müdürlüğü Kızıltepe ovasını sulamak İçin Mardin belgesinde çalışmalara başlamıştır. Topraksu Bölge Müdürü Ragıp Ezer yılda ortalama 8 milyon lira gelir artışı sağlayacak.Zergan Çayı projesinin üç yıl içinde tamamlanacağını ve 45 milyon liraya mal olacağını söylemiş. Sulamadan 600 Çiftçi Faydalanacaktır. Proje tamamlandıktan sonra motopomp ve diğer tesisler köy kooperatiflerine teslim edilecektir demiştir .”

²¹ 1963 yılı gazete taramalarında İzzetin İncesu ‘yun Mardin’de Atatürk anıtı yapımı için yaptığı bağıştan bahsedilir .16.07.1963 tarihli milliyet 3. sayfadaki haber .” Girmenit köyünde oturan İzzettin İncesu Atatürk anıtı için 10 bin lira bağışladı.” Şeklinde haberleştirilir. Sözlü tarih çalışmamızda İzzettin İncesu ‘yun İzedînê Evdalo olduğu teyit edildi ve haberde geçen köy isminin ise yanlış verildiği,doğru ismin “Girmelêba” olduğu tespit edildi.

Haberde geçen Zergan çayı uzun zamandır kurumuş durumda,Zergan' ın su potansiyeli kurumadan öncede çok azdı,dolayısıyla bu projenin toplumsal yapıdaki etkisi uzun süreli olmadığını ifade edebiliriz.

Bu dönemde Mardin'de sulama ve gübrelemenin elverişsizliğine değinen Beşikçi, ticari gübre kullanımının da % 1 olduğunu ifade eder. O halde der Beşikçi, büyük ticaret ve endüstri merkezlerinden uzak olan, haberleşme ve ulaştırma araçlarından faydalanamayan toplumların dışarıyla bütünleşmesi, farklılaşması, anonim ilişkilere karışması çok yavaş olmaktadır. Bu toplumlarda feodal mülkiyet ilişkileri varlığını devam ettirir (Beşikçi,1969 :105-108).

1970 'lerle beraber Mardin'de kapitalist ilişkilerin gelişmeye ve Mardin'in ulusal pazarlarla bütünleşmeye başladığı ifade edilmektedir.1960'larda Mardin'de kapitalist üretim ekonomisine temel oluşturabilecek tek bir tesisin olmadığına dikkat çekilmektedir. Mardin'in "sanayisiz bırakılma" durumu 1980'lere kadar devam eder (Atauz'dan akt. Aydın vd,age:404-405).

1970'li yıllarda Kızıltepe ovasında tarımda makineleşme her ne kadar tarımsal artışı artırmışsa da, iklim koşulları da üretimin önünde ciddi bir engel olarak duruyordu .Yukarda da vurgulandığı gibi 1970'te yaşanan kuraklık neticesinde ortaya çıkan su sorunu nedeniyle aileler su kaynaklarının olduğu yerlere göç eder. Kurak geçen dönemlerde üretimde ciddi düşüşler yaşanmaktaydı. Kızıltepeli üreticilerin yağışa bağımlılığı 1990'lı yılların başlarına kadar sürer,dolayısıyla tarımsal artık artışı düzenli bir seyir izlememiştir. Tarımsal artık artışında önemli etkisi olan gübre ve zirai ilaçların kullanımı.

1980 'lerle beraber yaygınlaşır. 1958'de Türkiye'nin birçok ilinde yaşanan çöl çekirgesi istilası Kızıltepe'yi de etkiler. Kızıltepeli toprak sahipleri bu dönemde zirai ilaçlara henüz sahip olmadıklarından, çekirgeler tarımsal alanlarda ciddi tahribatlara neden olur (Milliyet:19.04.1958). Tarımda gübre ve ilaç kullanımından sonra birim başına elde edilen verim 200- 250 kg 'den 500-550 kg'ye çıktı.Böylece emeğin üretkenliği arttı ve tarımsal artıktaki büyük artışların gerçekleşmesinin zemini oluşmuş oldu. Bu süreç aynı zamanda yoksul ve topraksız köylünün kırdan kopmasının da başlangıcıydı.

Kapitalizm öncesi toplumlarda emek ile toprak birbirlerine sıkı sıkıya bağlıdır. Feodal toplumda toprak ile üstünde yaşayanlar bir bütündür. Toprağın bir metaya dönüşmesi ve üstünde yaşayanlarla arasındaki bağın kopması kapitalist ekonomiyle birlikte gerçekleşmiştir. Böyle toprakla bağı kalmayan bir işgücü ortaya çıkmış, bu işgücü kentlere göç ederek fabrikalarda çalışan işçilerin temelini oluşturmuştur (Yırtıcı :37). Kızıltepe ovasında makineli tarıma geçişten sonra kırdan kente ilk kopuşlar başlar. Mardin’de köyden kente göçler 1970’li yıllarda başlar. Bu yıllarda kır nüfusunun yöneldiği merkez Kızıltepe olmuştur. 1960 ‘lı yıllarda toprak mülkiyet yapısında meydana gelen değişimler ve kırsal kesimde yaşanan boşluklar göçü hızlandırmıştır. Sanayinin geliştiği ve yatırımların yapıldığı Kızıltepe kır nüfusunu emebilmiştir (Atauz’dan akt. Aydın vd. ,age :406).

1931 yılında ilçe olan Kızıltepe’nin mahalle sayısı, 1950’li yıllara kadar, Tepebaşı ve Koçhisar olmak üzere ikiydi. O dönemde Tepebaşı Mahallesi, Kızıltepe merkezindeki tepenin çevresinde bitişik kerpiçte evlerden oluşan küçük bir mahalleydi (Halifeoğlu’ndan akt . Aydın, 2007 :14). Bu dönemde Kızıltepe şehir merkezinde az sayıda dükkan ve kerpiçten yapma iki han vardı; ‘‘Sûka Sobeciyandaki (Sobacılar çarşısı) hanın sahibi Osmanê Nalbent’ti, diğer hanın sahibi ise Hemê Nalbent’ti²². Bu hanlar 1970’li yılların başlarına kadar varlığını koruyabildi. 1970’li yıllarda bu hanlar yıkılarak yerlerine garaj ve dükkan yapıldı. Günümüzde ise Hemedê Hemo’nun hanının bulunduğu yerde bir otel inşa edilmiş (akt. Ali Tuncay , 76). Kızıltepe ilçe merkezinde bu dönemde Çeçen’ler, Şeyhiler ve Qalkaniler (Arap) yerleşti.²³

‘‘ Kızıltepe ‘de o dönem elit bir sınıfın devletle ilişkileri vardı. Bunlardan Şeyh Mehmet Hadi Aydın’dır (Erbani), Çeçen Cebail, Abdurrahim efendi (ilkokul

²²Hemê nalbent Şukuran kabilesinin himayesindeydi, aslen Teyi aşiretindendir .Bunlar akraba değildir, mesleklerinden dolayı nalbent ismiyle tanınmaktalar. Osmanê nalbent ise Emereki kabilesi içinde büyümüşü aslen Deyrel Zorludur (akt.İbrahim Tarhan ,82). Görüşmecilerimizin tümü hanlara dair benzer bilgileri aktardılar. Mülakat yaptığımız Ali Tuncay(76) ,Hemê Nalbent’in asıl adı Hemedê Hemo ve Osmanê Nalbent’in aslan Ermeni olduğunu aktardı. Osmanê Nalbent’in Deyrel Zor’dan gelerek Emereki kabilesinin himayesine girmesi muhtemelen bu bilgiyi doğrular.

²³Mülakat Yaptığımız Cemil Kalkan (78) , Kızıltepe’de Çerkes ve Ermenilerin 1970’li yıllara kadar yerleşik olduğunu aktardı ve ‘‘sağ –sol’’ olaylarından dolayı Kızıltepe’den göç ettiklerini ifade etti . Mülakat yaptığımız görüşmecilerin hiçbiri Kızıltepe’de Çerkes varlığından bahsetmedi .

müdürü), Çeçenlerin yeğeniydi, Mala Poti (Çeçen, Bûnasirê köyü), Reşê Hemze (Çeçen), Eyûbê Hemze (Eyüp Katı Çeçen , binbaşı) (**Hamit Kılıçaslan 63**). ‘‘

Bu dönemde Çeçenler devlet bürokrasisinde de çok güçlüydüler. Çeçenler bürokrasideki güçleri sayesinde hem Kızıltepe içinde hem kırdaki büyük miktarda toprak parçalarını mülkiyetlerine geçirebildiler.

‘‘ Çeçenler hazine arazilerinin önemli bir kısmını adlarına tapuladılar. Aynı şekilde ‘‘Bajariler ‘‘²⁴ Kızıltepe ovasında 16 köyde önemli miktarda tarlayı sahiplendiler. Ensari ve Şatana²⁵ ailesi bunlardan birkaçıdır (**Mehmet Eksik, tesisatçı ,63**). ‘‘

Bu dönemde Türkçe’ye vakıf olan Çeçenlerin, dil bilmekten dolayı aşiretlilerden daha avantajlı oldukları anlaşılmaktadır.

‘‘ Çeçenler bölgede etkiliydiler. Salahiyet vardı onlarda, 4 kelime Türkçe biliyorlardı (**Ahmet Yusufoglu,84**). ‘‘

Devlet tarafından gizli olarak hazırlanmış aşiretler raporunda da Kızıltepe’deki Çeçenlere yer verilmektedir. Raporda Kafkas kökenli bir aşiret olarak belirtilen Çeçenlerin Kızıltepe ilçe merkezinde yerleşik oldukları belirtilmiş ve devlete bağlı oldukları vurgulanmıştır. Raporda liderleri olarak Hacı İbrahim Yıldırım, Eyüp Katı (binbaşı) ve Hacı Salih Özdemir’in²⁶ isimleri geçmektedir (Perinçek :222). Söz konusu raporda bölgedeki aşiret ağalarının çoğu, ‘‘Kürtçülük faaliyetleri destekledikleri ‘‘ ve ‘‘güvenilmez ‘‘ oldukları şeklinde mimlenmiştir (age: 238-239). 1950’li yıllarda Kürt ağa ve maqûllerinin Kızıltepe’ye yönelmesiyle beraber ilçe

²⁴Mardin merkezinden olanlar için, ‘‘şehirli’’ manasında kullanılan bir kavram .

²⁵Şahtanalar Mardinli ünlü Acem asıllı bir ailedir. Şahtana şahtan gelir. Bunlardan iki lider, 1915’te Kürt grubu yönetti (Dipnotan Ternon :327).

²⁶Kızıltepe ‘de Salihê Recep Ağa olarak bilinir .Mülakat yaptığımız bazı görüşmeciler onun Çeçen olmadığını belirterek şu bilgileri aktardılar: ‘‘Salihê Recep Ağa Çeçen değildi , melezdi . Çeçenlerle kız alıp vermişti , bu nedenle Çeçen bilinir . Ayrıca ağa değildir, Çeçenlerde ağalık yok ,ağalık Kürtlerde olur . Çeçenler ‘‘beg’’ unvanını kullanır . Ağa oldu mu Kürt’tür (**İbrahim Tarhan ,84**). ‘‘

‘‘Salihê Recep Ağa Çeçen değildir, Muhacirdir . Muş tarafından gelmiş (**Ali Tuncay ,76**). ‘‘

merkezinde güç dengeleri Çeçenler aleyhinde de değişmeye başlar.²⁷ Bu dönemde Kürt ağa ve maqûlleri siyasal partilerde boy göstermeye başlarlar.

“ Çeçenler Kızıltepe’de güçlüydüler. Derikli Karahanlar ve Şeyhiler Çeçenleri Kızıltepe’de zayıflattılar. Partiler çıktıktan sonra gündün güne zayıfladılar. 1950’li yıllardı. Kabadayıydılar. 1970’lerde iyice zayıfladılar (**İbrahim Tarhan ,84**). ”

Kızıltepe’ye yönelen ilk göçler sonrasında,Ermenilerden kalan tapusuz mallar ve hazine arazileri bu dönemde tapulanmaya başlanır. Tapulama faaliyetinden önce, Doğuda 1960’lı ve 1970’li yıllarda birçok yerde tapu ve nüfus dairelerinin yakıldı (Onaran:290-291). Kızıltepe’de de söz konusu dönemlerde benzer olaylar yaşandığını belirtmek gerekir. Bürokraside etkili olan Çeçenler, Kızıltepe merkezindeki Tepebaşı mahallesindeki Ermeni malları ve hazine arazileri üzerinde 1970’li yıllarda bağ ve bahçer yapar. Böylece zilyetlik yoluyla Ermeni mallarını ve hazine arazilerini mülkiyetlerine geçirebildiler (akt.Mecit Çeçen,56) .

“ Daha önce buralarda üzüm bağları vardı. Eski hastane, postane, kütüphane ve lojmanların yerleri boştu. Polis evlerinin karşısı Çeçenlerin mülkiyetindeydi. Çeçenler daha sonra, aşağı yukarı 1963 -1964 yıllarında polis lojmanlarından asfalt yola kadar olan bölgeye üzüm ağaçları diktiler. Orası onların değildi. Qalkaniler Qosar mahallesindeydi. Şeyhiler de harabe cami²⁸ tarafındaydılar. Qalkanilerin kuzey doğusundaydılar. Şeyhiler Çeçenlerle Qalakanilerin arasında

²⁷ Kürt aşiretleri ile Çeçenler arasında ekonomik ve siyasal iktidar üzerinden yaşanan çekişme bir süre sonra çatışmaya dönüşür . “ Bizim köyün meselesinde bazı ,Aşıtiler bizim köy diyorlar , onların da Bûnasirê köyünden Hıdır Keleş(Çeçen) ailesiyle ilişkileri vardı. Onlar da Cebrail (Çeçen) aracılığıyla devletten destek alarak müdahalede bulunuyorlardı . İyi hatırlıyorum İsmail Ağa kahvede Cebrail’e öfkeyle “Cebrail efendi senin deden Muş’ta at eti yedi, seni oraya göndermeye mecbur etme . Akıllı ol , hadini bil ! ” şeklinde uyardı . Bunları kimse Cebrail’e söyleyemezdi. 1958’de bizimkiler Kızıltepe’ye baskın yapar . Kikîlerin Ağa ve maqûllerinden 25 kişi “isyan ettikleri ” gerekçesiyle gözaltına alınır . “köy ve kazaya hücum ” şeklinde isyan olarak şekil verdiler . İsyanla bir alakası yoktu . Edip Yıldız Bektaşî köyünde sürdüğü kamyonla bir köpeğe çarpar . Köylüler köpekleri için ona tepki verir . Bu da birkaç gün sonra Kızıltepe’de Bektaşî köyünden Silêmanê Birahîm ve Zêdiyê köyünde Ahmedo’yu görür. Birkaç genç bunlara saldırır , bunlar direnir , kavga ederler . Bundan dolayı İsmail ağa ve bütün Kikan maqûlleri traktör, kamyon ve arabalarıyla Kızıltepe’yi bastılar. Şeylerin lideri dahil 12 -13 kişiyi dövereke yaraladılar . Bunlar da bunu isyan olarak lanse ettiler . Ondan önce ise olay bizim köyle alakalıydı (**Hamit Kılıçaslan ,63**). ”

²⁸Tarihi Ulu cami 1980 ‘li yılların ilk yarısına kadar ,kapısız, penceresiz tam bir harabe görünümündeydi. Kızıltepe Ulu Cami ilk kez 1984 yılında restore edilir (TRT arşivi :1984).

kalan bölgede kalıyordu. Daha sonra Özmenler 'de²⁹ Kızıltepe'ye yerleşti (Hikmet Atan , 70). ''

Öte yandan tarımda makineleşme sonrasında kırsal işbölümünde yaşanan çözülmeden kaynaklı olarak çevre köylerden Kızıltepe'ye göçler yönelir. Ulaşım ağının da bu dönemde elverişli olması göçün hızlı ve kolay olmasını sağlamıştır³⁰. Göçmenler,Kızıltepe'nin merkezindeki höyüğün etrafındaki hazine arazilerini işgal ederek gecekondularını inşa ettiler. Höyüğün etrafına ilk yerleşenler boş arazileri sahiplenerek yeni gelenlere sattı. Zaman içinde merkezdeki bütün hazine arazileri kapatılınca tarihi höyükte hem askeriye tarafından hem de yerleşenler tarafından tahribatlara yol açan bir yıkım süreci başladı; tepeden çepeçevre toprak alınarak arsalar açıldı.

'' 1970'lerde ben çocukken geldik. Mülk, hiçbir şey yoktu bundan dolayı Kızıltepe'ye geldik. Rahmetli babam taksicilik yapıyordu, ondan dolayı geldik. İlk İpekyolu mahallesine yerleştik, sonra Koçhisar mahallesine, ondan sonra da Tepebaşı mahallesine taşındık. İmkan olmadığından dolayı böyle yer değiştirdik. O zaman fakirlikti. Tepebaşı mahallesi ve tepenin etrafının %80-90 'ı tapusuzdu. Tapusunu yapan yaptı, yapmayan yapmadı. Şu anda da tapusuz olan evler var. Benim şahsi evim Tarım Müdürlüğünün orda, şu an tapusuzdur. Şu anda bile tepenin etrafındaki evlerin en az %10-15 'i tapusuzdur. Tepenin kenarında o zaman iki oda bir salon ,gecekondular olarak inşa ettik. Tepebaşı mahallesinde ev inşa ettiğimizde hiç kimsenin müdahalesi olmadı. Biz hiç sorunla karşılaşmadık, orda evi yaptığımızda normal şahıslardan evin yerini aldık. Ucuzda aldık. Onlar daha önce Kızıltepe'ye yerleşmişlerdi. Kendileri bu arsa benimdir diyorlardı, tapusu yoktum(Taha Ülker ,48). ''

Bu dönemde Kızıltepe merkezindeki hazine arazileri üzerinde artan ranttan muhtarlar, zabıtarlar veya belediye meclis üyesi gibi kesimler de faydalandı. Hazine arazilerinin tapulanmasında ve satışı işlerinde bu kesimler aktif rol oynadı.

²⁹Kızıltepe'de 1987 yılında ilk toplu konut örneği olan '' Özmen Sitesini'' inşa ettiler.

³⁰Ulaşım ağı ve göç arasındaki ilişki için bkz (Yıldırımaz:2010) .

“ 1980’den 1990’nun sonlarına kadar İpek mahallesinin aşağısında oturuyordum, sonra buraya yerleştim. Tepebaşı mahallesinde oturuyorum. 1991’de babam vefat ettikten sonra, babamın inşa ettiği bu caminin boşalmaması için geldim. Babamın kabri caminin avlusundadır. Bu mahalleye geldiğimizde tek tük inşa ediliyordu. Biz evimizi belediyede zabıta olarak çalışan Xelef Meşkiniden aldık. Bizim ilk tapularımız hazine tarafından iptal edildi. İkinci defa tekrar satın aldık. Bütün Tepebaşı mahallesi bu şekildedir. İpek caddesine kadar böyleydi, terminalin yan tarafında direkhane vardı oraya kadar böyleydi. Biz hazineden satın aldık ve tapumuza şu an sahibiz. Bazıları satın almadığı için şu an işgal parası veriyor il özel idaresine (**Hikmet Atan ,70**).”

“ 1976 ‘da Kızıltepe ‘ye memuriyetinden dolayı yerleştim. Tepebaşı mahallesinde o zaman az sayıda ev vardı. Hazine arazisi olan evimizi mahalleye daha önce yerleşmiş olan birinden satın aldık. Evlerin çoğu hazine arazisiydi, araya birilerini sokarak evimin tapusuna sahip oldum (**Zeki Çiftçi ,63**). ”

1965’te Kızıltepe’nin ilçe nüfusu 9589 iken, 1970 ‘te 16.376, 1970 ‘te 21.531, 1980’de 30.445, 1985’te 40.852 ve 1990’da 60.134 olur. 1970-1990 yılları arasında Kızıltepe’ye yönelen ilk göç dalgası tarımda mekanizasyon sonrasında kırsal bölgelerde yaşanan çözülmeden kaynaklıyken, 1990 sonrasında yaşanan ikinci göç dalgası ise devletle PKK arasında yaşanan çatışmalardan dolayı boşaltılan köylerden Kızıltepe’ye yığılan kitlelerden kaynaklanmaktaydı. Bu dönem boyunca Kızıltepe’nin nüfusunun artmasıyla paralel olarak rant alanı da Kızıltepe ilçe merkezinin çeperleri olan tarım arazilerini içine alarak genişledi. Kızıltepe’nin merkezinde artan ranttan büyük payı alanlar Çeçenler iken, Kızıltepe’nin çeperine yayılan ranttan büyük payı alanlar ise çeperdeki tarım arazilerini kontrol eden “Mala Şûrtazî “, “Mala Mele Topal”ve “ Mala Kurko “ olmaz üzere üç aile öne çıktı.

“Mele topal hazine arazisi olan bütün bu bölgeyi (otogar tarafının bir kısmı) mülkiyetine geçirdi. Tepebaşı mahallesinde evlendiği bir kadın sayesinde bu arazilere sahip olduğu ifade ediliyor (**Mehmet Eksik, 65**).”

“ Kızıltepe’yi üç kişi yedi. Mala mele Topal, Mal Şûrtazî, Mala Kurko. Bunlar arsa sahibiydi. Bunlar arsa satın alırdı. Daha sonra Omeriler geldi, Surgiçiler geldi .Kızıltepe’yi Kızıltepe yapan onlardır. Tepenin etrafı boştu, Millet baharda tepeye çıkıp piknik yapardı. Sanırım 1976’ydi, o dönemde Mehmet Ağa belediye başkanıydı. Tepenin etrafında bağ vardı. Askeriye tepenin batı tarafını 1980’den önce belediye başkanın Mehmet Elit’ten aldı (Sulfiç Cansın,56).”

Bu dönemde ilçe merkezine göçlerle mahalle sayısı arttı; Sanayi mahallesi ve Cumhuriyet mahallesi ,İpek mahallesi ve Yeni mahalle, Ersoylu mahallesi bu dönem boyunca inşa olundu. Kızıltepe’nin 1983 yılında hazırlanan ilk imar plan 1988 yılında onaylandı. Dolayısıyla bu dönem boyunca kurulan mahallelerin çoğu imar izni olmadan,altyapısız ve plansız olarak rant odaklı el değıştirdi. Çıkamaz sokakların da çok olduğu bu mahallelerde çoğunlukla kırdan kopmuş olan yoksul kesimler öbekleşti. Bu dönemde tarım arazisi olarak işlenen hazine arazileri yapılaşmadan nasibini aldı. Bu arazileri kontrol edenler çeşitli şekillerde belediye veya bürokrasiyle temasa geçerek artan ranttan pay aldılar.

“ Emekli memurum. 1984 yılında Kızıltepe’ye yerleştim. Bilalî mahallesinde (Cumhuriyet mah.) bir ev kiraladım.1977’de ise şu anki evimiz satın aldım. Ekonomik sebeplerden Kızıltepe’ye gelmek zorundaydım. Köyde bir gelirimiz yoktu. Burda Et ve Balık kurumunda çalışmaya başladım. Burası (Briket mahallesi/Atatürk Mahallesi) tarlaydı. Tapumuz müşterektir. İmar izni yoktu, parselleme de yapılmıyordu. Evim bodrumla beraber üç katlıdır. Önce bodrumu yaptık on yıl orda kaldık, sonra bir kat yükselttik, bir on yıl daha bir kat daha yükselttik. Geldiğimizde burda az konut vardı. Küme evleri diyorlardı. Çok az sayıda oldukları için böyle diyorlardı. Bizden önce burda Şûrtazî ailesi vardı, Yeşilli ’den birkaç aile vardı. Bir lokantaları vardı,Güneydoğu ismini vermişlerdi. O zaman İpek yolu iyi çalışıyordu. Bulgar şoförler orda yemek yerlerdi. 1974-75 senesiydi. O zaman İpekyolu şoseydi. İpek yolu 1976-77’ye kadar şoseydi. İlk beton asfalt sanırım 1984’te yapıldı.

Burda çıkamaz sokaklar çoktur. Çünkü imar planı olmadan yapılmış, geliş güzel inşa edilmiş. En berbat mahalle Cumhuriyet mahallesidir, çıkamaz sokakları çoktur. Bu mahallede de var (Atatürk mahallesi). Gelenler proje nedir, tapu nedir bilmezdi. Bu

mahallenin tamamı kaçak yapıdır. Mele Topal ailesinin 50-60 dönüm arazisi vardı bu mahallede, içinde hazine arazisi de var. Bir çocukları encümen oldu, tapularını bir şekilde aldılar. O zaman sanırım belediye başkanı okul yapımı için 9 dönümlük araziyi onlardan alarak tapularının almasına yardımcı oldu. Onlar da okul için arazi verdiler. Okula da onun ismini verdiler. İsim konusunda anlaşmadılar. Mele Topal ailesi okula 'Mele Topal ' ismini verilmesini istedi; ancak bu ismin Kürtçe olduğu gerekçesiyle kabul edilmedi. Bunun üzerine Türkçe isimleri yazıldı. Şimdi okulun ismi Mehmet Doğru'dur.Doğru onların soyadıdır. Hazine arazisi çoktu. Sahiplenenler vardı, satıyorlardı. Okul,hastane veya devlet dairesi yapıldığı zaman ev ve arsa fiyatları artıyordu. Hatta arsa veya ev satıldığı zaman, burda sağlık ocağı açılacak veya evin yakınında okul var gibi şeyler söylüyorlardı (Sulfiç Cansın ,56). ‘

Bu dönem boyunca Kızıltepe'ye gerçekleşen göç dalgasının ardındaki temel dinamik tarımda makineleşme sonrasında kırsal alandaki toplumsal iş bölümünün çözülmesidir. Yoksul ,az topraklı ve topraksız köylü bu dönemde iş bulmak amacıyla Kızıltepe ve Türkiye kentlerine göç etti. Kızıltepe 'de yol ağlarının da gelişmeye başladığı bu dönemde, taksicilik, oto tamirciliği, marangozluk, briket üreticiliği,tahıl komisyonculuğu ve ticareti gibi işler ağırlıklı olarak yapılmaktaydı.

Bu dönemde kırdan yoksullar iş bulmak amacıyla şehre göç ederken,zenginler ise yatırım amacıyla şehre yöneldiler. Kırdan büyük toprak parçalarını kontrol eden zenginler 1980'li yıllarda Kızıltepe ilçe merkezinde arsalar satın almaya başladı. Bu tabaka, yer seçiminde rantın geliştiği arazilere rağbet gösterdiler. Kikan aşiretinin ağa, maqûl ve zenginleri özellikle Kızıltepe'nin cumhuriyet mahallesinde hastane caddesi boyunca arsa satın aldılar. Burada kurulan hastanenin yapımında bu tabakanın da başışta bulunduğu ifade edilir.Ayrıca bu arsaların tamamının hazine arazisi olduğu ve Kızıltepe'nin ileri gelen bir ailesinden o dönemde milletvekili olan birinin aracılığıyla bu arsaların tapululaştırıldığı söylenir (akt. Şeyhmus Efe). Kızıltepe'de arsa satın almanın bir nedeni arttan ranttan pay kapmak iken diğer nedeni ise toplumsal ve siyasal gücün giderek kırdan kente doğru kaymasıyla da alakalıdır. Zira bu dönemde toprak kutuplaşmasından dolayı yaşanan toplumsal çatışmaların mahkemelerde dava konusu olması, kırla şehir arasındaki mobilizasyonu da gerekli kılmıştır.Dolayısıyla şehrin yükselen politik ve ekonomik

gücü kırdı yerleşik olan bu tabakanın şehre yatırım yapmasını tetikledi. Ayrıca bu dönemde kır ile kent arasında mobilizasyon artmış, taksi, sabit telefon, TV gibi ulaşım ve iletişim araçları yavaş da olsa yaygınlık kazanmaya başlamıştır.

2.3. Ulaşım Politikasının Sosyo- Mekânsal Yapıya Yansıması

Kızıltepe’de 1950 ‘li yıllardan sonra önemli bir altyapı yatırımı olarak karayolları inşası karşımıza çıkmaktadır . Bu dönemde devlet politik ,ekonomik ve kültürel hegemonyasını taşraya taşıyabilmek için yol ağlarını genişletmeye ağırlık vermiştir. Cumhuriyetin ilk döneminde demiryolu yapımına ağırlık verilirken,ikinci paylaşım savaşı sonrasında ABD’nin de desteğiyle Türkiye karayolları inşasına ağırlık vermiştir. Cumhuriyetin ilk döneminde, yerleşim yerleri arasında yolculuk süresini kısaltmayı, ulaşılmayan yerlerin kaynaklarına erişerek kullanıma açmayı, yurt savunması ile güvenliği ve eğitimin ülke geneline yaygınlaştırmayı hedefleyen bir ulaşım ağı öngörüldü (KGM: 2014 ,s:12).

Demiryolundan karayoluna geçiş Türk-ABD ilişkilerinin yoğunlaştığı 1940’lı yılların ikinci yarısından sonra gerçekleşir.12 Temmuz 1947’de Türkiye ve ABD arasında imzalanan anlaşma ile Türkiye’ye yapılacak 100 milyon dolarlık yardımın 5 milyon doları Türkiye’de karayolu yapımına ayrılacağı belirtilmiştir. Karayollarının yapımında ekonomik gerekçelerin esas alınacağı belirtisi de askeri -stratejik hedeflerin asli önemde olduğu görülmektedir. İlk planda yapımına girişilen İskenderun-Erzurum karayolu ,olası bir Türk Sovyet savaşında ABD’nin Akdeniz üzerinden Türkiye’ye askeri yardım yapabilmesi için önemliydi (Koçak: 532 -333). 20 Nisan 1948’de ABD ile Türkiye arasında imzalanan bir antlaşmayla uzun vadeli bir yol programının hazırlanacağı ve bir karayolları idaresinin kurulması için ABD’nin Türkiye hükümetine yardım edeceği belirtilmiştir (Koçak age:536).Karayolları Genel Müdürlüğü 1950 yılında kurulduktan sonra tüm Türkiye’de yol planlama, etüt ve proje çalışmalarına başladı. 1950 yılında makine ile bakımı yapılan yol uzunluğu 8 024 km’dir, bu miktar 1960 yılında 33 bin km’ye ulaştı. Her mevsim geçit veren yol uzunluğu ise 1950 -1960 yılları arasında 9 624 km ‘den 22 bin km.ye ulaşmıştır. 1960’lı yıllara gelindiğinde 60 bin km’lik yol ağı inşa edilmiştir. 1950-1960 yılları arasında eğitim, sağlık gibi çeşitli hizmetlerin

yurdun her yönüne ulaştırılması için yaz-kış geçit veren yollar inşa etmeye ağırlık verilirken, 1960-1970 yılları arasındaki dönemde ise asfalt kaplamaya ağırlık verilmiştir (KGM ,2014 :28 -36).

19.yüzyılda Bursa’da yaşanan mekânsal değişimi açıklayan Kaygalak, bu değişimin farklı yönlerinin kentte bol miktarda bulunan kaliteli hammadde, üretim için gerekli su kaynaklarının bolluğu, kalifiye işgücü ve sermaye olarak sayar. Bu yüzyılın ortalarında ipek üretiminde fabrikalaşma ve onu takip eden kentin dışarıyla bağlantısını sağlayacak yeni yolların yapımı , kent içi ulaşım ağının düzenlenmesi, nüfus artışıyla dış mahallelerinin oluşması, yeni tür binaların ortaya çıkması kentin çehresini önemli oranda değiştirdiğini ifade eder (Kaygalak :138).

1960-1970 tarihleri arasında Kızıltepe – Mardin yolunun asfalt olduğu anlaşılmaktadır. Mardin Sesi gazetesi arşivindeki Kızıltepe ile Mardin arasındaki yolun iki tarafının ağaçlandırmasıyla ilgili 11.04.1962 tarihli haberinde bu yolun asfalt olduğu anlaşılmaktadır. Yolun ağaçlandırılmasında o dönemde Kızıltepe kaymakamı olan Rıfat Özpar’ın çabasına vurgu yapılmaktadır. Haberde bir önceki yılda da fidan dikildiği ve köylülerin bu fidanlara zarar verdiği aktarılır.

Haberin verildiği aynı sayfada Mardin’de ilk su faaliyetinin Kızıltepe’nin Pirmir köyünde başladığı belirtilmektedir. Haberde 41 köyde su faaliyeti yapılacağı aktarılmaktadır. Su kaynaklarının yetersiz olduğu bu dönemde devlet su kuyuları kazarak kırım su ihtiyacını karşılamaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Bu faaliyet için devlet bürokrasisinden vali, kaymakam, J. Tugay Kurmay Başkanı , Devlet Su İşleri Bölge Müdürü ve çeşitli dair müdürlerinin de yoğun katılımıyla bir tören düzenlemesi devletin topluma teması göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Mardin - Kızıltepe asfalt yolunun her iki yanı ağaçlandırılıyor

Faal ve kabiliyetli Kızıltepe Kaymakamının yakın alaka ve gayretleri ile Kara Yolları Şube Şefi Celal Beyin memleketseverlik ruhuna dayanan çalışmaları sayesinde Mardin—Kızıltepe asfalt yolunun, bazı bölgelerde her iki kenarı ağaçlandırılmış bulunmaktadır.

Kendisinden bütün yolun, her iki tarafının o şekilde ağaçlandırılmasına çalışılmasını dilediğimiz Kızıltepenin faal Kaymakamı Rifat Özpar bu konuda, Karayolları Şube Şefi Celal beye teşekkür ifade etmiş ve sözlerine devamla "Karayollarının çalışkan Şube Şefi arkadaşım, birçok yerlerde olduğu gibi Mardin—Kızıltepe yolunun kenarlarında da ağaçlandırma faaliyeti göstermektedir. Yoldan geçerken gördüğümüz ağaçlandırmalar geçen sene yapılmıştır. Bu sene de geçen senenin on misli nisbetinde, avni yol boyunca ağaçlandırma yapılacaktır. Ancak geçen sene,

bazı köylerimizin yoldan geçerken dikilen fidanları kırdıkları veya etrafına konulan çitaları sökerek fidanın zayi olmasına yol açtıkları görülmüştür. Bu maksatla, bütün köy muhtarlarına tebliğatta bulunarak ağaçların muhafaza edilmesini ve yoldan geçen

hayvanlarına yedirmemelerini tavsiye ettim. Bunun için elimden geldiği kadar çalışacağım ve bütün yol boyunca, her iki tarafta ağaç dikilmesini ve korunmasına gayret sarf edeceğim demıştır.

Vilâyetimizde 1962 yılının ilk su faaliyeti başladı

1962 yılının ilk su faaliyeti, dün Kızıltepenin Pirmir köyünde başlamış ve bu münasebetle bir tören yapılmıştır. 41 köyün suya kavuşturulacak olan bu faaliyetin başama töreninde, Vali ve Belediye Reisimiz Basri Özpinar, 22. Syy. J. Tugayı Kurmay Başkanı Nusret Van, Devlet Su İşleri Bölge Müdürü ve Mardin Su İşleri teşkilatı mensupları, bazı daire müdürleri ve Kızıltepenin faal kaymakamı hazır bulunmuştur. Suyun çıkarılması işini yap-

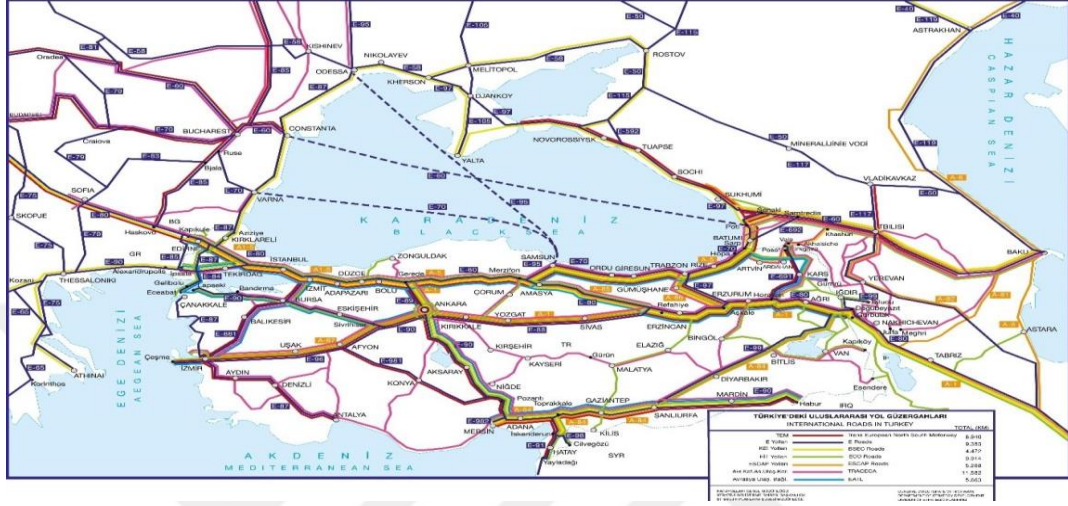
cak olan sondaj makinesinin faaliyete geçirilmesinden önce Sayın Vali ve Belediye Reisimiz Basri Özpinar veciz bir konuşma yaparak 1962 yılı içerisinde başarılmışa azmedilen su faaliyetleri hakkında bilgi vermiş ve hükümetimizin bu yoldaki gayretlerine işaretleyerek köy işleme sularının hayatı ehemmiyetini tebarüz ettirmiştir. Valinin konuşmasından sonra sondaj makinesi matkabının heyecan verici faaliyeti görülmüş ve merasime son verilmiştir.

Kaynak: Mardin Sesi, 11.04.1962

Yaptığımız mülakatta da Kızıltepe'de yol yapım çalışmalarıyla ilgili aşağıdaki verilere ulaştık.

"1960 'larda yollar yavaş yavaş yapıldı, ulaşım sağlandı. 1962 -1963 yılında ipek yolunda yol çalışmaları yapıldı . Traktör çıktıktan sonra yollar yapıldı , Ewênênin (K.Tepe'nin bir köyü) yolu 1960'larda yapıldı . O zaman çocuktum bir bisikletim vardı (Ali Tuncay 76) . "

Mülakattan da anlaşıldığı gibi şehir ile köyler arasında bağlantıyı sağlayan yollar 1960’larda inşa edilmeye başlanmış. Bu dönemin asıl önemli önemli yol ağları ise Kızıltepe’yi kesen uluslararası yollar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 2. 1: Türkiye'den Geçen Uluslararası Yol Ağları,Kaynak: Karayolları Genel Müdürlüğü

Türkiye’den geçen uluslararası yolların tamamı direk veya bağlantı yollarıyla Kızıltepe’den de geçmektedir.Türkiye’yi Avrupa,Ortadoğu ve Asya pazarlarına bağlayan bu yolları şu şekilde sıralanabilir: Uluslararası E – Yolları Ağı, ESCAP, EATL, TEM, TRACECA, KEİ-BSEC, EİT-ECO, TEN-T(Haritada TEN-T yolu bulunmamaktadır).³¹

E –Yolları 16 Eylül 1950’de ‘Uluslararası Ana Trafik Arterleri Oluşturulması Deklarasyonu (AGR) ‘Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu (BM/AEK) tarafında Cenevre ‘de hazırlanmıştır.Türkiye,bu anlaşmaya 10 Mart 1954 tarihinde katılım kararı almıştır. Bu anlaşmaya göre, Bulgaristan’ın Kapıkule sınırı ve Varna limanından E-80 ile E-70; Yunanistan sınırından E-24 ile Avrupa’dan üç ana arter Türkiye’ye girmektedir. Bu güzergahlarla Türkiye'nin Güney ve Doğu sınırındaki Ortadoğu ve Asya uluslararası karayolu ağlarına bağlantı sağlanıyor. Türkiye’den geçen E-Yolları uzunluğu toplam 9.353 km' dir. ³²

³¹<http://www.kgm.gov.tr/Sayfalar/KGM/SiteTr/Projeler/UluslararasıProjeler/uluslararasıYolGuzargahi.aspx>

³²<http://www.kgm.gov.tr/Sayfalar/KGM/SiteTr/Projeler/UluslararasıProjeler/EYollar.aspx>

ESCAP, ilk olarak 1947 'de Birleşmiş Milletler (BM) Ekonomik ve Sosyal Komisyonu tarafından Asya ve Uzakdoğu Ekonomik Komisyonu olarak kuruldu. 1974 yılında Asya ve Pasifik Ekonomik ve Sosyal Komisyonu (UN-ESCAP) adını aldı. Bu yol çalışmasının amacı Asya ve Pasifik bölgesinde güvenilir ve etkili ulaşım bağlantılarının kurulmasıyla bölgesel ve uluslararası ticaret ve turizmin hızlandırılmasını sağlamak olarak açıklanmaktadır. 1992 Yılında ESCAP tarafından Asya Kara Taşımacılığı Altyapısı Geliştirme (ALTID) Projesi çerçevesinde Asya Karayolu, Asya Demiryolu ve Trans-Asya Demiryolunu içerecek şekilde Asya ulaşım ağları oluşturuldu. Türkiye -İran üzerinden Orta Asya'yı Avrupa'ya bağlayan koridorları mevcuttur.³³

Trans-Avrupa Kuzey-Güney Otoyolu (TEM) Projesi, Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu'nun (BM/AEK- UN/ECE) teknik ve idari desteğiyle 1977 yılında kurulmuştur. Bu projede Avusturya, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Ermenistan, Gürcistan, Hırvatistan, İtalya, Litvanya, Polonya, Romanya, Slovakya, Slovenya ve Türkiye olmak üzere 14 ülke üyedir. İsveç, Ukrayna, Sırbistan ve Karadağ ise gözlemci statüsünde ülkelerdir. TEM Projesi, AB 'nin Trans-Avrupa Yol Ağı ile Kafkasya ve Batı Asya'nın karayolları ağını birbirine bağlamaktadır.³⁴ TEM projesi, Türkiye içinde Kapıkule Sınır Kapısından başlayarak, doğuda Sarp, Gürbulak sınır kapılarına, güneyde Cilvegözü ve Habur sınır kapılarına ulaşır. Bu projesi kapsamındaki yollar aynı zamanda Uluslararası E-Yolları ağının kısmıdır.

İpek Yolunun canlandırılmasının hedeflendiği bu proje, doğu-batı yönünde uzanan bir koridorudur. 8 Eylül 1998 tarihinde, Türkiye, Ukrayna, Moldova, Romanya ve Bulgaristan' ın da katılımıyla toplam 12 ülkenin Devlet ve Hükümet Başkanları tarafından, Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaşım Koridorunun Geliştirilmesi İçin "Çok-Taraflı Temel Anlaşma (MLA)" imzalanarak TRACECA projesi uygulanmaya başlanmıştır.³⁵

³³<http://www.kgm.gov.tr/Sayfalar/KGM/SiteTr/Projeler/UluslararasıProjeler/AsyaPasifikKomisyon.aspx>

³⁴<http://www.kgm.gov.tr/Sayfalar/KGM/SiteTr/Projeler/UluslararasıProjeler/Tem.aspx>

³⁵<http://www.traceca.org.tr/>

25 Haziran 1992'de İstanbul'da Türkiye, Yunanistan, Bulgaristan, Romanya, Arnavutluk, Ermenistan, Gürcistan, Moldova ve Ukrayna arasında Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) Zirvesi Deklarasyonu imzalanmıştır. İşbirliğinin ana hedefi, bölgede ulaşım ağı ve gelişimi için gerekli zemini oluşturmaktır. Türkiye sınırları içinde KEİ uzunluğu toplam 4.472 Km'dir.³⁶

ECO 1985'te İran, Türkiye ve Pakistan tarafından kuruldu. Bu proje ,1964'ten 1979'a kadar varlığını sürdüren Kalkınmaya Yönelik Bölgesel İşbirliği (Regional Cooperation for Development, RCD) organizasyonunun devamıdır . ECO'ya 1992 yılında Afganistan, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan de üye olmuştur.

Kızıltepe'nin bu yol ağlarının güzergaha üzerinde bulunması itibarıyla önemli ekonomik avantajlara sahip. Asya,Ortadoğu pazarlarına yakın olan Kızıltepe bu yol ağlarını kullanarak ürettiği tarımsal artığı dış pazarlara satabilmektedir. Özellikle 2000'li yıllardan itibaren tarıma dayalı sanayinin büyük gelişme gösterdiği Kızıltepe'de, zaman içinde tarım ürünleri ihracatı da artış göstermiştir. Bu malların ihracatında ağırlıklı olarak kullanılan ulaşım ağı karayolları olarak karşımıza çıkmaktadır. Kızıltepe sınırları içinde geçen ve yük taşımacılığı için daha ekonomik olan demiryolları yoğun olarak henüz faaliyette değildir; ancak gelecekte demiryolunun ağırlıklı olarak kullanılacağı da öngörülebilir.GAP'ın tamamlanması durumunda, büyük miktarda tarımsal artığın ortaya çıkacağı öngörülmektedir. Tarıma dayalı ihracat merkezi olarak düşünülen bölgede, üretilecek büyük miktarda tarımsal artığın ihracatında demiryolu daha yoğun olarak kullanılacağı ön görülebilir.

³⁶<http://www.kgm.gov.tr/Sayfalar/KGM/SiteTr/Projeler/UluslararasıProjeler/KaradenizTeskilati.aspx>

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KIZILTEPE'DE 1980 SONRASI YAPISAL DÖNÜŞÜM: KIRDA SULU TARIMA GEÇİŞ VE ZORUNLU GÖÇ

Kızıltepe'de 1990'lı yılların başlarına kadar, tarımsal üretim miktarı sıcaklık ve yağış değerleri gibi iklim şartlarına bağımlıydı. Önceki bölümlerde bahsedildiği üzere 1970'li yıllarda, bazı köylerde açılan 10-15 metre derinlikli kuyular gerek suyun azlığından gerekse suyun çıkarılmasında kullanılan ekipmanların yetersizliğinden dolayı, devasa tarım arazilerinin tümünü sulayabilecek kapasiteden uzaktı. Dolayısıyla Kızıltepe ovasında kuru tarım yaygın olarak yapılmaktaydı. Kızıltepe ovasında büyük miktarda tarım arazisinin kuru tarımdan sulu tarıma geçiş süreci ilk kez 1990 'lı yılların başlarında gerçekleşti. Bu sürecin, tarımsal artıkt artışında ve ürün deseninde önemli etkileri oldu; ancak bu sürecin büyük ve orta büyüklükte topraklara sahip olan çiftçiler ile küçük topraklara sahip olan çiftçilerin için aynı şekilde geliştiğini iddia etmiyoruz. Büyük ve orta büyüklükteki topraklara sahip çiftçiler bu dönemde zenginleşti. Küçük köylü için bu süreç topraksızlaşmanın, yoksullaşmanın başlangıcı olduğunu belirtmek gerekir.

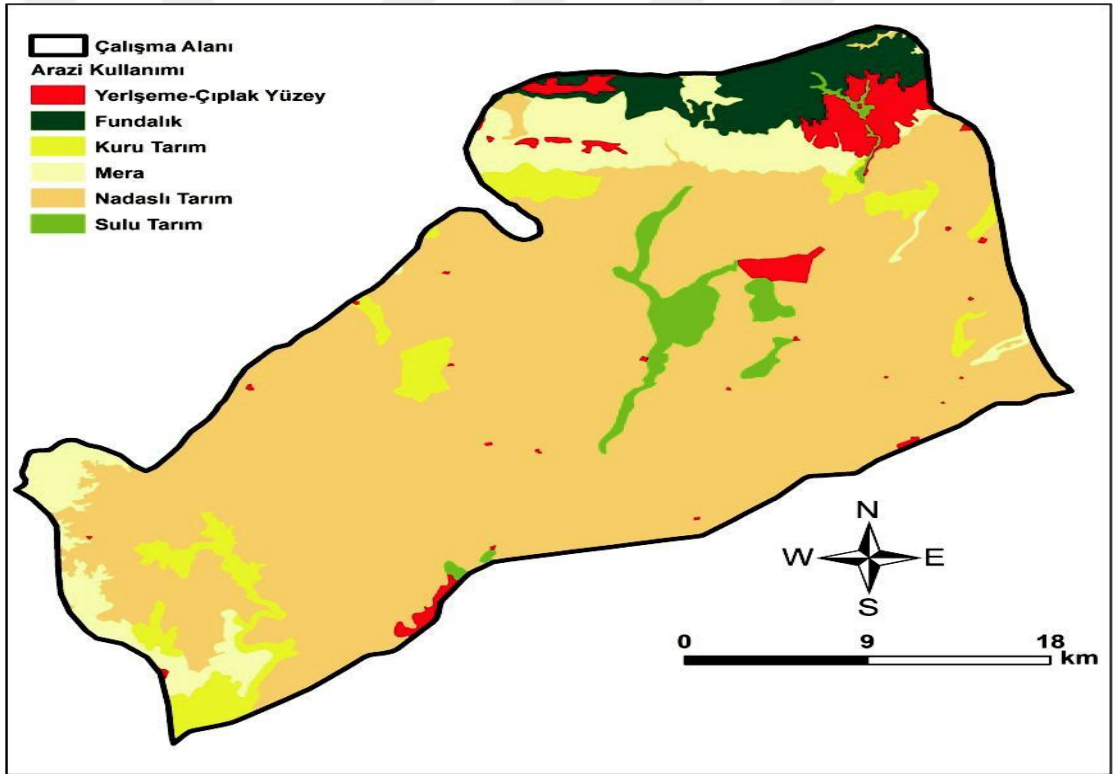
Kırda tarımda böyle bir süreç yaşanırken, Kızıltepe 'de şehir merkezi, PKK ve devlet arasında yaşanan çatışmalardan dolayı köylerini terk etmek zorunda bırakılan dağlık bölgelerden gelen köylülerin yoğun göçüyle karşı karşıya kaldı. Hızlı ve yoğun gelişen bu göç, altyapının yetersiz olduğu Kızıltepe'de, şehrin politik kimlik kazanmasında, plansız, altyapısız mahallelerin şekillenmesinde ve zaman içinde şehrin toplumsal işbölümünde etkisini gösterdi. Bu bölümde kır ve kentte farklı şekillerde yaşanan bu süreçleri büyük ve orta büyüklükte topraklara sahip olan köylüler ile zorla göçe tabi tutulan dağlık bölgelerden gelen Kürt göçmenler açısından analiz edeceğiz.

3.1. Kırda Sulu Tarıma Geçiş

Kızıltepe'nin de bulunduğu Türkiye –Suriye sınırı boyunca buharlaşması olmayan 135 -140 milyar m³ yeraltı suyu mevcuttur. Bu doğal su deposu Atatürk barajının aktif rezervuar hacminden 8 kat fazladır. Bu doğal su deposuna sondaj kuyuları

açarak ulaşan Viranşehir ve Kızıltepe çiftçiler, yılda 450-500 milyon m³ yeraltı suyu ile sulama yaptıkları tahmin edilmektedir (Kırmızıtaş : 2010).

Kızıltepe ovasının 1984 Yılında hazırlanmış arazi kullanım haritasında, iklimin tarım arazisi üzerindeki etkisi net bir şekilde görülmektedir. Su kaynakları ve sermayenin yetersiz olduğu bu dönemde toplam arazinin % 81' inde kuru tarım yapılmaktaydı ve tarım arazilerinin % 75' i nadasa bırakılmaktaydı. Bu haritaya göre Kızıltepe ovasının sadece % 3 'lük bir kısmında sulu tarım uygulanmaktadır. Sulanan araziler de mevsimlik akarsu yataklarına yakın veya taban suyunun yüksek olduğu yerlerdir (Sönmez :2012,s 55).

Şekil 3. 1: 1984 Kızıltepe İlçesi Arazi Kullanımı, (Kaynak ,Sönmez :2012)

1980 yılında uygulamaya konulan 24 Ocak kararları ile Türkiye'de serbest piyasa dönemi başladı. Bu dönemde kamunun tarıma yönelik etkinliği zayıflatıldı. Ziraat Ürünleri ve Su İşleri gibi kurumlar kaldırıldı, devletin tarımda sorumlulukları azaltıldı (Aysu :167). Devletin tarım sektörüne yatırım yapmaktan uzaklaştığı bu dönemde Kızıltepe'de tarımsal sulama için inşa edilen tesislerin tamamına yakın

bölge çiftçilerin bireysel çabalarıyla gerçekleşti. Aşağıdaki tabloda bu durum açık bir şekilde görülmektedir.

MARDİN

2.9. Tarımsal amaçlı sulama tesisi ve tesisi yapan kurum, kuruluş ve tüzel kişiliklere göre köy sayısı, sulanan arazi

A. Köy sayısı B. Sulanan arazi (%)

Sulama tesisini yapan

İlçe	Köy sa- ya- yısı	Sulama tesisi olan köy sayısı	Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü		Devlet Su İşleri		Diğer Kamu Kurumları		Köy Halkı		Diğer	
			A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
			Sulama tesisini yapan									
Toplam	353	45	9	12.50	22	59.16	1	3.28	16	25.20	-	-
Merkez	51	4	2	44.65	2	51.55	-	-	1	3.78	-	-
Derik	64	2	-	-	2	100.00	-	-	-	-	-	-
Kızıltepe	125	15	3	14.73	-	-	-	-	12	85.26	-	-

Tablo 3. 1: Tarımsal Sulama Tesisleri, Kaynak: 1997 Köy Envanteri, DİE

Tabloda, Kızıltepe’de sulama tesisi olan köy sayısı 15 olarak verilmiştir. Devlet Su İşleri bu dönemde Kızıltepe’de hiçbir tesis yapmamıştır. Bu tesislerin sadece üçü Köy Hizmetleri genel müdürlüğü tarafından yapılmış. Bu üç su tesisi 14.73 dekarlık tarım alanı sulanabilmiş. Köy halkının yaptığı 12 tesis ise 8526 dekarlık tarım arazisini sulamış. Kızıltepe’nin ekilebilir tarım arazisi düşünüldüğünde, bu tesislerin oldukça yetersiz olduğunu söyleyebiliriz.

Kızıltepe’de kırsal alanda büyük çaplı tarım sulaması 1990 ‘lı yılların başında gerçekleşti. Önceki bölümlerde ifade edildiği gibi Kızıltepe ovasında tarımsal üretimde kuyu suyunun kullanılması ilk kez 1970’li yıllarda birkaç köyde gerçekleşti ; ancak bu kuyulardan çıkarılan su, büyük miktarda tarımsal artık sağlayabilecek bir potansiyelden uzak olduğu için toplumun sosyo-ekonomik yapısında da etkisi sınırlı kaldı. Derinliği 10-15 metre olan bu kuyular 10-15 yıl gibi kısa bir sürede kurudu. Ayrıca bu kuyulardan su çıkaran ve suyu tarlaya dağıtan ekipmanların yetersiz oluşu

da tarımsal artık artışının sınırlı kalmasında önemli bir faktördür. Bu kuyuların kurumasından sonra 1990 'lı yıllarda Kızıltepe bölgesine gelen Suruçlu sondaj sahipleri bölgede sondaj kuyusu kazmaya başladı. Bu dönemde açılan ilk kuyuların derinliği 40- 60 metre arasında değişmekteydi. Zaman içinde taban suyunun düşmesiyle bu kuyular da işlevini kaybetti; ancak Kızıltepe çiftçisi bu süreçte yeraltı su rezervlerine dair bilinçlendi ve bu kuyulardan çıkardığı su sayesinde tarımsal üretimden elde ettiği artığı iki katına çıkardı. Böylece su çıkarmak için toprağın daha derinlerine inmek için gerekli sermaye ve bu yatırımın ekonomik getirisine dair fikir de oluşmuş oldu. Bu iki temel faktörün etkisiyle Kızıltepe kırsalında 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren 200-400 metre derinliğinde kuyular kazılmaya başlandı. Bu kuyulardan su çıkarmak için kullanılan dalgıç, pompa, boru gibi araçlar ve suyu tarlaya dağıtan diğer araçlar, 1990'lı yıllardan önceki kuyulara göre çok ilerdeydi.

Sondaj kuyularının teknolojik üstünlüğü sayesinde kuyulardan daha fazla su çıkarabilme imkanı doğdu. Tarlası için ihtiyaç duyduğu suya ulaşan çiftçi bu suyu tarlaya dağıtmak için gerekli olan ekipmanları da edinerek daha kapsamlı olarak sulu tarım faaliyetinde bulundu. Böylece tarımsal artık artışı sayesinde Kızıltepe çiftçisinin elinde sermaye birikmeye başladı. Kızıltepe çiftçisinin bu durumu aşağıdaki mülakatta da doğrulanmaktadır:

“ Millet daha önce çok fakirdi. Tarlaya ne kadar gübre atılacağını bilmiyorduk, araçlarımız da yoktu, tarlayı sulamak için lazım olan hortumları Adana'dan satın alırdık.

Suriyeli akrabalarımız çok derinlerde su çıkardıkları söyleyince, inanmıyorduk, gülüyorduk onlara. Sonra buraya Suruçlular kuyu kazmaya geldi. Şefelör köyünde ilk defa kuyu kazdılar.

1992 'de-1993'te 50 – 60 metre derinlikte kuyular kazıldı. Bu kuyuların suyu azaldı. 1995'te-1998'de 200-400 metre derinlikte kuyular kazıldı. Önceleri topraktan az verim alıyorduk, bu kuyulardan sonra millet zenginleşti (İbrahim Koçhan, 62). “

1997 Köy envanterleri de bu mülakatı doğrulamaktadır. Kızıltepe ovasında artezyen kuyulardan sağlanan suyla tarımsal üretimin sağlanması bu dönemde artış göstermeye başladı.

MARDİN

2.8. Tarımsal amaçlı sulama ve sulama kaynağına göre köy sayısı, sulanan arazi, aşırı sulamadan çoraklaşan köy sayısı ve arazi

A. Köy sayısı B. Sulanan arazi (%)

İlçe	Köy sayısı	Tarımsal amaçlı sulama yapan köy sayısı	Sulama kaynağı								Kaptaj	
			Baraj		Gölet		Havuz		Bent		A	B
			A	B	A	B	A	B	A	B		
Toplam	370	123	19	30.28	2	0.32	1	0.03	-	-	-	-
Merkez	51	11	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Dargeçit	17	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Derik	64	15	2	29.49	1	0.97	-	-	-	-	-	-
Kızıltepe	125	51	-	-	1	0.43	-	-	-	-	-	-

Sulama kaynağı										Aşırı sulamadan çoraklaşan		İlçe	
Artezyen		Kuyu		Göl		Akarsu		Diğer		Köy sayısı	Arazi (dekar)		
A	B	A	B	A	B	A	B	A	B				
40	26.29	23	21.10	-	-	28	11.29	18	10.69	1	500	Toplam	
1	5.28	2	13.18	-	-	2	12.66	6	68.86	-	-	Merkez	
-	-	-	-	-	-	1	100.00	-	-	-	-	Dargeçit	
4	7.30	4	5.5	-	-	5	51.30	1	5.87	1	500	Derik	
30	54.10	15	39.73	-	-	5	2.60	1	3.66	-	-	Kızıltepe	

Tablo 3. 2 : Tarımsal Sulama Kaynakları, Kaynak: DİE, 1997 Köy Envanteri ,Mardin

Tabloda görüldüğü gibi 1997 yılında Kızıltepe'ye bağlı 125 köyden 51'i tarımsal amaçlı sulama yapmaktadır. Bu köylerden 1'inin su kaynağı gölettir ve bu kaynaktan 0,43 dekarlık alan sulanmaktadır. Kaynağı artezyen (sondaj kuyusu) olan köy sayısı 30'dur. Bu köylerde 5410 dekar tarım arazisi sulanmaktadır.15 köyde ise kuyu suyuyla 3973 dekar alan sulanmaktadır. 5 köyün su kaynağı akarsudur, bu su kaynağından ise 260 dekarlık tarım arazisinin sulandığı görülmektedir.

Bu dönemde mevcut su kaynakları, ekilen tüm tarım arazilerinin küçük bir kısmını sulayabilmekteydi. Dolayısıyla kuru tarım,zaman içinde azalma eğilimi gösterse de yaygın olarak yapılmaktaydı.

MARDİN

2.2. Arazilerin kullanım şekli

İlçe	Köy sa- yısı	Toplam arazi	A. Sulanan arazi (dekar)		B. Sulanmayan arazi (dekar)				
			Ekilen tarla arazisi		Nadas arazisi	Sebze ve çiçek bahçeleri		Uzun ömürlü bitkiler	
			A	B		A	B	A	B
Toplam	438	8 364 317	203 359	2 014 037	38 835	9 666	21 421	4 083	80 223
Merkez	51	713 443	4 018	260 866	12 101	4 055	4 251	1 976	18 330
Dargeçit	17	461 743	-	15 865	-	475	237	-	3 425
Derik	64	1 302 330	25 412	497 116	717	4	7	843	1 832
Kızıltepe	125	1 376 406	106 943	737 545	-	69	-	202	3 353
Mazıdağı	39	833 269	3 131	105 195	11 467	549	-	140	11 869
Midyat	51	1 027 504	-	200 693	-	-	15 633	-	28 128
Nusaybin	42	1 077 886	63 150	117 225	-	1 250	786	642	2 878
Omerli	17	360 680	-	5 044	-	272	284	-	2 787
Savur	25	998 884	-	69 909	13 904	1 720	223	280	4 095
Yeşilli	7	212 172	705	4 579	646	1 272	-	-	3 526

(1) Köy yerleşim alanı, çorak arazi v.b. alanları kapsar.

Tablo 3. 3 : Arazilerin Kullanım Şekli , Kaynak: DİE,Köy Envanteri

Tabloda görüldüğü gibi Kızıltepe'nin 125 köyünde toplam 1.376.406 dekarlık arazi bulunmaktadır. Bu arazinin 106.943 dekarlık alanında sulu ve 737.545 dekarlık alanında ise kuru tarım yapılmaktadır . Sulanan arazinin ekilen tarım arazisinin içindeki payı % 12,6 'dır.

Kızıltepe 'de 2-4 kez sulanan buğday tarlasının verim artışı sağladığı belirlenmiştir. Haran'da buğdayın ekiminden hasadına kadar yapılan 5 sulamayla hektar başına 7710 kg verim alınmıştır (Ünlü vd. 'den akt. Sönmez :2012,s58).

Dolayısıyla Kızıltepe’de tarımsal artığın artışında etkili olan suyun, 1997 yılında tüm tarım arazilerini sulayabilecek kapasiteden uzak olduğunu ifade edebiliriz. Aynı şekilde Kızıltepe ovasında elde edilebilecek tarımsal artığın büyük bir kısmının bu dönemde henüz üretilmediğini vurgulamak gerek.

Kızıltepe ovası eğim, toprak derinliği, toprak özellikleri, erozyon durumu ve arazinin kullanım kabiliyeti gibi özellikleri itibariye % 85’e yakını ekip-bıçmeye uygundur (Sönmez age: 2012, s 47). 1990’lı yıllarda başlayan sulu tarımsal üretim Kızıltepe ovasında ürün deseni üzerinde de etkisini gösterdi. Daha önce küçük çaplı üretilen pamuk ve mısır, üretilibilmeleri için gerekli olan suyun sondaj kuyularından sağlanmasıyla daha geniş alanlarda ekilmeye başlanarak ürün deseninde önemli bir yer tutmaya başladı.

	Buğday	Arpa	K. Mercimek	Nohut	Tütün	Mısır	Pamuk
1991	420.240	306.160					
1992	404.000	310.000	510.000	1.000			
1993	408.060	310.000	510.200	1.470		20	
1994	400.000	293.250	500.000	1.500	600		70.000
1995	447.760	269.480			15.870		115.000
1996	447.840	267.630	380.000	1.700	14.150	250	140.000
1997	548.180	336.040	201.990	1.520	22.100		150.000
1998	583.270	255.700	256.440		1.000		192.000
1999	572.870	220.470	264.920				194.000
2000	555.040	260.000			260	10.500	108.450

Tablo 3. 4 : Kızıltepe’de Bitkisel Ürünlerin Yıllara Göre Değişen Ekim Alanları/Dekar, Kaynak: TÜİK (Sönmez: 2012, s48)

Tablodan da anlaşıldığı gibi 1991’den 1993 yılına kadar Kızıltepe ovasında pamuk ekimi yapılmamıştır. Su ihtiyacı yüksek olan pamuk bitkisinin bu yıllar arasında ekilmemiş olması bu tarihlere kadar sondaj kuyularının henüz kazılmamış olmasıyla alakalıdır. Yukardaki mülakatta büyük çaplı sulamanın önünü açan ilk sondaj kuyularının 1993 yılında kazıldıkları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu bağlamda pamuk bitkisinin tabloda 1993 yılına kadar ekim ekilmemiş olarak görünmesi anlam

kazanmaktadır.³⁷Sulu tarıma geçişle birlikte ürün deseninde önemli yer tutmaya başlayan pamuk 1994 yılında 70.000 dekar, 1995'te 115.000 dekar, 1996'da 140.000 dekar,1997'de 150.000 dekar, 1998'de 192.000 dekar 1999'da 194.00 dekar ve 2000 yılında 108.450 dekar alanda ekilmiştir. Tabloda dikkat çeken bir diğer bitki ise pamuk gibi su ihtiyacı yüksek olan mısırdır. 1991, 1992,1994,1995,1997,1998 ve 1999 yıllarında ekim alanı bulmayan mısır 1993'te 20 dekar,1996'da 250 dekar ve 2000 yılında 10.500 dekar alanda ekilmiştir. Tabloda belirtilen ürünler içerisinde en geniş ekim alanına sahip ürün buğdaydır. Nohut, Kırmızı Mercimek ve Arpanın ekim alanı zaman içinde daralmıştır.

Tarımsal sanayinin gelişmesi kent içinde ona uygun pazar ve ticaret ilişkilerinin gelişmesini sağlamıştır.Tarımsal Ticaret ve pazarın gelişmesi tarıma giren teknolojinin verimliliği artırmasından bağımsız değildir. Ticaretin gelişmesinin feodal yapı üzerinde çözücü etki yarattığı ve feodalizmi zayıflatıp daha sonra onun yerini alan ticari kapitalizmin büyümesine ortam hazırladığı konusunda aynı fikirde olan birçok yazar bulunmaktadır (Tümtaş:33).Marks kapitalin üçüncü cildinde kapitalist üretim tarzı ve sanayileşmenin neden olduğu dönüşümü açıklar. Ona göre ticareti sürekli bir şekilde kökünden değiştiren sanayi olmuştur . Sanayinin kapsamlı bir şekilde etkisini artırmasıyla Avrupa'daki kentsel alanlar hem coğrafik hem de demografik yönlerden değişmiştir (Marks'tan akt. Tümtaş age :39).

Kızıltepe'de tarımsal yapıda meydana gelen değişim şehir içinde, bu değişime uygun kapitalist işletmeleri de ortaya çıkarmıştır. TRT'nin (1984) ‘‘İl İl Türkiye ‘‘ programının 5. bölümünde Kızıltepe'den bahsedilmektedir. Tarımda modernleşmenin ve tarım ürünleri ticaretinin önemli bir merkezi olarak tanıtılan Kızıltepe köyleri dâhil haberleşme elektrik içme suyu ve okul problemlerinin tamamen çözüldüğü ifade edilmektedir.Bu dönemde Kızıltepe'nin sosyo -ekonomik gelişim açısından Mardin ilçeleri arasında 1. sırada yer aldığı ifade edildiği programda, traktör ile birlikte ‘‘verim artışının sağlandığı ,zirai mücadelenin yaygınlaştığı ve toprak insan ilişkisinin büyük bir değişime uğradığı’’ vurgulan-

³⁷ 1970 'li yılların sonlarında Kızıltepe'de Zergan çayına yakın olan bazı köylerde küçük çaplı pamuk üretildiği bilinmektedir. Tabloya bu bilginin yansımamış olması muhtemelen üretimin sınırlı bir alanda yapılmış olmasıyla alakalıdır.

maktadır. Programın devamında bu dönemde,Kızıltepe'de 1 un ve 1 yem fabrikasının faaliyetlerine değinilir.³⁸1977 yılında kurulduğu ifade edilen yem fabrikasının yıllık üretim kapasitesi,16 bin ton olduğu ifade edilmektedir. Bu fabrikanın Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından alınmayan ürünleri satın aldığını ve böylece çevre çiftçilerinin zarar etmesini önlediği İleri sürülmektedir. Programda fabrikanınMardin ve çevresindeki hayvancılığı modern besiciliğe dönüştüre-ği ifade edilir. Ayrıca karma yemler sayesinde besicilerin ‘‘daha çok et, daha çok süt ve daha çok yumurta’’ üretebileceği vurgusu dikkat çekmektedir. Aynı programda, Kızıltepe'de 1971'de yün iplik fabrikasının kurulduğu ve bu fabrikanın 1981'de üretime başladıktan kısa bir süre sonra faaliyete ara verdiği aktarılmaktadır. 1984 yılında tam kapasiteyle tekrar çalışmaya başlayan fabrikada 120 işçinin çalıştığı ve bu fabrikanın günde 5 ton yün ipliğini işleme,bükme ve boyama kapasitesine sahip olduğu aktarılır.

1990 ‘lı yıllarda kapitalist ilişkilerin Kızıltepe’de tarım sektöründe yoğunlaşmasıyla beraber bölgenin ileri gelen feodal beyleri ve zenginleri tarımsal artık üzerinden biriktirdikleri sermayeyi sanayiye yatırmaya başladı. Bölgenin zengin tabakasının Mardin Organize Sanayi Bölgesinde sanayiye bu yönelişi,Sevil Atauz’un (1994)‘‘ GAP Kültürel Gelişim Projesi (III) ‘’ adlı yayımlanmamış raporunda şu şekilde ifade edilmektedir :

‘‘ 1990 ‘dan sonra büyük toprak sahibi Kürtler sanayide atılım yapmaktadır . Kürt nüfusunun yoğun olduğu Kızıltepe’den gelen yatırımcılar MOSB’de hem toprak ağalığını sürdürmekte hem de ketteki ticari ilişkilerini pekiştirip sanayi ağalığını da üstlenmektedir. ‘’ (Atauz’dan akt. Aydın vd. age :412).

Pasajda da dikkat çekildiği gibi Kızıltepe’nin feodal beyleri ticari ve sınai işlerle 1990‘lı yıllardan sonra yönelmeye başlar. Kapitalist pazar ilişkilerin bölgede yoğunlaşmaya başladığı bu süreçte toplumsal yapıda ‘‘temsil kurumu’’ olan köy odaları gün geçtikçe tenhalaştı. Zira bu süreçte aşiretin üyesi olan köylü de, ağa ve

³⁸Bu fabrikaların sahibi Emerekan kabilesine mensup olan Mala Gemşo / Karaboğa ailesidir. Bu fabrikalarda hâlâ üretim yapılmaktadır.

maqûl dekapitalist ilişkiler sarmalının içine girdi. Daha önce günün her saati köy odasında hazır bulunan ve üç öğün yemeğini köy odasında misafirleri veya aşiretlileriyle yiyen ağa ve maqûlun yeni mekânı Kızıltepe'deki yazıhaneler, ofisler ve işyerleri olmaya başladı. Kapitalist ilişkilerin küçük köylü üzerindeki yoğun ekonomik baskısı ise onu topraktan ve aşiret kimliğinden kopararak, dolayısıyla köy odasından da söküp atarak, işçileştirdi.

3.1.1.GAP'ın Kızıltepe'nin Toplumsal Yapısı Üzerindeki

Yansımaları

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı, 27 Ekim 1989 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ve 6 Kasım 1989 tarih ve 20334 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan GAP Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı'nın Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki 388 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile kurulmuştur.³⁹

GAP 'ın kapsamına Ş.Urfa, Mardin, Adıyaman, Kilis, G.Antep, Şırnak,Diyarbakır, Batman ve Siirt olmak üzere 9 il girmektedir. Türkiye'de işlenen tarım arazisinin % 11'4'ü (3.2 milyon hektar) ve su potansiyelinin 1 / 4 'ü GAP bölgesinde yer almaktadır. GAP tamamlandıktan sonra 1.8 milyon hektarlık alan sulanabilecek. Fırat-Dicle Havzasında 2016 yılının sonundan itibaren 502.154 hektarlık alan sulamaya açılmıştır. 160.000 hektarlık alanın sulama şebekesi ise inşaat aşamasındadır.1.136.903 hektarlık alan içinse proje ve plan daha yapılmaktadır.GAP bölgesindeki ortalama işletme büyüklüğü Türkiye'de ortalama işletme büyüklüğünün çok üstündedir. Türkiye'de ortalama işletme büyüklüğü 61 dekar iken GAP bölgesinde bu rakam 104,8 dekardır.⁴⁰

GAP'ın sulama ağı bittiğinde birçok ürünün yıllık üretim miktarı artacak ve bölgelerarası bitkisel ekim dokusu köklü değişikliklere uğrayacaktır (Yeşilada vd. :56). Nitekim 1990'lı yılların ikinci yarısında itibaren sulu tarımın yaygınlaşmasıyla paralel olarak, kuru tarımda yaygın olarak ekilen nohut, mercimek,arpa gibi ürünlerin ekim alanı daralmaya başladı. Bu ürünlerin ekim alanlarının azalmasına paralel

³⁹<http://www.gap.gov.tr/gap-in-tarihcesi-sayfa-14.html>

⁴⁰<http://www.gap.gov.tr/tarim-sayfa-15.html>

olarak pamuk ve mısırın ekim alanı arttı. Özellikle ikinci ürün olarak mısırın ekiliş alanları önemli artışlar gerçekleştirdi.

GAP'ın bitmesiyle ekilebilir tüm tarım arazilerinin sulanması sayesinde gelirin 3-7 kat artması beklenmektedir. Rüstem Erkan (2005. :36),GAP ile toplumsal yapının bilinçli ve planlı olarak değiştirilmesinin hedeflediğine ve bu projenin geleneksel ilişkilerin çözülmesi, kentleşmenin hızlanması ve girişimciliğin artması gibi amaçlarına vurgu yapar.GAP konumu itibariyle, Ortadoğu, Rusya ve Orta Asya gibi gıdaya ihtiyaç duyan bölgelere yakındır. Bu pazarların toplam gıda ticareti 200 milyar ABD doları olduğu tahmin edilmektedir (Yeşilada vd. age: 57).GAP sayesinde ortaya çıkacak yüksek tarım ve sanayi potansiyeli bölgedeki gelir düzeyinin 5 kat artıracığı ve bu proje tamamlandıktan sonra Ş.Urfa'da kişi başına düşen gelirin Bursa'da kişi başına düşen gelirin seviyesine ulaşacağı beklenmektedir (Erkan age :42).

GAP internet sayfasında belirtilen aşağıdaki ifadeler de,ağırlık verilen altyapı çalışmalarının ardındaki ekonomik hedefleri ortaya koyması açısından dikkat çekicidir:

Bölge'nin diğer bölgelerle, limanlarla, komşu ülkelerle ve bölge içi illerle erişimini sağlayan, ekonomik ve sosyal gelişimini, ticaretini etkileyen ulaştırma altyapısı her yönüyle - karayolu ağı, havayolu ve demiryolu yatırımlarıyla - iyileştirilmiş ve güçlendirilmiştir. Bölge'de illeri birbirine bağlayan tüm ana yollar bölünmüş yol olarak tamamlanmış, otoyol bağlantısı kurulmuş ve 8 havaalanı ile tüm illerin hava ulaşımı sağlanmıştır. ⁴¹

GAP bölgesinde uluslararası şirketler projenin getirisine ortak olmaya çalışmaktadır. Böylece bölgenin uluslararası sermaye tarafından yağmalanmasının da yolunu açılmaktadır (Aysu age: 151). 1995 'ten sonra birçok ülkenin ve yabancı kuruluşun,GAP ' a teknik ve mali desteği yoğunlaştı. Bunların başlıcaları; Birleşmiş

⁴¹<http://www.gap.gov.tr/gap-ta-son-durum-sayfa-32.html>

Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Avrupa Birliği (AB), Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler Tarım Örgütü (FAO) olarak sıralanabilir.⁴²

GAP 'ın bir benzeri olan bir proje de İran'da uygulamaya konuldu. İran'ın Mugan ovasında makineli tarıma geçiş 1949 'da gerçekleşir. 1960 'lı yıllara doğru suluda tarım projeleri devreye girer. Bu projelerde temel amaç uzun bir döneme yayılmış kalkınma politikalarıyla göçebeleri yerleşik hayata geçirmeyi sağlamaktır. Büyük çaplı sulama projeleri uygulamaya konulduktan sonra, araziler dağıtıldı ve üzerinde yollar, bahçeler, yapılar inşa edildi. Göçebe Şahsevenler böylece yerleşik hayata geçirilerek hükümetin onlar üzerindeki denetimi arttı (Taper age :481-486).

1950'lerde barajlar ve hidroelektrik projesi olarak başlayan GAP bölge tarımının genişlemesi ve ticarileşmesi hedefini de taşır. Kürt milliyetçiliğinin gelişmesiyle devlet bu projeye bölgenin iktisadi ve toplumsal yapısını geliştirmeye yönelik bir kalkınma projesi olarak adlandırmaya yöneldi. (Çarkoğlu ve Eder 'den akt. Pamuk: 69). Devlet GAP'la, Güneydoğu'nun kapitalist ilişkilere daha fazla açılmasını ve kentleşme yoluyla Kürt sorununu zayıflatmaya hedeflemektedir. (Aysu age :151). GAP tamamlandığında toprak insan ilişkisinde köklü dengesizliklerin yaşanacağı ve büyük toprak sahiplerinin lehine bir durumun ortaya çıkacağı ifade edilmektedir. Ayrıca orta kesimlerin "modern tarım sistemlerine" sahip olamayacağı için topraklarını satmaya zorlanacağı ve dolayısıyla toprak mülkiyetinin merkezileşeceği ileri sürülmektedir (Aytar:115).

3.2.Yeni Göç Dalgaları Yaratan Zorla Yerinden Edilen Nüfus ve Kızıltepe

Türkiye'de Kürt nüfusunun yer değiştirmeye zorlanmasının tarihi 1920'lere dayanır. 1925 yılında patlak veren Şeyh Sait isyanından sonra Kürtlerin yerinden edilme süreci sistematik bir şekilde gerçekleşir. Sürgün ve İskanların eşlik ettiği Şark Islahat Planıyla Doğu ve Güneydoğu'nun demografik yapısı, ulus devletin etnik homojenleştirmeye dayalı politikaları esas alınarak değiştirilmeye çalışıldı.⁴³ Ancak

⁴²<http://www.gap.gov.tr/gap-in-uluslararası-boyutu-sayfa-21.html>

⁴³1925 yılında Kürtlerin aleyhinde olarak demografik yapının sürgün ve Türk nüfus iskanları ile değiştirilmesi konusunda bkz. Onaran (2017) . 1916 -1934 yılları arasında Kürtlerin zorunlu Göçe maruz kalması ile ilgili olarak bkz. Üngör (2016) .

biz, tezin bu bölümünde 1984 yılında devlet ile PKK arasında başlayan çatışmalardan sonra ortaya çıkan kitlesel göçün (Yerinden Edilme) Kızıltepe'nin sosyo-mekânsal dokusuna etkisi bağlamında ele alacağız.

Yerinden Edilme kavramı etnik, dini vb. çatışmalardan/iç savaşlardan kaynaklı olarak ülke içinde yerinden olmuş olup ülke içinde kalanların istem dışı göçü için kullanılmaktadır(Ünalın :2006,s.25). Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu tarafından 1998 yılında kabul edilen “ Ülke İçinde yerinden olma konusunda Yol Gösterici İlkeler” BM'nin bu sorunu yaşayan ülkeleri ilgilendiren bir rehber belgesidir (TESEV: 2006). Bu belgenin “Kapsam ve Amaç” kısmında ülke içinde yerinden edilmiş kişiler şöyle tanımlanır: “ *ülke içinde yerinden olmuş kişiler; zorla ya da zorunda kalarak evlerinden veya sürekli yaşamakta oldukları yerlerden, özellikle silahlı çatışmaların, yaygın şiddet hareketlerinin, insan hakları ihlallerinin veya doğal ya da insan kaynaklı felaketlerin sonucunda veya bunların etkilerinden kaçınmak için, uluslararası düzeyde kabul görmüş hiçbir devlet sınırını geçmeksizin kaçan ya da bu yerleri terk eden kişiler ya da kişi gruplarıdır.*⁴⁴”

Türkiye’de Yerinden edilme olgusu Doğu ve Güneydoğu'nun etnik,kültürel, siyasal aidiyetlerinden, devlet ile PKK arasındaki çatışmalardan ve Kürt sorunundan bağımsız değildir (TESEV age: 16). 1990 ‘lı yıllarda Devlet ile PKK arasında çatışmaların şiddetlenmesine paralel olarak köy boşaltmaları da yoğunlaştı. Joost Jongerden (2014 :40-50) 1990’lı yıllarda köylerinden uzaklaştırılan yüz binlerce Kürt ‘ün yeniden iskana tabi tutulduğunu ifade eder. Kürtlerin yeniden iskana tabi tutulma sürecini Lefebvre’in mekânın üçlü sınıflandırması (algılanan, yaşanan ,tasarlanan) kuramıyla açıklayan Jongerden ulus devletin mekân stratejisine dikkat çeker. Buna göre yeni kurulan ulus devlet tanındıktan sonra anlayışını mekâna uygulamak istedi. Böylece dağınık haldeki kırsal alanlarda otoritesini sağlayabilirdi ve nüfusun ulusal bir halka dönüştürmek mümkün olacaktı.

⁴⁴ bkz. Birleşmiş Milletler Ülke İçinde Yerinden Olma Konusunda Yol Gösterici İlkeler”, Brookings Enstitüsü ,Yerinden Olma Projesi,Çev. Kerem Altıparmak İmaj Yayınevi ,Ankara 2005” bu çeviriye 28.02.2018 tarihinde https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/07/GP_Turkish.pdf adresinden ulaşıldı .

TBMM Araştırma Komisyonunun (1998:11) Olağan Üstü Hal Bölge Valiliği (OHAL) verilerine dayanarak bu dönemde OHAL Bölgesi olan Diyarbakır, Hakkari, Siirt, Sımak, Tunceli, Van ile mücavir alanı kapsayan Batman, Bingöl, Bitlis, Mardin, Muş illerinde, kasım 1997'de dönüş yapılanlar hariç, 820 Köy ve 2.345 mezranın boşaltıldığı ve köylerden göç edenlerin sayısı ise 378.335 olduğu aktarılmaktadır. Resmi verilere göre OHAL ve mücavir alan dışındaki illerden ise 85 köy ve 178 mezra boşaltılmış. Böylece boşaltılan toplam köy sayısı 905, toplam mezra sayısı 2923, toplam yerleşim birimleri sayısı ise 3428 'dir.Söz konusu raporda Tunceli Milletvekili Orhan Veli Yıldırım'ın boşaltılan köy ve mezra sayısının resmi istatistiklerde yanlış verildiğine dair ifadelerine de yer verilmektedir :

“ Boşalan köy sayısında resmi istatistiklere göre verilen bilgiler yanlıştır. Şimdi, mesela merkezde bu Baylık Köyü benim kendi köyümdür, şu anda boştur...Dolu görünüyor. Oysa boştur. Çemçeli yine merkeze bağlı dolu geçiyor, o da boş. Yeşilkaya Belediye Başkanımızın yakın bir köyüdür, dolu geçiyor, boş. Yine Çemişgezek Ulukale Köyü dolu geçiyor, tamamen boş. Hatta, buraya devlet iskan yoluyla köy yerini değiştirmek üzere istimlak edecek yer tahsis etmiştir. Yine Mazgirt İlçemizin İbimahmut Köyü var, dolu görünüyor, halihazırda boş. Emin olduğum köyleri ben burada söylüyorum ” (TBMM ,1998:11).

Aynı raporda boşaltılan yerleşim yerleri ile yerinden edilen nüfus miktarının illere göre dağılımı, OHAL valiliğinden alınmış olan tabloda aktarılmaktadır .

İLLER	GÖÇ EDEN				GERİ DÖNEN				GERİ DÖNÜŞÜ UYGUN GÖRÜLEN				GERİ DÖNMELİK İÇİN MÜRACAAT EDEN			
	KÖY	MEZRA	HANE	NÜFUS	KÖY	MEZRA	HANE	NÜFUS	KÖY	MEZRA	HANE	NÜFUS	KÖY	MEZRA	HANE	NÜFUS
D.BAKIR	90	225	7.745	50.371	7	9	323	18.20	2	0	55	449	24	59	1.895	10.505
O HAKKARİ	42	145	5.026	41.761	7	2	303	2.720	2	0	126	972	3	1	331	4.526
H SİİRT	81	109	4.908	31.848	3	1	136	782	25	1	0	0	27	2	995	6.006
A ŞIRNAK	105	225	9.734	71.874	5	1	198	1.016	10	3	591	3.990	10	3	633	4.365
L TUNCELİ	183	823	8.439	41.939	10	2	213	714	32	29	600	2.726	27	25	496	3.111
VAN	16	87	1.756	13.573	2	3	118	826	2	3	118	826	4	40	820	5.740
M TOPLAM	517	1614	37.608	251.366	34	18	1291	6.096	73	36	1490	8.963	95	130	5.170	34.253
Ü BATMAN	32	110	2.456	18.409	4	0	123	714	5	10	327	2.186	1	3	139	804
C BİNGÖL	41	288	3.702	24.944	6	18	280	2.442	6	15	274	1.904	2	2	69	571
A BİTLİS	88	125	4.379	30.411	21	14	790	4.636	9	14	573	3.465	11	14	422	2.161
V MARDİN	129	134	8.008	52.826	8	7	446	3.447	0	0	0	0	23	17	902	6.191
İ MUŞ	13	74	1.161	9.370	5	13	856	5.658	8	24	296	2.673	8	61	355	3.712
R TOPLAM	303	731	19.706	126.969	44	52	2495	16.897	28	63	1470	10.228	45	97	1887	13.439
EN. TOPLAM	820	2.345	57.314	378.335	78	70	3.786	22.993	101	99	2.960	19.191	140	227	7.057	47.692

Tablo 3.5 : OHAL Bölge Valiliği Verilerilerine Göre Boşaltılan Köy ve Mezralar

Kaynak, OHAL Bölge Valiliği 1997 (akt. TBMM, 1998:12)

Tabloda mücavir alanda yer alan Mardin ‘de 1997 yılına kadar 129 köy ve 134 mezradan olmak üzere 52.826 kişi yerinden edilmiş, 8008 hane boşaltılmış. 8 köye ve 7 mezraya dönüş yapılmış. Bu köy ve mezralarda toplam hane sayısı 446 ve nüfus miktarı 3.447 olarak verilmiş. Mardin’de köye dönmek için devletin OHAL valiliğine başvuru yapan 23 köy ve 17 mezranın hiçbirinin talebi uygun görülmemiş. 9002 haneden oluşan bu köy ve mezraların toplam nüfusu 6.191 olarak verilmiş.

Köy boşaltma ve yerinden edilenlerle ilgili olarak Doğu ve Güneydoğu Bölgelerinde insan hakları alanında faaliyet gösteren STÖ ‘lerin verdiği rakamlar bunların çok üstündedir. İHD 1990 ‘dan 1999 yılına kadar 3700 yerleşim alanının boşaltıldığını ve bu yerleşim yerlerinden üç milyondan fazla insanın kendi iradeleri ve denetimleri dışında göç etmek zorunda kaldığını aktarır.⁴⁵

Devlet Planlama Teşkilatı’nın (DPT) talebiyle Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü’nün 2005 yılında, yerinden edilen nüfusla ilgili Türkiye çapında

⁴⁵<http://www.ihd.org.tr/ke-d-ere/>

yaklaşık 5.000 hane halkı ve 7.300 civarında kişiyle bir anket çalışması yaptı.2006’da bu çalışmanın sonuçları açıklandı; Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması’na göre (TGYONA), “güvenlik nedeniyle” kırsal ve kentsel bölgelerden göç edenlerin sayısı 950.000 ile 1.200.000 arasında olduğu ifade edilmektedir (akt Yüksek, Ayata :51) .

İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin (Human Rights Watch - HRW) 2002 yılında yayımladığı "Göç Ettirilmiş Ve Yüzü sütü Bırakılmış- Türkiye'nin başarısız köye dönüş programı" başlıklı raporunda da 1984 -1999 yılları arasında yaşanan ‘‘Yerinden Edilme ‘’ sorununa odaklanmaktadır. Raporda (2002:15) 1994 yılına kadar çoğunluğu Güneydoğu illerinde olmak üzere 3000’den fazla köyün yakıldığı ve çeyrek milyon insanın evsiz bırakıldığı aktarılmaktadır. Dolayısıyla boşaltılan yerleşim yeri sayısı ve yerinden edilen nüfusun miktarı kurumdan kuruma farklı aktarılmaktadır; ancak bütün bu raporlarda yerinden edilme süreciyle yaşanan kitlesel göçün toplumsal yapıya ve göç edilen kentlere etkisi bakımından benzer tespitler yapılmaktadır.

3.2.1. Kızıltepe’nin Politik Kimlik Kazanması ve Kızıltepe’ye Yığılan Göçmenlerin Proleterleşmesi

Zorunlu göç sonrasında kente yerleşenler işsizlik, yoksulluk, çocuk emeği istismarı ,aile içi şiddet gibi sorunlar yaşamalarının yanı sıra, bu süreçte göç mağdurlarının aile yapısında ataerkil güç dengeleri de sarsıldı (Yüksek : 2006:156-157). Zorunlu göçün ardından kentlere yerleşenlerin aile yapısı zaman içinde değişmeye başladı. Göç neticesinde özellikle kadınların toplumsal konumda önemli değişimler yaşandı. Göçün ilk dönemlerinde eve kapanan kadınlar zaman içinde aile bütçesine katkı sağlamak için çalışmak zorunda kaldı. Çalışma, göçün travmatik etkisiyle içe kapanan kadınların dışarıyla temasında, dolayısıyla sosyalleşmesinde önemli etkisi oldu. Kadınların sosyalleşmesinde diğer önemli faktörler eğitim ve siyaset oldu. Kadınların özellikle Kürt siyasi parti ve dernekleriyle ilişkilienmeleri, onların aile içinde kendilerini güçlü hissetmelerinde etkisi oldu (Çağlayan vd. : 110-115).

1990'lı dönemlerde kurulan Kürt siyasal partiler, kente göç eden Kürt nüfusunun bir araya geldiği bir dayanışma ağı işlevi gördü. 1987 yılında SHP çatısı altında meclise giren Kürtler, Paris Kürt Enstitüsü'nün 'Kürtler : İnsan Hakları ve Kültürel Kimlik' adlı konferansına katılmalarının ardından 1989 yılında SHP'den ihraç edildiler.⁴⁶ Bu ihraçlardan sonra Doğu ve Güneydoğu'nun 11 il örgütü SHP'den ayrıldıklarını duyurdu. 1990 yılında HEP (Halkın Emek Partisi) kurulduktan sonra Kürtler HEP'İ sahiplendi. "Türkiye Partisi" olma hedefiyle yola çıkan hep Kürt oylarının adresi oldu (Demir : 99). Bu süreç Kürt kadınlarının siyasette bir özne olarak ön plana çıkmaya başladığı bir dönemin başlangıcıydı ve gün geçtikçe de Kürt siyasal hareketinde kadınların rolü artmaya başladı. Toplum ve Kuram Dergisinin (2010:137) BDP (Barış ve Demokrasi Partisi) eski milletvekili Emine Ayna ile "Emine Ayna ile 1990'lardan Günümüze Kürt Kadın Hareketi " başlıklı yaptığı röportajda Kadınların siyasal özneler olarak öne çıktıkları döneme dair Emine Ayna'dan şu bilgileri aktarır:

" 1991-1992 yıllarında kadın özgürlük mücadelesi şekillenmeye başladı. Onun öncesi henüz tartışma sürecidir aslında. ' kadın nasıl aktifleşmeli? ', ' kadın siyasette nasıl aktif kılınmalı ?', gibi tartışmaların yaşandığı yıllardır. O yıllarda örneğin Yurtsever Kadınlar Birliği diye bir birlik oluşturuldu. Dört aylık bir ömrü vardır bu birlik çalışmasının . Çok uzun değildir. Ama Yurtsever Kadınlar Birliği'nin Adana ayağı oluşturulmuştu o yıllarda. Bu Adana'da yapılan faaliyetler ayağında üniversite öğrencisi olarak çalışmalara yardımcı olmak adına bir şeyler yapmaya çalışıyordum. Yaptığımız çok ufak tefek işlerdi. Siyasal çalışmalardan ziyade örgütünü kurma çabasıydı. Neydi bu çalışmalar diye soracak olursanız :bir yandan kermesler yaparak birliğin maddi alt yapısını oluşturmak ve kadına daha kolay ulaşmak, bir yandan mahallelerde dolaşıp halk toplantıları yaparak kadınlarla bir araya gelip kadın sorununu tartışmaktı mahallelerde. Aynı zamanda sağlık emekçileri ile yada eğitim emekçileri ile bir araya geliyorduk . Okuma

⁴⁶SHP içinde 3 hizip vardı :Erdal İnönü grubu ,Deniz Baykal grubu ve Kürtlerin ,solcuların yer aldığı Aydın Güven Gürkan grubu. SHP içindeki ihraçlar üçüncü grubu tasfiye etmeye yönelik gerçekleştiği ifade edilir . Ayrıntılı bilgi için bkz. (Demir:2005).

yazma bilmeyen kadınlara okuma yazma öğretmek ya da sağlık sorunu yaşayan kadınlara sağlık emekçileri aracılığıyla mahalle mahalle dolaşarak kadınlara sağlık sorunları üzerine konuşmalar yapıyorduk. Ev içinde sorunları nasıl alt edebileceğini ya da engellenebileceğini anlatmakla meşguldük... Yani ziyadesiyle sosyal yaşamla ilgili şeyler yapıyorduk dört ay gibi çok kısa bir süre devam etti çalışmalar ve kapatıldı. Birlik başında, dernekleşti ama dernek haline gelir gelmez de kapatıldı. (140).

HEP kapandı ardından da DEP kapandı o süreç içerisinde HADEP kuruldu. HADEP'in kurulduğu dönemde HADEP'e geçtim . HADEP'te yine o zaman kadın kolları yasal değildi ama kadın komisyonu adı altında bir kadın çalışması oluşturmaya çalıştık . Bir yandan kadın dergisi çıkardık. İsmi ni yanlış hatırlamayayım Özgür Kadın Dergisi'ydi sanırım. Buydu ilk çıkarılan dergi .Kadın komisyonu olarak her hafta istisnasız ama haftada üç gün boyunca en az üç gün - bu bazen dört olurdu bazen beş olurdu ,bazen her gün olurdu - mahalle toplantımız vardı ve biz haftada üç gün alıyorduk elimize dergilerimizi kadın komisyon üyeleri olarak ,hem o dergileri satıyorduk hem de oturuyorduk o dergiden sayfaları okuyorduk. Adana'nın Dağlıoğlu Mahallesi'ndeki kadınlarla okuma yaptıktan sonra oturup okuduklarımızı tartışıyorduk. Böyle bir kadın örgütlenme çalışması yürütüyorduk 141.

Özgür Kadın gibi dergilerle tartışmalar daha da hız kazandı. Artık sorun kadın-erkek eşitliği bağlamından taşdı. Sorun bundan çıktı ve şuraya doğru gitmeye başladı: 'İlk ezilen, sömürülen kadındır, bir toplumdaki eşitsizliğin başladığı nokta toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin başladığı noktadır. Orada artık ürün başlamıştır. Orada iktidarlaşma başlamıştır, o noktadan sonra sınıflar oluşmuştur. Bu noktadan sonra, hem sınıf hem de ulusal sömürüye geçiş yaşanmıştır. Ve ne zaman ki cins sömürüsü biter o zaman ulusal sömürü de sınıfsal sömürü de ortadan kalkar'. (142)

Göç edenler üzerinde benzer travmatik etkilere yol açan yerinden edilme süreci, farklı yerlerden gelen göç mağdurları arasında duygudaşlığın gelişmesinde de etkili

oldu. Bu süreç aynı zaman da, daha önce dağınık kırsal yerleşim yerlerinde ikamet eden ve benzer hikayeleri olan göçmenlerin, kalabalık topluluklar şeklinde aynı mekânda bir araya gelmesiyle sonuçlandı. Dolayısıyla bu durum zorunlu göç mağdurlarının yığıldığı kentselmekânların politikleşmesinde kolaylaştırıcı işlev gördü. 1990 'lı yılların başlarına kadar Kürt milliyetçi bilincinin Kızıltepe ilçe merkezinde ve kırsalında aşiretçi yapı karşısında zayıf olduğu söylenebilir. 1990 'lı yılların sonlarına kadar Kızıltepe 'de belediye seçimlerinde hâkim olan bölgedeki aşiretlilerin gücü, zorla yerinden edilen göçmenlerin politikleşmesiyle 1999'da kırılır. Bu dönem öncesinde gerek yerel seçimlerde gerek genel seçimlerde aşiretlerin hâkim etkisi söz konusuydu. Dolayısıyla belediye başkanları, encümenler ve milletvekilleri çoğunlukla aşiretin ileri gelenleriydi. Kürt milliyetçi bilincinin Kızıltepe'ye yığılan zorunlu göç mağdurları arasında yükseldiği bu dönemde, göçmenler Kürt siyasal partileriyle yoğun ilişkilerin içine girdi. Böylece Kızıltepe tarihinde ilk kez HADEP'ten (Halkın Demokrasi Partisi) bir kadın belediye başkanı (Cihan Sincar) 1999 yılında seçildi. Bu dönemden itibaren yapılan bütün belediye seçimlerinde Kürtlerin siyasal taleplerini programlarına alan HADEP ve devamı niteliğindeki diğer partilerin desteklediği adaylar kazandı. Böylece zorunlu göçle yerinden edilen Kürtler, destekledikleri partiler üzerinden politik pozisyonlarını yansıtmış oluyorlardı .

1980'li yılların sonu ve 1990'lı yıllar boyunca sürekli artan siyasal şiddete paralel olarak Kürt siyasal hareketlenmesi de arttı. Bu dönemin kitlesel hareketleri, diğer dönemlerin kitlesel hareketlerinden ‘*’ şiddetli, sürekli ve organize*’ olması yönleriyle ayrılmaktadır. Bu dönemde devlet baskısı ve köy boşaltmaları sonucu yerinden edilen Kürtlerin bölgedeki şehirlere göç etmesiyle şehirler de Kürt mücadelesinin mekânları haline geldi. Ayrıca PKK 1990 yılında yaptığı 4.kongresinde, şehirlerde kitlesel eylem yapma kararı aldı (Güneş: 68 -69) . 1990'lı yıllar Kızıltepe 'de politik taleplerle protestoların, kepenk kapatma eylemlerinin yoğunlaştığı bir dönemdir. Devlet ile PKK arasında yaşanan çatışmalarda yaşamını yitiren PKK mensuplarının cenazeleri Kızıltepe'ye getirildiğinde ilçe kitlesel protestolara sahne oluyordu. Böylece kırdan zorla yerinden edilen göç mağdurları ile devlet şehirde tekrar karşı karşıya geldi. Bu süreçte aynı zamanda çatışmalarda

ölen PKK mensuplarının ilçe merkezindeki mezarlıklara gömülmesiyle, toplumsal hafızada mezarlıklar politik bir imgeleme dönüştü. Bu mezarlıkların bayram günleri veya bazı kutsal görülen günlerde kitlesel bir şekilde ziyaret edilmesi politik imgelemi daha da güçlendirdi.

Bu dönem faili meçhul cinayetlerin de yoğunlaştığı bir dönemdir. Tüm Türkiye’de binlerce kişinin ‘‘ faili meçhul’’ cinayete kurban gittiği bu dönemde Kızıltepe’de de onlarca faili meçhul cinayet işlendi. 1993- 1996 yıllarında Kızıltepe’de yaşanan faili meçhul cinayetlerin JİTEM’e bağlı ‘‘Bıçak Timi ‘‘ tarafından yapıldığı tanıkların ifadesiyle aktarılır.⁴⁷

İnsanların kitle halinde göç etmeye zorlanması neticesinde sorunların köylerden kentlere taşınmasına ve yeni sorunların ortaya çıkmasına neden oldu .(TESEV,2006:16). İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin raporunda(2002: 21-23),‘‘Kentlerde Yoksulluk ve Yığılma ‘‘ başlığı altında kitlesel göçle kentlere akın eden Kürt nüfusun yoksulluk ve işsizlik içinde asgari yaşam standartlarına sahip olmayan,gecekondu, baraka, çadır, gibi sağlıklı konutlarda yaşamak zorunda kaldığını aktarılır. Hijyen bakımından kötü durumda olan bu meskenlerde yığılan köylüler sık sık hastalandıkları; ancak tedavi parası bulamadıkları ifade edilir.

Yerleşim yerleri boşaltılan ‘‘zorunlu göç’’ mağdurları göç ettikleri kentlerde emek piyasasına dahil oldular. Doğu ve Güneydoğu bölgelerinin işgücü piyasasına eklemlenmesi 1980'lerde yavaşken 1990'larda gittikçe hızlanan bir özellik kazandı. Bunun nedeni devlet ile PKK arasında yaşanan çatışmalardır (Keyder,2013:147). Dolayısıyla büyük kentlere doğru yaşanan bu göç dalgası. ‘‘nöbetleşe yoksulluk⁴⁸’’ sisteminin sorunsuz yürümesini sağlamıştır. Kente tutunmaya çalışan en yoksul grupları oluşturan bu kesimler emek piyasasına ucuz işgücü sağlamıştır. (Işık ve Pınarcıoğlu age : 172-174). Keyder(2013:143-145) Türkiye’de bölgesel gelişme çizgilerinden yola çıkarak üç farklı proleterleşme modelini ileri sürer. Bunlardan ilki

⁴⁷ Bkz. <http://hakikatadaletahafiza.org/kiziltepe-davasinin-kayıplari-failleri-dava-sureci-ve-izin-sorunu/>

⁴⁸1980 sonrasında kent yoksullarının, göç dalgasına katılan grupların ,kendi aralarında kurdukları ilişkiler ağı olarak tanımlanan nöbetleşe yoksulluk için bkz .Işık ve Pınarcıoğlu (2005)

1980'lere kadar süren ve kırla bağı kopmadığı kentleşme ile nitelenen kayıt dışı yollarla kısmi proleterleşme modelidir. Bu modele göre,kente göç edenler kentsel alanda toprak işgal ederek konut ihtiyaçlarını gidermelerinin yanı sıra gayrimenkul geliri de elde edebildi. İkincisi ise küreselleşme döneminde kıyı bölgelerinde toprağın metalaşması ile tarım dışı gelirin önem kazanmasıyla Ortaya çıkan geçici süreli proleterleşmedir. Üçüncü proleterleşme modeli ise zorla mülksüzleştir-meye dayalı kısmi proleterleşmedir. Bu proleterleşme modeli devlet tarafından 1980'lerden sonra Kürt nüfusunun zor yoluyla yerinden edilerek kitlesel göçe maruz bırakılmasıyla alakalıdır. Topraksız ve köysüz bırakılan Kürt göçmenler geldikleri şehirlerin merkezinden uzak ve bakımsız mahallelerinde para ekonomisine bağımlı şekilde yaşamak zorunda kaldılar. Kırdan tamamıyla kopmuş bu göçmenlerin, şehirlerdeki iş imkanlarının yetersizliği nedeniyle yaşamlarını devam ettirebilmek için sosyal yardımlara veya başka yerlerde tarımsal faaliyetlerde geçici işçilere umut bağladıkları ifade edilir.

Kızıltepe'de 1990'lı yıllarda sulu tarıma geçişle birlikte pamuğun ekim alanı da genişledi.Bu dönemde pamuğun toplanmasında insan emeğine yoğun olarak ihtiyaç duyulmaktaydı. Kızıltepe'nin yoksul mahallelerine yığılan göç mağdurları düşük ücretle ve güvencesiz bir şekilde pamuk tarlalarında mevsimlik işçi olarak çalışmaya başladı. Çapalama ve pamuk toplama işlerinde 1-3 ay çalışan işçilerin geneli kadındı. Ayrıca tarımsal artık artışıyla beraber Kızıltepe'de tahıl piyasası güçlendi. Tahılın kırdan Kızıltepe'deki pazarlara taşınmasında ve pazardan da piyasaya sürülmesinde işçi emeğine ihtiyaç vardı. Dolayısıyla Kızıltepe buğday pazarında hamallık gibi emek yoğun işler de yoksul mahallelerinden gelenlerce yapıldı. 2000'li yılların ilk yarısına kadar Kızıltepe'nin İpek, Sanayi, Bahçelievler, Atatürk (Briket mahallesi) gibi yoksul mahalleleri kırsala işçi sağladı. Bu dönemden sonra tarım teknolojisinin gelişmesiyle paralel olarak tarlada insan emeğinin payı da azaldı.

“ 1990 'lı yıllarda pamuk ekmeye başladık. Kızıltepe'nin Bahçelievler, İpek,Briket (Atatürk Mahallesi) Sanayi mahallesi gibi fakirlerin olduğu mahallelerden gelen işçiler pamuk tarlalarında çalışırdı. Zenginlerin yaşadığı Tepebaşı, hastane caddesinin bulunduğu mahalleler gibi mahallelerde işçi yoktu.Tarlada çalışanların

çoğu kadındı,bunların başında bir işçibaşı olurdu, işçibaşı genellikle erkekti.Bunlar çapalama, zararlı otları ayıklama ve pamuk toplama gibi işler yaparlardı. Erkekler hem köylerde hem de buğday pazarında hamallık da yapardı. Şimdi birçok işi makine yapıyor, örneğin artık pamuk bile makinayla toplanıyor. Gerçi hâlâ Kızıltepe'den gelen işçiler var. Makinaların giremediği taşlık tarlalarda bu işçiler çalışıyor . Yevmiyeleri günlük 45 TL 'dir. Her bir işçi için de işçibaşına 5 TL verilmektedir. Şu an işçilerin çoğu Suriyelidir. Suriyeliler daha ucuza çalışmaktadır. Yerli işçiler 40-45 TL 'ye çalışırken Suriyeliler 20-25 TL 'ye çalışıyor⁴⁹(İbrahim Koçhan ,61) . ‘‘

Bu mahallelerden işçiler mevsimlik işçi olarak Karadeniz bölgesine fındık toplamak için de gittikleri bilinmektedir. Zorunlu göçle gelenlerin emek piyasasında dahil oldukları bir diğer alan ise mahallelerde bulunan ve mahalleye ismini veren briket üretim yerleridir.

‘‘ Brikethanede çalışan işçilerin tamamı mahalledendi . Mahallemizin yarısının geçimi brikethaneler sayesindeydi. 2008 'de bütün brikethaneler taşındı . Bazılarının yerine ev inşa edildi. Bazıların da ise briket satılıyor, üretim yapılmıyor. Bu mahallede çalışanların geneli işçidir. Kol emeğiyle çalışan insanlardır. Mevsimlik işçi çok, Karatenize fındık toplamaya giderler. Aileler kalabalıktır (Halil Gökçen). ‘‘

Bu dönemde zorunlu göçle gelenlerin bir kısmı ise küçük çaplı ticari faaliyetlerde bulundu. Bunların bakkal, tatlıcı dükkanı, tamircilik, toptancılık, pazarcılık gibi işlerle de meşgul olmaya başladı. 2000 'li yıllarda bu kesimin içinden tüccar, müteahhit, öğretmen, eczacı, doktor,avukat gibi mesleklerden bir tabakanın oluştuğunu vurgulamak gerekir.

⁴⁹2011'de Suriye'de yaşanan iç savaş sonrasında Kızıltepe'ye yeni bir göç dalgası başladı . Savaştan kaçan Suriyeliler kentin yoksul mahallelerinde öbekleşti.Yeni göçmenler emek piyasasında tutunabilmek için daha düşük ücretle çalışmak zorunda kaldılar . Böylece emek piyasasında,1990'lı yıllarda Kızıltepe'ye zorunlu göçle gelenlerin yerine geçmiş oldular. Bu durum tezin konusun dışında olduğu için ayrı bir çalışmayla analiz edilmesi gerekir.

3.2.2. Göçlere Bağlı Olarak Artan Nüfus ve Kentsel Sorunlar

Yerleşim yerlerinin boşaltılmasının ardından yerlerinden edilen kişilerin yığıldığı kentlerin nüfusu da dengesiz bir şekilde arttı. 1990'da 380.000 nüfusu olan Diyarbakır, 2000 Genel Nüfus sayımına göre bu miktar 800.000'i aştı. Bu göçlerin ardından yeni mahalleler oluştu. Bu göç nedeniyle, izinden yoksun gecekonduların inşası üzerinden rant ekonomisini yaratıldı. Aynı şekilde şehrin alt yapısının hızlı göçü karşılamaktan uzak olması nedeniyle eğitim, temizlik, sağlık hizmetleri gibi bir çok kentsel hizmette ciddi sorunlar yaşandı. Özellikle tifo, kolera gibi bulaşıcı hastalıklardan dolayı bebek ve çocuk ölümleri 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren, temiz olmayan içme suyu, kötü barınma, yoksulluk ve yetersiz kanalizasyon sistemleri gibi faktörlere de bağlı olarak kamu sağlığı felaketini doğurdu (Ayata ve Yüksekler age: 53). Diyarbakır'ın yaşadığı sürecin benzeri Kızıltepe'de de yaşandı.

Kızıltepe'nin mevcut mekânsal dokusunun şekillendiği yıllara dair "Kızıltepe Belediyesi 2005 Çalışma ve Faaliyet Raporu", önemli verileri aktarır ; Kızıltepe'nin ilk kanalizasyon Projesi 1970'lerde projelendirilmiş ve 1975 yılında uygulanmaya başlanmıştır. Kızıltepe'de 1970 yılında Yapılan kanalizasyon şebekesi 30.000 kişilik bir nüfusa yetecek şekilde tasarlanmıştı. 2005 yılına kadar Kızıltepe'nin sadece 3 / 5' inde kanalizasyon şebekesi mevcuttu, geriye kalan 2/5 'lik kısım ise fosseptik çukuru kullanılmaktaydı. Dolayısıyla zorunlu göçle kente yığılanlarla beraber nüfusun 113 bini bulunduğu Kızıltepe'de kentsel hizmetler yetersiz kalarak halk sağlığını tehdit eden bir boyuta ulaştı. Kızıltepe'nin son revize imar planı 1983'te tamamlanmış bu imar planının iller Bankası'nın kontrolünde onaylanması ise 5 yılı buldu. 1990 -1999 yıllarında bu imar planı yüzden(100) fazla defa değiştirilerek bütünlüğü bozuldu. İmar planının onaylandığı 1988 yılında, Kızıltepe'nin nüfusu 49.000 iken, bu miktar 1998'de 112.800 'ü buldu. Buna ek olarak imar adalarının parsellenmemiş olması, hisseli satışlara dönemin belediyelerinin kayıtsız kalması ve denetimsizlik nedeniyle gecekondular ve teneke mahallelerin ortaya çıkmasında etkisi oldu. 1990 yılında Kızıltepe'ye yönelen yoğun göçler plansız ve çarpık mahallelerin ortaya çıkmasında

etkisi oldu. Dolayısıyla mevcut imar planının bu mahallelerde uygulanması da mümkün olmadı.

Geç kapitalistleşen ülkelerde 1960 'lı ve 1970' li yıllarda hızlanan kentleşme süreci Batı kentlerinden farklı mekânsal ayrışma örüntüleri sergiler. Bu durum tarım toplumundan sanayi toplumuna dönüşmede geciken ülkelerin kentlerinde ortaya çıkan geçiş dönemi *ara forumları* olarak tanımlanır(Kıray' dan akt. Kurtuluş,2003 : 83- 84). Bu kentlerde temel mekânsal ayrışma, kentin düzenli -yasal yerleşim alanlarıyla kentin eski ve yeni üretim faaliyetlerinin etrafında kümelenen ve zamanla mahalle niteliği kazanan gecekondu alanları arasındadır;ancak bu ayrışma 1980'lerin başlarına kadar nitelik ve mekânsal mesafeler bakımından derin ve dışlayıcı bir mekânsal ayrışmayı ortaya çıkaramamıştır. Düzenli- yasal konut alanlarının gecekonduyla sarılı olması, aynı caddenin alt ve üst yanında zengin konutları ile yoksul gecekonduların karşılıklı yerleşmesi, çok katlı apartmanların dibinde küçük teneke evlerin varlığı üçüncü dünya kentlerine has bir özelliktir. Sınıfsal, dinsel ve etnik kimlikleri belli ölçülerde içinde barındıran bu yerleşme örüntüsü yeni bir kentsel kimliği ortaya çıkarmaktadır. Varoş kimliği olarak tanımlanan kentsel mekândaki bu kimlik,1960'larda ve 1970'lerde Türkiye gibi geç kapitalistleşme ülkelerde ortaya çıktı. 1980'lerle beraber toplumsal eşitsizliklerin mekândaki ayrışmayı belirginleştirmesiyle gecekondu kimliği yerini varoş kimliğine bıraktı.Bu kimlik karşısındaki kentli kimlik ise görece planlı ve düzenli konut alanlarında oturan düzenli iş ve barınma güvencesi olan orta sınıf kimliğidir. Bu kimlik 1980'lere kadar geç kapitalistleşmiş ülkelerde mekânsal olarak ayrılmış alt kentleri oluşturmamıştır (Kurtuluş,2003: 84). Kızıltepe için tam olarak varoş tespiti yapılmazsa da varoşa benzer bir mekânsal örüntünün ortaya çıktığı söylenebilir. Zorunlu göçle Kızıltepe'ye yığılan göçmenler yerleştikleri kentsel arazide geldikleri köylerin mekânsal örüntülerine benzer konutlar inşa ettiler.⁵⁰Altyapının olmadığı ve

⁵⁰Yoksulların yığıldığı bütün mahallelerde ekmek pişirmek için yapılmış tandırlara rastlamak mümkün .Kadınlar tarafından yapılan bu tandırların üstü ve etrafı herhangi bir yapıyla kapatılmadığından dolayı tandırlar ,rüzgar ,sıcaklık ve yağış gibi iklim koşullarına karşı korumasızdı.Bu nedenle Kızıltepe Belediyesi 2015 yılında "Tandır Evi" projesiyle Atatürk, Turgut Özal, Yeni Mahalle 'de tandırlar yapmaya başladı . İlçedeki tandır Fotoğrafları için bkz: EK 3, "Tandır Evi" hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. :<http://www.kiziltepeekspres.com/haber/2421/belediyenin-tandir-evi-calismalari-suruyor.html>

plansız olan bu mahallelerin inşa sürecinde belediyenin kayıtsız kaldığı ve göçle birlikte kentsel arazide oluşan ranttan muhtarların pay kapıldığı anlaşılmaktadır.

'' Kızıltepe ' ye 1985-1986 'da geldik. Briketmahallesinde oturuyorum.Resmiyette adı Atatürk mahallesidir. Daha önce burda brikethaneler vardı, bu nedenle bu ismi almıştır. Oturduğumuz ev bizindir. Babam evimizi emeğiyle tek başına briketlerden yaptı, biz evimizi satın almadık. Daha önce satın alma yoktu. Daha önce muhtar vardı,tapudan arsaların parsellerini çıkarıp kişinin durumuna göre 150 m2, 200m2 satardı.

Mahalle kol emeğiyle inşa edildi. Doğrusu mecburiyetten buraya geldiler, köyler boşaltıldığından buraya yerleştiler. Böyle köy inşa eder gibi mahalleyi inşa ettiler. İlk geldiklerinde su yoktu, brikethanelerden tenekelerle su çekiyorlardı. Sonra aileler belediyeden destek istedi, belediye imkanlarının kısıtlı olduğunu söyledi. Mahallelilere 'siz kazı işlerini yapın, biz size boruları veririz' dedi. Bunun üzerine kol emeğiyle toprak kazılarak borular döşendi. Kanalizasyon yoktu. Tuvalet için çukur kazılırdı (Halil Gökçen , 33). ''

Zorunlu göçlerin yöneldiği Kızıltepe'nin nüfusu 15 yıl gibi kısa bir sürede hızlı bir şekilde arttı. 1985 yılında Kızıltepe'nin nüfusu 40.852 kişi iken 2000 yılında bu miktar 113.143 kişiye çıktı. Aynı dönemlerde Türkiye'de ise bu miktar 50 .664. 458 kişiden 67 .803 .927 çıktı. 1985' ten 2000 yılına kadar Kızıltepe nüfusu % 276,95 artarken Türkiye'de ise % 133,82 artmış. 15 yıllık süre içinde Kızıltepe'nin nüfusu Türkiye'nin nüfusundan % 143,13 daha fazla artmış. Turgut Özal, Ersoylu, Cumhuriyet, Sanayi, Bahçelievler gibi mahalleler bu dönemde şekillendi. Altyapının yetersiz olduğu bu dönemde belediyenin asli hizmetlerini, göç mağdurları üstlenerek mahallelerinde altyapıyı inşa etmeye çalıştılar.

Bu dönemin diğer bir gelişmesi ise 1991 yılında Kızıltepe Devlet Hastanesinin kurulmasından sonra, hastane caddesindeki arsaların üzerinde 4-6 kat arasında

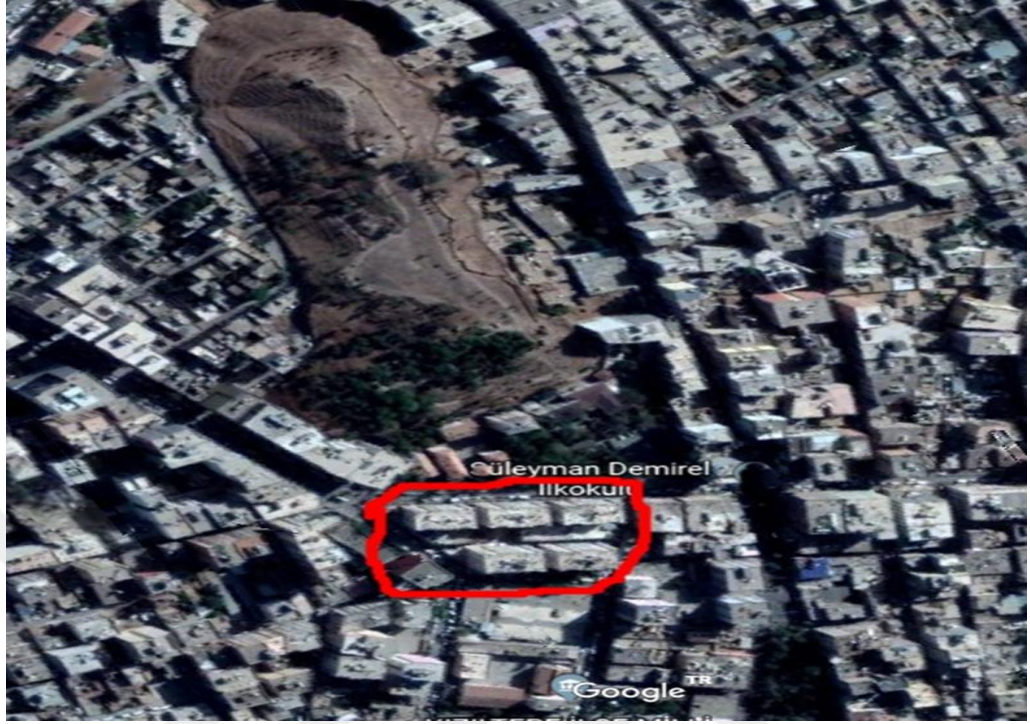
değişen yükseklikte binaların inşa edilmesidir. Tezin ikinci bölümünde (bkz:yuk.) ifade edildiği gibi bu arsaların sahibi çoğunlukla kırdaki büyük miktarda tarımsal artığı kontrol eden ağa, mağûl ve zengin tabakadan kesimlerdi. Kırdaki 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren sulu tarıma geçişle beraber tarımsal artık artışı gerçekleşti. Kırdaki pamuk, mısır gibi tahıllara göre yüksek fiyatlı sanayi ürünleri, ürün deseninde önemli yer tutmaya başladı. Böylece kırdaki sermaye birikti. Tarımsal artık üzerinde biriken bu sermayeyle hastane caddesindeki arsaların üzerinde apartmanlar inşa edildi. Bu cadde üzerinde yükselen apartmanlarla aynı mahallede bulunan ve bir dereceyle hastane tarafından ayrılan araziye konut dokusu tam bir tezatlık içindedir. Zorunlu göç mağdurlarının öbekleştiği bu mahalle (Mehella Bilalîyan)⁵¹ altyapısının olmadığı, plansız, çıkmaz sokakların yoğun olduğu bir işçi mahallesidir. Bu mahallede evler genellikle tek ve iki katlıdır; 2010'lu yıllarla beraber bu mahallenin küçük bir kısmında yapsatçılık sürecinin başlamasıyla 4- 7 kat arasında değişen apartmanların yükseldiğini belirtmek gerekir .

3.3. Kentleşme ve Konut Politikaları, İlk toplu Konut Örnekleri ve Özmen Sitesi

Kızıltepe 'nin konut dokusunda önemli dönüşümler ilk kez 1980'li yılların ikinci yarısında gerçekleşti. 1986 öncesinde ilçe merkezinde devletin bazı kurumlarına ait yapılar haricinde hiçbir yapı üç katlı değildi. Bu tarihe kadar, az sayıda konut haricindeki bütün konutlar iki katın altındaydı .Konut dokusu ağırlıklı olarak tek katlı ve kerpiçtendi. 1983'te hazırlanan Kızıltepe'nin imar planı 1988 'de onaylanmasından 2 yıl önce 5-7 kat arasında değişen yükseklikte binalar Kızıltepe'de ilk kez yükselmeye başladı.⁵² Bu yapıların ilk örneği "Özmen Sitesi" dir .

⁵¹ Bilalî bir aşiret adıdır, bu mahalleye ilk göçedenler Bilalî aşiretinden olduğu için mahalle aşiretin ismiyle tanınmaktadır . Kızıltepe'de bu şekilde oluşmuş başka mahalleler de vardır : " Mehella Kurimîyan " , "Mehella Qalqanıyan" örnek olarak gösterilebilir.

⁵²Özmen Sitesini inşa eden mimar ve müteahhitin akrabasının o dönemde Kızıltepe belediye başkanlığı görevini yürütmesi, sitenin imar izni konusunda muhtemelen kolaylaştırıcı bir zemin sağlamıştır.

Şekil 3. 2 : Özmen sitesi, (kırmızı çerçevede gösterilmiştir.)**Kaynak : Google Earth**

Özmen Sitesinin temeli 1986 yılında atıldı. Özmen Sitesi inşa edilirken Kızıltepe’de büyük yankı uyandırdığı ifade edilir (akt. Mehmet Eksik, 65). Site kafe ve restoranlar için tasarlanan tek katlı 2 yapı ve daire ile dükkanlar için tasarlanan 5 bloktan oluşur. Sitede dükkan sayısı zemin katta 170 ve bodrum katında 110 olmak üzere 280 adettir. Bloklarda bulunan daire sayısı ise dükkanların sayısından azdır ve toplamda 160 daire bulunmaktadır. O dönemde Özmen Sitesinde dairelerin bir kısmı satıldı, bir kısmı da kiraya verildi. Daireleri satın alanlar veya kiralayanlar genellikle zengin köylüler, öğretmen, bankacı gibi devlet memurlarıydı. Özmen Sitesinin zemin katlarının tamamı dükkandır. Yeraltı çarşısında giyim, oyuncak, terzi, elektrik – elektronik, berber, kuaför, beyaz eşya dükkanı gibi onlarca dükkan bulunmaktadır. Günümüzde de alışverişin yapıldığı bir çarşıdır; ancak 2000’li yılların başlarına kadar müşteri kitlesini koruyabilen Özmen Sitesi yeraltı çarşısının, yeni alışveriş merkezleri ile büyük mağaza zincirlerinin Kızıltepe’de şubelerini açmasıyla, bunlarla rekabet edemediğinden eski cazibesini yitirmeye başladığı söylenebilir. Projenin müteahhiti Fatih Özmen’le yaptığımız mülakatta, Özmen Sitesi’yle ilgili olarak bize aşağıdaki bilgileri aktardı:

“ Özemen sitesi o dönemde bölgenin en büyük projesiydi, bölge için örnek bir proje yapmak istedik. Sitenin temeli 1986 ‘da atıldı. 1990’da bütün bloklar bitirildi. Her yıl 1-2 blok bitiriyorduk. Sırasıyla A, B, C, D ve E bloklarını inşa ettik. Batı tarafındaki bloklar 7 katlı iken doğu tarafındaki bloklar 5 katlıdır. Doğu tarafında ordu evi olduğundan dolayı güvenlik gerekçe gösterilerek bu blokların 5 kattan yüksek inşa edilmesine izin verilmedi.

Sitenin zemin katında 170 ve yeraltı çarşısında 110 dükkan var.O dönemde caddenin geçtiği doğu tarafındaki dükkanların tamamı kiracı buldu, diğer taraftaki dükkânların ise % 70 yakını doldu. Alt kattaki dükkanlar küçük esnaflara kiraya verildi, üst kattakilerin bir kısmında ithalat ve ihracat yapan şirketlere verildi. Depo olarak kullanıyorlardı. Sitenin toplam daire sayısı da 160 ‘dı. Sitede oturanların içinde banka müdürü, okul müdürü, memur ve köylüler vardı. Yani her kesimden vardı (**Fatih Özmen ,65, Müteahhit**). “

Ercan (2011 :149- 150),mekânsal yapıların insan ilişkileri ve insanın doğayla ilişkisinden etkilendiğini belirtir. Ona göre, İnsanın doğayı denetim altına alması süreciyle mekânsal yapılar dönüşmüştür ve toplumsal ilişkiler çerçevesinde yeniden üretilmiştir.Yine de mekânsal yapılar insan ilişkilerinin taşıyıcısı olarak analiz edilemez. Toplumsal ilişkiler ve yapıların etkisindeki mekânsal yapılar değişen toplumsal ilişkilere göre hemen farklılaşmaz. Tam tersine bu ilişkilere bir takım etkilerde bulunurlar.Mekânın sabitliği ve diğer mekânlarla mesafe özelliğini göstermesi yönüyle mekânsal yapılar toplumsal ilişkilerin hareket planının ve hızını sınırlayabilecek ihtimalleri de içinde taşır. Sosyal mekân ise insanların ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli üretim faaliyetleri ile yeniden üretim faaliyetlerinin gerçekleştiği alanlardır.

Lefebvre (2014: 70-71) göre dönüşüm halindeki bilgi daima mekân temsillerine etki eder.Bu temsiller nesnelerdir ve soyuttur . Bu mekânlar toplumsal ve politik pratiğe etkide bulunur; ancak temsil edilen mekânın içindeki insanlar ile nesneler arasında kurulan ilişkiler bunları parçalar. Çünkü bu mekânlar tutarlılıktan yoksundur.Temsil mekânları ise tasarlanmış olmadıkları için ne tutarlılığa ne de

bağlantıya mecburdur. İmgelemin ve sembolizmin nüfuz ettiği bu mekânların kökeni tarihtir. Temsil mekânı yaşanır, konuşur, bu mekânların duyumsal bir merkezi vardır. Bu mekânlar yaşanan durumların yerlerini kapsar. Bu bağlamda Özmen sitesinde apartman sakinlerinin otopark ihtiyacı için yapılan bodrum katı o dönemde araç sayısının azlığından dolayı, sonradan yeraltı çarşısına çevrilir. Ayrıca Özmen Sitesinde kafeterya ve restoran olarak kullanılmak üzere tasarlanan tek katlı iki yapı ise toplumsal pratikle buluştuğu noktada farklı bir işlev kazanmıştır.

“ Sitenin içinde kafeterya ve restoran için iki yapı da inşa ettik. Ancak bu iki yapı şu an kafeterya ve restoran olarak kullanılmıyor, kıraathane olarak kullanılıyor.

Yeraltı çarşısı olarak faaliyete geçen kısım otopark olarak tasarlanmıştı ama o dönemde Kızıltepe’de bir otopark ihtiyacı olmadığı için Kızıltepe’ye fayda ve istihdam sağlamak amacıyla yeraltı çarşısına dönüştürdük. “

Özmen sitesinde hâlâ oturan ve Özmen ailesinden olan Ramazan Özemen ise bize şu bilgileri aktardı :

“ Sitenin projesi Hüsamettin Özmen’ e ait, projenin müteahhiti ise Fatih Özmen’dir. Özmen Sitesinin temeli 1986 ‘da atıldı. Arsanın bir kısmı aileye aitti bir kısma da başka şahıslardan alındı. Projesi dayımlar tarafından yapıldı. Özmen Sitesi yapıldığında Kızıltepe’de en yüksek bina hükümet konağıydı. Amaç Kızıltepe’yi köy havasında çıkarmaktı. O dönemde gönün modern mimari tasarımıyla proje çizimleri yapılmış.

Depreme dayanıklı kaliteli bir şekilde yapılmış. O günün şartlarında, Kızıltepe köy gibi olduğu bir dönemde, büyük bedeller ve büyük zorluklarla yapılmış.

Sitelerin inşasından 25 yıl sonra bizim oturduğunuz binaya tadilat yapmak için gelen ustalar çok zor anlar yaşadılar; banyo fayansları ve betonu kıramadıkları için işi

yardı bırakanlar bile oldu. Günümüz binaları Kum gibi dökülüyor ama bu site 1989'dan beri dayanıklılığını korumakta.

Yani uzun lafın kısası Kızıltepe'yi kalkındırmak için yapılan bir projedir. Sonuç bugün hepimiz açık bir şekilde Kızıltepe'ye olan faydasını net görmekteyiz. Çünkü Kızıltepe'nin merkez noktası olmasında sebebi budur. Özmen Sitesi Kızıltepe'nin her açıdan ana temelidir. Özmen Sitesi olmasaydı, bu günkü Kızıltepe'yi hayal bile etmek çok zor diyebilirim(Ramazan Özmen,35). ‘‘

Bu dönem kırın ekonomik ve politik gücünü Kızıltepe lehine kaybettiği bir dönemdir. Kır ile Kızıltepe arasında yol ağlarının gelişmesi ve otomobil sayısının artmasıyla da mobilizasyonun arttığı bu dönemde kırın zengin tabakası Kızıltepe'de arsa , dükkan gibi yatırımlar yapmaya başladı.Bu bağlamda Özmen sitesi zengin tabakanın dikkatini çekti.Özmen Sitesinin zemin katındaki dükkanların bir kısmı aşiretin kimi ileri gelenleri tarafından yazıhane olarak da kullanıldı. Bu yazıhaneler aşiretin zengin tabakasının Kızıltepe ilçe merkezinde oturabileceği ve misafirlerini ağılayabileceği bir nevi köy odası işlevini gördüler. Böylece kırın feodal beyleri ekonomik ve politik konumu yükselen Kızıltepe'de de kendi *temsillerini* yazıhaneler aracılığıyla görünür kılıyordu.

‘‘ Özmen Sitesinde biz de 1988 yılında bir dükkan satın aldık. Dükkanı yazıhane olarak kullandık. Kızıltepe'ye gittiğimizde orda otururduk, misafirlerimiz de oraya gelirdi. Bizden başka kimseler de dükkanları yazıhane olarak kullandı. Örneğin,Timurağaoğlular, Çelebioğlular ve İlhanların da yazıhanesi vardı (Ahmet Yılmaz 75) .⁵³’’

Bir toplu konut projesi olarak inşa edilen Özmen Sitesi o dönem için konut dokusunda radikal bir dönüşümün başlatması açısından dikkat çekicidir. Bu site inşa edildikten sonra Kızıltepe'de 2 katın üstünde binaların sayısı artmaya başladı .

⁵³Timurağaoğlu ailesi Kikan aşiretinin ağasıdır. Bölgede ‘‘Mala Rustem ‘‘ olarak da bilinir. Çelebioğlu ailesi (Mala Çelebi), İlhan ailesi (Mala Hesê Dewrêş) ve röportaj yapılan Ahmet Yılmaz (Mala Hecî Dawid) da aşiretin ileri gelenleridir. Bu aileler kırdaki büyük miktarda tarım arazisini kontrol etmektedir.

Kızıltepe’de o dönemde az sayıdaki dükkanların tamamına yakını kerpiçtendi. Dolayısıyla Özmen Sitesinde yeraltı çarşısı ve zemin katta olmak üzere toplamda 280 ‘i bulan dükkan sayısı çarşının ilk modern örneğini oluşturması açısından da önemlidir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

2000'LERDEN SONRA KIZILTEPE'DE KAPİTALİST

KENTLEŞME: SOSYO-MEKÂNSAL YENİ İŞ BÖLÜMÜ VE

SINIFSA COĞRAFYA

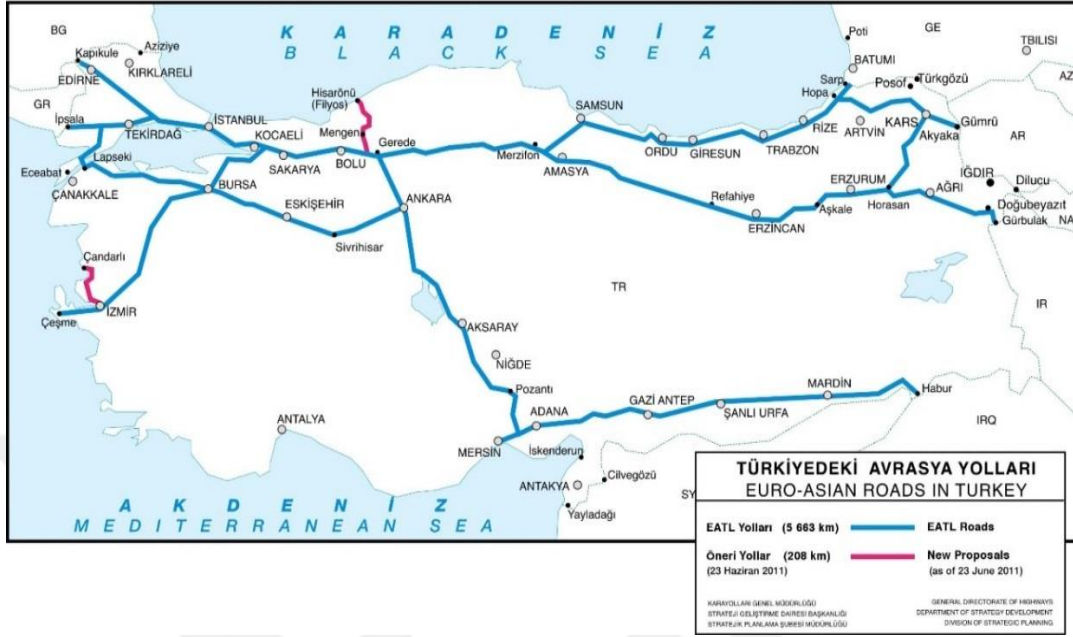
2000 'lı yıllardan sonra Kızıltepe ilçe merkezi ve kırsalının mekânsal ve soyo-ekonomik yapısı hızlı bir dönüşüm sürecine girdi. Kır ve ilçede gelişen tarımsal sanayi ve ticaret bu süreçte etkili olan temel faktörler olarak gösterilebilir. Sanayi ve ticaretin 2000'li yıllardan itibaren Kızıltepe'de hızlı bir şekilde gelişmesine paralel olarak, birçok devletin sınırlarına yakınlığın sağladığı avantajla, yıllık ihracat miktarı önemli artışlar sağladı. Özellikle ihracatta Irak önemli bir pazar olarak öne çıkmaktadır. GAP resmi internet sayfasında ifade edildiği gibi ; GAP Master Planı, Bölge'yi "Tarım ve Tarıma Dayalı İhracat Merkezi" haline getirmeyi hedeflemektedir.⁵⁴ Ayrıca Mardin'de 2013 yılında yapımına başlanan lojistik merkezle Türkiye lojistik sektörüne yılda 1.5 milyon ton taşıma kapasitesinin sağlanması hedeflenmektedir. Bunun için İstasyon mahallesinde geçici yük hizmeti vermek üzere 2 yol bir yükleme boşaltma sahası yapılmış ve kullanılmaya başlanmıştır. Mardin 'de lojistik merkez yapım çalışmaları daha devam etmektedir (UDHB: 30).⁵⁵

Mardin sınırlarından 128 Km'lik demiryolu geçmektedir. Mardin'den ağırlıklı olarak Hatay,Balıkesir, Uşak illerine yılda 320.000 ton civarında yük taşınmaktadır(UDHB ,s:30).⁵⁶ Ayrıca 2000'li yıllarda ‘‘Avrasya Karayolu Bağlantıları (EATL) ’’ projesiyle yapımına başlanan uluslararası yolağı Kızıltepe'nin de sınırlarından geçmektedir. Orta Asya ve Kafkasya ülkelerinin BM/AEK' ya üye olmalarından sonra BM/AEK İç Ulaştırma Komitesi'nde "Avrasya Karayolu Bağlantıları" Projesi (EATL) gündeme geldi.EATL kapsamında Asya'daki ana bölgelerin Pan– Avrupa Ulaştırma koridorları ile bağlantılarını sağlaması hedeflenmiş ve bu hedef için büyük ölçekli altyapı yatırımlarından önce, ulaşımı kolaylaştırıcı önlemlerin alınması kararlaştırılmıştır.Bu yol çalışması birkaç aşamadan oluşmaktadır.EATL Projesinin

⁵⁴ Bkz. <http://www.gap.gov.tr/tarim-sayfa-15.html>

⁵⁵ Bkz. <http://www.udhb.gov.tr/iller/Mardin/index.html#p=30>

⁵⁶ <http://www.udhb.gov.tr/iller/Mardin/index.html#p=29>

Şekil 4.1 : Türkiye Avrasya Yol Ağı, Kaynak: KGM

2002-2007 dönemini kapsayan I. Aşaması UN-ECE ve UN-ESCAP ortak yapılmıştır. Bu aşamada üye ülkelerin karayolu güzergahları tespit edilmiş ve bunların gelişimine ait öncelikler belirlenmiştir. Projenin 2008-2013 dönemindeki II. Aşamasında dokuz adet karayolu ve demiryolu koridoru seçilmiş ve üye ülkelere ait 311 tane projenin maliyetleri tespit edilmiştir. EATL ‘nin 2013-2015 dönemini kapsayan III. Aşamasında hedef olarak EATL karayolu bağlantılarını operasyonel hale getirme, altyapı projelerinin finansmanın kolaylaştırılmasının yanı sıra Avrupa ile Asya arasındaki kara taşımacılığında sınırları geçerken fiziksel ve idari darboğazların kaldırılmak olarak belirlenmiştir.⁵⁷

Öte yandan 2000’li yıllarla beraber tarıma teknolojinin hızla girmesi, gübre ve zirai ilaçların kullanımı, sulamacılık, devlet destekleri- teşvikleri, devletçe sağlanan tarımsal kredi ve hibeler gibi etkenlere bağlı olarak birim başına elde edilen üründe ciddi artışlar yaşandı ve sermaye birikimi için elverişli koşullar oluştu, geleneksel üretim biçimi tamamıyla dönüşerek kapitalist üretim ilişkilerine uygun hale geldi .

⁵⁷<http://www.kgm.gov.tr/Sayfalar/KGM/SiteTr/Projeler/UluslararasıProjeler/AvrasyaKarayolu.aspx>

Ürünlerini daha önce aracılar aracılığıyla pazarda satan büyük toprak sahibi kesimler zaman içerisinde bu araçları devreden çıkararak kendileri doğrudan fabrikalara sattılar, hatta ürünlerini işledikleri fabrikaların sahibi oldular.

Bu dönemde aynı zamanda sermayenin de Kızıltepe’de yoğunlaşmaya başladığını ifade edebiliriz. Bankalar, mağaza zincirleri, otomobil markaları, özel hastaneler, kapalı yerleşmeler, kolejler, kreşler, düğün salonları, kafeler bu dönemden itibaren Kızıltepe’de yoğunlaşmaya başladı. Ayrıca Kızıltepe’nin mekânsal olarak genişlenmesiyle beraber şehirli toplu ulaşım araçları da bu dönemde hizmet vermeye başlar.

4.1.Kırsal Toplumsal Yapının Çözülmesi ve Tarıma Dayalı Ticaretin Yarattığı Yeni Burjuvazinin Şekillendirdiği Kızıltepe

GAP bölgesinin sulu tarıma geçişi sayesinde sanayi de gelişti. Buna bağlı olarak GAP bölgesinde ihracat miktarında 2000’li yıllarda dikkate değer artışlar gerçekleşti. Bölgede 2000 yılında 503 milyon dolar, 2007 yılında 3,3 milyar dolar ve 2016 yılında 8,7 milyar dolar ihracat yapılmıştır. GAP Bölgesi’nden yapılan ihracatın Türkiye toplam ihracatı içindeki payı da 2000 yılında % 1,8’den 2016 yılında % 6,1’e yükselmiştir. İhracat miktarının 2000’li yıllarla beraber önemli artışlar gerçekleştirmesinde ticaret ve ulaşım ağlarının gelişmesinin de önemli etkisi vardır.⁵⁸

MOSB resmi internet sayfasında ifade edildiğine göre “son yıllarda ihracatta büyük bir sıçrama yaşanmaktadır. İhracat son 10 yıl (2005 ve sonrası) içerisinde büyük bir sıçrama göstermiş ve 1 milyar dolara ulaşmıştır.”⁵⁹ İhracat içerisinde en büyük payı toprak ürünleri yanı sıra çimento almaktadır ve İhracatın en fazla yapıldığı ülke Irak olarak karşımıza çıkmaktadır (%98). 2004 – 2010 yılları arasında Dicle Bölgesi İhracat verilerine göre bölgede ihracat oranı % 440 oranında artmıştır ve ihracatın önemli bir kısmı Mardin ve Şırnak’tan yapıldığı ifade edilmektedir. TÜİK verilerine göre Mardin’de 2002 yılında 23.405.318 ABD doları, 2003 yılında 39.282.007 dolar (ABD), 2004 yılında 73.330.314 dolar, 2005 yılında 171.435.840 dolar, 2006 yılında

⁵⁸ Bkz. <http://www.gap.gov.tr/tarim-sayfa-15.html>

⁵⁹ Bkz. <http://www.mardinosb.org.tr/web/Detay.php?DetayGoster=727&Kat=75>

191.293.584 dolar, 2007 yılında 317.443.797dolar,2008 yılında 434.209.936 dolar, 2009 yılında 549.972.403 dolar,2010 yılında 564.205.218 dolar,2011 yılında804.232.879 dolar, 2012 yılında 948.394.096dolar,2013 yılında 1.074.721.394 dolar, 2014 yılında 940.801.602 dolar, 2015 yılında 882.828.088 dolar,2016 yılında 877.922.012 dolar, 2017 yılında 910.350.842 dolar ihracat yapılmıştır.⁶⁰

Mardin Organize Sanayi Bölgesinin (MOSB) bulunduğu Kızıltepe’de tarıma dayalı sanayinin 2000’li yıllarla birlikte muazzam bir gelişme kat ettiğini söylemek mümkün. Bulgur, un, yem, mısır kurutma, makarna fabrikalarının OSB’deki yoğunluğu göze çarpmaktadır. Ayrıca tekstil, yağ fabrikaları, tarım araçları OSB’deki diğer önemli sanayi kolları olduğunu ifade edebiliriz. Son yıllarda İlçe sınırlarında kurulan kum ocakları ve inşaat sanayisine bağlı yeni işkollarının ortaya çıkışını da gözden uzak tutmamak gerekir. Tarım, ticaret ve sanayide hâkim olan sınıfların tamamına yakınının feodal aşiretçi yapıdan geldiklerini vurgulamak gerekir. Aşiretçi yapının yönetici tabakası olarak ağa ve maqûller ile toprak sahibi köylülerin bir kısmı topraktan elde ettiği attık değeri önce ticaret sermayesine dönüştürdü. Daha sonra sanayiye yönelen bu kesim zaman içinde Kızıltepe’de hâkim sermayedar sınıf oldu. Aynı zamanda tarımsal arazilerinin yanı başlarında çırçır fabrikaları, mısır kurutma tesisleri, seracılık gibi kapitalist tarzda işletmeler boy göstermeye başladı. Bu süreç küçük köylü için ise dezavantajlı olarak gelişti. Küçük köylü inşaat sektörlerinde, fabrikalarda veya mevsimlik işçi olarak çalışmaya başladı. Toprağını elinde tutabilenler ise kuyu sahibi zengin sınıfa belli bir gelir karşılığında kiraya vermek zorunda kaldı. Küçük köylü tabakasının bir kısmı ise burjuvalaşan feodal beyin tarımsal işletmelerinde veya fabrikalarında işçileşti . Yani feodal bey ile köylü ilişkisinin yerini ,patron işçi ilişkisinin almaya başladığı tespitini yapabiliriz.

Kapitalist sistem emekçilerin üretim araçları üzerindeki her türlü mülkiyet hakkından ayrılmış ve kopmuş olmasını şart koşar. Kapitalist sistemin önünü açan süreçte toplumsal üretim araçları bir yandan sermayeye dönüşürken, diğer yandan üreticileri

⁶⁰Bkz.<https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=9¶m2=0&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5811>

de ücretli emekçilere dönüştürür. Üreticiyi üretim araçlarından ayıran bu ilkel birikim sürecinin, ilkel olarak görünmesinin sebebi sermaye ve ona uygun düşen üretim biçiminin tarih öncesi aşamasını oluşturmalarıdır. Tarımsal üreticilerin, köylülerin mülksüzleştirilmeleri, topraktan kopmaları bu sürece temel oluşturur. Feodal toplumun ekonomik yapısından doğan kapitalist ekonomik yapı bu toplumun çözülmesiyle kapitalist toplumun öğeleri de serbest kaldı (Marks : 612-614). Harvey (2015b: 322-324) İlk /İlkel birikimin tarih öncesi bir aşamayı oluşturduğuna dair Marks'ın savına karşı çıkar. Ona göre ilk birikim kapitalizmin tarihsel coğrafyası boyunca sürekli var olmuştur. Harvey,1978 yılında Çin'de uygulanan tarım reformlarının büyük miktarda emeğin ve artık ürünün topraktan kopmasına neden olduğunu örnek olarak göstererek, bu sürecin Marks'ın "ilk birikim" diye tarif ettiği sürece tekabül ettiğini vurgular.Kızıltepe'de de 1950'li yıllarda tarımda mekanizasyon sonrasında (bkz:yuk) Marks ve Harvey'in vurguladığı "ilkel birikim"e tekabül eden bir süreç gelişti. Büyük köylü kitlelerinin topraktan kopuşuyla gelişen bu süreçte feodal beyler büyük toprak parçalarını kontrol ederek zaman içinde burjuvalaşırken köylülerde şehirlere göç ederek proleterleşti.

MOSB içerisinde faaliyette bulunan Duyan ailesi (Mala Xatê), Karaboğa ailesi(Mala Gemşo), İlhan Ailesi (Mala Hesê Dewrêş), Cevheroğlu ailesi (Mala Hecî Cewher), Kılıç Ailesi(Mala Hecî Yaqûb) , Türk ailesi (Mala Hecî Sîna), Karahan ailesi (Mala Osmanê Reşo), Kılıçaslan ailesi (Mala Osman Ağa),Timurağaoğlu ailesi (Mala Rustem), DüNDAR ailesi(Mala Qadê) söz konusuburjuvalaşan kesimler içinde dikkat çekenlerden bazılarıdır.⁶¹ Bu aileler kırdaki büyük miktarlarda tarım arazisini kontrol etmektedir ve OSB 'de de tarımsal atığı işleyerek hem ihraç etmekte hem de bölge pazarında satmaktadır. 1950'li yıllara kadar yarı göçebe olan bu kesimlerin ticarete ve sanayiye atılma süreçleri dikkat çekicidir. Tarımsal artıktaki yıllar içinde büyük artışların gerçekleşmesi, bu kesimlerin dış pazarlara açılmasını da sağlamıştır. Aynı şekilde bu artığı emen kentin merkez konuma gelmesi bu kesimler açısından yeni bir süreci başlatmıştır.

⁶¹ Mardin OSB'de faaliyette bulunan firmalar ve firmaların faaliyetiyle ilgili listeye ulaşmak için bkz. <http://www.mardinosb.org.tr/web/Detay.php?DetayGoster=869>

Kırda tarım arazilerinin yanı başında devletin sağladığı kredi, hibe ve teşviklerle yükselen mısır kurutma tesisleri, çırçır fabrikaları, orta büyüklükteki çiftlikler ve seracılık faaliyetleri tarımda kapitalist ilişkilerin gelişimini göstermesi açısından önemlidir. Bu tesisler, MOSB ‘teki tesisler gibi tarımsal artığın değerlendirilmesinde önemli rol oynar, daha önce simsarlar aracılığıyla pazarda satılan ürün artık yeni burjuvazinin /feodal beyin sahip olduğu işletmelerde değerlendirilerek direk pazarlarda satılmaya başlandı, bir kısmı da ilçeye yakın olan yurtdışı pazarlara ihraç edildi. Böylece simsarların burjuvalaşan feodal beylerin ürünlerinin pazarlara satılmasındaki aracı işlevi de son buldu ve iç pazar fazlası artık ürün dışa pazarlara taşınarak yeni burjuvaziye sermaye biriktirme açısından muazzam avantajlar sağladı.

Kırsal dönüşümün köy tiplerinin farklılaşması yönünden ele alan Akşit ve Keyder (1987:91) bu farklılaşmanın başlangıcını 1950’lere dayandırır. Akşit ve Keyder tarımın bir bütün olarak kapitalist ilişkilerinin alanına girmesi ve pazar koşullarına uyum göstermesi bu yıllarda başladığını belirtir. ABD’ den alınan yardımlar ve DP ‘in oy potansiyeli olarak gördüğü köylü nüfusun lehine uyguladığı politikalar bu dönemde gerçekleşir. Bu iki etken farklı köy tiplerinin gelişmesinde temel rol oynamıştır. Keyder ve Akşit ,kapitalizmin hâkimiyetindeki kırsal dönüşümün homojen olmadığını belirterek, farklı yapı ve uyumlar söz konusu olduğuna dikkat çeker. Bu farklılıkları belirlemek için köy yapılarına bakmak gerekir. Onlara göre tarımda kapitalizmin hâkimiyet kurması doğrusal bir gelişme çizgisi üzerinde gerçekleşmez (Keyder ve Akşit age :90 -91). Akşit ve Keyder bu analize dayanarak üç köy tipini ortaya koyar: A) Büyük Toprak Mülkiyetinin ve Feodal Rant İlişkilerinin Olduğu Köyler, B) Küçük Toprak Mülkiyetinin ve Birikim Olanaklarının Olduğu Köyler, C) Küçük Toprak Mülkiyetin ve Birikim Olanaklarının kısıtlı olduğu Köyler. Akşit ve Keyder 8 köy üzerinde yaptıkları ortak çalışmada bu 3 köy tipini esas alarak kırsal değişmeyi kapitalist ilişkilerin yerleşmesi ve hâkimiyeti çerçevesinde analiz ederler (a.e :93-95). Büyük toprak mülkiyeti ile feodal rant ilişkileri içerisinde yer alan Diyarbakır’ın Bismil ilçesine bağlı bir köyde araştırmayı bu köy tiplerine göre yaparlar. Bu köyün kapitalistleşen bir çiftliğe dönüşüp

dönüşmeyeceğini birkaç faktöre bağlar. Bunlar: ağa - köylü mücadelesi, ülkedeki siyasal ekonomik ve ideolojik gelişmeler olduğunu belirtirler (a.e :96).

Kızıltepe’de Kikan aşireti üzerine alan çalışması yapmış olan Uluç (2007:147) ise köy tiplerini mülkiyet ilişkilerine göre şu şekilde sınıflandırır :

- toprağın tümüne yakınının ağanın mülkiyetinde olduğu ağa-makul köyleri,
- toprak mülkiyetinin bir sülale (bavık) elinde toplandığı sülale (bavık) köyleri,
- toprakların bir kabilenin değişik aileleri arasında dağıldığı Kabile köyleri
- toprağın farklı kabilelerden sülale veya ailelerin mülkiyetinde toplandığı Aşiret köyleri

Çalışma sahamızdaki köylerin⁶² tamamına yakını kapitalist üretim ilişkilerinin hâkimiyeti altındadır; ancak biz bu bölümde Altıntoprak (Girbeşk) ve Işıklar (Birahîmîyê) köylerinde ikamet eden ve bölgenin ileri gelen ailelerinden burjuvallaşan şahıslarla yaptığımız mülakat üzerinden analizimizi geliştireceğiz. Bu köylerin toprak mülkiyeti farklı ailelerin elinde toplanmıştır. İki köy de kapitalist üretim ilişkilerinin hâkimiyetindedir, köyün sahipleri tarım sanayisinde büyük miktarda tarımsal artığı kontrol etmektedir. Köy sahiplerinin OSB ‘de fabrikaları vardır. Bu fabrikalarda işledikleri tarımsal ürünleri yurtiçi ve yurt dışı pazarlarda satmaktadır. Bu köylerden Altıntoprak’ta Kikan aşireti ağası yerleşiktir , diğerinde ise Sînikan kabilesini ileri gelenlerinden Xatê Ailesi (Duyanlar) yerleşiktir. Kırdan yaşanan bu dönüşüm sürecini analiz edebilmek için Kikan aşireti ağası ailesinden Vedat Timurağaoğlu ve Sînikan Kabilesi ileri gelenlerinden Şeyhmus Duyan’la mülakat yaptık. Şeyhmus Duyan’ın ailesi 1950’li yıllardan sonra Sinkan kabilesinde maqûl olarak öne çıkar. Şeyhmus Duyan ve Vedat Timurağaoğlu aynı zamanda Mardin OSB’de bir un fabrikasının ortağıdır.

Vedat Timurağaoğlu’nun mensubu olduğu Kikan ağası ailesi dört köyde 25 bin dönüme yakın tarım arazisini kontrol etmektedir. Köyde aileye ait 6 bin dönüm

⁶² Mardin 2012 yılında Büyükşehir Belediyesi Kanunun ile büyük şehir olarak kabul edildikten sonra , bütün köyler statülerini kaybettiler; ancak biz tezde mahalle yerine köy kavramının kullandık .

arazinin tamamı sulanmaktadır.Köyde mısır, buğday ,pamuk gibi tarımsal ürünler ekilmektedir. Köyde ayrıca bir çırçır fabrikası bulunmaktadır. Ailenin köydeki ve şehirdeki işletmelerinde mevsimlik ve sürekli işçi çalıştırılmaktadır. Bu konuyla ilgili olarak mülakat yaptığımız Vedat Timurağaoğlu bize kırdaki yaşanan dönüşüme dair aşağıdaki bilgileri aktardı :

“ 1980’den önce çiftçeker traktör yoktu, bu traktörün beygir gücü çok yüksek ,mibzerler de çok gelişti.Bu sayede günlük işlenen birim hacmi arttı. Sulama da çok önemli bir faktör. 1980’lerde dönüm başına 200-250 kg iken , bugün 780 kg’ye kadar verim alınabiliyor. Tabi ki kimyasal gübre, zararlı böcek ve otlara karşı kullanılan ilaçların da verimde etkisi olduğunu söylemek gerekir. Tohum ıslahı da önemlidir . Unutmamak gerekir ki ‘ her şeyin telafisi olur; ancak yanlış bir tohumun telafisi olmaz ‘ . Son yıllarda tohumculuk mesleğinin de geliştiğini söyleyebilirim.

Devletin toplumsal yapının dayandığı işbölümüne etkisi yadsınamaz. Devlet hibe, gübre, mazot destekleriyle ve teşviklerle kırsal tarımsal üretimine artırmayı hedeflediği anlaşılmaktadır. Vedat Timurağaoğlu devletin kırsalda tarımsal üretime sağladığı destekler konusunda ise şunları aktardı :

Devlet kırsal kalkınmayı destekledi. Tarımda kullanılan araçlar konusunda 1980 ’ den günümüze kadar devletin ciddi destekleri oldu. Devlet gübre, mazot, mısır kurutma tesisleri ve hibeler gibi destekleriyle kırsalı kalkındırmak istiyor. Devletin köylere desteği OSB’lere göre daha çok ön planda. Bu durum tarımsal üretimle alakalı, köylerde üretimin azalmaması için devlet destek sağlıyor.

Kızıltepe’de feodal yapının 2000 ‘li yıllardan sonra hızla çözüldü. Bu dönemde feodal beyler daha önce ürünlerini komisyoncular aracılığıyla pazara ulaştırırken bu dönemden itibaren komisyoncular devreden çıkarılır. Feodal beyin burjuvalaştığı bu dönemde tarımsal sanayi ve ticaret sermaye birikimini hızlandırdı.

“ Daha önce ürünlerimizi araçılara satıyorduk. 2000’li yıllarla beraber araçıları tamamıyla devreden çıkardık.1987-1988 yıllarında Kızıltepe’ye yatırım yapmaya

başladık. 2000’li yıllarda tarıma dayalı şirketler kurduk. 2007 yılında çırçır fabrikası inşa ettik, 2014’te üç ortak olarak Mardin’in ikinci büyük un fabrikasının temelini attık . Ürettiğimiz pamuğu Türkiye pazarına satıyoruz . Unu ise ihraç ediyoruz . Irak pazarına ihraç ediyoruz. Yıllık 25- 30 milyon dolar un ihracatımız var. Un fabrikamızda 80 , köyde 40 ve cocacola bayimizde 30 işçi sürekli çalışmaktadır (Vedat Timurağaoğlu,56).’’

Fotoğraf 4. 1: Altıntoprak (Girbeşk) ,Kikan Aşireti Ağası Altıntoprak köyünde (Girbeşk) ikamet etmektedir . Solda çırçır fabrikası görünmektedir.

Kapitalist sermaye birikim koşullarının geliştiği kırsalda burjuvalaşan feodal beylerin tarımsal ürün fiyatları üzerinde kontrolü sağlamaya yönelik istekleri dikkat çekicidir. Bu isteğin oluşmasında, ihracat ve iş seyahatleri sayesinde uluslararası sermaye çevreleriyle girilen ilişkin etkisi olduğu söylenebilir . Vedat Timurağaoğlu bu konuda şunları aktardı :

’’ FAO ‘dan ikisi beni ziyaret etti . Bölgemizde silo ve depolama alanlarının olmadığını, bu nedenle de çiftçilerin fiyatları kontrol edemediklerini söylediler . Birçok gelişmiş ülkede fiyatları çiftçiler belirliyor . Malın depolanması bir regülatör görevi görür. Kültürel ve yöresel sebeplerden dolayı çiftçilerin bir araya gelip kooperatif kuramıyor’’

Kızıltepe’de kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesiyle paralel olarak sermaye birikim olanakları da arttı. Bu süreç aynı zamanda yeni işkollarının da ortaya çıkmasını sağladı . Kızıltepe kırsalında ekilebilir arazinin 1001000 dekar ve sulu üretim yapılan 827500 dekardır.⁶³ Sulu tarımsal üretim sayıları binleri bulan su kuyuları sayesinde gerçekleşmektedir. Sulu tarıma geçiş sonrasında tarımsal üretimde önemli bir faktör olan su kuyularının ihtiyaç duyduğu ekipmanların satıldığı iş yerleri ve bu kuyuların bakımı için uzmanlık gerektiren meslekler Kızıltepe’de ön plana çıkmaya başladı .

“ Tarımsal sulama sayesinde, boru kaynak ve aparatları,elektrik trafoları ve pompaları, direk üretimleri gibi işler de ortaya çıktı (Vedat Timurağaoğlu). ”

Devasa toprakların su kaynağı olarak sondaj kuyularının şimdilik tek alternatif olarak öne çıkması aynı zamanda ihtiyaç duyulan elektrik enerjisi sorununu da beraberinde getirmektedir. Bu kuyuların ihtiyaç duyduğu enerjin sağlanmasında ciddi sorunların olduğu açıktır. Su kuyularının artış göstermesiyle paralel olarak son yıllarda elektrik kesintileri de artış göstermektedir. Dağıtımı özel şirketlerce yapılan elektrik enerjisinde Kızıltepe’de 8 saati aşan kesintileri sık sık yaşanmaktadır. Kesintiler haricinde elektrik akımının düşük voltajda veya tek fazda dağıtılmasından kaynaklı olarak su kuyuları arızalanmakta veya çalışmamaktadır.⁶⁴ Elektrik enerjisinin dağıtımında yaşanan bu sorunlar toprak sahiplerinin uluslararası E-24 yolunu (İpek Yolu) trafiğe kapatan ve günlerce devam eden protestolarına neden olmuştur.⁶⁵ Elektrik enerjisi sorunun çözümü için Kızıltepe’den bir heyet 2011 yılında dönemin Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanıyla da görüşür. Bakan elektrik kesintilerinin “ tarımsal sulamadan “ kaynaklı olduğunu ifade ederek kesintiler konusunda gelecek dönemlerdeki politikalarının da işaretini veriyordu. Elektrik enerjisi tarımsal artık üzerinde biriken sermayeden pay kapmanın bir aracı işlevini gördü. Böylece 2014 yılında tarımsal destek ödemelerinde borcu olan çiftçilerin hesaplarına bloka konulması yönünde bakanlar kurulunca bir tebliğ çıkarılır. Bakanlar kurulunun bu

⁶³BİMER üzerinden Kızıltepe İlçe Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğünün aktardığı verilerdir.

⁶⁴ Bkz. <http://www.kiziltepetb.org.tr/site/outpost.asp?bs=20&ID=80>

⁶⁵Bkz. <http://sendika62.org/2014/08/kurt-illerinde-elektrik-kesintilerin-de-bicak-kemige-dayandi-210488/>

kararından sonra 2015 ve 2016 yılında da bu karara benzer tebliğler yayımlandı.⁶⁶ Bu tebliğlerle borcu olanları, borçları destek ödemelerine el konularak ödenmenin yolu açıldı; ancak bu ödemeler de tarımsal artığın el konulmak istenen miktarını karşılamamış olacak ki 2018 yılına gelindiğinde elektrik dağıtan özel şirket elemanları kolluk kuvvetleri eşliğinde kırsaldaki su kuyularının elektriğinin kesilmesi yoluna gitti.⁶⁷ Elektrik kesintilerinin yanı sıra banka kredilerinden faydalanma ve sigortalama konusunda Kızıltepe sermayedarlarının önünde engellerin durduğu anlaşılmaktadır.

“ Bölgede elektrik enerjisinde sorun var, girdiler çok pahalı. Banka kredilerinden faydalanmada sorun yaşıyoruz. Doğu ile Batı arasında bu konuda ayrımcılık yapılıyor. Şu an hiçbir fabrika sigortalanmıyor. 6- 7 ekim⁶⁸ olaylarından sonra da kaskosu olan tek fabrikanın da sigortası iptal edildi (Vedat Timurağaoğlu). ”

Mülakat yaptığımız bölgenin bir diğer ileri geleni ise Şeyhmus Duyandı. Köydeki topraklarında işçi çalıştıran Şeyhmus Duyan ailesinin temel gelir kaynağının çiftçilikten çok sanayi ve ticaret olduğu anlaşılmaktadır. Şeyhmus Duyan hem Türkiye hem de Ortadoğu pazarına, özellikle Irak’a, un satmaktadır . Duyan ailesinde işbölümünün de olduğu anlaşılmaktadır; ancak eğitimle meslek sahibi olan kadınlar haricindeki kadınların üretim faaliyetlerine katılmamaktalar.

“Meslek olarak çiftçiyim, sanayiciyim,işadamıyım doğrusu. Benim gelirim topraktan pek gelmiyor, Köyümüzdeki topraklarda da işçiler çalışıyor. Sulamacılara hasadın %10 -12’sini veriyoruz. Toprağın masrafları bize ait onlar sulama işlerini yapıyor. 250 dönüme bir sulamacı aile bakar .

⁶⁶ Bkz. <http://www.milliyet.com.tr/ciftciyi-elektrik-carpti-ekonomi/detay/1933378/default.htm> ve <https://www.tarimdanhaber.com/haber/desteklemeler/elektrik-borcu-olan-ciftcilere-tarimsal-destek-verilmeyecek/>

⁶⁷ Bkz. <https://www.artigercek.com/kiziltepe-de-120-koyun-elektrigi-kesildi>

⁶⁸2014 yılında IŞİD’in (Irak Şam İslam Devleti) Kuzey Suriye’nin Kobanî şehrine saldırması sonrasında,Türkiye’nin ağırlıklı olarak Doğu ve Güneydoğu illerinde bu saldırıya tepki olarak gelişen ve 50 ‘ye yakın insanın ölümüyle sonuçlanan ‘‘iç karışıklık ‘‘.

Siparişe, mevsime ve işe göre çalışıyorum Irak'a yönelik çalışıyorum. Her gün sabah yedi ve akşam yediye kadar çalışırım. Ailede herkes çalışır. Kadınlar maalesef hariç. Meslek sahibi olan kadınlar çalışır. ‘‘

Köyde şu an bir silis kum ocağı bulunmaktadır. Akçapınar köyünden çıkarılan kum bu ocakta işleniyordu; ancak Akçapınar köylüleri ile kum üzerinde ölümle sonuçlanan anlaşmazlık⁶⁹ nedeniyle bu ocak faaliyetlerine ara vermiştir. Ocakta 40 ‘a yakın kişi çalışıyordu. Şeyhmus Duyan bu konuda şunları aktardı:

‘‘Köyde silis kum üreten fabrikamız vardı, bir anlaşmazlık çıktığından dolayı kapattık 36-37 kişi çalışıyordu. ’’

Bu köyün sahipleri Mardin OSB’de en fazla işçi çalıştıran işletmelere sahip. Bulgur, un, yem, paketlenme gibi çeşitli alanlarda yatırımları var. OSB’nin bu ailenin mülkiyetindeki toprakların üzerinde kurulmuş olması bu ailenin tarımsal sanayiye yönelmesinde olumlu bir etkisi olduğu söylenebilir. OSB’de parsellenen araziler üzerinde oluşan rant sayesinde de sermaye biriktirdiklerini ifade edebiliriz. OSB ‘de bu ailenin yatırımlarının kırsaldaki bütün ailelerin yatırımlarından daha çok olması da bu olumsuzluklarla alakalı olduğu söylenebilir. Dolayısıyla OSB’de en fazla sayıda işçinin de çalıştığı işletmeler de bu aileye ait.

‘‘1976’da Organize Sanayi bizim dedenin topraklarında kuruldu. Hecî Fehmi organize sanayideydi o zaman. Biz de 1983’ten bu yana organize sanayide sanayiyle uğraşıyoruz. Organize sanayide yem fabrikamız var, un fabrikamız var, bulgur fabrikamız var. Benim yatırımlarım un, inşaat ve ticaret alanlarındadır. Bir de Mardin serbest bölgenin de ortağıyım. Şimdi lağvedildi. İnşaat sektöründe gaz betonda ortaklığım var.Dokuz ortağım var. Babamdan kalma un fabrikam da var. Mardin’de ilk un yatırımcılarındanız.Bizim aile fabrikalarında en az üç bin kişi çalışır. Mardin Organize Sanayiye her gün beş bin kişi girip çıkar(Şeyhmus Duyan,işinsanı 65). ’’

⁶⁹ Bkz. http://arsiv.dha.com.tr/mardinde-kum-ocagi-kavgasi-2-olu_611110.html

Tarımsal ticaret ve sanayide Kızıltepe 2010'lu yıllarla beraber büyük gelişmeler sağlamıştır. Türkiye'de özellikle un ihracatında ön sıralarda yer alan Kızıltepe son yıllarda ön plana çıkmaktadır.

‘‘Hasadın tamamı Kızıltepe’de satılıyor. Daha önce Güney Doğu’nun pazarını Antep yönlendirilirken,şimdi Kızıltepe yönlendiriliyor. Türkiye’de en fazla un ihraç eden Kızıltepe’dedir. Irak’a en fazla un ihracatı yapan Mardin’dir. Şimdi yeni bir fabrika kuruyoruz, Mardin’in en büyük un fabrikasıdır. Türkiye’de dört tane yapılıyor, birini Ulusoy yapıyor, bir Bandırma’da yapılıyor,biri de Uncular Derneği başkanı tarafından Antep’te yapılıyor. ‘‘Biz unu Kızıltepe’ye, Batman’a, Urfa’ya da satıyoruz. Doğu Güney Doğu her yere un gönderiyoruz. Suriye’ye gönderiyoruz. Afrika’ya 6 bin ton un sattık, az sattık.’’

Şeyhmus Duyan Türkiye Un Sanayicileri Federasyonunun (TUSAF) 2016 yılı un ihracatı verilerini de bizimle paylaştı. Bu verilere göre Mardin un ihraç eden iller arasında 849.034 tonla ilk sırada yer almaktadır. İhraç edilen unun ABD doları olarak karşılığı ise 297.461.000 ‘dir. Mardin’i sırasıyla 649.516 tonla Gaziantep ve 619.039 tonla İstanbul takip etmektedir. İhracatta Mardin’in ilk sırada yer almasını sağlayan temel faktörlerin başında unun satıldığı pazarlara yakınlık ve bu pazarlara ulaşımı sağlayan karayolları ağının gelişmiş olması gelir. Ayrıca devletin de bu konuda teşvik edici bir politika izlediği anlaşılmaktadır. Önümüzdeki dönemlerde de Kızıltepe’nin bu olumlu faktörler sayesinde un ihracatında pazardaki kapasitesini artıracığı beklenebilir. Şeyhmus Duyan’ın üretim kapasitesi büyük yeni bir un fabrikası kurma girişiminden de anlaşıldığı gibi,Kızıltepeli burjuvazinin un ihracatında önemli aktörler olarak ön plana çıkmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır.

Türkiye’de un ihracatında ihtiyaç duyduğu buğdayın önemli bir kısmını Rusya’dan ithal etmektedir.⁷⁰ İthal edilen buğday Türkiye’de un fabrikalarında işlenerek Irak,

⁷⁰ Bkz .<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/turkiye-un-ihracatinda-dunya-rekorunu-kirdi-40337829>

Sudan, Suriye, Angola, Filipinler, Madagaskar, Yemen, Çin, Çad, Tayland, Maldiv Adaları gibi ülkelerin pazarlarında satılmaktadır.⁷¹

TÜRKİYE GENELİ İLLER BAZINDA İHRACAT VERİLERİ (2016)		
İLLER	MİKTAR	DEĞER
1-) MARDİN	849.034 Ton	297.461.000 USD
2-) GAZİANTEP	649.516 Ton	197.388.000 USD
3-) İSTANBUL	619.039 Ton	169.253.000 USD
4-) ADANA	156.878 Ton	52.084.000 USD
5-) SAMSUN	193.837 Ton	51.527.000 USD
6-) ANKARA	150.571 Ton	42.710.000 USD
7-) MERSİN	157.840 Ton	41.188.000 USD
8-) DİYARBAKIR	100.982 Ton	36.694.000 USD
9-) KIRKLARELİ	84.245 Ton	23.589.000 USD
10-) KONYA	73.313 Ton	21.967.000 USD
•DİĞER İLLER	505.070 Ton	134.163.000 USD
TOPLAM	3.540.325 Ton	1.077.835.000 USD

Tablo 4. 1 : 2016 İller Bazında Türkiye Un İhracatı Verileri, Kaynak : TUSAF

OSB'nin ihtiyaç duyduğu kalifiye elemanlar devlet desteğiyle açılan kurslarca sağlanmaktadır. Ayrıca OSB 'deki işinsanları yurtdışı pazarlarına açılabilmesi için devlet tarafından teşvik edildiği anlaşılmaktadır. Bu süreç aynı zamanda eski feodal beylerin dışa pazarlarla temasını da güçlendirdi. Böylece kabuğunu kıran burjuvazi uluslararası pazarların işleyiş kurallarıyla da tanışmaya başladı. Şeyhmus Duyan'la bu konuyla ilgili aşağıdaki bilgileri bize aktardı.

“ Kalifiye eleman yetiştirmek için kurslar var.Kalifiye eleman artık yetiştiriliyor. Biz kurs veriyoruz, DİKA (Dicle Kalkınma Ajansı) veriyor. Devlet yatırımı var, devlet bizi gezilere de götürüyor. Bu yıl bizi Beyrut'a götürdü. Organize Sanayi Türkiye'nin sayılı organize sanayilerindendir. Önümüzde bir engel yok, bugün buğdayı Rusya'dan getiriyoruz. İş amaçlı Almanya'ya gittim, balkanlara gittim.Malezya, Endonazya'ya,Ebu Dabi'ye gittim. Sanayiciler olarak yılda iki defa

⁷¹ Bkz. <http://www.usf.org.tr/TR,2259/ocak---aralik-2016---bugday-unu-ihracati-yillik-karsila.html>

iş amaçlı yurtdışına çıkarız. İnşaat sektörü için de giderim. Fuarlara gideriz. Yurtdışı ortaklıklarımız yok. Yurtdışı ortaklıklar da olabilir, karşı değilim. En fazla ortağı olan benim. Örneğin serbest bölgede otuz üç ortağım var. MARTU' da on yedi ortaklık, dokuz kişi kaldık. Bir fabrikamda üç, birinde 5 ortaklık.

Ortadoğu'da yaşanan siyasal istikrarsızlıklar ve Türkiye'nin komşu ülkelerle yaşadığı siyasal gerilimler Kızıltepeli burjuvazisinin ürünlerini sattığı pazarları da etkilemektedir. Şeyhmus Duyan bu durumu şöyle açıklamaktadır :

“Komşu ülkelerle aramız bozulduğundan dolayı, önümüz kapanıyor. Bu da devletler sorunudur. Sanayici olarak bir sorunumuz yok. Devletlerle, İran'la aramız bozuluyor. Suriye'de, Irak'ta savaş var. Yoksa bizim önümüz açık, biz her şey yaparız yani.”

Bu durum kır için oldukça yeni bir süreçti, kapitalistleşen kentin /kentlerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere kırın yeniden organize olması demekti. Kır kentle bütünleştiren bu süreç sermaye birikimi için gereken koşulların oluşmasını da hızlandırdı. Bu dönemde aynı zamanda geleneksel aşiret yapısı kapitalist üretim ilişkilerine dahil oldukça hızla çözülmeye başladı. Ağalık ve maqûlluk dönüşerek yerini tüccar ve burjuva sınıfına bırakmaya başladı/başlıyor. Bu süreçte feodal sistemin dönüşmesiyle ortaya çıkan burjuvazinin köy odasında ağırladığı “misafirleriyle” ilişkisinin yeni mekânı ise artık kenttir. Zira bu süreçte feodal birey kapitalist ilişkilerle haşır neşir olarak dönüşüp burjuvalaşmıştır. Kentte ekonomik yatırımlarla meşgul olan “kır kökenli burjuvazi” ‘misafirleriyle’ uzun bir döneme dayanan ilişkilerini kullanarak ranta çevirmeyi başarabilmiştir, söz konusu çevrelerle kurduğu ilişki üzerinden kentin ekonomik dinamiklerine hâkim olma fırsatı yakaladılar. “Feodal bey(burjuva) “ kırdan elde ettiği tarımsal artığı zaman içerisinde şehre yatırmayı öğrenmiştir artık. Böylece kır da bu süreçte hem toplumsal olarak hem de mekânsal olarak hızlı bir dönüşüm sürecini yaşadı /yaşıyor. Kırın yaşadığı bu hızlı dönüşüm süreci toplumsal yapının çözülmesini de hızlandırdı. Vedat Timurağaoğlu bu konuda şunları aktardı :

‘ Toplumda hiyerarşik yapı bozuluyor. Geleneksel yapının bozulması bir sorun.Rahatsız olduğum bir durum içindeyim.Köy ile şehir arasında mekik dokuyorum. İş ve ticaret nedeniyle eskisi gibi misafir ağırlama ortadan kalkıyor. İnsanlar birbirlerinden uzaklaşıyor.İlerde insanlar birbirlerini görmek için, Batı’daki gibi festivaller yapabili.’

Kırın yaşadığı bu dönüşümü Şeyhmus Duyan ise şöyle ifade etmektedir :

‘‘Zaman değişti, herkes işinde gücünde. Eskisi gibi değil. Her şey parçalandı. Eskisi gibi sohbetler yok.’’

Tarımda mekanizasyonun hızlandığı 1950’lerden itibaren Feodal bey ve ailesini etkisine alarak dönüştüren bu ‘‘geçiş süreci ‘‘ küçük, orta ve topraksız köylü de etkilememesi mümkün değildi. Küçük ve Orta köylülerin bir kısmı mülkiyetlerindeki tarım arazilerine teknolojiyi sokabilmeyi başararak tarımsal artıktan daha fazla verim alma imkanı elde etti ve ‘‘küçük burjuva’’ diyebileceğimiz bir konuma geldi.Diğer kısmı da topraklarını sattı ve kente göç etti .Topraksız yoksul köylü de aynı şekilde kırdaki değişen üretim ilişkilerinden nasibini aldı ve farklı şehirlere işçi olarak atıldı ; ancak bu sınıfların içinde yeşeren ve yüksek öğrenim gören, eczacı, doktor, mimar, öğretmen ve avukat gibi mesleklerden gelen bir orta sınıfın varlığını da belirtilmelidir .

4.1.1. Kırsal Alanda Toplumsal Dönüşüme Bağlı Olarak Değişen Konut Yapısı ve Betonarmeye Geçiş

Kır kapitalist üretim ilişkilerine dahil oldukça kent dokusu kır içine alarak radikal bir şekilde dönüştürdü. Giyimden, gıdaya kadar kır şehre bağımlı hale geldi. Köy sanayiye ve sanayi ürünlerin tüketimine entegre olmaktadır. Kent dokusu tarımsal yaşantının atıklarını dağıtmakta, yaymakta ve aşındırmaktadır. Kent dokusunu şehrin kır üzerindeki hâkimiyeti olarak kabul edersek, kırın orta yerindeki otoyol, süpermarket kent dokusunun parçası haline gelir (Lefebvre, 2014a:9). Kent dokusunun Kızıltepe’nin kırsal bölgelerdeki hâkim etkisi toplumsal yapının

bütününde bariz bir şekilde kendisini göstermektedir. Bu etki mutfak ve giyime gibi kültürel alanlara da yansdı. Hayvancılık neredeyse tamamıyla kalktı. Kırdan üretilen yumurta, yoğurt, peynir gibi kıra has gıdalar dahi şehirden alınmaya başlandı;ancak bu bölümde Kızıltepe köylerininmekân örüntüsünde yaşanan dönüşümü ve bu dönüşümün ardındaki ekonomik dinamikleri analiz edeceğiz. Analiz birimimiz burjuvalaşan veya servet biriktirme olanağı olan kesimlerin ikamet ettikleri köylerin mekânsal yapıları olacaktır. Dolayısıyla bu bölümde kıra dair aktarılan bilgiler ağırlıklı olarak bu kesimlere dairdir.

Kızıltepe kırsalında 1970’li yıllarda ilk betonarme evler birkaç köyde inşa edildi. Kerpiç ev dokusunun hâkim olduğu Kızıltepe kırsalında 2000’li yıllarla beraber betonarme konutlar yoğun olarak inşa edilmeye başladı. Bazı köylerde ise betonarme evlerin kerpiç ev dokusuna hâkim olduğu söylenebilir. Bu köylere örnek olarak Doyuran (Tilte’êmk), Fesleğen (Rihanî), Halkalı(Kilêbîn), Işıklar (Birahîmîyê), Yeşilköy (Hanikan), Altıntoprak(Girbeşk), Arıtepe (Girmozan), Akyazı (Heremhidat), Hocaköy (Evdilîmam), Eymirli (Tıbyat), Akalın (Zorava) gibi köyler gösterilebilir. Diğer köylerde de bu yönde bir eğilim dikkat çekmektedir.

Bu bölümde Doyuran (Tilte’êmk), Altıntoprak (Girbeşk), Fesleğen (Rihanî), Çağıl (Meşqoq Kîkî) köylerinin mekânsal dokusunda yaşanan dönüşüm betimlenmeye çalışılacaktır. Köylerin mekân örüntüsünü tasvir edebilmek için de, mülkiyet ilişkilerine dair kısa bilgiler verilecek ve bu köylerin çekilmiş fotoğrafları üzerinden analiz geliştirilmeye çalışılacaktır. Bu köylerde konut dokusunda betonarme evler hâkimdir. Özellikle 2000’li yıllarla beraber bütün benzer köylerde olduğu gibi bu köylerde betonarme konutların inşası arttı. Bu köylerde cep telefonu, sabit telefon, internet,televizyon gibi iletişim araç ve ağırları kullanılmaktadır. Analiz birimimiz içindeki bütün aileler şahsi araçlara sahiptir. Kızıltepe’yle kıra arasında mobilizasyon güçlüdür.Bütün köylerde üniversite mezunu sayısı yüksektir. Doktor, eczacı, mimar, inşaat mühendisi, avukat ve öğretmenlik gibi mesleklerden bir tabakanın bu köylerde oluştuğunu vurgulamak gerekir; ancak bu tabakanın önemli bir kısmı görev nedeniyle Kızıltepe veya başka şehirlerde ikamet etmektedir. Kırla bağı henüz kopmamış olan bu tabakanın kültürel olarak geleneksel tabakadan ayrıştığını

söylemek gerekir. Bu konu sonraki bölümde detaylı olarak analiz edilecektir. Ayrıca tarımsal üretimde önemli işlevi olan sondaj kuyuları bu köylerde de 1990'lı yıllardan beri kazılmıştır. Her bir köyde 15-20 arasında değişen sayıda sondaj kuyusu bulunmaktadır. Bütün bu köylerde bir yılda iki ürün yetiştirilmektedir . Bu köylerde ağırlıklı olarak buğday, mısır ve pamuk üretilmektedir.⁷²

2000'li dönemde hem burjuvallaşan eski feodal beylerin büyük toprak parçalarını kontrol ettikleri köylerin mekânsal yapıları, hem de tarımsal ticaret veya sanayide aktif olan orta büyüklükte (150-300 dönüm) toprakları kontrol eden köylülerin ikamet ettikleri köylerin mekânsal yapıları dönüştü. Köyler bu süreçte nüfus olarak sürekli göç vermesine rağmen mekânsal olarak genişledi. Tarımsal sanayi ve ticaretin gelişmesiyle geleneksel konut dokusu olarak kerpiç evlerin yerini alan villa veya betonarme evlerköy içindeki arazinin yetersiz olması nedeniyle köyün bitişiğindeki tarım arazilerinde inşa edilmeye başlandı . Bu evler genellikle bahçeli ve iki katlıdır. İki katlı betonarme bu yeni konut tiplerinin alt katları genellikle garaj/depo üst katları ise konut olacak şekilde inşa ediliyor. Evlerin önünde BMW, Mercedes, Audi, Fluence gibi araba markalarından birinin veya birkaçının, etrafında ise meyve ağaçlarının eksik olmadığı ve geniş bir avluya sahip bu yeni konut tipleri çiçeği burnundaki "kır burjuvazisinin"⁷³ artık yeni "malikâneleridir". Burjuvallaşan Feodal beylerin çocukları uğraşları nedeniyle kırdan göç ederken feodal beyler ise ticaret ve sanayiyle uğraştıkları şehirler yerine kırdan oturmayı tercih etmektedir. Bu kesimin kırı tercih etmesinin çeşitli sebepleri var; Köyde üretim faaliyetlerinde bulundukları tarım arazilerini ekim –biçim işlerini yürütmeleri, toplumsal hafızada aşiret sisteminin üzerinde yükseldiği ve "atadan kalan" mekâna duyulan güçlü nostaljik aidiyet duygusu, köy ile şehir arasındaki yol ağlarının gelişmiş olması ve araç sahipliği sayesinde şehre ulaşmanın kolaylaşması ve şehre göre kırın gürültüden uzak ve sakin olması olarak sıralanabilir.

⁷² Son yıllarda ise fıstık (Antep fıstığı) fiyatının aşırı yükselmesi ve tarımsal sulamada yaşanan elektrik sorunuyla beraber fıstık yetiştirmeye yönelik güçlü bir eğilim de gözlemlenmektedir . Bu eğilimin devam etmesi halinde Kızıltepe ovasının büyük bir kısmında fıstık yetiştiriciliğinin hâkim olabileceğini ve buna yönelik sanayi ve ticaret kollarının ortaya çıkabileceği öngörülebilir .

⁷³Bu kavram 1990'lı yıllara kadar feodal niteliği ağır basan Kızıltepe burjuvazisinin hızlı çözülme sürecine giren feodal kökenine , kültürel ve zihinsel olarak kırdan tamamıyla kopmamış olmasına vurgu yapar.

Mekânsal örüntüsünü betimleyeceğimiz köylerde Altıntoprak (Girbeşk) köyünün Kızıltepe'ye uzaklığı yaklaşık olarak 10 km'dir, köyün yolu asfalttır. Kikan ağasının ikamet ettiği bir köydür. Ağa ailesinin konutları köyün en yüksek noktası olan tepede inşa edilmiştir. Köylülerin evleri ağa ailesinin konutlarının aşağısındadır. Köyün en yüksek noktasında ağa ailesinin yerleşik olması, aşiret içindeki hiyerarşik güç ilişkileriyle alakalı olduğunu belirtmek gerekir. Aşiretin bütün ağa ve maqûl köylerinde benzer bir *mekân hiyerarşisinin* olduğunu vurgulamak gerekir. Bu bölümde Farklı köylerde çekilen fotoğraflar üzerinden mekândaki bu hiyerarşinin dayandığı mülkiyet ilişkilerine de dikkat çekilecektir. Özellikle toprak mülkiyetinin tek elde toplandığı köylerde bu hiyerarşi kendisini kerpiç ev dokusu ile betonarme ev dokusu üzerinden açık bir şekilde göstermektedir. Bu bir yönüyle sınıfların *mekânda billurlaşması*⁷⁴ olarak da tarif edilebilir. Toplumsal yapıdaki hiyerarşinin mekâna yansımalarının tarihsel bir arka planına dair analizimizi önceki bölümlerde yapmıştık. Kerpiç ev dokusunun hâkim olduğu dönemde de bu hiyerarşinin mekâna yansımış olduğunu analizimizle ortaya koymuştuk. Kerpiç ev dokusunun yerini betonarme ev dokusuna bıraktığı köklü mekânsal dönüşüm sürecinde bile toplumsal yapıdaki hiyerarşi kendisini mekânda yansıtarak yeniden üretmektedir.

Aşiret yapısının ve onun dayandığı toplumsal işbölümünün çözüldüğü Altıntoprak'ta çektiğimiz fotoğrafta da hiyerarşik güç ilişkilerin mekâna yansıdığı görülmektedir. Köyde ağa ailesinden başka toprak sahibi aileler de yaşamaktadır. Fotoğrafta betonarme evlerin yoğunluğu göze çarpmaktadır. Köyde az sayıda kerpiç ev de bulunmaktadır. Bu evlerde oturanlar topraksız veya az topraklı köylülerdir. 150 dönüm ve üstü toprağa sahip olan köylülerin ise genellikle betonarme evde oturmaktalar.

Betonarme konut dokusunun hâkim olduğu bir diğer köy ise Doyuran (Tilte'êmk) köyüdür. Bu köyün Kızıltepe'ye uzaklığı yaklaşık olarak 9 km'dir. Köyde toprak

⁷⁴ Sınıfların mekânda billurlaşması kavramı Hatice Kurtuluş'un "Mekânda Billurlaşan Kentsel Kimlikler: İstanbul'da Yeni Sınıfsal Kimlikler ve Mekânsal Ayrışmanın Bazı Boyutları" makalesinden alınmıştır.

mülkiyet Kılıç ve Şahin ailelerinin elinde toplanmıştır.Köyün yaklaşık olarak 10 bin dönüm arazisi var. Şukuran kabilesi maqûlunun ailesi (Mala Hecî Yaqûb/Kılıç ailesi) de bu köyde yaşamaktadır. Topraksız köylülerin tamamı bu köyde de kerpiç evlerde yaşamaktadır. Maqûl ailesinin bütün konutları betonarmedir, aynı ailenin mensubu ve aynı zamanda kabilenin maqûlunun köyde iki katlı ve çatılı bir villası vardır. Kırdan çatılı tek konut bu köydedir. Maqûl ailesi ve akrabalarının mısır kurutma tesisi, bulgur fabrikası, Pepsi bayisi, akaryakıt istasyonu, turistik bölgelerde oteller gibi çeşitli yatırımları var.

Fotoğraf 4. 2 : Altıntoprak (Girbeşk)

Fotoğraf 4. 3 : Doyuran Köyü (Tilte'êmk)

Bir diğerk maqûl köyü ise Çağıl (Meşqoq Kîkî) köyüdür. Bu köyde Sim'êlan kabilesi maqûlu oturmaktadır. Köyün Kızıltepe'ye uzaklığı 15 km'dir. Köyün yaklaşık olarak 7 bin dönüm arazisi vardır.Köyün toprak mülkiyeti maqûl olan ailenin (Mala Xelo/Karahan ailesi) elinde toplanmıştır. Köyde maqûl ailesinin bir mısır kurutma tesisi de var. Maqûl ailesinin konutlarının tamamı betonarmedir. Topraksız ve az topraklı bütün köylülerin bir iki briket konutu haricindeki bütün konutlar kerpiçtendir. Bu köyde bir tepe (höyük)⁷⁵bulunmaktadır. Bütün ağa ve maqûl köylerinde olduğu gibi bu köyde de maqûlun konutu tepede (höyük) inşa edilmiştir. Köylülerin konutların maqûl ailesinin konutlarının aşağısındadır.

⁷⁵Kızıltepe 'de tarihi binlerce yıla dayanan çok sayıda höyük bulunmaktadır. Hem Kızıltepe ilçe merkezindeki höyük, hem kırsaldaki höyükler yapılaşmaya açılarak büyük bir tahribata uğramıştır . Aynı zamanda define avcılarının yaptıkları kazılar ve kerpiç evlerin her yıl çamurla sıvayan dış cepheleri için ihtiyaç duyulan toprağın bu höyüklerden alınması höyüklerde büyük tahribatlaraneden olmuştur. Çağıl köyündeki bu höyük de diğer höyükler gibi büyük tahribatlara uğramıştır. Kızıltepe höyüğünde olduğu gibi Çağıl köyündeki höyüğün tahrip olmasında yereldeki bürokrasinin de rolü var. 2000 yılında Çağıl höyüğü Mardin valiliğince "ağaçlandırıldı". Valiliğin öncülük ettiği bu "ağaçlandırma "işgüzarlığı tarihi höyüğün kepçe ve dozerlerle çevreye tıraşlanarak tıraşlanmasıyla sonuçlanan bir yıkıma neden oldu. Höyüklerle ilgili araştırma yapan arkeolog akademisyen Eyüp Ay Çağıl höyüğünün tarihinin M.Ö 3000 yıl önceye dayandığını ifade eder. Ay höyüğün tahrip edilmesinde yerel makamların rolüne de dikkat çekmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.haberler.com/tarihi-kalintilarin-tahrip-edilmesine-tepki-haberi/>

Fotoğraf 4. 4 : Çağl Köyü (Meşqoq Kîkî)

Betimleyeceğimiz son köy ise Fesleğen (Rihanî) köyüdür. Köyün yaklaşık olarak 2 bin dönüm arazisi var. Bu köyün tamamı akrabadır. Toprak mülkiyeti dengeli dağılmıştır. Köyde iki mısır kurutma tesisi ve bir keçi çiftliği bulunmaktadır .

Fotoğraf 4. 5 : Fesleğen Köyü (Rihanî)

Feodal yapının ‘‘meclisi’’ işlevini gören köy odaları da kırsal zlmeyi hızlandıran bu süreçle birlikte atıl kaldı. Kırsal bölgelerin en tepe kurumu olması nedeniyle köy odalarından bahsetmek gerekecek; geleneksel aşiret yapısı içinde ağanın köylü üzerinde egemenliğini pekiştiren bir mekân olan köy odalarında 3 öğün ziyafet verilirdi. Hemen hemen her gün bu odalarda misafir (kaymakam, rütbeli asker, vali, milletvekili, şeyhler, imamlar ve yerel beyler) ağırlanır ve debdebeli ziyafetler verilirdi; ancak kapitalist üretim ilişkileri tarıma hâkim olmaya başladıkça kırsal çözülmeyle paralel olarak bu mekânlar da dönüştü ve işlevlerini yitirdiler, kimileri ise revize edilerek çağa uygun hale getirildiyse de eski işlevlerini yerine getirememekteler. Feodal beyin politik, ekonomik ve geleneksel iktidarının sergilendiği mekân olan köy odaları yerini farklı konut tiplerine bıraktı /bırakıyor, özcesi kerpiç evler üzerinde kent dokusuna benzer yeni bir konut tipi ve yaşam tarzı şekillenmeye başladı/başlıyor.

Fotoğraf 4. 6: ağıl Köyü(Meşqoq Kk) Köy Odası

4.2.Kızıltepe’de Yapsatçılık Süreciyle Apartmanlaşan Gecekondular

Tarımda makineleşme sonrasında 1970’li yıllarda Kızıltepe’ye ilk göçle gelenler ve 1990’lı yıllarda yakılan köylerden kaçarak şehrin merkezine sığınanların inşa ettiği gecekondu mütahhitlerin baş rolü oynadığı yapsatçılıkla 2000’li yılların başlarından itibaren kentsel dönüşüme uğradı. Kızıltepe’de bu dönemde yapsatçılıkla kentsel rantın yükseldiği birçok mahallede apartmanlar yükseldi. Cumhuriyet mahallesinin ‘‘Mehella Bilalîyan ‘‘ olarak bilinen kısmı ve ‘‘Mehella Qalqanîyan ‘‘ olarak bilinen Ersoylu mahallesi örnek olarak gösterilebilir; ancak bu bölümde Tepebaşı mahallesinde 1970’li yıllarda şekillenen höyüğün etrafındaki gecekondu bölgesinde gerçekleşen mekânsal dönüşüm betimlenecektir. Yapsatçılığın ilk gerçekleştiği ve çok hızlı bir şekilde mekânsaldönüşüme uğrayan yerleşme olması nedeniyle burayı seçtik.

Bu mahallenin büyük bir kısmı 1990’lı yıllara kadar tapusuzdu.Buraya ilk yerleşenler, konutlarını inşa ettikleri yerleri zabıta, muhtar veya buraya daha önce yerleşmiş olanlardan hazine arazisi olduğu için cüzi bir miktarla tapusuz satın alır. Kızıltepe’nin tarihi höyüğün etrafını saran tek ve iki katlı bu gecekondu 2000’li yıllarla birlikte kat veya dükkan karşılığında mütahhitlere verildi. Mütahhitlerin öncülüğünde gerçekleşen apartmanlaşma süreciyle bu alanda 5-7 katlı binalar yükseldi. Yükselen bütün bu binaların zemin katları dükkandır. Böylece rantın olduğu bu alanda Kızıltepe’nin çarşısı bu alanlara doğru genişlemeye başladı.

Bu bölgede daire satın alanlar Kızıltepe’nin yerlileri olduğu gibi Kızıltepelilerle akraba olanve çiftçilikle uğraşan Ceylanpınarlı ve Derikli toprak sahibi kesimlerdir . Mülakat yaptığımız Mehdi Kılıçaslan⁷⁶ (33) bu mahallede sattığı apartman dairelerinin alıcılarıyla ilgili şöyle demektedir :

⁷⁶ Mehdi Kılıçaslan’la yaptığımız mülakat ,Aşti mahallesinde inşa ettiği kapalı siteyle ilgiliydi . Mehdi Kılıçaslan aynı zamanda Kikan Xelecan aşiret ağası ailesine (Mala Osman Ağa) mensuptur.

“ Kilise caddesinde inşaatlarımız var. Burda bizden daire alanların tamamı köylüdür. Derik ve Ceylanpınar’dan çok kişi alıyor. Ceylanpınarlılar ile Kızıltepeliler akrabadır, bundan dolayı CeylanpınarlılarUrfa’dan almazlar.”

Kızıltepe’nin merkezinde bulunan bu mahallenin çarşıya, devlet hastanesine, okullara, belediyeye ve devlet kurumlarına yakın olmasının sağladığı olumsuzluklar rantın yükseldiği bir alanın oluşmasını sağlamıştır. Dolayısıyla Kızıltepe içinde yapsatçılığın ilk gerçekleştiği bölge bu mahalledir.

Fotoğraf 4. 7: Kilise Caddesinde Yapsatçılıkla Yükselen Apartmanlar

4.2.1. Kızıltepe’nin Yoksul Mahallelerinde Yerleşik Hayata Geçen Domlar

Orta sınıfların, ticaret ve sanayi burjuvazisinin oluştuğu bu süreçten toplumun bütün kesimleri etkilendi. Bunların içinde dikkat çeken kesim ise Domlardır. Domlar Hindistan kökenli bir halk olduğu tahmin ediliyor . Konuştukları dil Domani’dir. Mardin, Muş, Diyarbakır, Batman ve Kuzey Suriye’nin Dirbêşîyê,

Serêkanîyê, Efrîn gibi bir çok yerleşim yerinde nüfusa sahiptirler. Bölge halkı Domları ‘‘Qereçî ‘‘, ‘‘mitrip/mitirp’’, ‘‘aşiq’’olarak tanımlanmaktadır ; ancak Domlar bu şekilde tanımlanmaktan hoşnut değiller.⁷⁷ Yakın bir tarihe kadar Domların tümü konar göçer hayat yaşamaktaydı. Mülkiyetlerinde sahip oldukları çadır ve ulaşım araçları olan at ve at arabası haricinde hiçbir mal varlıkları yoktu. Geçimlerini köy köy gezerek topladıkları yardımlarla ve düğünlerde Kürtçe şarkı söyleyerek sağlamaktaydılar.⁷⁸ Aşiret sisteminde Domlara yüz yıllardan beri karşılıksız bir şekilde yapılan bu yardımlar, toplumsal yapılarının dayandığı ekonomik iş bölümünün korunmasında etkisi olduğu söylenebilir. Aşiretin dayandığı toplumsal işbölümünün çözülmesiyle paralel olarak Domlar’ın da bir kısmının yerleşik hayata geçtiğini gözlemledik. Bu nedenle Alan Araştırmamızda yerleşik hayata geçmiş 1 Dom’la da mülakat yaptık ve iki Dom’la da kısa bir sohbet yaptık.⁷⁹ Alan araştırmamızı yaparken inşaat yapıp satan zengin bir Dom ailesinin Turgut Özal mahallesinin havaalanının hemen güneyindeki orta sınıf alanlarında ikamet ettiğini öğrendik. Bu aileyle mülakat yapamadığımız için bu ailenin komşusu olan bir kişiyle bu aileye dair yaptığımız mülakatta tez için veri topladık. Yerleşik hayata geçmiş olan Domlar inşaat işçiliği, düğün salonlarında müzisyenlik, oto alım-satımı, hamallık gibi işler yapmaktadır.

Kızıltepeli Domlardan bir ailenin inşaat işleriyle uğraştığı ve bu alanda sermaye biriktirdiği ifade edildi. Bu ailenin üyelerine ulaşamadık. Bu Dom ailesinin konutunun bulunduğu mahallede oturan Vedat Demircan’la yaptığımız mülakatla veri

⁷⁷ Domlar için kullanılan bu tanımlamalar ‘‘ötekileştirici ‘‘ , ‘‘dışlayıcı’’ ve ‘‘aşağılama’’ anlamlarını taşıdığı ve Domlarca hoş karşılanmadığı için tezde etnik grubun adı olan Dom ‘un tercih edilmesinin doğru olacağına karar verdik. Domlarla ilgili tezde genel bir tasvir yapılmıştır. Bu konuyla ilgili detaylı bir araştırma tez kapsamını aştığından dolayı farklı bir çalışmaya bırakıldı. Domlarla ilgili olarak ayrıca bkz. <http://www.mardinlife.com/mezopotamyanin-bilinmeyen-halki-domlar-haberi-13092>

⁷⁸Kızıltepe’de hâkim dil Kürtçe olmasından dolayı Süryani, Arap gibi bölgedeki bütün ‘‘azınlık’’lar Kürtçe’nin Kurmanci lehçesini konuşabilmektedir. Domların da tamamı gündelik hayatta Kürtçe konuşmaktadır. Kürtler içinde zaman içinde asimile olan Domların önemli bir kısmı anadillerini konuşmamaktadır. Domca (Domanî) ağırlıklı olarak yaşlı Domlar tarafından evde konuşulmaktadır. Domca’nın kamusal alanda kullanılmasından dolayı gelecek dönemlerde ‘‘ölü diller’’ grubuna dahil olabileceği beklenebilir.

⁷⁹ Bu görüşmeler esnasında Domların soyadlarının etnik kökenlerini akla getiren ‘‘Gezer ‘‘ ve ‘‘Çalgıcı ‘‘ olması dikkatimizi çekti. Nüfus dairesinde Domların bu soyadlarla kaydedilmesinin ardındaki saikler başka bir çalışmayı gerektirdiği için saha çalışmamızda bunu detaylı araştırmadık.

toplamaya çalıştık. Bu ailenin de soyadının ‘‘Gezer ‘‘ olduğu ifade edildi. Kızıltepe’nin yoksul mahallelerine yığılan yoksul Domlardan farklı olarak bu zengin Dom ailesi orta sınıfların yerleştđđi mekânda oturmaktadır. Bu Dom ailesinin konut yapıp satarak zenginleştđđi anlaşılmaktadır. Giyim kuşam yönünden mahallenin diğerkakinleriyle benzer olmalarına rağmen zengin olan bu ailenin komşularıyla ilişkilerinin etnik kökenlerinden dolayı iyi olmadığı, Domların mahallede dışlandđđı ve Domların mahallelilerce ‘‘istenmediklerini’’ anladıklarını aktaran Vedat Demircan,mahallede oturan zengin birsinin Domların mahalleden taşınması için onların konutlarını çok yüksek bir değerküzerinden satın aldđđını aktardı.

‘‘ Mahallede çingeneler de var, onara çingene dediğinizde kızıyorlar. Çok zenginler, ev yapıp satıyorlar.Bu şekilde çok para kazanıyorlar. Kimse onlarla komşu olmak istemiyor. Çok zengin biri vardı burda, komşusu çingeneydi. Çingenenin komşusu olmasını istemediğikiçin , ev sahibi çingeneyle konuşup çok yüksek fiyattan evini satın aldı. Çingeneler de kimsenin onlardan hoşnut olmadığını seziyor gibi.

Doğrusu giyim ve yaşam yönünden bizden hiçbir farkları yok. Yazın Doğu’nun yaylalarına çıkıyorlar. Çocuklarını ve kadınlarını pek dışarda görmüyoruz. ‘‘

Yerleşik hayata geçmiş olan Domlar köyleri gezip geçimleri için yardım toplayan Domlardan kendilerini ayırmaktadır. Konar göçer yaşam formuyla hatırlanmak istemeyen yerleşik Domların kentli kimliğe aidiyet duygusu beslediğikişildi. Düğün salonlarında müzisyenlik yapan Dom asılı Kadir Çalgıcı’nın (46) bu konudaki tutumu mülakata yansıdı. Kadir Çalgıcı 13 yıldır Kızıltepe’de kiralık bir evde yaşamaktadır. Kiralık evde kalan Domların aileleri kalabalıktır, ikamet ettikleri konutların ise sağlıksız olduğu anlaşılmaktadır. Yerleşik hayata geçmiş Domların bir kısmı ise Kızıltepe’de mülk sahibidir. Domların bir kısmının Muş taraflarından geldiklerini aktaran Çalgıcı öz amcalarının 6 katlı apartmanları olduğunu da aktardı.

‘‘ Evliyim. Müzikle uğraşıyorum. Düğünlerde şarkı söylerim grubumla. Pırlanta düğün salonunda çalışıyorum. Kiradayım. 13 yıldır kiradayım. Öncesinde babamla aynı evde yaşıyordum. Çocuklar doğunca mecbur kiraya çıktım. Daha önce hamallık

yapardım. Kızıltepe dışında hiçbir yerde çalışmadık. Ailemden kimse de Kızıltepe dışında çalışmadı.

Bizim aile çok geri kaldı. Babam hiçbir şey yapmadı. Sorunlar vardı ilgilenmedi. Biz ne yapalım. Hiçbir mesleği yoktu, toprağımız yoktu.

Daha önce Koçhisar mahallesinde yaşıyorduk. Biz kendi aramızda Domca konuşuruz. Dedemlerin aktardığına göre Muş tarafından geldik. Muş öncesine dair hiç bilgim yok. Biz Dom kısmı göçebelik görmedik. Dayımların biri apartman sahibi. Öz amcamın 6 katlı apartmanı var. Mal mülkleri, arabaları var. Biz Domlardanız ama onlardan değil (köy köy gezen göçebe olanları kast ediyor). Biz yokluk da görmedik. Biz onlar gibi köylere gitmedik , dere kenarlarında çadırlar kurmadık.

Geçmişe nazaran şimdi çok daha iyi , daha önce ayakkabı yoktu , şimdi Adidas giyiyorlar. Giyimlerine bakıyorlar . Girişkenler , çalışıyorlar.

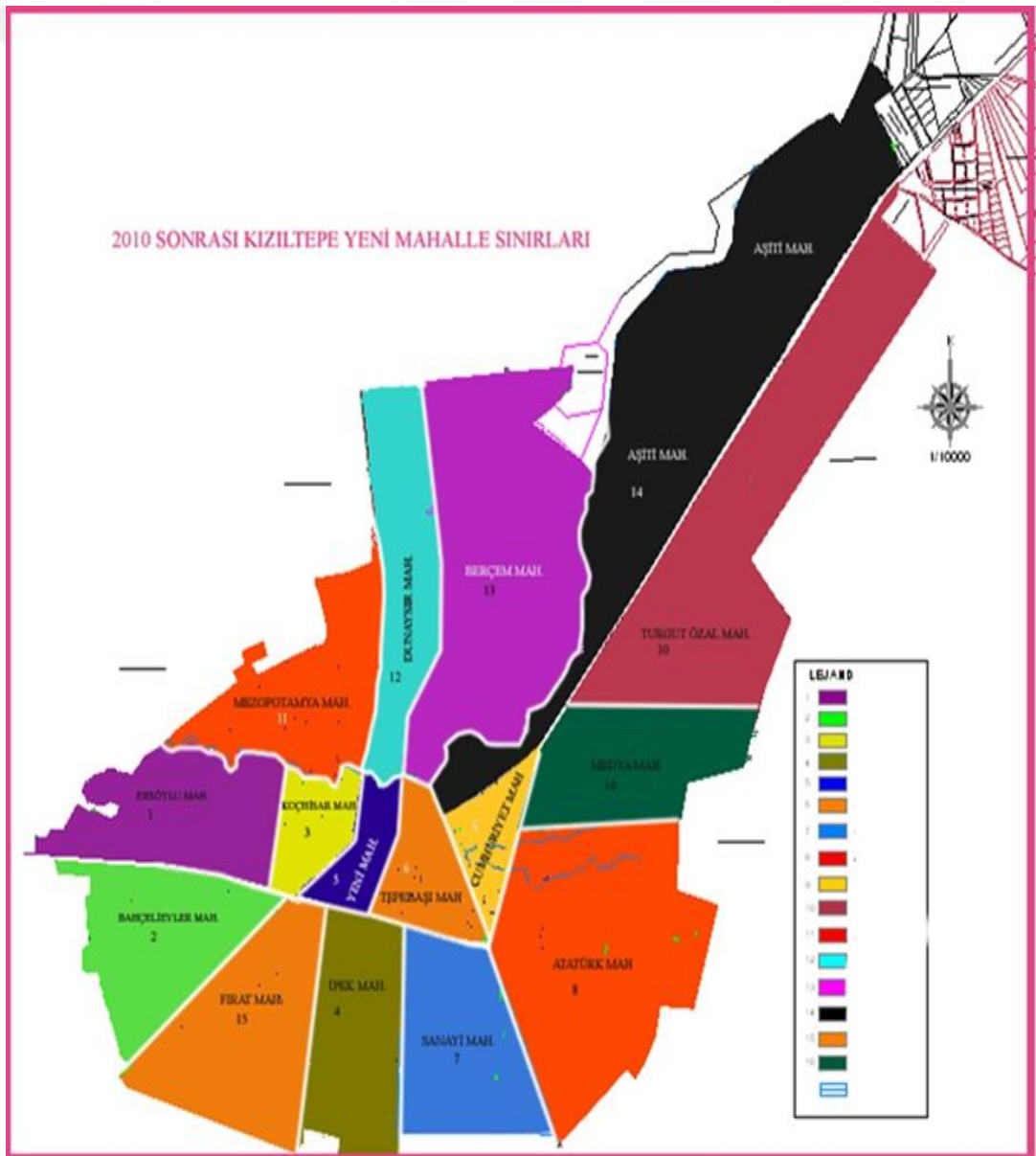
Bizim aileden ben tek kiradayım; ancak diğerlerinin kaldıkları evler çok kötü. Kiraya çıksalar daha iyi . Bütün kardeşlerim bir evde kalıyor. Evli olanlar için ev bir oda bir salon şeklinde ayrılmış. Kaldıkları ev ancak bir aileye yeter. Ailelerimiz kalabalık.’

Domların tamamına yakını Kızıltepe’nin yoksul mahallelerinde yaşamaktadır. Bu mahallede oturan Kadir Çalgıcı komşularıyla ilişkilerinin iyi olduğunu aktardı. Kızıltepe mahallelerinin merkeze uzanan konut alanlarında Domlar ikamet etmemektedir. Domlar ikamet ettikleri mahalleye güçlü bir aidiyet hissetmekteler. Konar göçer hayatından tamamıyla kopan Domlar arasında son yıllarda okullaşmanın da arttığı anlaşılmaktadır.

“Bizim akrabalar ve yakın çevremiz Mezopotamya mahallesinde ve Briket mahallesinde yaşar(Atatürk mahallesi) yaşıyorlar. Kızıltepe’deki Domların tamamı akrabadır. Nusaybinli Domlarla akrabalığımız yok. Tepebaşı mahallesinde, Cumhuriyet mahallesinde Domlardan kimse yaşamıyor.

Son yıllarda okumaya ilgi de arttı. Çok çalışkan olanlar var. Biri var şimdi 8-9 yaşında ,çok çok çalışkan televizyondaki tüm altyazıları okuyabiliyor. Kuran okuyor, namaz kılıyor. Demek ki bundan bir şey çıkacak.

Kimse kendi mahallesinden çıkmak istemiyor. Ben bu mahallede iki bin TL kira da versem taşınmak istemiyorum. Komşularımızla aramız çok iyi. Çocukları akşama kadar bizde kalır.’’

Şekil 4. 2 : Kızıltepe Mahalleleri ,Kaynak : Kızıltepe Belediyesi

Kızıltepe yerlilerinin “qereçi/çingene ”, “aşiq” dedikleri Domların dilleri olan bir etnik grup olduğundan haberdar olmadıkları anlaşılmaktadır.⁸⁰

“Bizim mahallede çingeneler var. Tabiki onlar kendilerini çingene olarak kabul etmiyorlar.Kendi aralarında bir dil konuşup konuşmadıklarını bilmiyorum. Dişçileri vardı, bizim köye gelmişti. Kendi aralarında bir dili konuşuyorlardı. Demek ki bir dilleri varmış (Sulfiç Cansın). ”

2000’li yıllarda Kapitalist üretim ilişkilerinin hızlı gelişmesiyle kırdaki toplumsal yapı çözüldü. Bu yapının çözülmesi Domların toplumsal işbölümünün dayandığı ekonomik temelleri de etkiledi. Kırsalda topladıkları yardımlarla geçinen Domların kırsal yapının çözülmesiyle bu yardımları toplanması güçleşti. Bu faktör, Domların Kızıltepe’de yerleşik hayata geçmesinin önemli bir nedenidir. Şehir yaşamına uyum sağlayan Domlar buna uygun işlerle de uğraşmaya başlar. Cansın Domların toplumsal yapısında yaşanan bu değişimi şöyle ifade etti :

“ Kiradalar, okula da geliyorlar. Örf ve adetleri biraz şeydir. Kısmen değişen var. Daha önce köylere gelip dileniyordu. Şimdi öyle değil. Köylüler de eskisi gibi onlara bir şey vermiyor, zekat vermiyorlar. Bazılarının dükkanları var, onlar da öğrenmişler.Bazıları da ev sahibidir. Normal vatandaşınki gibi değil. Toprak evlerde yaşıyorlar. ”

Domların kentlileşmesiyle toplumsal yapılarının çözüldü ve Domlar arasında yeni işkollarının ortaya çıktı. Gelecek dönemlerde bütün Domların kentlileşmesi beklenebilir.

⁸⁰ Kızıltepe’de Domlar ötekileştirilmekte ve hakir görülmektedir . Bazı Kızıltepe yerlilerinin Domlarla komşu dahi olmak istemediği anlaşılmaktadır . Mülakat yaptığımız kişilerden bazıları Domlarla ilgili fikirlerini açıklarken “ötekileştirici” ve “nefret” dolu bir dil kullandıklarına tanık olduk . Dolayısıyla mülakatta bu kesimlerin aktardıklarını tezde işlemedik.

4.3. Kızıltepe ‘de Sınıfların Mekânda Ayrışması

Kızıltepe 2000’li yıllarda radikal ve hızlı mekânsal ve toplumsal dönüşüm sürecine girdi. Bu dönüşümün ardında bazı temel dinamikler bulunmaktadır; burjuvalaşan yerel aktörlerin ticaret ve sanayiye atılması, devletin tarımsal ihracata yönelik izlediği ekonomi politikaları ve Kızıltepe’nin kentsel mekânına biçtiği rol, Kızıltepe’nin uluslararası pazarlara yakın olan coğrafi konumu ve yol ağlarıyla Kızıltepe’nin bu pazarlara bağlanması, yaşam biçimi, tüketim alışkanlıkları gibi kültürel yönlerden farklılaşmış, avukatlık, mimarlık, eczacılık, inşaat mühendisliği ve öğretmenlik gibi mesleklerden eğitilmiş bir orta sınıfın oluşmuş olması bu dinamiklerin başlıcaları olarak sıralanabilir.

Bu bölümde öğretmen, işçi, mimar gibi kesimlerle ve Kızıltepe’de yerleşik hayata geçmiş olan Dom etnik grubunun üyeleriyle yaptığımız mülakatlar ve Kızıltepe’de tez konusuyla ilgili yaptığımız gözlemler üzerinden sınıfların mekânda ayrışmasını analiz edeceğiz.

2000’li yılların başlarında Kızıltepe’nin kentsel arazisinde rantların hızlıca yükselmesiyle, Tepebaşı mahallesindeki gecekondular yıkılarak yapsatçılıkla 5-7 katlı apartmanlara dönüşmüştü (bkz: yuk.). 2000’li yılların ikinci yarısında itibaren ise Tepebaşı ve Cumhuriyet mahallesindeki arazilerin üzerinde apartmanlar yükselmeye başladı. 1990’lı yıllarda hastaneye yakın bölgelerde inşa edilen 4-7 katlı apartmanlara böylece yeni apartmanlar eklenmiş oldu. Hastane caddesi boyunca inşa edilen bu apartmanların yoğunlaştığı bölge E-24 uluslararası yolun güney tarafı ile Mardin –Kızıltepe Yolunun batı tarafında kalan kentsel arazidir. Bu araziler 2000’li yılların başlarına kadar, buğday, mercimek gibi hububatların ekilip biçildiği tarımsal arazi olarak kullanılmaktaydı. Artan rantla beraber buralar parsellenerek satıldı. Burada yükselen apartmanların zemin katları dükkandır. Kafe, restoran, giyim dükkanları, market zincirleri bu bölgede yoğunlaşmıştır. 2010’lu yıllarla beraber ise ulusal bankaların şubeleri hastane caddesine yerleşmeye başladı .

Fotoğraf 4. 8: Kızıltepe Hastane Caddesinde Çekilmiş İki Fotoğraf⁸¹

Kapitalist toplumdan önce mekânsal ayrışma da etnik ve dinsel kimlikler temel faktörler olarak rol oynuyordu. Kapitalist toplumun ortaya çıkmasından sonra sermayenin yoğunlaştığı kentlerde mekânsal ayrışma etnik ve dinsel kimlikler göre değil de sınıfsal kimliğe göre ayrıştı (Kurtuluş ,2003: 81). *Refah adacıkları, kurtarılmış adacıklar, korunaklı yerleşmeler*, şeklinde nitelenen kapalı yerleşmeler daha çok üç açıdan ele alınır. İlki bu yerleşmeleri ortaya çıkaran ekonomik sosyal, küresel ve yerel olumsal faktörler; ikincisi modern kent ve metropolitan alanın bu

⁸¹Fotoğrafta Kızıltepe’de orta sınıfların tatlı yemek için tercih ettiği bir işletmenin dibinde uzanmış yoksul biri görünüyor.

eğilimden dolayı yaşadığı dönüşümler ve olası sonuçları; üçüncüsü kentsel arazi üzerinde kamusal mekânın parçalanması problemi (Kurtuluş ,2016:162).

Castells (1997:211-212),tüketim sürecinin kent sorunsalında oynadığı role dikkat çeker. Ona göre tüketimin toplumsallaşması ve onun yönetimi devlet müdahalesini gerekli kılmıştır. Kent sorununun temelinde de bu müdahaleyi görür. Castells işgücünün gelişen teknolojiyle beraber artan rolüne vurgu yapar. Ona göre ekonomik ve teknik birimler arasında artan bağımlılık,işgücünün programlı çalışmasını gerekli kılmıştır. Bu süreçte bilginin rolü de arttığından ,işgücünün bir kısmının değer yaratabilmesi için becerilerini çoğaltmak durumundadır. İşgücünün bu rolünden dolayı ortak tüketim araçları (konut, okul, sağlık ,kültür, ulaşım) kentsel yapı ve üretim sürecinin ihtiyaçları açısından zorunlu hale gelmiştir. Dolayısıyla der Castells,Kapitalizm geliştikçe sermayenin evrimi, üretim ve tüketim süreçleri ayrıca toplumsal taleplerin karşılanması için kentsel yapının temelinde yer alan ortak tüketim araçları giderek daha gerekli hale geldi. Sermayenin kâr etmesi için gerekli ön koşullar dışarıdan bir müdahaleyle sağlanmadığı sürece ortak malların çoğunun üretimi sermaye için kârlı değildir. Castells bu noktada devletin rolüne dikkat çeker. Ona göre devlet ortak tüketim araçlarının üretimi, dağıtım ve yönetimi ile bu hizmetlerin mekânsal örgütlenmesine müdahale ederek bu çelişkiyi çözer; ancak bu müdahale basit bir düzenleme mekanizması değildir. Devletin faaliyeti sınıf mücadelesinden etkilenen siyasi süreçle alakalıdır. Dolayısıyla siyasi mücadeleler ortak tüketim araçlarının ve kent sisteminin yönetiminde belirleyici olmaktadır.

Mekân analizinde sermaye hareketlerine odaklanan Harvey'e (2015:45) göre ise , kentler artı ürünün toplumsal ve coğrafi olarak yoğunlaşmasından doğmuştur. Dolayısıyla kentler daima sınıfsal bir olgudur. Harvey, kapitalizmin sürekli ürettiği artı ürünün emilimi için şehirleşmeye duyduğu ihtiyaca dikkat çeker.

Bu bağlamda Çevre ve Şehircilik Bakanlığının hazırladığı ‘‘ Mardin-Batman-Siirt-Şırnak-Hakkari Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Plan⁸² ‘‘ da

⁸² Bkz. <http://mpgm.csb.gov.tr/mardin-siirt-batman-sirnak-hakkari-planlama-bolgesi-i-82188>

Kızıltepe'nin kentsel işlevleri gösterilmektedir.E-24 uluslararası karayolu ile Mardin–Kızıltepe karayolunun bitişiğinde kırmızı olarak işaretlenmiş araziler konut dışı kentsel çalışmalar için tasarlanmıştır.Mardin'de inşası düşünülen lojistik köy projesi düşünüldüğünde bu bölgelerin gelecek dönemlerde yol ağlarına yakın olması sebebiyle ticareti faaliyetler için kullanılabileceğini öngörebiliriz. Kahverengi alanlar yerleşmenin olduğu alanlardır, Haritadasarı alanlar dikkat çekmektedir. Tarım yapılan köy arazilerin bir kısmı da sarı alanların içine dahil edilmiştir (Bkz:EK 2). Böylece köy arazileri de imar izni olan kentsel arazi statüsüne kavuşturularak bu alanlarda yükselen rantla yapılaşmanın hızlandığı gözlemlenmektedir. Mülakat yaptığımız Mehdi Kılıçaslan'ın inşa ettiği kapalı yerleşme de bir köy arazisinin üzerinde yükselmektedir. Kızıltepe ilçe sınırlarında havaalanı bulunduğundan Kızıltepe kentsel arazisinin önemli bir kısmı mania sınırları içindedir.Dolayısıyla bu sınırın içindeki yapılar belirlenmiş yükseklikleri aşamaz. İmar yetkisi olan bütün kurum ve kuruluşlar mania planlarında belirlenmiş kriterlere uygun olarak imar planlaması düzenlemek zorundadır.⁸³Çevre ve Şehircilik Bakanlığının hazırladığı bu plan Kızıltepe'nin kuzeye doğru, Mardin -Kızıltepe yolu boyunca büyümesini sağlayacak şekilde tasarlanmıştır. Kızıltepe'nin verimli tarım arazilerine sahip olması nedeniyle dağlık ve taşlık olan kuzey tarafı seçilmiştir. Kentsel hizmetlerin yoğunlaştığı alan da burasıdır. Bu bölge aynı zamanda çalışma alanıdır, OSB ve küçük sanayi siteleri de bu bölgede yoğunlaşmıştır.Bu bölge 2010'lu yıllarla beraber hızla yapılaştı. Bu bölgede havaalanı, OSB, Devlet hastanesi, alışveriş merkezleri, otomobil bayileri, kolejler, toplu konutlar, kapalı yerleşmeler yoğunlaşmıştır. Rantın en hızlı yükseldiği bölge burasıdır. Kızıltepeli orta sınıflar ile burjuvazinin kentsel mekânda yer seçiminde burası öne çıkmaktadır.Kızıltepe'de doğal gaz ilk olarak bu konut alanında (Aşıti Mahallesi) verildi.Kızıltepe'nin diğer mahallelerine göre altyapısı gelişmiştir. Elektrik kesintilerinin en az yaşandığı konut alanı da burasıdır. Bu alan Kızıltepe ilçe merkezine göre daha sakinidir.

⁸³ Bkz. <http://web.shgm.gov.tr/tr/havaalanlari/2083-manialar>

4.3.1. Kapalı Yerleşmeler : Yaşam Kent ve Marka Kent Siteleri

Kapalı yerleşmeler Türkiye'de İstanbul ve Ankara'da önce ortaya çıkmıştır. Bu iki kentin belirli sınıfları farklı simgesel sermaye ve sınıfsal özelliklere sahiptir . Kentsel mekânın sınıflara göre radikal bir biçimde parçalanmasının nedeni güvenlik ihtiyacından değil, belirli sınıflar için kültürel sermayenin yaşam tarzı yoluyla ifade edilmesi ihtiyacından kaynaklıdır. Maddi sermayesini artıran kentli seçkinler, kültürel sermayelerini de ait oldukları sınıfın tüketim sembolleriyle dışa vurmaya çalışmaktadırlar. Kente bu sınıfların artan talepleriyle ekonomi politikaları ve yasal düzenlemelerin sağladığı olanakların birleşmesi, inşaat sektörüne yatırım yapan sermaye gruplarının kapalı konut üretmesine yöneltmiştir (Kurtuluş,2016:163 -167). Kapalı yerleşmeler Kızıltepe’ de 2010 ‘lu yıllarla beraber ilk kez üretilmeye başlandı. Kapalı yerleşmelerle ilgili olarak Mehdi Kılıçaslan (33) ve Lokman Kılıç’la (44) birer mülakat yaptık. Mardin Havaalanının Kuzeydoğusunda inşa edilen ilk kapalı yerleşmenin baş mimarı doktorluk yapan Lokman Kılıç’tır. İnşa ettiği kapalı yerleşmeyle ilgili mülakat yaptığımız Lokman Kılıç Doyuran (Tilde’emk) köyünde doğup büyümüş ve Şüküran Kabilesi maqûlunun ailesiyle de akrabadır. Lokman Kılıç İnşa ettikleri projeye “ Yaşam Kent ” adını verdiğini açıkladı. Bu konut alanı 3-4 katlı 14 konuttan oluşmaktadır. Su, elektrik ve atık su gibi altyapı giderlerinin tümü konut sahiplerince karşılanmış. Kanalizasyon şebekesi şehrin kanalizasyon şebekesinden bağımsızdır. Dolayısıyla sitenin içinde arıtma sistemi kurulmuştur.

“ Villa yapma fikri bana aitti. Amacımız Kızıltepe’ye örnek olmaktı. Böyle bir kültürün Kızıltepe’de oluşmasına öncülük etmek istedik.

2010 ‘lu yıllarda kooperatif şeklinde üç -dört katlı 14 villa inşa etmeye başladık . Projemize “ Yaşam Kent Sitesi ” adını verdik. Sitenin kanalizasyon, elektrik gibi bütün altyapısını biz yaptık. Kanalizasyon şebekesi şehrin kanalizasyonuyla bağlantılı değildir, arıtma sistemiyle artık sular temizlenip bahçe sulamasında kullanılıyor. Kendi villam içinse fosseptik çukuru kazdım, arıtma sistemini doğru bulmadım. ”

Kızıltepe’de orta sınıflar ile burjuvazinin gelirde farklılaşmasına rağmen mekânda henüz ayrılmadıklarına tanık oluyoruz. Bu sitede oturanlar doktor, avukat, işinsanı, kuyumcu gibi orta sınıf ve burjuva sınıfına mensup kesimlerdir. Bu sitede Mardin Artuklu Üniversitesi rektörü de bir dönem kiracı olarak ikamet etmiş. Kılıç’ın ifade ettiğine göre kiralar düşmüş ve site hedeflediği rağbeti görmemiş. Kılıç zengin üst sınıfların mekân tercihinde apartman dairelerinin ön planda olduğunu ifade etti.⁸⁴

“Villaların sahipleri avukat, doktor, kuyumcu, işadamı gibi kesimlerdir. Kiracı olarak oturanlar da var. Mardin Artuklu Üniversitesi rektörü de bir süre orda kiracı olarak ikamet etti, 5-6 bin TL kira ödüyordu. Kiralar şu an sitede düşmüş durumda. 1500-2000 TL’ye villa kiralamak mümkün. Fiyatları da düştü 600 bine sattığımız villalar şu an 450 bine alıcı bulamıyor. Beklediğimiz gibi rağbet görmedi. Çok zengin olanlar bile Apartman dairelerini tercih ediyor. ”

300-400 TL arasında aidatı olan sitenin bahçıvanı nöbetçisi ve kamera sistemi de var. Site sakinlerinden bazıları çocuklarının bakımı için bakıcı çalıştırmaktadır.

“ Sitenin aidatları harcamalara göre 300 -400 TL arasında değişmektedir. Site kamera sistemi,iki nöbetçisi ve 1 bahçıvanı var. Bazı site sakinlerinin çocukları için ücretli bakıcı çalıştırdıklarını da biliyorum. ”

Mülakat yaptığımız bir başka kapalı yerleşme üreticisi mimarlık yapan Mehdi Kılıçaslan’dır(33). Mehdi Kılıçaslan’ın inşa ettiği kapalı site Aşiti mahallesinin sınırları içinde bulunan Kadıdeğirmeni (Aşêqêdî) köyünün imara açılan tarım arazileri üzerinde yükselmektedir. Kentin kuzeye doğru genişlemesiyle, kentsel mekân bir çok köyün sınırlarına dayandı. Bu süreçten rahatsız olan köylülerin konutlarını başka bir yere taşımak istediği ifade edildi; ancak artan ranttan da pay almaya yönelik girişimlerinin de olduğu anlaşıldı. Arsa sahibi köylünün de bu sitenin ortağı olması bu durumun göstergesidir. Siteye “ayrıcalıklı” , “seçkin” bir

⁸⁴Kapalı Yerleşme üreten Mehdi Kılıçaslan’la yaptığımız mülakat Lokman Kılıç’ın zengin sınıfların apartman dairelerini tercih etmesine dair tespitini doğrulamaktadır. Kılıçaslan ürettiği kapalı sitelerin apartman dairelerini satın alanların arasında zengin üst sınıfların da olduğunu ifade etti .

sınıfa hitap edecek şekilde ‘‘Marka Kent’’ adı verilmiş. Marka Kent sitesinin konut alanının altyapısı Yaşam Kent konut alanından farklı olarak gelişmiştir. Sitenin kanalizasyon, yol, su, doğalgaz altyapısı mevcuttur.

‘‘ Şu an, ‘‘Marka Kent ‘‘ adında büyük bir proje yapıyorum. Bir ortağım var. Biz modern bir proje yapıyoruz. Biz on yedi dönüm üzerinde 11 katlı 5 blok inşa ediyoruz. Normalde 17 dönüm üzerinde 17 blok inşa edilir, biz bunu minimize ettik 5 bloka indirdik. Binalar burda genelde 7 katlıdır, biz 11 katlı yapıyoruz. Daha önce 7 katın üstüne çıkılmıyordu, emsal sistemiyle bu değiştirildi. Tabanı maksimum % 35 kullanacak şekilde olmalıdır. Yani binanın yüksekliği maksimum 39.50 metre olabilir.

Hava Mania sınırından dolayı daha yükseğe çıkılamıyor. Kızıltepe’den uçaklar kalktığı için bu sınır var.

Sitemizin olduğu bölgede iki köy var. Köyün adı Aşêqêdî’dir (Kadıdeğirmeni), Elimişmiş (Erikli Köyü)’a bağlıdır. Köyler de şehirleşmiş. Köy imar planlı içindedir. Köylüler bu durumdan rahatsız. Apartman hayatı bize göre değil diyorlar. Köylerini başka yere taşıyacaklar. Bütün köy arsa olmuş, altyapısı kanalizasyon şebekesi yapılmış. Doğal gazın gelişi de güzel bir avantaj oldu. Evi ısıtmak için iyi oldu.’’

Aşiti mahallesinde Kızıltepe devlet hastanesi ve bir özel hastane olmak üzere iki hastane bulunmaktadır. Ayrıca Mardin Havaalanı, OSB, büyük bir alışveriş merkezi ve çok sayıda otomobil bayisi bu mahallenin yakınındadır. 11 kat ve 5 bloktan oluşan sitenin üzerinde kurulduğu arazi 17 dönümdür, Kızıltepeli burjuvalarla orta sınıflar mekânsal olarak henüz ayrışmadığı bu dönemde bu site Kızıltepe’nin burjuva ve orta sınıflarının konut taleplerini karşılayacak şekilde bir planla tasarlanmış. 2010 öncesinde Kızıltepeli orta sınıflar ile burjuvazinin talep ettiği mekânın Kızıltepe’de üretilmemiş olmasından dolayı bu sınıflar Mardin’de arzuladıkları konutlara yerleşmekteydi. Bu site inşa edildikten sonra bu sınıflardan bir kısmının dikkatini çektiği söylenebilir. 24 saat güvenli olan sitede, binalara giriş çıkışlar da şifreyle olmaktadır. Sitede tenis kortu, havuz, spor kompleksler, çocuklar için oyun alanları da bulunmaktadır.

“ Baktık Kızıltepe’de büyük bir para dönüyor. Mardin’in zenginlerinin çoğu Kızıltepeli. İşleri, eşleri ve kendileri Kızıltepeli olmasına rağmen Mardin’de oturan çok işadamı var. İyi bir dairede oturmak için gidiyorlar. Bu sirkülasyonun yukarı doğru gitmesinin önüne geçmeye çalışıyoruz. Burda tutmaya çalışıyoruz. Bu sitede daire satın alanlar doktor, eczacı, fabrika sahipleri, avukat gibi kimselerdir.

Sitenin 12 dönümü sosyal aktiviteler içindir. Havuzu, spor kompleksi, oyun alanları var deşarj olmak için. Çocuklar için uygun bir alandır, satranç gibi çeşitli oyun alanları var. Basketbol, voleybol, tenis kortu var. Tenis bizim bölgede popülerleşmiş. Ben de başladım , çok güzel; ancak yer sıkıntısı var.

24 saat güvenlidir, binalara girişlere de şifreledir. Duvarlar 1,5 metre ve duvarların üzerinden yükselen teller de 1-5 metre tasarladık, rüzgar sirkülasyonu için duvarları yüksek inşa etmedik. “

Kızıltepe’deki apartman daireleri çoğunlukla 140 – 300 m2 arasındadır ve balkonludur. Bunun sebebi yerli halkın geldikleri köylerde sahip oldukları konutların geniş ve bahçeli olmasıdır. Kılıçaslan konut üretirken sosyolojik yapıya ve iklime dikkat ettiğini şöyle ifade etti :

“ Daireleri çeşitlendirdik. Biz daireleri sosyolojik yapıya göre yaptık. Biz bölge çok sıcak biliyorsun, genelde balkona çıkılır. Balkon küçük oldu mu hareket alanı olmaz, genişlik ve uzunluğa dikkat ettik. Bilirsin, bizim sığamız 5-6 ay sürer bu nedenle merkezi bir sistem yaptık bütün bina için. Ordan bütün binaları serinletecek bir sistem yaptık. “

Marka Kent sitesinin yakınında “Doğa Kent” adında başka bir site daha mevcuttur. Doğa Yapı inşaat firması tarafından yapılan bu kapalı yerleşme Marka Kentle benzer şekilde tasarlanmıştır. Firmanın internet sayfasında sattıkları konutlar için orta sınıflar hitap eden “Huzurlu Bir Yaşam Alanı“, “Hayalinizi İnşa Ediyoruz“,

“Yeni Bir Yaşam Alanı” gibi sloganları seçmesi dikkat çekmektedir.⁸⁵Bütün bu kapalı yerleşmelerin isimlerinin tamlanan kısmı için “kent” kavramının seçilmesinin ardındaki sebebin müşteri kitlesi olan sınıflara hitap edecek bir “alt kent” oluşturma isteğiyle alakalı olabileceğini özellikle vurgulamak gerekir. 1980’li yılların sonlarında bölgenin ileri gelen bir ailenin mensupları tarafından inşa edilen ilk toplu konut projesinin isimlendirilmesinde, “site” ve bu ailenin soyadı olan “Özmen” kelimeleri kullanılmıştı. Bu dönemde henüz orta sınıflar ve burjuvazinin ortaya çıkmamış olmasından dolayı, bölgenin ileri gelen aileleri tarafından inşa edilen apartmanlar onların mekânda görünürlüğünü sağlayacak şekilde ailelerin soyadlarıyla isimlendirilmiştir. Özmen Sitesinden sonra 1990 ‘lı yıllardan itibaren bölgenin ileri gelen aileleri tarafından hastane caddesinde inşa edilen apartmanlar da ailelerin soyadlarıyla isimlendirilmiştir. Buna örnek olarak “Timurağaoğlu Apartmanı”, “Kılıç Apartmanı”, “Karahan Apartmanı”, “Beşer Apartmanı” gösterilebilir.

2000’li yıllarla birlikte orta sınıflar ve burjuvazinin belirginleştiği Kızıltepe’de mekân üretiminde kapalı yerleşmeler ön plana çıktı. Burjuvaziyle orta sınıfların mekânsal olarak henüz ayrışmadığı Kızıltepe’de bu sınıfların taleplerine hitap edecek şekilde tasarlanan toplu konutlar isimlendirilirken de bu sınıflara hitap edecek anonim anlamlar taşıyan kavramlar kullanılmaktadır. Dolayısıyla bu konut alanlarında ikamet edenlerin mekân aidiyet hissedebileceği beklenebilir.

4.3.2. Toplumsal Sınıflarda Ayrışmanın Başka Bir Boyutu : Gündelik Hayat ve Düğün Salonları

Sınıfların mekânsal olarak ayrıştığı bir diğer analiz birimimiz ise düğün salonlarıdır. Daha önce kırdaki açık alanda, şehirde ise sokak aralarında yapılan düğünlerin yeni mekânı son yıllarda hayli artış gösteren düğün salonları olmaya başladı. Bu mekânlar alt, orta ve üst sınıflara göre farklı fiyat ve niteliklere sahip olduğunu belirtmek gerekir. Burjuva ve orta sınıflar genellikle aynı düğün salonlarını tercih etmektedir. Duneysır Düğün Salonu, Kervansaray Düğün Salonu ve alışveriş merkezi

⁸⁵Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://doga-yapi.com/index.htm>

olan Mova Parkta yer alan düğün salonu buna örnek olarak gösterilebilir. Alt sınıfların tercih ettiği düğün salonları ise mahalle aralarında apartmanların zemin ve bodrum katlarında bulunan Saray Düğün Salonu gibi düğün salonlarıdır. Düğün salonlarının sınıflara göre ayrışmasını yaptığımız mülakatlarda, Şeyhmus Duyan doğrudan sınıf kavramını kullanarak ifade etti.

“Düğünlerimizi düğün salonlarında yapıyoruz, Mova’da yapıyoruz. Daha temizdir. Park sorunu yok, müsaittir. Sınıfa göredir. İmkana göre . Altı yedi yıldır düğün salonlarına gidilir. ”

Şeyhmus Duyan’la akraba olan Abdulmutalip Duyan’ da bu konuda benzer ifadeler dile getirdi. Düğün salonlarını tercihinde üst sınıfları tarif ederken de dikkat çekici bir kavram kullandı.

“Düğünlerimizi genelde köyde yaparız.Yeni yeni düğün salonlarına gidiyoruz. Mova parkta, kervansarayda yapıyoruz. Yağlı olanlar buralara gider. ”

Kentsel değerlerin içselleştirilmeye başlandığı bu dönemde şehirli yoksul kesimler artık sokak aralarında düğün yapmamaktadır. Yoksulların öbekleştiği mahallelerdeki Buhara düğün salonunun sahibinin mahalleli olmasından dolayı bu salonda düğün yapabilmektedir. Mova parktaki düğün salonunun fiyatının yüksek olması nedeniyle bu mahallenin tercih edebileceği bir yer değildir.

“Düğünlerimizi daha önce evimizin önünde sokakta yapıyorduk.Son yıllarda bu ayıp görülüyor. Şimdi düğün salonlarında yapıyoruz. Bizim mahallenin çoğu Buhara’ya gider, çünkü salonun sahibi de mahallelidir. Fiyat konusunda yardımcı oluyor.

Movaya mahalleden gideni hiç bilmiyorum. Çok para istiyorlar. Mahalle işçi kesiminindir, ekonomik olarak durumları müsait değil(Halil Gökçen ,33). ”

Toplumun diğerk kesimlerinden görece daha yoksul olan Domlar genellikle kendi evlerinde düğün yapmaktalar. Düğün salonlarında müzisyenlik yapan Kadir Çalgıcı da Halil Gökçen’le benzer ifadeler dile getirdi.

“ Daha önce düğünler sokak aralarında yapılıyordu. Şimdi herkes düğün salonlarında yapıyor. Genelde Buhara’ya gidiyoruz. Sahibi de mahallelidir. Bizim akrabalarımız genelde kendi evinde yapar, düğün salonlarına çok az kişi gidiyor. Saray düğü salonuna gidiyorlar, Buhara’dan bin TL daha ucuzdur. Masrafı daha azdır yani. ”

Kırda düğün yapmaktan vazgeçip Kızıltepe’de düğün salonlarında düğün yapan kesimlerdenbiri Eşme köyü (Misqeynter) sakinleridir. Bu köyün tercih ettiğidüğün salonları orta ve alt orta sınıfların tercih ettiğidüğün salonlarıdır. Bir bankada çalışan Eşme köyünden İhsan Gümüş (33) bu konuda şunları aktardı :

“ Köydekiler genelde düğünlerini düğün salonlarında yapar. Armada, Buhara, Lara tercih ettikleri düğün salonlarıdır. ”

Düğün salonlarıyla ilgili olarak Abdurrahman Yılmaz (35) dikkat çekici tespitler yaptı.Yılmaz bölgenin ileri gelen bir ailesine (Mala Hecî Dawid) mensuptur. Kızıltepe’de resim öğretmenliği yapan Yılmaz müzikle de uğraşmaktadır. Yılmaz düğünlerde üst sınıfların gösterişi önemsediklerini, düğün salonları sayesinde kadınların düğünlerde yükünün hafiflediğini ifade etti. Düğün salonlarının kültürel anlamda bir monotonluk hissi yaratmasından yakınan Yılmaz fikirlerini şöyle açıkladı :

“ Daha önce kır düğünü yaparlardı. Herkes kendi avlusunda bir hafta, bazıları on gün boyunca düğün eğlencesi yapardı.

Biz genelde düğünlerimizi Mova’da yapıyoruz. Dunaysır ‘da da yapıyoruz. Gösteriş var, ne kadar kalabalık olsa o kadar gösteriş oluyor. Babam da eşimin babası da, bu kadar altın almasının ve masraf yapmasının sebebi kendileri içindi. Bizim için

değildi. Etraf konuşsun diye yapıyorlar. İmkânı olmayan da borç alarak bu gösterişi yapar. Kendini mecbur hissediyorlar. Düğün salonları bir yönüyle avantaj, bir yönüyle de dezavantajdır. Avantajı nedir ? Bütün yük kadınların omzundaydı. Yemeği kadınlar pişiriyordu, temizliği kadınlar yapıyor. Misafirlerin kirini çöpünü yine kadınlar temizlerdi. Erkekler sadece keyfine ve misafirlerine bakardı. Kadınların açısından bu dezavantajdı. Bu emek görülüyordu da, değeri yoktu . Demiyorlardı ki oğlunun veya kardeşinin düğünüdür , o ter ve sıcakta , ocağın yanında , ateşin dibindedir. Ufacık bir kusur görüldüğü zaman da hakarete maruz kalırlardı. Belki de dayak yerlerdi. Bu açıdan düğün salonlarının böyle bir avantajı var .

2000’li yılların öncesinde düğünler için kır veya Kızıltepe’nin sokakları mekân işlevi görüyordu; ancak tasarlanan mekân olarak düğün salonlarının inşa edilmesinden sonra bunun yerini düğün salonları aldı. Bu süreç mekânla kurulan aidiyet ilişkisini parçaladı. Lefebvre’in (2014:68-71) ifade ettiği gibi tasarlanan mekân (mekân temsilleri) bilginlerin, planlamacıların şehircilerin, teknokratların algılananı ve yaşananı tasarlananla aynılaştırdığı mekândır. Bu mekâna bilgi etki eder ve nesneldir; ancak imgelem ve sembolizmin etki ettiği temsil mekânının (yaşanan mekân) kökeni ise tarihtir. Bu mekân ‘yaşanır, konuşur; duyumsal bir merkezi veya çekirdeği vardır:Ego,yatak, oda, konut ya da ev; meydan, kilise, mezarlık... Bu mekânlar, tutku ve eylem yerlerini,yaşanan durumların yerlerini kapsar, dolayısıyla zamanı doğrudan içerir. ‘Tasarlanan mekân ile algılanan mekân arasındaki bu farklılık Abdurrahman Yılmaz’ın ifadelerine de yansdı :

“ ...Dezavantajı ise , insan kendi düğününden tat almamasıdır. Yani sadece üç dört saat sürüyor. Yabancı birinin düğününe gitmiş gibi hissediyor insan. Ben kendi düğünümde bunu hissettim. Mekân senin değil ve kiralamışsın. Zamanın insana dayatılmasından rahatsız oluyorum. O tadı almadım doğrusu. Kuzenimin düğününe gittiğim zaman da aynı şeyi hissediyorum. Mekân aynı mekân, yemek aynı yemek, değişen sadece gelin ile damattır. “

Kızıltepe düğünlerinde akraba çevresinin tümü davet edilir.Bundan dolayı da düğünler kalabalık olur. Düğün salonları sayesinde davetlilere yeme, içme gibi

hizmetlerin yükü kalktı. Bu salonların tercih edilmesinde bu faktörlerin yanı sıra kalabalık davetli kitlesi için tuvaletlerin, yeterli sayıda garsonun, oturma yerlerinin de bulunması önemli faktörlerdir. Düğün salonlarının kır düğünü mekânlarına göre konforlu ve temiz olması tercih edilmelerinde etkilidir. Sosyal Bilgiler öğretmeni Selman Karaalp (30) mülakatta düğün salonlarının tercih edilmesini şöyle ifade etti:

“ Düğünlerimizi düğün salonlarında yaparız. Daha önce sokakta veya avlumuzda yapardık. Şimdi yakın çevrem geneli düğün salonlarında yapıyor. Düğün salonları daha temiz, daha rahat . Buhara'ya, Lara'ya, Duneysır'a gidiyorlar . ”

Kızıltepe’de 2000’li yıllarda yaşanan hızlı dönüşüm süreci mekân haricinde tüketim ve yaşam alışkanlıklarına da yansdı. Orta sınıfların geneli ev ve arabaya sahip. Bu sınıf, dönüşen kentin ruhuna uygun olarak merkezdeki caddeleri boydan boya saran kafe, restoran ve pastane gibi mekânlarda yer, içer ve bazen tatile de çıkar. Söz konusu bölge için dışarda yemek yeme ve tatile yapma alışkanlıklarının yeni bir olgu olduğunu vurgulamak gerekir.

“ Evlendiğimden beri bir türlü oturmadı, ağırlıklı olarak dışarda yemek yerim. Hamburger, makarna gibi yemekler yerim. Daha çok Mova Park’a gidiyorum. Tatile giderim, on yıldır hep tatile giderim. Bir haftalığına, on günlüğüne giderim. Antalya'ya, İzmir'e, İstanbul'a tatil için giderim. Yurtdışına da gittim. İtalya'ya dört arkadaşla gittik. Roma, Venedik gibi 4-5 şehri gezdim. Eşimle birlikte Avrupa turu yapmayı düşünüyoruz. Ekonomik durumumuz elverdiği sürece dünyayı gezeceğiz. Kardeşim de bu mantıktadır. Kuzenlerim de gezer, tatile çıkar(Abdurrahman Yılmaz ,Öğretmen) . ”

“her yıl 5- 7 günlük tatil yaparım, Akdeniz kıyılarını tercih ediyorum (Yusra Özbek ,35 , Öğretmen).“

“Tatil için Mersin'e bir haftalığına giderim (Selma Gökhan , 42, Öğretmen) . ”

Kızıltepe orta sınıflarında son yıllarda balayına çıkma eğilimi güçlenmektedir . Mülakat yaptığımız kişiler balayına çıkmadıklarını; ancak yakın çevrelerinde çıkanların olduğunu ifade ettiler.

“ Balayına gitmeyi düşünüyoruz . Ege ve Akdeniz bölgesine gitmezsek Avrupa'ya gideriz(Abdurrahman Yılmaz). ”

“ Balayına çıkmadım. Yakın çevremden balayına çıkanlar var (Selma Gürkan). ”

“ Ben çıkmadım; ancak yakın arkadaşlarımdan Antalya, Bodrum, Kuşadası gibi yerlerde balayına çıkanlar oldu (Yusra Özbek). ”

Orta sınıfların alışverişte tercih ettiği yer Mova parktır. Bunların Kızıltepe içinde ikamet etmek için tercih ettikleri yer ise Aşiti mahallesinde üst orta sınıfların yoğunlaştığı yer olan TOKİ konutlarının bulunduğu alandır. Kentsel hizmetlerin bu konut alanında diğer mahallelere göre daha gelişmiş olması bu tercihlerinde etkili olduğu söylenebilir .

“Alışverişi Mova parkta yaparım.Bazen de Mardin 'de. İpek mahallesinden TOKİ'ye taşındım. Burası daha temiz, daha rahat (Selma Gürkan). ”

“ TOKİ 'de oturuyorum. Burası hem otopark hem de elektrik konusunda daha iyi. Eski hastane caddesi hareketlidir; ancak elektrik kesintilerinden dolayı oraya yerleşmedik (Abdurrahman Yılmaz). ”

“ Turgut Özal mahallesinde oturuyorum. Bulunduğum yerden taşınmayı düşünüyorum. TOKİ tarafına taşınmayı planlıyorum. Daha temizdir, elektrikler de az kesiliyor orda (Selman Karaalp). ”

“ Alışveriş konusunda spontane yaşarım, genelde Mova'da alışveriş yaparım. Ersoylu mahallesinde oturuyorum. Bulunduğum yerden taşınmayı düşünüyorum.

Yaptığım projeyle (Marka Kent) benzer bir mekânda oturmak isterim (Mehdi Kılıçaslan , 33 , Mimar).’’

Kızıltepe’nin yoksul mahallelerinde oturanların ise mahalleyle güçlü bir aidiyet duygusu besledikleri anlaşılmaktadır.

’’ Mahallemden taşınmayı düşünmüyorum. Mahallelilerle aile olmuşuz, hayatımı burda sürdürmek istiyorum. Nereye gitsem gözüm mahallemde kalacak (Halil Gökçen ,33, Öğretmen). ‘’

BEŞİNCİ BÖLÜM

KIZILTEPE’NİN SOSYO MEKÂNSAL TARİHİNE BİR ÖRNEK MEKÂNSAL ÖLÇEK OLARAK IŞIKLAR KÖYÜ ANALİZİ

Işıklar (Birhîmiyê) köyünün Kızıltepe’ye uzaklığı 4 km’dir ve E-24 uluslararası yoluna mesafesi 500 metredir. Bu köy eski bir Hristiyan yerleşim yeri idi. Bu köyün tamamı Süryani Katoliklerden oluşmaktaydı. Kızıltepe’ye bağlı bir köydür. Bugün Birhîmi(Işıklar) olarak bilinir (Ternon :328). Göyünç de buranın XVI. yüzyılda bir Hristiyan yerleşimi olduğunu teyit eder. 1526 ‘da 41 hane 15 mücerred (bekâr), 1540’ta 66 hane 35 mücerred, 1564’te 89 hane 25 mücerred vardı. Değirmenler ve bostanlar da sahipti. Buğday ve arpa gibi hububatlar yetiştirilirdi. İbrahimiye’nin 1518’de 12.000, 1526’da 13.668, 1540’ta 16. 016, 1564’te 10.344 akçe geliri vardı. (Göyünç :63).

Köyde Hristiyan 4 aile hâlâ yaşamaktadır. Köyün çoğunluğunu şu an Müslümanlar oluşturmaktadır. Köyün Yaklaşık olarak 8 bin dönüm arazisi vardır, bu arazilerin 4 binlik dönümü Süryani Hristiyanların mülkiyetindedir, diğer kısmı ise Duyanların mülkiyetindedir. Şeyhmus Duyan’ın ailesi Işıklar köyüne (Birahîmiyê/Birhîmi) 1956 yılında yerleşir. Duyan ailesi (Mala Xatê) 1950 'li yılların sonlarına kadar kaçakçılıkla uğraşmaktaydı. 1960'lı yıllarda traktör satın alan bu aile Diyarbakır ile Mardin’in çeşitli yerlerinde ortakçılıkla toprak sürmeye başlar. Söz konusu aile bu dönemde ekonomik konumunu güçlendirme imkanı yakaladı ve Kızıltepe’de aşiretler içinde etkili olmaya başlaması da bu süreçle ortaya çıkar.⁸⁶ Kaçakçılık ve ortakçılık yoluyla servet biriktiren bu aile, sahip oldukları toprakları maqûl ve ağa ailelerinden farklı olarak satın alma yoluyla edindiler. Işıklar köyünü de biriktirdikleri bu servet

⁸⁶1965' te bazı aşiret liderlerinin desteğiyle bu ailenin büyüğü lider olarak kabul edilir. Bunun üzerine bu ailenin büyüğü inşa ettiği köy odasında bir yemek vererek bölgedeki aşiret liderlerini ağırlar. Aşiret liderleri verilen bu yemekte rıza gösterdikleri "maqûle"(kabile ileri geleni) mira (acı kahve) pişirmesi için kahve, cezve ve mangal hediye eder. Aşiret kültüründe "köy odası" inşa etme , "yemekli misafir ağırlama" ve "mira" ikram etme önemli yer tutar ve bunu sadece maqûl ve ağalar yapabilir (bkz:yuk). Köyde bir kum ocağı da işleten bu aile feodallikten burjuvaziye geçiş yapmıştır. Ailenin sahip olduğu işletmelerde 1000’ i aşkın işçi çalışmaktadır. Bu aileden bir kişi çeşitli dönemlerde milletvekilliği de yapmıştır.

sayesinde 1956 yılında Yahya Beg'ten satın alır. Ailenin biri Diyarbakır'da olmak üzere 3 köyde yaklaşık olarak 10 bin dönüm arazisi vardır. Köye yerleşme süreciyle ilgili olarak mülakat yaptığımız Şeyhmus duyan şu bilgileri aktardı :

“ Köye yerleştiğimizde ziraat vardı; ancak o kadar ilerde değildi. Biz 1956'da köy geldiğimizde, mibzer, traktör vardı. Su yoktu, biz pompayla dereden su çektik. Önceleri Zergan deresi akardı. Bahçe ve bostan yetiştirirdik, pamuk yetiştirirdik. O zaman elektrik yoktu, dinamo motor yoktu. Mazotlu motorla su çekerdik. Biz 1960-1965 'te kendi imkanlarımızla motorlarla su çektik.

1956 yılında biz bu köye yerleştik. Geldiğimizde Hristiyanlar vardı ve bazı Müslüman aileler vardı. Onlar da yeni Müslüman olmaya başlamışlardı, Müslümanlar gibi değillerdi. Hristiyanlara benzeyen Müslümanlar gibiydiler. O zaman Hristiyanların 7 hanesi vardı, Müslümanların da 7-8 hanesi vardı. Daha önce benim babam sınır ticareti yapardı, daha doğrusu eski deyimle babam kaçakçılık yapardı. Zaman değişti, kaçakçılığa, sınır ticaretine yayan gidiliyordu eskiden. Babam para sahibi oldu. Ovada bir köyün satıldığını duydu. Hristiyanlarındı, Yahya Beg'indi. Babamın da o zaman parası vardı ve satın aldı. Buraya yerleştik. Bizde hâlâ Hristiyanlar var.

Köyde yaşayan Süryanilerle yaptığımız mülakatta köyün tarihi ile ilgili şu bilgileri aktardılar :

“Bizim ihtiyarların naklettiği gibi ailemiz 300-400 yıldır Diyarbakır tarafından buraya gelmişler. Ermeni'ydiler, burda Süryanileştiler. Bir zamanlar Ermeniler vardı. O zaman Kızıltepe'de sekiz yüz Ermeni hane vardı, Tıl Ermen'di eski adı. Bizim bu kilisemiz yaklaşık 900 yıldır varlığını koruyor. Bizim burdaki harman yerlerini kazdıklarında mezarlık çıktı. Mezarlık Süryanilerindi, Hristiyanlardı. Bazıları Müslüman kalmış, bazıları Hristiyan. 1910'larda o ferman⁸⁷ verildiğinde alimeler katlleri vaciptir dedi. Çıkarlarından dolayı aşiretleri birbirlerine

⁸⁷1915 yılında Süryani , Ermeni gibi Hristiyan ve Yahudi dini gruplara yönelik devletçe uygulanan sistematik toplu sürgünlere bölgede “Ferman/Fermana Filehan ” olarak tanımlanmaktadır .

çatıştırdılar. Biz Kürtler dahi 3-4 parça olmuşuz. Her birinin hedefi başka. Veleve ki din bile farklı olsa, din bile bunu emrederse insanda vicdan olmalı, vicdanını dinlemeli. Herkes iyi ile kötüyü bir birinden ayırabilir. Bu çocuğa bile sorsan iyi ile kötüyü ayırabilir.

Devlet önce Ermenilerin fermanını verdi. Süryaniler bunu üstlerine almadılar. Açgözlülük bütün kötülüklerin başıdır. İnsanın başına ne geliyorsa açgözlülükten geliyor. Devletler bile açgözlülük yaptıkları zaman...bir baktın güçlü olan zayıf olanları birbirine düşürür.

Ferman verildiğinde burda yüz on hane vardı. Fermanın sonra her bir aileden 1-2 kişi kaldı. Wesila ailesi(Özmenler)⁸⁸ onlardan kalan mallara el koydu. 4-5 yıl bizimkilere baskı yaptılar. Bizimkiler fermanın kurtulmuşlardı. Az sayıda kişiydiler. Xursiler de kabadayıydılar. Bizimkiler de bir şey yapmaları gerektiğini düşündüler. Böyle devam ederlerse mülklerine artık sahip çıkamayacaklarını düşündüler. Yahya Beg de o zaman Mardin Belediye başkanıydı ve doktordu da. Babası da mecliste milletvekiliydi . Yani yetkisi vardı . Bizimkiler gidip onunla görüştüler, ona yüz iki yüz dönüm tarla vereceklerini söylediler. 100-200 dönüm tarlayı Yahya bege verirler, Wesila ailesinin de 1500 dönüm tarlası vardı. Wesila ailesi bizimkilerin çarşıda Yahya Begle hareket ettiğini görürler.İşlerinin bozulduğunu düşündüler. Bizimkilerin çift sürmesine müsaade etmiyorlardı, zorbalık yapıyorlardı.Bizimkiler de zavallılar fermanın yeni kurtulmuşlardı.1930'larda Yahya bege tarla verildikten sonra köye gidip gelmeye başlar. Bir yıl sonra Yahya Beg Wesila ailesine ‘‘ Ya mülklerinizi vereceksiniz, ya da sizi sürgüne yollarım’’ der. O zaman Mahmûdê Ahmed (Xursa navê/Orta Ğurs) ve Hemê Dilûlê (Şefelore Köyü) fermanı verildi, Hristiyanların fermanından (1915) kısa bir tarih sonraydı. Kürtlük sebebiyle astılar onları. Diyarbakırlı Cemil paşa ailesi de Suriye'ye kaçtı. Şeyh Said zamanında ona katıldılar. Bizim yaşlıların anlattıkları şeyler bunlar. Öyle olmuştu, sürgün vardı o zaman ağa mağaların tamamını sürmüşlerdi. Bunlar da (Wesîla ailesi) mülklerini

⁸⁸ Kızıltepe'de ilk toplu konut projesi bu ailenin mensupları tarafından yapılmıştı . Bu aileye mensup bir kişi 1980'li yıllarda Kızıltepe belediye başkanlığı yaptı , aynı aileden başka bir kişi milletvekilliği yapmıştır .

satmak zorunda kaldı. Yahya Beg 20 – 30 yıl burda kaldı. Sorunlar çıktığı için burdan gitti (sorunu anlatmak istemedi). Köyde sorunlar çıkıyordu.Eşi de gitmek istiyordu. Çocukları okuyordu (Tuma Yıldırım ,86). ‘

Köydeki Süryanilerin ileri geleni Farız dayı olarak tanımladıkları köyün eski muhtarıdır. Farız bey ve köydeki Süryaniler fermanndan bölgedeki bazı kabilelerin yardımı sayesinde kurtulabilmiş. Farız bey 1910’lu yıllarda eski Mardin’de bulunan Amerikan kolejinde okuduğu, Türkçe, Arapça ve İngilizce’yi iyi bildiği aktarıldı. Köyde o dönem muhtarlık için Türkçe bilen olmadığından dolayı Farız beyin 25 yıl muhtarlık yaptığı ve çevre köylerin muhtarlık işlerini dahi yaptığı ifade edilir. Ayrıca Farız beyin kendi köy odasında mıra ikram ettiği ve bölgenin ileri gelen maqûllerinin köy odasında ağırladığı ifade edildi. Süryaniler aşiretin bir kabilesine mensup olmamasına rağmen aşiret sistemi içinde izne bağlı olan ‘mıra ikramı’ ve ‘köy odasının inşası’ gibi olguların Süryanilerde de bir karşılığı olduğu anlaşılmaktadır. Aşiretin hâkim olduğu bölgede dini bir azınlık olarak Süryanilerin de ayrı bir *temsil mekânı* oluşturduğunu ve aşiret içinde bunun kabul gördüğü anlaşılmaktadır. Farız beyle ilgili Tuma Yıldırım bildiklerini şöyle aktardı :

‘Fermanndan önce Farız dayı 25 yıl bizim köyde muhtarlık yaptı. Etrafımızdaki 4-5 köye de muhtarlık yapıyordu, çünkü dil bilmiyorlardı. 15-16 yaşındayken 1910’lu yıllarda Mardin’deki Amerikan kolejinde okumuştı. Hem Arapça,hem İngilizce hem de Türkçe biliyordu. O dönem kimse dil mil bilmiyordu, Türkçe yoktu. Farız dayı Türkçe, İngilizce ve Arapça biliyordu. Takım elbise giyerdi ve kravat takardı. Fermanndan hemen sonra Evdîyê Emereki’nin (Evdîyê Mi’ê) büyük oğlu Yusuf (Emerekan Kabilesi Maqûlû),fermandan kurtulmanın olup olmadığını öğrenmek için Kızıltepe’ye gider. Kızıltepe’ye atla gider ve Kızıltepe’deki kilisemizde Farız dayıyı görür. Atına biner ve onu da arkasına alarak götürür. Yolda giderken Birhîmzerkî kabilesi Maqûlu, Mala Hesê Simo (Hesê Simo ailesi) İle Morîkî kabilesinden birkaç atlı onu görür. Ona ‘ananın yâri mi o arkandaki?’ der. O da ‘siz de Xeleci/Khelecisiniz onlarca kez ekmeğimiz yemişsiniz. Siz neyin peşindesiniz? Niyetiniz nedir? Yemin ederim ki bir adım atarsanız hepinizi öldürürüm. Esirdi gidip aldım onu’ şeklinde uyarır. O (Evdîyê Emereki’nin oğlu Yusuf) okumuş olduğunu

bildiğinden ondan istifade etmek istedi. Onu(Farız) götürür. O zaman Ermenilerin sevkıyatı gelmişti. Evdilîmam(Hocaköy) üzerinden Ceylanpınar'a, Çeçenlerin bölgesine, götürülüyorlardı. Kadın,erkek, çocuk binlerce kişi vardı. O da Farız'ı evine aldı. O hem İngilizce biliyordu, hem Arapça biliyordu.Sevkiyatı yapılanların bildiği bütün dilleri konuşabiliyordu. Develere un yükleyip Ceylanpınar'da satıyorlardı. Bir leğen unu 1 altına satıyorlardı. Sevkiyattı, millet açtı. Yusuf burda Farız'dan hayır gördü. Sonra Farız'ın babası, annesi, rahmetli babam kurtulmuştu. Yani her biri bir yerden kurtulup Evdiyê Mi'ê 'ye gittiler. Dul kadınlar dahi, bizimkilerden kurtulanlardan on aile Evdiyê Mihê'nin evinde barındılar. Til Eşkê 'de . Onları barındırdı. Üç dört yıl orda kaldılar. Dünya biraz sakinleşince tekrar köye geldiler. Bizimkiler şu an 'Emerekîler bizi kurtardı, biz de Emerekiyiz' diyorlar. Yani onların bize hayrı dokundu. Biz fermanndan, güç bir durumdan kurtardılar, barındırdılar. Buraya geldiklerinde devlet gördü ki Farız Türkçe biliyor, İngilizce biliyor,Arapça biliyor, bunun üzerine onu muhtar yapar. Etrafımızdaki köyler de onun imzasını kullanıyordu. 25 yıl muhtarlık yaptı. Köy odası inşa etmişti, mıra da ikram ederdi. Bütün maqûller köy odasına gelirdi. 150 koyunları vardı.Cırcıp tarafına otlaklara da giderdi. Bir aşiret başka aşiretin içine girdiği zaman onların örf ve adetlerini alır. Bu Ermeni ve Süryaniler esasında köken olarak Kurmanc'tır.

“

Farız beyin daha önce kerpiç olan köy odası 1970'lerde yıkılarak yerine betonarme köy odası inşa edilir. Farız bey ve onun inşa ettiği köy odasıyla ilgili Tuma Yıldırımın kardeşi Sait Yıldırım'da(83) benzer bilgiler aktardı .

“ Bizim eski köy odamız kerpiçtendi. Rahmetli Hecî Farız bakıyordu. Mıra pişiriyordu, Amerikan kolejinde okumuştı. Bölgenin ileri gelenleri köy odasına gelip yemek yerdı. 40-45 yıl önce köy odamızı yıkarak yerine betonarme bir köy odası inşa ettik.”

Işıklar köyünde farklı sülalelerden 4 Süryani aile yaşamaktadır ; ancak genç nüfusun tamamı Fransa, Almanya gibi ülkelerde veya İstanbul gibi Türkiye metropollerine

göç etmiştir.⁸⁹ Köyde çiftçilik yapan Süryanilerin sahip olduğu tarım arazisi yaklaşık olarak 4 bin dönümdür. Köyde tarihi tam olarak bilinmeyen eski bir kilise de mevcuttur; ancak burda ibadet yapılmamaktadır. Köydeki Süryaniler her gün evlerinde ibadetlerini yapmaktadır. Bazen de ibadet için Mardin'e gitmekteler. Bu bölgedeki Süryanilerin anadili Arapça olduğu ve Süryanice bilmedikleri anlaşıldı. Ayrıca Kürtçe 'nin Kurmanci lehçesine ve Türkçe'ye de hâkimdirler. Köyde yaşlı Süryanilerin köyleriyle güçlü bir aidiyet hissettikleri anlaşılmaktadır. Gelecek dönemlerde köyde Süryani nüfusunun tamamıyla bitebileceği öngörülebilir. Ayrıca Süryanilerin bir kısmının evlilikler nedeniyle din değiştirdiği anlaşıldı. Dini aidiyet nedeniyle Süryanilerin yaşadığı baskıların azalması, eğitimin artması ile Kürt hareketi ve devlet arasında yaşanan çatışmaların etkisine bağlandığı anlaşıldı.

“ Bizden bir kısmı Müslüman oldu. Bir teyzem ile bir halam Müslümanlarla evlendi. Doğrusunu söylemek gerekirse Kürtlük çıktığı zaman, Hristiyanlık Müslümanlığın şeyleri azaldı. Tabi okuyan kesim de arttı, biraz anlayış gelişti. Daha önce biraz cehalet de vardı. Cahil olan hırsızlık da yapar, adam da öldürür. Daha önce burda 4 hane vardı, her gün kavga ederlerdi. Şimdi 60 hane olmuşuz kavga etmiyoruz.

Biz Süryanice bilmiyoruz, Arapça biliyoruz. Midyat tarafındakiler biliyor. Bizim gençlerimiz yurtdışında ve İstanbul'da yaşar.

Köydeki bütün Süryaniler akraba değil, atalarımız farklıdır. Turgutlar ayrı, Yılmazlar ayrı, Yıldırımlar ayrı, Aslanlar ayrı.

Bütün alışverişimizi Kızıltepe'de yapıyoruz. Şehir merkezinde hiçbir şeyimiz yok. Köyden taşınmayı hiç düşünmüyorum. kendi toprağında ölmek istiyordum

⁸⁹Genç nüfusun tamamının köyde yerleşik olmaması dikkatimizi çeken bir durum oldu. Köydeki yaşlıların ölümünden sonra muhtemelen bu araziler satış yoluyla Duyan ailesine geçecektir. Bu bağlamda genç Süryani nüfusun köyde “tutunamamasını” sahip oldukları mülklerden dolayı karşılaşmaları muhtemel baskılar üzerinde düşündük; ancak herhangi bir tartışmaya veya soruna mahal vermemek için bu konuda soru yöneltmedik. Mülakat yaparken de köyde daha önce çeşitli sebeplerden çatışmaların çıktığı anlaşıldı. Çatışmaların sebebiyle ilgili sorduğumuz soruya tatmin edici cevap almayınca, biz de mülakat yaparken bu konunun daha fazla detaylandırılmamasına karar verdik. Dolayısıyla araştırmamızda eksik kalan bu kısmın, başka çalışmalarla detaylı bir şekilde ortaya çıkarılması gerekmektedir.

İbadet için Deyrul zaferan'a bazen gidiyoruz, köyde ise herkes evinde yapıyor. Beş vakit ibadet ediyoruz evde(Tuma Yıldırım , 86). ‘‘

‘‘ Çocuklarımızdan biri Fransa'da, biri Almanya 'da,üçü de İstanbul'dadır. Ziyaretlerine gidiyoruz. Süryani'yim, Süryanice bilmiyoruz. Arapça, Kurmanci (Kürtçenin lehçesi) ve Türkçe biliyoruz. Midyat bölgesindeki Süryaniler Süryanice bilir; ancak Mardin, Diyarbakır, Derik ve burdaki köyler bilmezler. Burda Süryanice hiç konuşulmadı. Bizim dilimiz Arapça'dır. Kurmanciyi 'de sokakta çocukken öğrendik.

Biz burda çiftçilikle uğraşıyoruz. Okuyup meslek sahibi olanların sayısı bizde çok azdır.

Taşınmayı düşünmüyoruz. İbadetimizi evimizde yapıyoruz, bazen de Mardin'e gidiyoruz (Sait Yıldırım,83). ‘‘

Köydeki Süryanilerin bir kısmının oturduğu konut iki katlı betonarmeyken mülakat yaptığımız Tuma Yıldırım'ın evi kerpiçtendir. Tuma Yıldırım ve kardeşi Sait Yıldırım eşleriyle beraber aynı evde yaşamaktadır. Bütün kırsalda olduğu gibi onların da evi yakın tarihe kadar tuvaletsizdi. Yeni bir ev inşa etmeyi düşünmüyorlar.Bunun sebebini yaşlarının ilerlemiş olması ve çocuklarının yurtdışında veya Türkiye metropollerinde yaşamalarıyla açıkladılar.

‘‘ Bu ev bizim en eski evimiz, bütün kardeşlerimizle bu evde kalırdık. Her bir kardeşim bir odada kalırdı.Önceleri tuvaletimiz yoktu. 20-30 yıldır var. Biz hem aşiretler gibi hem de şehirliler gibiydi(Tuma Yıldırım,86) . ‘‘

‘‘ Bizim evimiz kerpiçtendir. Eski evimizdir. 4-5 yıl önce damını çimentoyla sıvadık. Evimizi yenilemeyi düşünmüyoruz.Yaş da ilerlemiş . Çocuklar da köye gelmiyor (Sait Yıldırım). ‘‘

Duyan ailesinin yaşadığı konutların tamamı ise betonarmedir. Köyde yaşayan az sayıda topraksız köylünün konutları ise kerpiçtendir. Mülakat yaptığımız Şeyhmus Duyan'ın baba evi daha önce kerpiçtendi ve bir dönem bütün kırdaki olduğu gibi babası ve amcaları aynı evi paylaşmaktaydı.

“ Bizim eski evimiz kerpiçtendi. Bizle amcalarımız aynı evde kalırdık, babamla amcamın odaları yan yanaydı. ”

1970'ler tarımsal üretimin arttığı dönem olması nedeniyle kırdaki bir çok köyde büyük toprak parçalarını kontrol eden kesimler (genellikle ağa ve maqûller) tarafından az sayıda betonarme ev inşa edilir (bkz:yuk.). Şeyhmus Duyan'ın babası ve amcası da ilk betonarme evi 1972'de inşa eder. Şeyhmus Duyan ise 2002 yılında projesi mimar oğlu tarafından hazırlanan villasını inşa eder. Böylece kırdaki etrafı duvarlarla çevrili ilk villa inşa edildi. İki katlı olan villanın üst katı 370 m², alt katı ise 250 m²'dir ve 50 m²'lik bir terası ve yaklaşık olarak 1 dönümlük bir bahçesi vardır. Bahçesinde erik, kiraz,üzüm gibi meyve ağaçları dikilidir.Evin sıcak su ihtiyacı için güneş enerjisinden faydalanılmaktadır. Konut Klimalı ve kaloriferlidir. Amerikan tipi mutfağın olduğu villanın şöminesi de var. Burjuvallaşan kesimlerin arzuladıkları yaşamın kırdaki inşa ettikleri konutlara yansıttığını söyleyebiliriz. Böylece kıranın ortasında kerpiç evlerden radikal bir şekilde ayrılan bir mekân örüntüsü şekillenmeye başlıyor.

“ Şu anki evimizi 1972'de beton olarak inşaat ettik. Amcamgiller de o tarihte yaptı. 1980'lerden itibaren birçok kişi betonarme ev yapmaya başladı.Ben de 2002 yılında köyde bir villa inşa ettim. Büyük oğlum mimardır, evin projesini o hazırladı. Mutfağı Amerikan tipi yaptık, her bir çocuğumun bir odası var. Alt kat 370 m² üst kat 250 m²'dir. 50m²'lik bir terası var. Etrafı balkonla çevrelenmiştir. Tümünü taştan yaptık. Bazı odalar ile mutfağın taşlarını açık bıraktık, taş zevki için. Diğer kısımlarını sıvaladık, temizlik için. Taşlar biraz rutubet çeker, bu nedenle iç kısmı sıvaladık, dış kısmını sıvalamadık. Alt kat salonunda bir şömeni var. Su ısıtmak için güneş panelleri kullanıyoruz. Kardeşlerim evlerinin elektrik ihtiyacı için güneş paneli kullanıyor. Evimizde kalorifer ve klima var. ”

Fotoğraf 4. 9: Şeyhmus Duyan'ın Köyünde (Işıklar) 2002'de İnşa Ettiği Konut

Işıklarda farklı kabile ve ailelerden kesimler yaşar. Köyün hane sayısı yaklaşık olarak 70'tir. Köyde 2000'li yıllarla beraber betonarme evler yoğun olarak inşa edilmeye başlanır. Şeyhmus Duyan'la aynı köyde oturan ve onunla akraba olan Abdulmutalip Duyan(38) şunları aktardı :

'' Burdaki evlerin tamamı 2005 ve sonrasında yapıldı. Bizim ki 2006 'da yapıldı. Kardeşiminki 2010 'da yapıldı . 2000 'li yıllardan günümüze kadar İki katlı betonarme evlerden 22 tane yapıldı . Bizim köyde Erbaniler(aşiret) ,Hristiyanlar, Xursiler (12 köyden oluşan bölge) , Mala Hûtan (aile) ve Goliyê köyünden insanlar var . Farklı farklı insanlar var. 70'e yakın ev var .''

Kırda ve Kızıltepe ilçe merkezinde sınıfsal yapı ve mekânsal örüntü 2000'li yıllarla beraber hızlı bir dönüşüm sürecine girdi. Işıklar köyü (Birhîmiyê) bu dönüşüm sürecinin seyrine dair iyi bir örnek oluşturmaktadır. Yukardaki analizde Işıklar köyü

zerinden politik ve ekonomik dinamiklerin mekânsal ve sınıfsal yapı üzerindeki dönüştürücü etkisi ortaya koyuldu.

SONUÇ VE ÖNERİLER

19. yüz yıldan itibaren yaşanan mekânsal ve toplumsal dönüşüm süreçlerinde politik ve ekonomik dinamiklerin etkisi önemli yer tutmaktadır. Bu tez çalışmasında bu iki dinamiğin Kızıltepe'nin toplumsal ve mekânsal dönüşümü üzerindeki etkisi belirli kırılma dönemleri eşliğinde analiz edildi. Bu kırılma dönemleri: 1950 öncesi, 1950- 1980, 1980 -2000 ve 2000 sonrası olmak üzere dörde ayrıldı.

Tezin ilkbölümünde yarı göçebe toplumsal yapının dayandığı ekonomik iş bölümü etraflıca analiz edildi. Yerel toplumsal sözlü tarihe ağırlık verilen ilk ve ikinci bölümde 60 yaş üstü görüşmecilerle derinlemesine mülakat yapılarak yarı toplumsal yapı ve bu yapının çözülmesini sağlayan dinamiklere dair detaylı veriye ulaşılmaya çalışıldı. Bu sayede Gökalp ve Uluç'un yarı göçebe aşiret yapısına dair ileri sürdüğü argümanlara karşı farklı savlar ileri sürülerek kırsal değişim araştırmalarına katkı sağlamak amaçlandı. Gökalp ve Uluç yarı göçebe toplumsal yapıyı analiz ederken "dış tehdit" olgusuna ağırlık vermesi olguyu detaylıca açıklamak için yetersizdir. Bunun yerine toplumsal işbölümünün dayandığı maddi üretim güçlerine odaklanarak analiz yapıldı.

1950 öncesinde Kızıltepe kırsalında toplumsal iş bölümünün hayvancılığa dayandığı yarı göçebe toplumsal bir yapı vardı. Toplumsal yapının yarı göçebe olarak tanımlamasının nedeni aşiretin köylerde sabit konutlara sahip olması ve azda olsa ziraatle uğraşmasının yanı sıra temel geçim kaynağının hayvancılık olmasıdır. Dolayısıyla sürü sahipleri hayvanlarını otlatılabileceği ot ve su kaynakları bakımından zengin otlaklara ulaşabilmek için mevsimlere göre Kewke, Abdulaziz dağları (Suriye), Karacadağ ve Diyarbakır taraflarındaki otlaklar arasında sürekli hareket halindeydi.

Bu dönemde at, öküz, katır gibi hayvanların arkasına bağlanan karasabanla hane ihtiyacı için az miktarda toprak işlenebiliyordu. Devasa topraklar üretim araçlarının gelişmemiş olması nedeniyle boş kalmaktaydı. Dolayısıyla bu dönemde toprak tarımsal üretimde yeterli miktarda artık ortaya çıkaramadığı için metalaşmamıştır.

Toprağın işlenmesi için insan emeğine ve hayvan gücüne yoğun ihtiyaç duyulduğu bu dönemde iklim koşulları, zararlı ot ve haşeratlar tarımsal artığı olumsuz etkilemekteydi. Yapılan mülakatlarda ve taranan gazete arşivlerinde de bu argümanı destekleyen verilere ulaşıldı. Dolayısıyla tarımsal üretim toplumun geçimini sağlamaktan uzak olduğu için toplumsal iş bölümünde hayvancılık temel geçim kaynağıydı. Bu bağlamda su ve ot yönünden zengin olan otlaklara ulaşmak için yarı göçebe aşiretler mevsimlere göre sürekli yer değiştirmek zorundaydı. Gökalp ve Uluç'un vurguladığı "dış tehdit" olgusunun yarı göçebe toplumsal yapı üzerinde etkisi yadsınamaz; ancak toplumsal yapının dayandığı iş bölümü göz ardı edilerek yarı göçebeliğe dair geliştirilen analizin zayıf kalacağı, bu tezde öne sürülen savı destekleyecek şekilde mülakat ve gazete arşivlerinden toplanan verilerle ortaya koyuldu.

Gökalp, yarı göçebe aşiretlerin zihninde kamu hukuku ve özel hukuk gibi mefhumların olmadığı, bu nedenle onları tarih dışı ilkel bir yapı olarak değerlendirir. Gökalp, aşiretlerin hiyerarşik iç örgütlenmesini, bulunduğu teritoryumda başka aşiretlerle kurduğu "ekonomik", "askeri" gibi ilişkiler sistemini ve Osmanlı devlet sisteminde aşiretlerin yerini göz ardı etmektedir. Yarı göçebe aşiretler bugünkü Suriye, Irak ve Türkiye sınırlarını kapsayan bir teritoryumda, geçim kaynakları olan koyun sürüleri için gerekli olan otlaklara ulaşmak için mevsimlere göre sürekli hareket halindeydi. Bu otlakların bulunduğu bölgelerdeki etkili aşiretlere vergi veya kuzu, koç gibi "hediyeler" verilerek otlakların ve geçiş güzergahının güvenliği sağlanmış oluyordu. Bu aşiretler aynı zamanda Osmanlı devletine asker sağlamaktaydı. Birinci paylaşım savaşında Hamidiye alaylarının Osmanlı devleti safında savaşa katıldığı Kikan aşireti üyelerinin tümü tarafından aktarılır. Bu bağlamda Osmanlı arşivlerinde aşiretlerle ilgili verilerin toplanması bu tartışmanın daha detaylı işlenmesine katkısı olacaktır.

Kızıltepe'de 1950'li yıllardan itibaren tarımda yaşanan mekanizasyon toprağın metalaşmasını da beraberinde getirdi. Bu dönemde toplumsal yapıda meydana gelen dönüşümde siyasal partiler ve kaçak sınır ticareti "tampon kurumlar" olarak işlev gördüler. Büyük sürü sahiplerinin güç kaybettiği bu dönemde aşiret ve kabile

liderleri, devletle kurdukları temas sayesinde önemli aktörler olarak öne çıktı. Devlet ise bu dönemde siyasal partiler, anıtlar, okullar, yol inşası gibi çeşitli araçlarla topluma ve mekâna nüfuz etmeye yoğunlaşmıştır. Bu dönemin diğer önemli bir gelişmesi ise aşiret içinde köylü tabakasından zenginleşen bazı kesimlerin aşiret içinde liderlik konumuna yükselmesidir.

Toprak kutuplaşmasının eşlik ettiği bu dönemde yarı göçebe yapı çözülerek yerini toplumsal işbölümünün tarıma dayandığı tam yerleşik düzene bıraktı. İngiltere’de 16. yüz yılda yün ticaretiyle yükselen yün fiyatları toprakların çitlenerek koyunlar için otlak haline getirilmesiyle sonuçlandı. İngiltere’de bu süreç “Koyunlar İnsanları Yedi” ifadesinde anlam buldu. 1950 sonrası Kızıltepe’si için ise “traktör koyunları ve insanları” yedi şeklinde bir benzetme yapılabilir. Zira bu dönemde toprakların tapulanması, büyük sürülerin mekân üzerindeki akışkanlığı önünde bir sedd/bariyer işlevi gördü. Bu durum otlaklar arası geçişleri sınırlandırdı ve zaman içinde koyun sürülerinin tamamıyla ortadan kalkmasıyla sonuçlandı. Böylece hayvancılığa dayanan toplumsal iş bölümü çözülerek tam yerleşik bir düzene geçişin maddi şartları oluşmuş oldu.

Tarımsal artık üretiminin arttığı 1950-1980 döneminde köylerin mekân örüntüsüne ilk kez tuvalet ve betonarme konut dahil olur. Böylece kırdaki kerpiç konut dokusunun ortadan kalkmaya başladığı süreç de başlamış oldu. Aynı şekilde toprakların belirli bazı tabakaların mülkiyetine geçmesiyle kırdan Kızıltepe’ye ve Türkiye’nin farklı metropollerine ilk göçler başlar. Kızıltepe ilçe merkezine yönelen göçler Kızıltepe’nin mekân örüntüsüne bazı yansımaları oldu. 1970’lere kadar Kızıltepe, Koçhisar ve Tepebaşı mahallesi olmak üzere iki mahalleden oluşmaktaydı. İlk göçlerle beraber Tepebaşı mahallesinde bulunan höyüğün eteklerinde ve höyüğün etrafındaki hazine arazilerde ilk gecekondular inşa edilmeye başlandı. 1980’lere gelindiğinde ise Kızıltepe’de yeni mahalleler oluşur.

1980- 2000 döneminde kırsalda “sulu tarıma geçiş” ve devlet –PKK çatışmasından kaynaklı yaşanan “zorunlu göç/yerinden edilme” süreçleri mekânsal ve toplumsal yapıyı etkileyen iki temel faktör olarak öne çıkar. Devlet ve PKK arasında yaşanan

çatışmalardan dolayı Kızıltepe'ye yönelen ikinci büyük göç dalgası çeşitli kentsel sorunları ortaya çıkarmıştır. Bu göçe hazırlıksız yakalanan Kızıltepe'nin o dönemki imar planı hızlı ve yoğun yaşanan göç dalgasının ortaya çıkardığı kentsel sorunlara çözüm olabilecek nitelikten uzaktı. Kızıltepe'ye dağlık bölgelerden zorunlu göçle gelenler yerleştikleri mahallelerde geldikleri köylerin mekânsal örüntülerine benzer konutlar ürettiler. Belediyenin kayıtsız kaldığı bu süreçte Kızıltepe'de altyapının yetersiz olduğu, plansız ve çıkmaz sokaklar yoğun olduğu yoksul mahalleler ortaya çıktı.

Kızıltepe'nin politik kimlik kazanması da bu dönemle başlar. Siyasal taleplerle kepenk kapatma, yürüyüş ve newroz kutlamaları bu dönemde Kızıltepe'de etkisini hissettirir. Boşaltılan köylerden gelenlerin yöneldiği siyasal partiler Kürtlerin taleplerini programına alan HADEP ve devamı niteliğindeki partiler oldu. Böylece Belediye seçimlerinde aşiretlerin gücü kırılır ve Kürt partileri Kızıltepe'de ilk kez başarı yakalar.

Bu dönem aynı zamanda kırdan sulu tarıma geçişle beraber ortaya çıkan tarımsal artık sayesinde kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmeye başladığı dönemdir. Dolayısıyla aşiret üyelerinin Kızıltepe'ye yönelmeye başladığı bu süreçte kırdan Kızıltepe karşısında güç kaybetmesiyle aşiret ileri gelenleri 1980'li yıllarda Kızıltepe'de arsa ve dükkan satın almaya başlar. 1990 'lı yıllarda sulu tarım sayesinde tarımsal artığın artması, bu kesimlerin hastane caddesi boyunca satın aldıkları arsalar üzerinde apartmanlar inşa edebilmesi için ihtiyaç duydukları finansmanın ortaya çıkmasını sağlamıştır.

1950'li yıllardan itibaren tarımsal üretimde mekanizasyonun yoğunluk kazanmasıyla topraklar feodal kökenli bazı tabakaların elinde birikti. Topraksız kalan köylülerin önemli bir kısmı bu süreçle birlikte topraktan koparak mülksüzleşti. 2000'li yıllarda kırdan kırsal toplumsal yapı çözülerek tarıma dayalı ticaretin yarattığı bir burjuva sınıfı ortaya çıktı. Üreticiyi üretim araçlarından ayıran bu süreç Marks'ın (2003:612-614) ilkel birikim olarak tarif ettiği sürece tekabül eder. Marks ilkel birikimi sermaye ve ona uygun üretim biçiminin tarih öncesi aşaması olduğunu ifade etmesine karşın

Harvey (2015b: 322-324) bu sava karşı çıkar ve ilkel birikimin günümüzde de sürdüğünü örnekleriyle açıklar. Kızıltepe örneğinde de görüldüğü gibi üreticiyi üretim araçlarından ayıran bu süreç ilkel birikime iyi bir örnek oluşturmaktadır.

Aşiret üyelerinin ticaret ve sanayiye atılma süreçleri de bu dönemde gerçekleşir. Aşiret ileri gelenlerin Mardin Organize Sanayi Bölgesinde etkin olmaya başladığı bu süreçte feodal beylerin burjuvalaşma süreci hızlanmaya başladı.

Kızıltepe’de kapitalist üretim ilişkilerinin 2000’li yıllarla beraber etkisinin artmasıyla hem kırdan hem ilçede mekânsal ve sınıfsal yapıda radikal dönüşümler yaşandı. Feodal beylerin (Burjuva) ihracatla yurtdışına açıldığı bu dönemde kontrol ettikleri sermaye miktarında sıçrama yaşandı. Konumu itibarıyla yurtdışı pazarlarına yakın olan Kızıltepe’nin önemli uluslararası yol ağlarının da güzergahı üzerinde bulunması feodal köklerden gelen bu yeni burjuvazinin, devletin de desteğiyle, sermaye biriktirmesinde olumlu etkisi oldu. Feodal beylerin burjuvaştığı bu dönemde, orta /üst orta ve alt sınıflar mekânda belirginleşmeye başladı. Bu sınıfların mekânda belirginleşmesi Kızıltepe ilçe merkezinde düğün salonları, kapalı siteler ve kırsalda betonarme konutlar üzerinden analiz edildi. Bu süreçte kırdan kerpiç ev dokusunun yerini betonarme konut dokusunun alması hızlandı. İlçe merkezinde ise yapsatçılıkla Tepebaşı mahallesindeki gecekonduların apartmanlaşması ve ortaya çıkan orta/üst orta sınıfların taleplerine uygun kapalı konut üretimi bu dönemde gerçekleşir.

Tezde araştırılan bir diğer konu da Dom etnik kökeniydi. Bu etnik kökenden gelenlerin bir kısmı 1990’lı yıllarda Kızıltepe ilçe merkezinde yerleşik hayata geçti. Dolayısıyla bu etnik gruba dair veriler toplamak amacıyla mülakatlarda görüşmecilere sorular yöneltildi. Domların yerel halk tarafından aşağılayıcı ve ötekileştirici anlamlar içeren “qereçi, mitrip, aşıq/çingene” şeklinde tanımlandıkları ve yerel halkın Dom etnik kökenin farkında olmadığı anlaşıldı. Tam yerleşik düzene geçen Domların kentsel kimliklere aidiyet duydukları, müzisyenlik, inşaatçılık, oto tamirciliği gibi mesleklere karıştığı ortaya çıktı. Tezde göçebe olarak yaşayan Domlar tez kapsamını aştığı için bu konuya dair veriler işlenmedi. Bu konu başka bir çalışmayla araştırılmaya muhtaçtır.

KAYNAKÇA

- Akşit, Bahattin: **Kırsal Dönüşüm Araştırmaları**, İstanbul Belge Yayınları, 11.Tez kitap dizisi, Sayı 7,1987.
- Akşit, Bahattin Keyder ,Çağlar: ''Kırsal Dönüşüm Tipolojisi'', **Köy ,kasaba ve Kentlerde Toplumsal Değişme**, Ankara, Turhan Kitab Evi , 1985 s.87-105.
- Akşit, Bahattin: **Köy, Kasaba ve Kentlerde Toplumsal Değişme**, Ankara Turhan Kitab Evi , 1985
- Altuğ ,Seda: ''Berê Serxet nebû, Serxet û Binxet Yek bû '' , İstanbul, **Kürt Tarihi Dergisi**, Sayı: 4 Aralık 2012, s.42.
- Appelbaum,P.Richard: **Toplumsal Değişme Kuramları**, Çev.Türker Alkan, İstanbul, İşbankası Yayınları, 1987.
- Aydın ,Abdürrouf: **Mardin İlinin İktisadi Ve Sosyal Açıdan Gelişimi (1950-2000)** , İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü ,Doktora Tezi, 2007.
- Aydın, Suavi, Emiroğlu, Kudret Özel ,Oktay, Ünsal Süha: **Mardin , Aşiret Cemaat**, İstanbul, Devlet Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları,II.Baskı 2001.
- Aysu ,Abdullah: **Türkiye’de Tarım Politikaları**, İstanbul, Özgün Yayınları, 2001
- Aytar,Osman: **Kürt’ün ‘Makus Talihi’’ ve Güneydoğu Anadolu Projesi: Sorunlar ve Gerçekler**, İstanbul Medya Güneşi Yayınları , 1991.
- Beşikçi ,İsmail: **Ortadoğu’da Devlet Terörü**, Ankara, Yurt Yayınları, 1991.
- Beşikçi İsmail: **Doğu Anadolunun Düzeni Sosyo -Ekonomik ve Etnik Temeller**, Ankara, E Yayınları, 1969.
- Beşikçi İsmail: **Kürtlerin mecburi iskânı**, İstanbul, İBV Yayınları, 2013.
- Beşikçi, İsmail: **Doğuda Değişim ve Yapısal Sorunlar , Göçebe Alikan Aşireti**, İstanbul, İBV Yayınları, 2014.

- Bottomore,Tom
Nisbet,Robert: **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi** , Yay. Haz. Mete Tunçay,Aydın Uğur, İstanbul, Kırmızı Yayınları 2014.
- Bruinessen , Martin Van: “Kürtler , Devletler ve Aşiretler “, **Aşiretler ve İktidar Ortadoğuda Etnisite ve Milliyetçilik** Der. Faleh A.Jabar- Hosham Dawod, Çev.Ömer Ögünç, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 2013.
- Castells, Manuel: **Kent, İktidar, Sınıf**, Çev. Asuman Erendil, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1997.
- Çağlayan, Handan
Özar,Şemsa Doğan T.,
Ayşe: **Ne Değişti Kürt Kadınlarının Zorunlu Göç Deneyimi**, Ankara, Ayizi Yayınları, 2011.
- Eichholtz, Dietrich: **Die Bagdadbahn, Mesopotamien und die deutsche Ölpolitik bis 1918, Aufhalsamer Übergang ins Erdölzeitalter Mit Dokumenten**, Leipzig, Leipziger Universitätsverlag GMBH, 2007.
- Ercan, Fuat: **Toplumlar ve Ekonomiler**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2011.
- Erkan ,Rüstem: **Güneydoğu Anadolunun Siyasal Yapısı ve Değişme Eğilimleri**, Ankara, Kolan Yayınları 2005.
- Gilles, Deleuze Felix,
Guattari: **Kapitalizm ve Şizoşfreni, Göçebe Bilimi incelemeşi, Savaş Makinası**, çev. Ali Akay, Ankara, Bağlam Yayınları , 1990.
- Gökalp Ziya: **Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler**, Hazırlayan Şevket Beysanoğlu, İstanbul, Sosyal yayınları, 1992.
- Gökay ,Şenol: **İnsan ve Mekân**, İstanbul, Pınar Yayıncılık 2001.
- Göyünç Nejat: **XVI. Yüz Yılda Mardin Sancağı**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1969.
- Güneş ,Cengiz: “Serhildanlar ve Kitleleşen Kürt direnişi” , **1990'larda Kürtler ve Kürdistan**, Der. Işık ,Ayhan Bilmez, Bülent Önen ,Ronayi Baykuş ,Tahir İstanbul Bilgi İstanbul, Üniversitesi Yayınları, 2015.
- Harvey,David: **Asi Şehirler , Şehir Hakkında Kentsel Devrime Doğru**, Çev. Ayşe Deniz Temiz, İstanbul, Metis Yayınları, 2015a.

- Harvey,David: **Marx'ın Kapitali için Klavuz** ,Metis Yayınları, İstanbul 2015b.
- Işık, Oğuz Pıncıoğlu, M. Melih: **Nöbetleşe Yoksulluk ve Kent Yoksulları Sultanbeyli Örneği**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005.
- Jongerden ,Joost : **Türkiye'de İskan Kanunu ve Kürtler, Modernite: Savaş ve Mekân Politikaları üzerine Bir Çözümleme** ,çev. Mustafa Topal, İstanbul, Vate Basın 2014.
- Kaygalak Sevilay: **Kapitalizmin Taşrası ,16.Yüzyıldan 19.Yüzyıla Bursa'da Toplumsal Süreçler ve Mekânsal Değişim**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008.
- Keyder ,Çağlar: **İktisadi Gelişme ve Bunalım Geçiş Sürecinde Türkiye**, Der. İrvin C. Schink, E. Ahmet Tonak, İstanbul, Belge Yayınları 2013, s. 471-488
- Keyder Çağlar: **Toplumsal Tarih Çalışması**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009.
- Kıray, Mübeccel B: **Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme**, İstanbul, Bağlam Yayınları , 1999.
- Koçak, Cemil : **Geçmişiniz İtinayla Temizlenir**, İstanbul, İletişim Yayınları 2009.
- Köymen, Oya: **“Kapitalizm ve Köylülük: Ağalar - Üretenler – Patronlar”**, **Mülkiye Dergisi** Cilt: XXXIII Sayı:262 2009, s.25-39.
- Kurtuluş ,Hatice: **“ İstanbul'da kapalı yerleşmeler : Beykoz Konakları Örneği “ İstanbul'da Kentsel Ayrışma** ,Yayına haz. Hatice Kurtuluş, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2016
- Kurtuluş, Hatice: **“ Mekânda Billurlaşan Kentsel Kimlikler: İstanbul'da Yeni Sınıfsal Kimlikler ve Mekânsal Ayrışmanın Bazı Boyutları “ Doğu Batı düşünce dergisi** ,yıl: 6 ,sayı :23 ,mayıs haziran ,temmuz 2003 s.79-102.
- Lefebvre ,Henri: **Kentsel Devrim**,Çev. Selim Sezer, İstanbul, Sel Yayınları, 2014a

- Lefebvre ,Henri: **Mekânın üretimi**, çev. Ergüden, Işık, İstanbul,Sel Yayınları, 2014.
- Lefebvre ,Henri: **Şehir Hakkı**, Çev. Işık Ergüdeni, İstanbul, Sel Yayınları, 2015.
- Margulies Roni ,Yıldızoğlu Ergin: ‘‘ Tarımsal Değişim ,1923- 1970 ‘‘ , **Geçiş Sürecinde Türkiye** , Der. İrvin C. Schink, E. Ahmet Tonak, İstanbul, Belge Yayınları 2013 s.433-465.
- Marks, Karl: **Kapital :Kapitalist Üretimin Eleştirel Bir Tahlili**,1. Cild,Eriş Yayınları 2003.
- Moore J.R. Barington: **Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri** ,çev .Şirin Tekeli, Alaeddin Şenel, İstanbul, İmge Kitabevi, 2003.
- Onaran Nevzat: **Emval- i Metruke Olayı Osmanlı’da ve Cumhuriyete Ermeni ve Rum Mallarının Türkleştirilmesi**, İstanbul, Belge Yayınları 2010
- Onaran, Nevzat: **Ermeniler ,Rumlar ve Kürtler, Türk nüfus mühendisliği** 1914 -1940, İstanbul, Kor Kitap, 2017.
- Özyüksel Murat: **Osmanlı İmparatorluğunda Nüfuz Mücadelesi** , Anadolu ve Bağdat Demiryolları, İstanbul, Türkiye İşbankası Kültür Yayınları,1.Basım, 2013.
- Palabıyık, Adem: **Muş:Bir Kentsel Mekân okuması, Kent Sosyolojisi** edt. Köksal Alver, Ankara, Hece Yayınları, 2012.
- Pamuk, Şevket: ‘‘Türkiye’de Tarım ve İktisadi Gelişme: 1880-2000’’ , **Mülkiye Dergisi** Cilt: XXXIII Sayı:262, 2009 s.63-76.
- Perinçek, Doğu: **Aşiretler Raporu**, İstanbul Kaynak Yayınları , 2014.
- Rohrbach , Dr. Paul: **Die Bagdadbahn**, Berlin, Verlag von Wiegandt& Grieben (G.K.Sarasin), 1911.
- Sennett Ricahrd: **Kamusal İnsanın Çöküşü**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2013.
- Taper ,Richard: **İran’ın Sınır Boylarında Göçebeler:Şahsevenlerin Toplumsal ve politik Tarihi**, Çev.F.Dilek Ozdemir, Ankara, İmge Yayınları 2004.

- Ternon ,Yves: **Mardin 1915 Bir Yıkımın Patolojik Anatomisi**, çev. Naringül Tateosyan, İstanbul, Belge Yayınları, 2013.
- Tümtaş M.Sertaç: **Kent, Mekân ve Ayrışma Dinamikleri**, Ankara, Detay Yayıncılık , 2012.
- Uluç ,Vahap: **Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Toplumsal ve Siyasal Yapısı : Mardin Örneğinde Siyasal Katılım**, Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi SBF Sosyal Bilimler Enstitüsü , 2007.
- Üngör,U.Ümit: **Modern Türkiye'nin İnşası, Doğu Anadolu'da Ulus Devlet ve Şiddet :1913-1950**, İletişim Yayınları İstanbul 2013.
- Yeşilada, Atilla Üçer,Murat Aksoy ,İbrahim: **Türkiye'de Tarım Sektörü**, İstanbul, Elma Basım, 2010.
- Yıldırımaz, Sinan: **‘‘Kente Yönelen Köylüler :Kırsal Yapının Dönüşümü ,Göç ve Gecekondu’’**,**Tarih, Sınıflar ve Kent**, Der. Şen,Besime Doğan,A.Ekber, Ankara, Dipnot Yayınları 2010.
- Yırtıcı, Hakkı: **Çağdaş Kapitalizmin Mekânsal Örgütlenmesi**, İstanbul, İstanbul Bilgi Yayınları , 2005.
- Yükseker, Deniz: **‘Diyarbakır’da Yerinden Edilme Sorunu : Kentsel Sorunlar ve Tazminat Yasasının Uygulamaları ‘’**, **‘‘Zorunlu Göç’’ İle Yüzleşmek, Türkiye’de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası**, İstanbul, TESEV Yayınları, 2006 s.144-172.

DİĞER KAYNAKLAR

Hürriyet, 27 Ağustos 1979 s.7

Hürriyet, 03.03.1979 ,s.7

Mardin Sesi ,24 .03 .1958 , s.1

Mardin Sesi, 3 .04.1962 , s.1

Mardin Sesi ,1.11.1958 ,s.1

Mardin Sesi ,13.12.1958 ,s.1

Mardin Sesi, 20.01.1958,s.1

Mardin Sesi, 10.04.1962 ,s.1

Mardin Sesi, 11.04.1962 s.1

Mardin Sesi, 19 .04.1962 ,s.1

Mardin Sesi, 27.06.1962 ,s.1

Mardin Sesi, 27.09.1958,s.1, 2

Mardin Sesi, 7 .04. 1962 , s.1

Mardin Sesi, 9 .07.1958 ,s.1

Mardin Sesi, 21.05.1962 ,s.1

Milliyet, 7.04.1958, s:1

Milliyet, 11.01.1963 ,s.7

Milliyet, 7.04.1958, s.1

Milliyet, 03.01.1963 ,s.1

Milliyet, 15.06.1973 ,s.2

Milliyet, 15.06.1973 ,s: 2

Milliyet, 03.01.1963 ,s.1

Milliyet, 09.01.1963, s.1, 7

Milliyet, 18.07.1973, s.1, 9

Milliyet, 18.07.1973, s.1,9

Milliyet, 30.05.1970 ,s.4

Milliyet, 30.05.1970, s.4

Kızıltepe İlçe Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü Tarım Verileri

DİE, 1997 Köy Envanteri

TÜİK Nüfus İstatistikleri

Kızıltepe Belediyesi Bülteni ,2005

İnsan Hakları İzleme Komitesi (HRW) , ‘‘Göç Ettirilmiş ve Yüzüsütü Bırakılmış-Türkiye'nin Başarısız köye Dönüş Programı’’ Ekim 2002, Vol.14 .No.7(D).

‘‘Ülke İçinde Yerinden Edilme Konusunda Dünyada Durum ve Mevcut Eğilimler ‘’,

‘‘Zorunlu Göç’’ İle Yüzleşmek ,Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrası

Vatandaşlığın İnşası, İstanbul, TESEV Yayınları, 2006, s.25-35.

Bilgin Ayata - Deniz Yüksek , ‘‘Kürt Sorunu’’: İnkârdan Sonra İdarenin de İflası ,Kürtlerin Yerinden Edilmesine Ulusal Ve Uluslararası Tepkiler ,Çev: Caner Doğan ‘’ (Çevrimiçi) <http://home.ku.edu.tr/~dyukseker/ayata-yukseker1.pdf>, 10 Kasım 2017

‘Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Boşaltılan Yerleşim Birimleri Nedeniyle Göç Eden Yurttaşlarımızın Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Tespit Edilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu (10/25) Sayı: A.01.0.GEÇ. 10/25-125’’ (Çevrimiçi)

<https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem20/yil01/ss532.pdf> 01 Mart 2018

Özgen ,Neşe (2011) ‘‘Sınırdaki Kaçakçı olmanın Antropolojik Hali’’, (Çevrimiçi)

http://neseozgen.net/wpcontent/uploads/sinir_kacakciliginin_antropolojik_tarihi.pdf

10 Şubat 2018

adresinden ‘‘ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri III ,Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu ,Divan yayıncılık LDT. ŞTİ. Ankara 206 s.150-151 ‘’ ,(Çevrimiçi)

<http://atam.gov.tr/wp-content/uploads/S%C3%96YLEV-ORJ%C4%B0NAL.pdf> 13

Şubat 2018

Karayolları Genel Müdürlüğü, ‘‘Dün ,Bugün,Yarın’’ ,(Çevrimiçi)

<http://www.kgm.gov.tr/SiteCollectionImages/KGMImages/Gorseller/DundenBuguneKarayollari/tarihce.pdf> 26 Aralık 2017

“Türkiye’deki Uluslararası Yol Güzergahları(Çevrimiçi),
<http://www.kgm.gov.tr/Sayfalar/KGM/SiteTr/Projeler/UluslararasıProjeler/uluslararasıYolGuzargahi.aspx> 16 Şubat 2018

“E yolları”, (Çevrimiçi)
<http://www.kgm.gov.tr/Sayfalar/KGM/SiteTr/Projeler/UluslararasıProjeler/EYollar.aspx>, 27 Aralık 2017

“EATL-Avrasya Karayolları” ,(Çevrimiçi)
<http://www.kgm.gov.tr/Sayfalar/KGM/SiteTr/Projeler/UluslararasıProjeler/AvrasyaKarayolu.aspx>, 27 Aralık 2017.

“Asya Pasifik Komisyonu-ESCAP” ,(Çevrimiçi)
<http://www.kgm.gov.tr/Sayfalar/KGM/SiteTr/Projeler/UluslararasıProjeler/AsyaPasifikKomisyonu.aspx>, 27 Aralık 2017

“Ekonomik İşbirliği- ECO” ,(Çevrimiçi)
<http://www.kgm.gov.tr/Sayfalar/KGM/SiteTr/Projeler/UluslararasıProjeler/EkonomikIsbirligi.aspx>, 27 Aralık 2017

“Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı Karayolu Ağı (BSEC)” ,(Çevrimiçi)
<http://www.kgm.gov.tr/Sayfalar/KGM/SiteTr/Projeler/UluslararasıProjeler/KaradenizTeskilati.aspx>, 22 Şubat 201

Kırmızıtaş,Hasan (2010) “Türkiye’de Sınırı Aşan Yeraltı Suyu Rezervleri ve Kullanımı makalesine”,(Çevrimiçi)
<http://kirmizitasjeoloji.com/images/makaleleler/sinirasan.pdf>, 22 Şubat 2017

Sönmez, Mehmet Emin (2012) , Kızıltepe İlçesinde Bitkisel Ürün Desende Meydana Gelen Değişimler ve Olası Olumsuz Sonuçları “ ,(Çevrimiçi)
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/33/1676/17878.pdf>, 22 Şubat 2017

“ İl İl Türkiye 5. Bölüm” ,(Çevrimiçi) <http://www.trtarsiv.com/izle/97340/il-il-turkiye-5-bolum> , 22 Şubat 2017

Birleşmiş Milletler Ülke İçinde Yerinden Olma Konusunda Yol Gösterici İlkeler”,(Çevrimiçi) Brookings Enstitüsü ,Yerinden Olma Projesi,Çev. Kerem Altıparmak İmaj Yayınevi ,Ankara 2005”, https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/07/GP_Turkish.pdf , 22 Şubat 2017

“Köye Dönüş Üzerine”, (Çevrimiçi) <http://www.ihd.org.tr/ke-d-ere/> , 8 Ocak 2018

“Mardin OSB, Firmalar”, (Çevrimiçi)
<http://www.mardinosb.org.tr/web/Detay.php?DetayGoster=869> 12 Aralık 2017

“Mezopotamya’nın Bilinmeyen Halkı Domlar” ,(Çevrimiçi)
<http://www.mardinlife.com/mezopotamyanin-bilinmeyen-halki-domlar-haberi-13092>, 12 Mart 2018

“Doğa Yapı Projeler” , (Çevrimiçi) <http://doga-yapi.com/index.htm>,12 Mart 2018
“Mânialar” ,(Çevrimiçi) <http://web.shgm.gov.tr/tr/havaalanlari/2083-manialar>, 12 Mart 2018

“Mardin-Siirt-Batman-Şırnak-Hakkari Planlama Bölgesi” ,(Çevrimiçi)
<http://mpgm.csb.gov.tr/mardin-siirt-batman-sirnak-hakkari-planlama-bolgesi-i-82188>
15 Mart 2018

“Tarihi Kalıntıların Tahrip Edilmesine Tepki” ,(Çevrimiçi)
<https://www.haberler.com/tarihi-kalintilarin-tahrip-edilmesine-tepki-haberi/> 20 Mart 2018

“Ocak - Aralık 2016 - Buğday Unu İhracatı (Yıllık/ Karşılaştırmalı)” ,(Çevrimiçi)
<http://www.usf.org.tr/TR,2259/ocak---aralik-2016---bugday-unu-ihracati-yillik-karsila-.html>, 12 Mart 2018

“Türkiye Un İhracatında Dünya Rekoru Kırdı” , (Çevrimiçi)
<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/turkiye-un-ihracatinda-dunya-rekorunu-kirdi-40337829>, 12 Mart 2018

“Mardin’de Kum Ocağı Kavgası” , (Çevrimiçi) <http://arsiv.dha.com.tr/mardinde-kum-ocagi-kavgasi-2-olu-611110.html>, 25 Mart 2018

“Kızıltepe’de 120 Köyün Elektriği Kesildi” , (Çevrimiçi)
<https://www.artigercek.com/kiziltepe-de-120-koyun-elektrigi-kesildi>, 25 Mart 2018

“Elektrik Borcu Olan Çiftçilere Tarımsal Destek Verilmeyecek” , (Çevrimiçi)
<https://www.tarimdanhaber.com/haber/desteklemeler/elektrik-borcu-olan-ciftcilere-tarimsal-destek-verilmeyecek/>, 25 Mart 2018

“Kürt İllerinde Elektrik Kesintilerinde Bıçak Kemiğe Dayandı” , (Çevrimiçi)
<http://sendika62.org/2014/08/kurt-illerinde-elektrik-kesintilerin-de-bicak-kemige-dayandi-210488/>, 25 Mart 2018

“Kızıltepe Meslek Odaları Temsilcileri Enerji Sorunu Ve Gap Sulama Kanalı İçin Ankara’da” , (Çevrimiçi)
<http://www.kiziltepetb.org.tr/site/outpost.asp?bs=20&ID=80>, 25 Mart 2018

“Dış Ticaret İstatistikleri-İl ve Bölge Sınıflamasına Göre Dış Ticaret” , (Çevrimiçi),
<https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=9¶m2=0&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5811>, 25 Mart 2018

“ Mardin OSB”, (Çevrimiçi)

<http://www.mardinosb.org.tr/web/Detay.php?DetayGoster=727&Kat=75>, 25 Mart 2018

“GAP’ın Tarihçesi”, (Çevrimiçi) <http://www.gap.gov.tr/gap-in-tarihcesi-sayfa-14.html>, 12 Nisan 2018

“GAP ve Tarım”, (Çevrimiçi) <http://www.gap.gov.tr/tarim-sayfa-15.html>, 12 Nisan 2018

“GAP’ta Son Durum”, (Çevrimiçi) <http://www.gap.gov.tr/gap-ta-son-durum-sayfa-32.html>, 12 Nisan 2018

“GAP’ın Uluslararası Boyutu”, (Çevrimiçi) <http://www.gap.gov.tr/gap-in-uluslararasi-boyutu-sayfa-21.html>, 12 Nisan 2018

“Kızıltepe Davasının Kayıpları, Failleri, Dava Süreci ve İzin Sorunu, (Çevrimiçi) <http://hakikatadalet.hafiza.org/kiziltepe-davasinin-kayıplari-failleri-dava-sureci-ve-izin-sorunu/>, 12 Nisan 2018

“Belediyenin Tandır Evi Çalışmaları Sürüyor”, (Çevrimiçi) <http://www.kiziltepeekspres.com/haber/2421/belediyenin-tandir-evi-calismalari-suruyor.html>, 12 Nisan 2018

EKLER

EK 1 -MÜLAKAT SORULARI

Yarı Göçebe Dönemin Sosyo-Ekonomik Yapısı İle İlgili Sorular

1. Kikan aşireti neden yarı göçebeydi ?
- 2.Göç sırasında hangi araçları yanlarında alırlardı ?
- 3.Yarı göçebeler mevsimlere göre nerelerde konaklardı ?
- 4.Konaklama yerleri için herhangi bir ücret ödeniyor muydu ?
- 5.Konaklanacak yerin seçiminde hangi faktörlere dikkat edilirdi ve kimler konaklama yerlerine karar verirdi ?
- 6.Otlaklar için aşiretler arasında çatışmalar oluyor muydu ?
- 7.1900'lü yıllara kadar Arap Inezi aşiretinin Kikan aşiretinin köylerine saldırıları sık sık yaşanmaktaydı. Bu saldırılara karşı ne tür tedbirler alınırdı ?
- 8.Konaklama yerlerine ulaşmak için hangi güzergahı kullanırdınız ? Neden ? Göç sırasında saldırılar oluyor muydu ?
- 9.Büyük koyun sürüleri hırsızlık , talan ve yağmadan nasıl korunurdu ?
10. Aşiretler neden sürülerini sürekli ovada beslemezdi ? (çitlemenin gelişmemesinin temel sebepleri)
- 11.Bu dönemin önde gelen büyük sürü sahipleri kimlerdi ?
- 12.Aşiret üyelerinin tamamı sürü sahibi miydi ?
- 13.Göçe aşiretin tümü katılıyor muydu ?
- 14.Köyde kimler kalıyordu ve neden ?
- 15.Köyde su ihtiyacını nasıl karşılıyordunuz ?
- 16.Köyde bütün sürüleri besleyecek kadar su var mıydı ? Su problemini nasıl çözüyordunuz ?
17. Aşiret ağaları ve "maqûl" leri neden göçe dâhil olmuyordu ? Onların sürülerini kimler yaylak ve kışlaklara götürürdü ? Bunun için ağa tarafından her hangi bir ücret ödeniyor muydu ?

18. Bu dönemde Ağa , "Maqûl" (kabile liderleri) ve köylüler arasındaki ilişkilerde ne tür anlaşmazlıklar ve çatışmalar söz konusuydu ?
19. Ağa köylülerden ürün alırken hangi mekanizmaları kullanıyordu ? (rıza ve zor kullanmaya dair)
20. Aşiret üyeleri sürülerden elde ettikleri ürünleri nerde satıyorlardı ? Burdan elde ettikleri geliri nasıl harcarlardı .
21. Sürülerin otlatılmasında ücretli çobanlık yapılıyor muydu ?
22. Kimler ücretli çoban çalıştırırdı ?
23. Kadınlar ve erkekler göç sırasında ve otlaklarda işleri nasıl paylaşırdı ? Kim ne iş yapardı ?

Yarı Göçebe Aşiretler İle Devlet Arasındaki İlişkilerin Seyrine Dair Sorular

1. Göçebelerin sınırlar arası hareketi nedeniyle Türkiye , Suriye ve Irak 'ın onlara müdahalesi oluyor muydu ?
2. Göçebeler ilk kez ne zaman ve nasıl müdahale edildi ?
3. Türkiye - Suriye sınırı ne zaman mayın , tel ve karakollarla geçişlere kapatıldı ?
4. Sınırların mayın , tel ve karakollarla geçişlere kapatılmasının göçebeler üzerindeki etkisi ne oldu ?
5. Sürülerin sayısında bir azalma yaşandı mı ?
6. Devlet müdahalesinden sonra yeni yaylak ve kışlaklar tercih edildi mi ? Edildiyse bunun için ücret ödendi mi ?
7. Yeni yaylak ve kışlaklar için anlaşmazlık veya çatışmalar yaşandı mı ?
8. Devlet aşiretlerden vergi alıyor muydu ? Hangi araçlarla ve ne miktarda alıyordu ?

Ağa Ve Maqûllerin Aşiret Üzerindeki Sosyal Ve Politik İktidarının Temsil Mekânı Olan Köy Odaları Ve İktidarlarını Temsil Eden Semboller

1. Köy odalarını kimler inşa etme yetkisine sahipti ?
2. Her köyde köy odası var mıydı ?

- 3.Birden fazla köy odasının bulunduğu köyler var mıydı ? Neden ?
- 4.Köy odaları İnşa edilirken hangi faktörlere dikkat edilirdi ? Bu mekânda hangi özellikler bulunması olmasa olmazdı ?
- 5.Bütün köy odaları aynı özelliklere mi sahipti ?
- 6.Köy odası yapımında kimler çalışırdı ? Bunun için ücret alınır mıydı ?
- 7.İlk betonarme köy odaları ne zaman yapıldı ? Bu odaların bir öncekinden farkları nelerdir ?
- 8.Köy odasında kim ağırlanırdı ?
- 9.Kaç öğün yemek verilirdi ? Yemek ve içecek olarak ne ikram edilirdi ?
- 10.Mira (acı kahve) nedir ? Her köy odasında mira ikram edilir miydi ? Neden ?
- 11.Kimler mira ikram edebilirdi ? Köylü evinde misafirlerine mira ikram edebilir miydi ?
- 12.Köy odasının masrafları nasıl karşılanırdı ?
- 13.Köy odasında bütün hizmetleri kimler yapardı ?
- 14.Köy odasında oturma düzeni nasıldır ?
- 15.Köylüler baş köşede oturabilir miydi ?
- 16.Köy odalarında ne tür konular konuşulurdu ? Kimler konuşurdu ?

Ağalık ve Maqûlluk

- 1.Ağa nedir ? Maqûl nedir ?
- 2.Ağa ve maqûl nasıl "seçilirdi" , kim seçerdi ?
- 3.Ağalık ve maqûlluk hiç el değıştirdi mi ? Niçin ve nasıl ?
- 4.1950'li yılların sonrasında ağa veya maqûl olan kimi biliyorsunuz?
- 5.Hecî Şakirê Xatê ailesini tanıyor musunuz ? İlk dönemlerinde temel geçim kaynakları nelerdi ? Kızıltepe'de ne zaman tanınmaya başlandı ?
- 6.1965'te bölgenin bazı aşiret maqûlleri Şakirê Xatê nin misafir ağırlaması için köy odası inşa etmesini sağladıkları söylenir ve yanlarında kahvenin pişirilmesi için gerekli olan malzemeleri alıp Xatê ailesini ziyaret ederler ,ziyaret esnasında bunları hediye ettiğı söylenir bununla ilgili bildiklerinizi aktarır mısınız ?

Toprağın İşlenmesi

- 1.Toprağı kimler ekip biçiyordu ?
- 2.Hangi ürünler ekiliyordu ? Niçin ?
3. Toprakların ekilip biçilmesinde hangi araçlar kullanılıyordu ? Bu araçlara her kes sahip miydi ?
- 4.Toprağın işlenmesinde ücretli olarak kimse çalışıyor muydu ?
- 5.Ağanın topraklarını kim ekip biçiyordu ? Bunun için bir ücret alınıyor muydu ?
6. Kaç dönüm ekiliyordu ve dönüm başına verim ne kadardı ?
7. İhtiyaç fazlası ürün nerde satılırdı ?
8. Bu dönemde komşu köylerin sınırları belirgin miydi ?
9. Aşiret üyelerinin tümü toprağı ekip biçiyor muydu ?
- 10.Herkes toprağı ekip biçime hakkına sahip miydi , yoksa devletten ya da ağadan izin almak mı gerekiyordu ?
11. Çift sürülmeyen topraklar üzerinde mülkiyet var mıydı ?
- 12.Toprak mülkiyeti için bu dönemde çatışmalar veya anlaşmazlıklar çıkıyor muydu?
- 13.Neden bütün topraklar sürülmüyordu ?
- 14.Ekilmeyen toprak ile ekilen toprağı kıyasladığımızda tahminen birbirlerine oranı ne kadardı ?
- 15.Kuraklık ne sıklıkla yaşanıyordu ?
- 16.Haşere veya yabancı otların ekilen ürün üzerinde etkisini açıklar mısınız ? Haşereden kaynaklı(1958'de yaşanan çekirge istilasası gibi) affet boyutunda yaşanan durumları hatırlıyor musunuz ? Nasıl başa çıktınız ?

Tarımda Traktörün Kullanılması İle Sulu Tarıma Geçişle Beraber Gelişen Sürece İlişkin Sorular

- 1.İlk kimler traktör satın aldı ?
- 2.Traktör sahipleri nerelerde toprak sürmeye başladı ? Ortakçılık , kiracılık veya ücret karşılığı mı topraklar sürüldü ?
- 3.Topraklar nasıl paylaştırıldı ?

- 4.Traktör satın alındıktan sonra ne kadar toprak işlenmeye başlandı ? Ekilmeyen sahipsiz tarlalar var mıydı ? Bu tarlalar sonradan nasıl paylaştırıldı ?
- 5.Köy sınırları hangi mekanizmalarla belirlendi ?
6. Bu dönemde mülkiyetle ilgili ne tür çatışmalar çıktı ?
- 7.Bu dönemde hangi aktörler ön plana çıktı ? Bu aktörlerin ön plana çıkmasında etkili olan faktörler nelerdi ?
- 8.Traktörle işlenen toprağın dönüm başına verimi ne kadardı ?
- 9.Bu dönemde devlet ile ağalar arasındaki ilişki ne düzeydeydi ?
- 10.Siyasal partilerde etkili olanlar kimlerdi ?
- 11.İlk su kuyuları ne zaman ve nerede kazıldı ?
- 12.Hangi araçlarla bu kuyular kazıldı ve derinliği ne kadardı ?
- 13.Bu kuyulardan çıkarılan suyla kaç dönüm sulanıyordu ?
- 14.Hangi ürünler ekiliyordu ? Bu ürünler nerde satılıyordu ?
- 15.Derinliği 100 -750 metre arasında değişen su kuyuları ilk kez ne zaman kazılmaya başlandı ?
- 16.Tarımda verim artışını bu kuyular nasıl etkiledi ?
- 17.Gübre ve zirai ilaçlar ne zaman kullanılmaya başlandı ? Tarımsal verim artışını nasıl etkiledi ?
- 18.Sulu tarıma geçişle beraber ne tür iş ve meslekler ortaya çıktı ?
19. Çift çeker ve daha büyük beygir gücündeki traktörlere neden ihtiyaç duyuldu ?

Kır Ve Kentte Konut Dokusunun Değişimin Ardındaki Dinamiklere İlişkin Sorular

- 1.Kırda ilk konutların genel özellikleri nasıldı ?
2. Bu konutlar nasıl inşa edilirdi ?
3. Bu konutların bölümleri nelerdir ? (mutfak ,banyo, wc vd.)
- 4.İlk dönemlerde ağa ,maqûlun ve köylülerin oturduğu konutlar arasında fark var mıydı ? Varsa ne tür farklar vardı ?
- 5.Kırda ilk betonarme evler ne zaman yapıldı ?
- 6.İlk betonarme evlerin sahipleri hangi kesimlerdi ?

- 7.Kızıltepe'de 1970'lere kadar hâkim olan konut dokusu hakkında bildiklerinizi aktarır mısınız ?
- 8.Devlete ait yapıların tamamı betonarme miydi ?
9. Kızıltepe 'de ki hanlar hakkında bildiklerinizi aktarır mısınız ? Bu hanlar ne zaman ve neden yıkıldı ? Yerlerine ne yapıldı ? (han sahipleri bulundu onlara sorulacak)
- 10.Yüksek katlı binalar ne zaman inşa edildi ?
- 11.Kızıltepe içindeki araziler ne zaman parsellendi ? Bu taşınmazların tapu kayıtları nasıl yapıldı ? (parsellemeyi yapan kişiye ulaşıldı sorulacak)
- 12.Kızıltepe'de Süryani , ermeni ve diğer Hristiyanlardan kalan taşınmazlara kimler , nasıl el koydu ?
- 13.Kızıltepe'de nüfus , tapu veya herhangi bir devlet dairesi hiç yandı mı ? 1960'lı , 70'li yıllarda böyle bir olay yaşandı mı ?
- 14.Kızıltepe 'de yaşayan Çeçenler hakkında bildiklerinizi aktarır mısınız ?
- 15.Kızıltepe'de Çerkes var mı ?
- 16.Çeçenler ne zaman ve neden K.Tepe'den göç etti ?
- 17.1970 'lere kadar Kızıltepe 'de ne tür işler yapıldı ?
- 18.Bankalar ne zaman Kızıltepe'de şubelerini açtı ?

Kızıltepe'ye Göç Dalgası

- 1.Kızıltepe'ye ne zaman yerleştiniz ? Neden göç ettiniz ?
- 2.Hangi mahalleye yerleştiniz ?
- 3.Oturduğunuz eve nasıl sahip oldunuz ? Tapunuz var mıdır ? Nasıl tapu sahibi oldunuz ?
- 4.Tepenin eteklerindeki bütün evlerin tapusu var mıdır ?
- 5.Konutunuzu inşa ettiğinizde belediyenin veya her hangi bir yerel birimin engelleriyle karşılaştınız mı ? Engeller nasıl aşıldı ?
- 6.Kızıltepe 'de bedelsiz bir şekilde arsaya sahip olmak için yerel nüfus arasında anlaşmazlık veya çatışmalar yaşandı mı ? Yaşandıysa nasıl çözüldü ?
- 7.Kızıltepe'ye göç ettiğinizde kent içinde kimler vardı ?

Feodal Beylerin Kente Yönelme Sürecinin Ardındaki Politik Ve Ekonomik Dinamiklere İlişkin Sorular

- 1.Kentte ilk ne zaman arsa sahibi oldunuz ?
- 2.Arsanızı kimden satın aldınız ?
- 3.Neden kentte yatırım yapmak istediniz ?
- 4.Arsaya/arsalara nasıl sahip oldunuz ? Satın alarak mı yoksa devlet mi verdi size ?
- 5.Hangi mahallede arsa aldınız ?
- 6.Arsa alırken mekânın hangi özelliklerine dikkat ettiniz ?
- 7.Ne zaman katlı bina inşa ettiniz ?
- 8.Kentte arsa haricinde hangi yatırımlarınız var ?
9. Yazıhaneniz var mıydı/var mıdır ?
- 10.Neden yazıhaneye ihtiyaç duydunuz ?
- 11.Burada misafir ağırlar mıydınız/ağırlıyor musunuz ?
- 12.Köy odasından bu yazıhanelerin farkları nelerdir ?
- 13.Şehre taşınmayı düşünüyor musunuz ? Neden ?

Ortasınıflar İle Burjuvazinin Mekânları ve Gündelik Hayatına Dair

- 1.Nerede oturuyorsunuz ? Ne zamandır burda oturuyorsunuz ?
- 2.Dışarda yemek yiyiyor musunuz ? Nerede ?
- 3.Tatile yapıyor musunuz ? Nerede, yılda kaç, kez kaç gün ?
- 4.Düğünlerinizi nerede yapıyorsunuz ?
- 5.Alişverişinizi nerde yapıyorsunuz ?
6. Yakın çevrelerinizle nerede görüşürsünüz ?
- 7.Çay veya kahve içmek veya eğlenmek için hangi mekânlara gidiyorsunuz ?
- 8.Oturduğunuz mekânın etrafı yüksek duvarlarla çevirili ve mekânınız güvenli midir ?
- 9.Yurtdışına hiç çıktınız mı ? Nereye ,niçin ?
10. Bulunduğunuz yerden taşınmayı düşünüyor musunuz ? Nereye , niçin ?

Işıklar Köyü

- 1.Köye ne zaman yerleştiniz ?
- 2.Köye yerleştiğinizde kimse var mıydı ?
- 3.Kaç hane vardı ?
- 4.Niçin bu köye yerleşmeyi tercih ettiniz ?
- 5.Köye yerleştiğiniz ilk dönemlerde köyde tarım yapılıyor muydu ?
- 6.Ekilmeyen topraklar var mıydı ?
- 7.Sahip olduğunuz toprakları satın mı aldınız ? Yoksa devlet mi size tapu verdi ?
- 8.Köyde toprak nedeniyle anlaşmazlık veya çatışmalar yaşandı mı ?
- 9.1950 öncesinde temel geçim kaynağınız neydi ?
- 10.Ne zaman toprak ekip biçmeye başladınız ?
- 11.Köyde ne tür yatırımlarınız var ?
- 12.Köyde çalıştırdığınız işçi sayısı ne kadardır ?
- 13.Ürünlerinizi nerde satıyorsunuz ?
- 14.Gelirinizi nasıl değerlendiriyorsunuz ?
- 15.Şehre ne zaman yatırım yaptınız ? Neden yatırım yapmak istediniz ?
- 16.Şehirde hangi yatırımlarınız var ? Bu yatırımların yıllar içinde gelişim seyrini anlatır mısınız ?
- 17.Günde kaç saat çalışıyorsunuz ?
18. Ailenizin tümü çalışıyor mu ? Kadınlar da çalışıyor mu ?
- 19.Sahip olduğunuz veya ortak olduğunuz kaç tane sanayi tesisi (fabrika) vardır ?
Bu Tesislerde ücretli kaç işçi çalışmaktadır ?
20. Yıllık üretiminiz ne kadardır ? Ürünlerinizi nereye satmaktasınız ?
- 21.Kentteki yatırımlardan sağladığınız yıllık geliriniz ne kadardır ?
- 22.Yurtdışına iş amaçlı ne sıklıkla seyahat yapıyorsunuz ?
- 23.Yurtdışı ortaklıklarınız var mı ?

Mekân

- 1.İlk eviniz nasıldı ? Fotoğrafı var mı ?
- 2.Şu an ki evinizi ne zaman inşa ettiniz ? Projesi var mı ?
- 3.Eviniz hakkında bize bilgi verebilir misiniz ?

4.Köyünüzde kaç oda var ?

5.Evinizin bitişiğinde neden geniş bir misafir odası inşa etmek istediniz ?

6.Misafirleriniz nerde yatıyor ?

Tüketim Ve Gündelik Hayat

1.Eğlenmek için nereye gidiyorsunuz ?

2.Çay,kahve veya yemek için hangi mekânlara gidiyorsunuz ?

3.Misafirlerinizi genellikle nerde ağırlıyorsunuz ?

4.Kızıltepe’de misafir ağırladığınızda hangi mekâna gidiyorsunuz ?

5.Alişverişinizi nerde yapıyorsunuz ?

6.Tatil yapıyor musunuz ? Yılda kaç kez , nerde,kaç gün ?

7. Komşuluk ilişkileriniz nasıl ? Akşam sohbetlerine gidiyor musunuz ?

8.Düğünlerinizi nerde yapıyorsunuz ? Neden ?

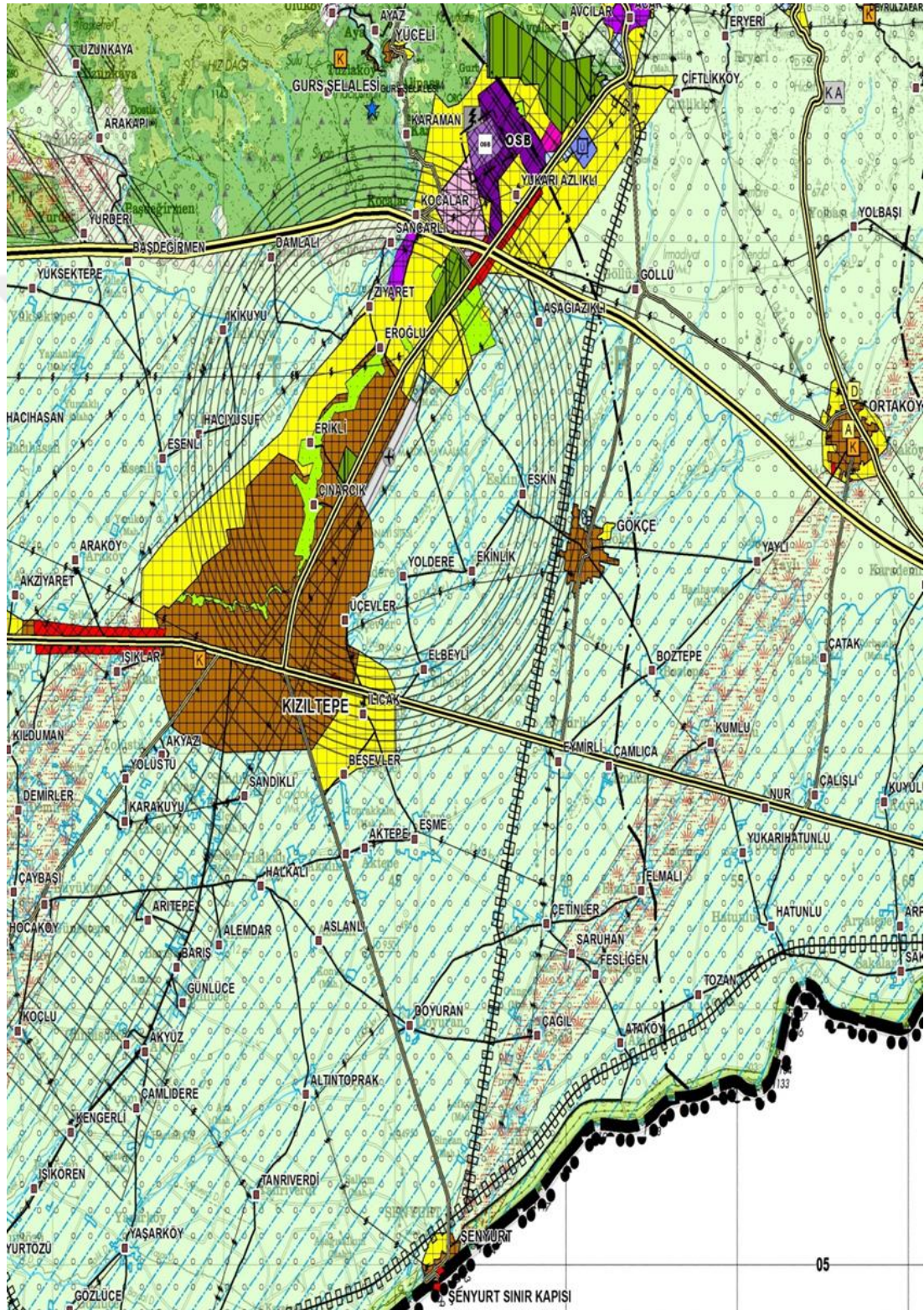
9.Ne zamandan beri düğünlerinizi kentte yapmaya başladınız ? Neden ?

10.Düğünlerinizde kimleri davet ediyorsunuz ?

11.Balayına gidiyor musunuz ? Nereye?

EKG-2

1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı 2/1

Kızıltepe'nin Kentsel İşlevleri

T.C. ÇEVRE ve ŞEHİRCİLİK BAKANLIĞI
Mekansal Planlama Genel Müdürlüğü

MARDİN-BATMAN-SİİRT-ŞIRNAK-HAKKARİ PLANLAMA BÖLGESİ 1/100.000 ÖLÇEKLİ ÇEVRE DÜZENİ PLANI

GÖSTERİM

SINIRLAR

İDARİ SINIRLAR

- IL SINIRI
- İLÇE SINIRI

PLANLAMA SINIRLARI

- PLAN ONAMA SINIRI
- PLAN DEĞİŞİKLİĞİ ONAMA SINIRI

SU KAYNAKLARI KORUMA ALANLARI

- İÇME VE KULLANMA SUYU KISA MESAFELİ KORUMA ALANI
- İÇME VE KULLANMA SUYU MUTLAK KORUMA ALANI
- İÇME VE KULLANMA SUYU ORTA MESAFELİ KORUMA ALANI
- İÇME VE KULLANMA SUYU UZUN MESAFELİ KORUMA ALANI

ÖZEL KANUNLARA TABİ ALANLAR

- KÜLTÜR VE TURİZM KORUMA VE GELİŞİM BÖLGESİ / TURİZM MERKEZİ
- MİLLİ PARK
- TABİAT PARKI VE TABİATİ KORUMA ALANI
- YABAN HAYATI KORUMA VE GELİŞTİRME ALANI

SINIR KAPILARI

- SINIR KAPILARI

ARAZİ KULLANIMLARI

YERLEŞİK ALANLAR VE GELİŞME ALANLARI

- KENTSEL GELİŞME ALANI
- KENTSEL YERLEŞİK ALAN
- KIRSAL YERLEŞİM ALANI

ÇALIŞMA ALANLARI

- BÜYÜK ALAN KULLANIMI GEREKTİREN KAMU KURULUŞ ALANI
- KONUT DIŞI KENTSEL ÇALIŞMA ALANI
- ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ

ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ

- SANAYİ ALANI
- KÜÇÜK SANAYİ SİTESİ
- ORGANİZE TARIM/ HAYVANCILIK ALANI
- DEPOLAMA ALANI

TURİZM ALANLARI

- TURİZM TESİS ALANI
- DOĞA TURİZMİ
- KÜLTÜR TURİZMİ
- AGRO TURİZM
- GÜNÜBİRLİK ALAN
- KİŞİ SPORLARI VE KAYAK MERKEZİ
- TERMAL TURİZM
- RAFTING
- HÖYÜK
- KALE
- ŞEHALE
- MAĞARA
- ÖREN YERİ

BÜYÜK VE AÇIK ALAN KULLANIMLARI

- ÜNİVERSİTE ALANI
- TEKNOPARK ALANI
- BÖLGE PARKI/BÜYÜK KENTSEL YEŞİL ALAN
- TEMALİ PARK VE FUAR ALANI

TARIM ARAZİLERİ

- TARIM ARAZİSİ
- ÇAYIR - MERA

ORMAN VE AĞAÇLANDIRILACAK ALANLAR

- ORMAN ALANI
- MESİRE ALANI

DİĞER ARAZİ KULLANIM ALANLARI

- AKVEDÜK ALANI

KORUMA ALANLARI

SİT ALANLARI

- ARKEOLOJİK SİT ALANI
- DOĞAL SİT ALANI

DOĞAL KARAKTERİ KORUNACAK ALANLAR

- DOĞAL VE AĞAÇLIK KARAKTERİ KORUNACAK ALAN
- KAYALIK TAŞLIK ALAN VE KUMUL ALAN
- SAZLIK - BATAKLIK ALAN

DİĞER KORUMA ALANLARI

- SULAK ALAN BÖLGESİ
- SULAK ALAN EKOLOJİK ETKİLENME BÖLGESİ
- SULAK ALAN MUTLAK KORUMA BÖLGESİ
- SULAK ALAN ÖZEL HÜKÜM BÖLGESİ SINIRI

KULLANIM SINIRLAMASI GETİRİLEN ALANLAR

- EKOLOJİK ÖNEME SAHİP ALAN
- JEOLOJİK SAKINICALI ALAN
- TAŞKIN ALANI
- ÖNEMLİ KUŞ ALANI
- BALIK ÜRETİM ALANI

ALTYAPI

ULAŞIM

KARAYOLLARI

- OTOYOL - EKSPRES YOL
- BİRİNCİ DERECE YOL
- İKİNCİ DERECE YOL
- ÜÇÜNCÜ DERECE YOL
- DÖRDÜNCÜ DERECE YOL
- TUR GÜZERGAHI

DEMİRYOLLARI

- DEMİRYOLU

SUYOLLARI VE KIYI YAPILARI

- FERİBOT HATTI
- LİMAN

HAVAYOLLARI

- HAVAALANI
- MANİA SINIRI

ENERJİ - SULAMA

- BARAJ
- PLAN PROJE AŞAMASINDA OLAN BARAJLAR
- SULAMA ALANI
- ENERJİ İLETİM HATTI
- DOĞALGAZ BORU HATTI
- PETROL BORU HATTI

SU YÜZEYLERİ

- GÖL-GÖLET
- NEHİR-DERE

ATIK VE ARITMA TESİS ALANLARI

- KATI ATIK BERTARAF VE GERİ KAZANIM TESİSİ ALANI
- ARITMA TESİSİ

EK 3

Kızıltepe Şehir İçindeki Tandırlar

Berçem Mahallesinde Bir ‘Tandır Evi’

Tandırda Patlıcan Pişiren Kadın (AŞİTİ Mahallesi)